

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**NATIONAL AVIATION UNIVERSITY
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**FACULTY OF LINGUISTICS AND SOCIAL COMMUNICATIONS
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

**AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ
LABORATOIRE D'ETUDE ET DE RECHERCHE
SUR LE MONDE ANGLOPHONE
ЕКС МАРСЕЛЬ УНІВЕРСИТЕТ (ФРАНЦІЯ)
ЛАБОРАТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ
АНГЛОМОВНОГО СВІТУ**

**UNIVERSITÉ JEAN MOULIN LYON 3
CENTRE D'ÉTUDES LINGUISTIQUES
УНІВЕРСИТЕТ ЖАН МУЛЕН ЛІОН 3 (ФРАНЦІЯ)
ЦЕНТР ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

**REED COLLEGE
РІД КОЛЛЕДЖ (США)**

**UZHOROD NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN PHILOLOGY
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В МОВІ І КУЛЬТУРІ

Збірник наукових праць

**Київ
Талком
2023**

УДК 821.09(100)(082)
Н35

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (протокол № 4 від 12 квітня 2023 р.)

Редакційна колегія:

О. Г. Шостак, доктор філологічних наук, професор (Екс-Марсель університет, Франція);
Національний авіаційний університет, Україна);
Н. О. Висоцька, доктор філологічних наук, професор (Київський національний лінгвістичний університет, Україна);
А. Нуселовичі, доктор філологічних наук, професор (Екс-Марсель університет, Франція);
Себастьян Лефе, доктор філологічних наук, професор (Екс-Марсель університет, Франція);
О. Артюшкіна, кандидат наук з лінгвістики, доцент (Університет Жан Мулен Ліон 3, Франція);
Сніжана Голик, кандидат філологічних наук, доцент (Ужгородський національний університет);
С. Скарберрі-Гарсія, Ph.D. з порівняльної літератури (Університет Нью-Мексоко, США);
А. Колісниченко, кандидат філологічних наук (Національний авіаційний університет, Україна);
С. Харицька, кандидат педагогічних наук (Національний авіаційний університет, Україна).

Національна ідентичність у мові та культурі: збірник наукових праць / за заг. ред. О.Г. Шостак. — К.: Талком, 2023. — 458 с.
ISBN 978-617-8016-75-3

Збірник містить тексти доповідей XV Міжнародної конференції з питань національної ідентичності у мові та культурі, що відбулася 27–28 квітня 2023 року на кафедрі іноземних мов та перекладу факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

УДК 821.09(100)(082)

ISBN 978-617-8016-75-3

© Колектив авторів, 2023

© Національний авіаційний університет, 2023

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО
ТЕКСТУ**
CULTUROLOGICAL INTERPRETATION OF FICTION TEXTS

Eka Vardoshvili

Doctor of Philology, Associated Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

THE ISSUE OF GEORGIAN IDENTITY IN EUROPEAN LITERATURE

In their writings, European authors write about the main features of the identity of Georgians. They highlight the main priorities that defined the identity of Georgians. These are: the geographical location of Georgia, the place and role of historical Georgian Christianity, morals and manners and customs, appearance of Georgians, Georgian language and literature.

Historically, Georgia always was a carrier of European orientation. Georgian state oriented on European values. First of all, it was expressed in converting to Christianity. Relation to the Christian world determined European character of its culture.

Thus, foreign authors try to discuss the issue of Georgian identity in relation to European culture. This time we will focus on several European authors.

Famous French writer Al. Dumas (father) lived in Georgia 1858-1859 years. In his own work "Caucasus" he speaks about spiritual and material values of Georgian people, defines their identity. Dumas seems to be well acquainted with foreign literature and historical sources about Georgia. However, when discussing his experiences, he describes his impressions based on what he saw with his own eyes" (Vardoshvili, 2022: 17).

In the book Al. Dumas speaks with admiration about Georgians and believes, that it is necessary to study their identity.

In his writings, it is obvious that Dumas is well acquainted with the geographical situation of Georgia, its history. In the chapter "King Tamar's Castle" he writes: "Queen Tamar is the most beloved and famous person in Georgia. She is the contemporary of King Louis of France, and like him, but more successfully, she fought relentlessly against the Muslims. Just as all the old castles in Normandy are named after cunning Robert, all the ancient castles in Georgia are called after Queen Tamar. There are about a hundred and fifty old castles in Georgia. Some of these belonged to one King, some to another, others to some princes. They have now become a place for eagles and jackals to live. It is noteworthy that all these old monuments are built in a beautiful place and are magnificent to look at" (Dumas, 1964: 259).

Dumas tries to connect all the facts and events that happened in Georgia with the European reality, to draw a parallel between them.

In Tamar, they see not only the king of Georgia, she was the defender and spreader of the Christian faith, the protector of all Christianity” (Vardoshvili, 2010: 73).

It is also important that Dumas accurately defines Tamar’s achievements and merits, her place in Georgian and world history.

In Tbilisi, Dumas was fascinated by the Opera House and its troupe, “I must say that as soon as I entered the vestibule, I was amazed by the simple and refined style of the ornament. I felt as if I had entered the vestibule of the Theater of Pompey” (Dumas, 1964: 334).

In his work, Dumas discusses the cultural heritage of Georgia as one of the main features of identity of Georgians.

He talks to us about the appearance of Georgian and Caucasian women in the words of the famous Dutch traveler Jean Strauss, and about Georgian men, he points out with admiration, “Georgian men, in my opinion, are not only the most beautiful on the face of the earth, but they also wear remarkable clothes” (Dumas, 1964: 209).

Dumas’s trip to the Caucasus and Georgia was not an accidental event. In the XIX century, France showed great interest in Georgia.

When we talk about the identity of Georgians, we must remember the book by Sir Oliver Wardrop “The Kingdom of Georgia”, Notes of Travel in a land of women, wine and song, which the author published in London in 1888. Among other issues, Wardrop spends a lot of time talking about literature as a determinant of identity of Georgians.

He considers Bible translations and theological works to be the earliest examples of Georgian literature. In his opinion, Georgian-Greek relations were close in XI-XII centuries. Georgians, who were sent to schools in Athens, brought Plato’s and Aristotle’s teachings with them when they returned to their homeland. He writes about Shota Rustaveli’s “The Knight in the Panther’s Skin”: “The ideas of love expressed by Rustaveli are partly of the Ovidian type, without any of the indelicacy of the Latin poet. But he had not studied Plato for nought, and we see in his work traces of those metaphysical theories, which S. Bonaventura, Dante and many of their contemporaries and successors found in Christianity.

As far as style is concerned, we find that Rustaveli, strikingly resembles the European writers of his own time, namely, the troubadours. Among the great poet of Europe, Aristo and Tasso are, perhaps, the ones who are most akin to Rustaveli” (Wardrop, 2001: 149).

As we have seen, in terms of worldview and style, Wardrop considers “The Knight in the Panther’s Skin” to be a work of Western values and draws parallels with European works.

Arthur Leist also talks about the Georgian identity in his works published in Georgia and abroad. In his book “The Heart of Georgia” he writes: “Faith and chivalry were the two central pillars of the medieval Georgian public relations. Due to scarcity, its history could not be properly described in the world history, however, these people splendidly fulfilled their mission before the mankind” (Leist, 1963: 176).

Assessments of A. Leist do not lose their actuality today and stand out for their originality. In addition, he exactly describes socio-political situation in Georgia and details of public life” (Vardoshvili, 2020: 47).

European authors try to define the main features of Georgian identity in order to give Georgian culture its proper place in the European family.

References:

1. Duma, 1964; Duma A. “Caucasus”, Tbilisi, 1964
2. Leist, 1963: Leist A. Heart of Georgia, Tbilisi, 1963
3. Vardoshvili, 2020: Vardoshvili E. Leaders of Georgian Romanticism in the European literary social thinking, proceedings of the 6th International Conference on Social, economic and academic leadership, (ICSEAL – 6 – 2019), Atlantis Press, 2020
4. Vardoshvili, 2010: Vardoshvili E., Poetic Coincidences, Tbilisi, 2010
5. Vardoshvili 2022: Vardoshvili E., From the history of Georgian – European literary relations, Tbilisi, 2022
6. Wardrop, 2001: Wardrop O. The Kingdom of Georgia, Tbilisi, 2001

Наталя Бігунова

д. філол. н., професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І.І Мечникова,
м. Одеса, Україна

БЛОКУТИВНІ ЦІЛІ АДРЕСАНТА МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ЛЕСТОЩІВ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРСОНАЖНОМУ МОВЛЕННІ

Феномен лестощів рідко виступає об’єктом окремого лінгвістичного вивчення: вони переважно розглядаються як комунікативний / мовленнєвий акт або комунікативна тактика у порівнянні з суміжними феноменами схвалення, похвали, компліменту. Наприклад,

Н.Н. Горяїнова вивчає лестощі як комунікативну тактику поряд з похвалою, компліментом, хвастошом і схваленням [1]. Ю. Микитюк досліджує лестощі у порівнянні з іншими мовленнєвими актами позитивної оцінки в німецькій мові і доходить висновку про те, що головною відмінністю між компліментом і лестощами є фактор ширості. Дослідниця слушно наголошує, що лестощі використовують з метою досягнення власної вигоди шляхом надмірно позитивного наголошення на певному стані справ (успіхів чи рис характеру адресата). Отже, для лестощів, на відміну від компліменту, характерними є високий рівень емотивності та емоційності, максимально позитивна оцінка та багатослівність [6, с. 521].

Д.О. Гулієва, яка вивчає реалізацію комунікативних стратегій позитивної та негативної оцінки в англоамериканській неофіційній комунікації, визначає лестощі як комунікативну стратегією, суб'єкт якої мотивується прагненням отримати вигоду на фоні демонстрації прихильного ставлення до адресата [2, с. 163].

М.В. Косовець, яка звернулася до комунікативної стратегії маніпулювання в англomовних детективних романах, стверджує, що лестощі, разом з провокуванням, попередженням, погрозою, шантажем та вмовлянням є тактиками реалізації стратегії маніпулювання в мовленні детектива. Вслід за іншими дослідниками, М.В. Косовець теж підкреслює наявність у мотиваціях адресанта лестощів розрахунку й корисливості [4, с. 163].

Наступна розвідка присвячена визначенню іллокутивних цілей мовленнєвого акту лестощів. Для реалізації поставленої мети лестощі було виокремлено методом суцільної вибірки з персонажного мовлення сучасного англomовного художнього дискурсу. Використання методу спостереження та контекстуально-інтерпретаційного аналізу уможливило виявлення характерних ознак досліджуваних одиниць, зокрема експлікованих та імплікованих інтенцій комунікантів як компонентів висловлювання в кожному контексті вибірки.

Ми пропонуємо розглядати лестощі як мовленнєвий акт, адже вони повністю відповідають його статусу як «базова мінімальна одиниця вербальної комунікації; інтенційно та ситуаційно зумовлене, граматично й семантично організоване висловлення, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію» [7, с. 425].

Мовленнєвий акт лестощів видається нам іллокутивно синкретичним експресивним актом, в якому одночасно реалізуються дві і більше іллокуції. Головним мотивом дій адресанта лестощів є досягнення ним вигоди, матеріальної чи нематеріальної. Висловлюючи лестощі, адресант прагне приховати свою справжню інтенцію і видати лестощі за похвалу чи комплімент. Адресант лестощів, заохочуючи адресата, має

намір спонукати його до дії, в якому зацікавлений лише сам адресант. З іншого боку, лестощі нерідко мають на меті вибачення за провину або якийсь «промах» адресанта, який «зачепив» адресата. Отже, лестощі можуть слугувати тактикою вибачення за минулі провини адресанта.

До основних іллокутивних цілей адресанта мовленнєвого атак лестощів уналежнюємо:

- 1) псевдощирий намір доставити адресату задоволення, поліпшити його емоційний стан за допомогою визнання властивостей і дій об'єкта лестощів (самого адресата чи близької йому особи) позитивними;
- 2) намір адресанта переконати адресата в своїй щирості;
- 3) прихований намір отримати користь, матеріальну або нематеріальну;
- 4) прихований намір спонукати адресата до дій, вигідних адресанту;
- 5) намір «загладити» свою провину перед адресатом за якийсь «промах» чи провину по відношенню до нього.

Якщо в реальній комунікації про інтенції мовця знає тільки сам він сам, тоді як інші комуніканти або глядачі про них можуть лише здогадуватися, в англійському художньому дискурсі про істинні інтенції персонажів читач дізнається з авторського опису та внутрішнього персонажного мовлення. Наприклад, нижченаведену репліку можна було б прийняти за комплімент, адже формою комплімент і лестощі практично не відрізняються. Тим не менш, читач абсолютно точно ідентифікує її як лестощі, спираючись на авторську ремарку про зусилля, які зробив адресант, щоб репліка прозвучала щиро, «потрібним» тоном, захоплено, але не наполегливо:

“You look sensational,” Mallory said. He was careful to strike just the right note. Appreciative, but not pressing. Admiring, but not suggestive [9, с. 75].

Наведений приклад ілюструє псевдощирість мовця, простежується його інтенція поліпшити емоційний стан співрозмовниці шляхом позитивної оцінки її зовнішності, щоб надалі отримати вигоду.

Наступний епізод висловлювання лестощів на адресу письменниці Патрісії підкріплений описом думок присутньої при розмові Шейли, яка точно знає, що Джемі презирливо ставиться до романів Патрісії. Лестощі обумовлені бажанням Джемі відволікти Патрісію від обговорення сценарію фільму, складеного на основі її книги – адже сценарій дуже далекий від роману і самозакохана Патрісія може влаштувати скандал і перешкодити зйомкам фільму, які вже почалися.:

Sheila knew that Jamie had a blinding hangover and that Jamie despised Patricia’s writing, so she was surprised when Jamie beamed at Patricia and said, “It’s an honour to meet you. Perhaps you’d like to come along with us

until we fix up our business here and see how it all works, and then we can have a bite of lunch?"

Patricia melted. "That would be very exciting," she said [8, c. 31].

Міркування про ілокуції адресанта лестоців призводять нас до визначення цього акту як псевдоширого позитивно-оцінного маніпулятивного синкретичного мовленнєвого акту, який характеризується наявністю в мотивації мовця розрахунку і користі. Об'єктом оцінки мовленнєвого акту лестоців виступає, як правило, співрозмовник або близька йому особа, а предметом оцінки є зовнішність адресата, його моральні та інтелектуальні риси, уміння, досягнення та вчинки.

Нарешті, слід внести ясність у такий важливий аспект мовленнєвого акту лестоців, як соціальний статус його учасників: визнаючи точку зору, згідно з якою лестоці в більшості випадків спрямовані від комуніканта, нижчого за статусом, до комуніканта, статус якого вище [Дорда; Курилкіна], не слід забувати, що статус визначається не тільки соціальним становищем та віком індивіда, статус може бути і ситуативним. Визначальним фактором слід визнати компетентність учасників комунікації у конкретному питанні у конкретній ситуації: маленький хлопчик може бути знавцем інтернет-контенту на відміну від його освіченого в інших питаннях діда, а охоронець може знати те, в чому не розуміється топ-менеджер. У наведених ситуаціях соціальний статус хлопчика та охоронця ситуативно вищий відповідно до статусу діда та топменеджера.

Отже, розглянувши інтенції адресатів мовленнєвого акту лестоців, звертаємо увагу на їх латентний характер і постійне прагнення мовця видати лестоці за суміжні мовленнєві акти, що схвалюються суспільством, такі як похвала чи комплімент.

Список використаних джерел:

1. Горяинова Н. Н. Стратегии и тактики речевого поведения с применением высказываний похвалы и одобрения: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 Ставрополь, 2010. 194 с.
2. Гулієва Д.О. Реалізація комунікативних стратегій позитивної/негативної оцінки в англо-американській неофіційній комунікації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 21 с.
3. Дорда С.В. О некоторых стратегических вариантах речевого акта лести в английском языке. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Філологічні науки*, 2007. № 10 (127). С. 34-39.

4. Косовець М. В. Комунікативні тактики реалізації стратегії маніпулювання в англomовному детективі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологія», 2021. № 45. С. 181–192.
5. Курилкіна М.А. Соціально-психологічна феноменологія лести в деловом общении: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05. Москва, 2009. 24 с.
6. Микитюк Ю. Відмежування копліменту від суміжних мовленнєвих актів. *Наукові записки*. Серія: філологічні науки. Випуск 105 (2). С. 519 – 524.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
8. Beaton M.C. *Death of a Scriptwriter*. London: C & R Crime, 2009. – 304 p.
9. Sheldon S. *Nothing Lasts Forever*. London: HarperCollins, 2012. 403 p.

Анотація

Стаття присвячена визначенню лестоців як мовленнєвого акту та класифікації іллокутивних цілей адресанта лестоців. Матеріалом дослідження слугували фрагменти діалогічного спілкування персонажів англomовних художніх творів, у яких висловлювалися лестоці. Методами дослідження послужили метод спостереження та контекстуально-інтерпретаційний аналіз.

Ключові слова: мовленнєвий акт, оцінка, лестоці, інтенція, іллокутивна ціль, художній дискурс.

Summary

The article is devoted to the definition of flattery as a speech act and classification of illocutionary aims of flattery addresser. The data includes dialogic exchanges of the personages of the English-language fictional discourse, in which flattery was expressed. The research methods were the descriptive method and contextual-interpretative analysis.

Key words: speech act, evaluation, flattery, intention, illocutionary aim, fictional discourse.

Віра Базова

к. пед. н., доцент кафедри іноземних мов та перекладу
 Національного авіаційного університету
 м. Київ, Україна

РЕЗЕРВАЦІЙНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СПОКАНІВ

Творчість Шермана Алексі, налічує чотири романи, п'ять збірок оповідань і тринадцять віршованих видань. Твори несуть гірку іронію, сатиру та сарказм, атакуючи завойовників Північної Америки. Алексєва творчість вкорінена у рідну землю, поневолену колонізаторами, письменника можна назвати співцем резервації, яка стала вимушеним домом багатьох індіанців. У інтерв'ю із Н. Петерсон він зазначає, що «більшість нашої індіанської літератури написана людьми, що не мають нічого спільного із життям індіанців, про яких вони пишуть. Багато людей претендують на те аби бути «традиціоналістом», усі ці науковці, що проживають в університетських містечках і рідко бувають на територіях резервацій, пишуть усі ці «традиційні» книжки. Мамадей – зовсім не традиціоналіст. Нічого поганого в цьому немає, бо я ним не є також. Але є вірність у прагненні задовольнити потребам ідеї, що несе свою образність. І я думаю, що це небезпечно і недостойно» [15, с.43]. Саме тому у власній творчості Алексі прагне описати власний досвід, а не створювати штучну «традиційність», у його творах не можна знайти й романів або оповідань, що викладають історичні події, як це часом притаманно іншим письменникам корінного походження.

Проте зі іншого боку, творчість Алексі виглядає наче провокація по відношенню до колег по перу. Йому часто закидають, що він спотворює дійсність і виставляє індіанців у глумливому ракурсі. «Шерман Алексі піднімає питання позиціонування корінних мешканців сучасного американського суспільства в умовах мейнстрімної політики та культури, торкається проблем існування і виживання молоді, збереження ідентичності та культури корінних народів, які живуть в резерваціях Північної Америки. Алексі широко використовує гумор, кітч та стьоб у своїй творчості» [1, с.101]. Дослідниця Е.Кук-Лінн пише про те, що Алексі більше всього дістається саме від колег. «Огляд його робіт можна зустріти на сторінках газет, що присвячені розвагам, а зовсім не у серйозних критичних розвідках» [13, с.68]. Н.Березнікова пише, що використання здорового стьобу в їх діалогах роману «Самотній рейнджер і Тонто у кулачному бою на небеса», Алексі кепкує не з індіанців резервації Кер д'Ален, а із відсутності бажання отримати хорошу освіту й досягати мети у житті, «через острах замінити «несправжні» поїздки в автомобілі, що був випущений ще в 1965 р. Символ реверсного автомобіля має застерігати нащадків корінного населення щодо малоперспективного майбутнього і спонукати до дій. Назустріч дівчатам пішк Алексі широко використовує гумор, кітч та стьоб у своїй творчості» [1 с.103].

Інший закид на адресу Алексі полягає у тому, що у його творах не піднімається питання землі, що є кардинально важливим для інших письменників та й для усієї сучасної індіанської спільноти. Натомість

Алексі переймається нестерпними умовами життя на території сучасних індіанських резервацій. Життя там можна охарактеризувати трьома словами: злидні, алкоголізм, безнадія. Письменника цікавить стан індіанської культури в умовах гетто. Проте такий стан речей також не влаштовує критиків. Так Глорія Берд, що також виросла на резервації споканів, обурена тим, що його роман «Резерваційний блюз», який вона називає «репрезентативним корінним романом» не зображає індіанську громаду, натомість на його сторінках зображено маргінальних з точки зору індіанського загалу персонажів, що є «культурними і соціальними аномаліями» [12, с.49]. Проте, слід зазначити, що його літературні «маргінали» покликані змінити думку осіб, що мають далекий від резерваційного життєвий досвід про індіанців на краще. Відокремлені від інших межами резервації, яку вони не можуть перетнути з різних причин, фактично замкнені на невеликому клаптику землі, герої однак переживають тут справжні трагедії, зазнають моральних і фізичних травм, створюють власну міфологію.

Як пояснює О.Шостак «культурна ідентичність пояснює національну ідентичність як сукупність етнокультурних чинників, сформованих у наслідок тривалого історичного процесу, у якому ключовими чинниками виступають єдина мова, спільні традиції і релігія. Саме завдяки спільній спадщині, що становить неповторну національну культуру нації, індивіди, що вважають себе її частиною, спроможні дізнатися про своє справжнє місце у сучасності» [5, с.194]. На справді, на резервації, що її описує Алексі, важко знайти вияви національної культури нації, герої просто не здатні віднайти власне місце у сьогоденні. Як про це пише Вайн Делорія: «Дуже реальні і людські проблеми резервації зазвичай вважалися побічним продуктом того, що народ, що був у минулому воїнаим, не бажав одомашнюватися» [14, с.91].

У житті героїв Алексі минуле присутнє як болісний спогад, що боляче ранило і не бажав відпускати ні за яку ціну. Герої весь час переживають поразку предків, прагнучи хоча б в уяві створити альтернативну реальність, у якій цієї поразки б не було. Так у розділі «Наркотик, названий традицією» із «Самотнього рейнджера і Тонто у кулачному бою на небеса» Томас створює пісню, присвячену славетному герою індіанського опору Скаженому Коню:

Скажений Коню, що ти зробив?
Що ти зробив, Скажений Коню?
Тобі знадобилося всього лиш чотириста років
І лише чотириста гармат
Та індіанці нарешті виграли.
Я-хей, індіанці нарешті перемогли

Скажений Коню, чи ти все ще співаєш?

Хвала твоїм старим пісням

Вони знову звучать

Бо індіанці продовжують вигравати.

Я-хей, індіанці нарешті перемогли. [10, с.18-19].

Скажений Кінь був вбитий білими, коли здався у полон офіцерам, які гарантували життя йому і тим, кого він приведе із собою, він був хейкою, “норовливість” – є визначною рисою священних клоунів воїнських спільнот. Вони вдягаються, говорять і поводяться протилежно до норм поведінки, прийнятих у конкретному суспільстві. Хейока зазвичай був одягнутий у лахміття або носив одяг навиворіт, вони надягали теплі речі і трусилися від холоду серед літа, але бігали практично роздягненими зимою, скаржачись на спеку. Хейока їздили на клячах, часто задом наперед, так само вдягаючи і взуття. Їх мова також була сповнена протиріч – вони говорили “так”, маючи на увазі “ні”. Така поведінка зазвичай викликала сміх» [6, с.499].

Томас в уяві створює справедливу реальність. Його пісні слухають не тільки індіанці, але й білі. «Усі білі чуваки теж прийшли послухати моїх пісень, це провістя індіанської мудрості, хоч і сиділи вони десь на останніх лавах театру, бо індіанці мали найкращі квитки на мої шоу. І це зовсім не расизм. Просто індіанці цілу ніч сиділи, очікуючи коли можна буде придбати квитка» [10, с.18]. Томас продовжує писати пісні і у наступному романі «Резерваційний блюз», проте і там він залишається вірним своїй резерваційній «маленькій батьківщині». «Томас оглянув цю невеличку країну, що він прагнув врятувати. Ця резервація була захована у куточку весвіту» [11, с.16].

Віктор розповідає про Скаженого Коня у розділі «Сни Скаженого коня» незнайомці, а та реагує – «Мені неказанно пощастило - освічений індіанець!» На що той, кепкуючи, відповідає – «Ага. Резерваційний університет...» [10, с.39]. Далі розмова точиться про традиції народу споканів. На репліку Віктора, що він належить до споканів, жінка відповідає: «Я мала б здогадатися. У тебе руки рибалки». Віктор відповів: «У нашій річці не залишилося лосося. Є тільки шкільний автобус і кільканадцять сотень баскетбольних м'ячів». [10, с.39]. Шерман кепкує із екологічної катастрофи, що спричинена самими індіанцями, які позбавлені традиційного укладу. Спокани не були воїнами чи мисливцями, як племена прерій, жили біля річок і харчувалися лососем.

Список використаних джерел:

1. Березнікова Н.І. Кітчизація творчості Ш.Алексі. Національна ідентичність в мові і культурі зб.наук.праць. К.: Талком, 2018. С.94-97.

2. Шостак О.Г. Опозиція «свій-чужий» у сприйнятті національної ідентичності корінних жителів Північної Америки. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія : зб.наук.праць. Вип.1 (25). К.: НАУ, 2017. С.137-143.

3. Шостак О.Г. Пошук національної ідентичності у суспільній думці й літературному процесі корінних жителів Північної/ О.Шостак// Національна ідентичність в мові і культурі зб.наук.праць. – К.: Талком, 2017. – С.89-100.

4. Шостак О.Г. Иронический китч как способ выявления национальной идентичности в творчестве коренных писателей Северной Америки/ О.Шостак// Revitalizace hodnot: umeni a literature III: kolektivna monografija [за наук. ред. Josef Dohnal]. Brno: Tribunu EU, 2017. С.255-264.

5. Шостак О.Г. Міф як визначальна складова національної свідомості корінних народів Північної Америки/ О.Шостак// Міф у свідомості та культурі ХХ ст. (II Мішуковські читання): Матеріали наукової конференції м.Херсон, 13-14 жовтня 2017р. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2017. С.193-198.

6. Шостак О.Г. Образ хейоки-священного клоуна у романі «Танцівник по траві» Сюзан Паувер/ О.Шостак// Сучасні літературознавчі студії. Літературні виміри видовищних форм культури: зб.наук.праць. К.:Вид. центр КНЛУ,2017. – С.496-506.

7. Шостак О.Г. Художні вираження національної ідентичності в творчості сучасних північноамериканських письменників корінного походження. Київ: Талком, 2020. 543с.

8. Шостак О.Г. Становлення письмової літературної традиції корінних народів Північної Америки. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки», 2021, 2 (22), С.98-110. doi: 10.32342/2523-4463-2021-2-22-8.

9. Шостак О.Г. Пошук власної ідентичності як постмодерна гра у творчості Шермана Алексі / О.Г.Шостак// Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. 2022 № 2 (24). – С.121-130 DOI: 10.32342/2523-4463-2022-2-24-10

10. Alexie, Sherman. The Lone Renger and Tonto Fistfight in Heaven. – New York: Harper Collins, 1993. – 240p.

11. Alexie, Sherman. Reservation Blues. – New York: Warner Books, 1995. – 320h/

12. Bird, Gloria. The exaggeration of Despair in Sherman Alexie’s Reservation Blues// Wicazo Sa Review. 1995. Vol.11. No2. P.47-52.

13. Cook-Lynn, Elizabeth. American Indian Intellectualism and the New Indian Story// American Indian Quarterly. 1996. Vol.20. No1. P.57-79.

14. Deloria, Vine. Jr. Caster Died for Your Sins: An Indian Manifesto. Norman: University of Oklahoma Press, 1988. 296p.

15. Peterson, Nancy J.(ed.) Conversations with Sherman Alexie. Jackson: University of Mississippi Press, 2009. 198 p.

Анотація

Національна ідентифікація базується на історичному досвіді, звичаях і традиціях, на основі яких створюється національна картина світу споканів. Консолідація суспільства позначає їхні етнічні відмінності. Сприйняття резервації споганів та світогляд її мешканців є маркером сучасних споканів. Творчість Шермана Алексі тісно пов'язана із соціальними практиками резервації, в рамках яких проявляється колективна та індивідуальна сутність корінного населення Північної Америки.

Ключові слова: національна самосвідомість, американські індіанці, резервація, корінні американці, спокани.

Summary

National identification is based on historical experience, customs and traditions, on the basis of which a national picture of the world is created. Consolidating mechanism of any society marks the ethnic differences. The perception of the reservation and the worldview of its residents is a real marker of modern American Indians. The works of Sherman Alexi is closely connected with the social practices of the reservation, within which the collective and individual essence of the indigenous people of North America manifests itself.

Key words: National identity, American Indians, reservation, Spocane, Native Americans.

Тетяна Беценко

д. філол. н., професор

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК ПОШУК НАЦІОНАЛЬНО ІДЕНТИЧНИХ МАРКЕРІВ

Сьогодні не втрачає значущості, навпаки, набуває актуалізації культурологічний аналіз художнього тексту, що постає різновидом філологічного розбору. Поряд з вказаним видом роботи над текстом виділяють естетичний, психологічний, міфологічний, часопросторовий, гендерний, архетипний, стилістичний, лінгвістичний, інтертекстуальний, компаративний герменевтичний аналізи художніх творів. Це один із складних видів аналізу, тому що передбачає володіння різномірною інформацією, до того ж – не лише філологічною (літературознавчою чи лінгвістичною). Для успішного здійснення вказаного виду роботи потрібні

також відомості з естетики, філософії, історії, етикету, релігієзнавства, етнографії, країнознавства, психології, етнопсихології, соціології, можливо – з біології та інших наук. Ще не існує конкретного і точного алгоритму культурологічного аналізу тексту. Спроб практичного цілісного виконання означеного виду роботи поки що не засвідчено. Лінгвокультурологічний розбір художнього твору є складником його культурологічного (ширше – філологічного) аналізу.

Актуальність теми дослідження зумовлена сучасною подієвістю – діяльними процесами у сфері міжкультурної комунікації, активізацією міжкультурних контактів у різних сферах життєдіяльності, прагненням взаємопізнання різних культур і їх носіїв.

Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту ще не привернув уваги широкого кола дослідників. Питання лінгвокультурології були предметом наукових студій таких учених, як О. Потебня, В. Жайворонок, В. Калашник. Інтерес до лінгвокультурологічних проблем засвідчений у працях С. Я. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Селіванової. Акад. Л. Мацько означила основні напрями (складники) лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту.

Мета дослідження – окреслити сутність поняття **лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту**; вказати на ключові підходи у виконанні вказаного розбору художнього твору як мовно-естетичного феномену, як взірця духовної культури етносу.

Виклад основного матеріалу.

Сьогодні поняття **культурологічний** набуває все більшої ваги і поширення. Особливо – в освітній галузі. Актуальними, вживаними і такими, що вимагають подальшого обґрунтування, постають терміни **культурологічний аналіз художнього тексту**; **культурологічний концепт**; **культурологічна змістова лінія на уроках літератури**; **культурологічна компетентність філолога**; **урок культурологічного аналізу**; **культурологічний компонент** при вивченні зарубіжної літератури; **культурологічний підхід** до викладання літератури в основній школі; **культурологічний підхід** до аналізу художнього твору; **культурологічний контекст** вивчення літературних творів. Засвідчені спроби дати визначення означеним поняттям. Термін **культурологічний аналіз художнього тексту** ще не має остаточної дефініції. Під культурологічним аналізом загалом розуміють прийоми й види поглибленої, розгорнутої, ґрунтовної роботи з літературним твором, що спрямована на цілісне, монолітне осягнення прочитаного в контексті національної й світової культур – з урахуванням філософських, історичних, естетичних, релігійних, лінгвістичних, літературознавчих, психологічних тощо аспектів тлумачення словесно-художнього тексту як феноменального

мистецького і культурного явища. Культурологічний аналіз маніфестує своєрідне поглиблене «входження» в художній текст, осягнення реалізованої в ньому системи цінностей, пізнання авторської моделі світу та людини, осмислення його національно-культурної (етнокультурної) природи й через текст занурення в певну культурну дійсність або силове поле культур. Суто фаховим постає **лінгвокультурологічний розбір художнього твору**, що вимагає професійного підходу, глибоких різнорівневих знань. Такий вид роботи потребує належної спеціальної підготовки. Його доцільно практикувати у підготовці вчителів-філологів, фрагменти такого аналізу варто використовувати у ході навчання іноземних студентів. Означений вид роботи з текстом вважаємо перспективним. Можливий також **компаративний лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту**.

Пропонуємо кваліфікувати **лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту** як самостійний і цілісний його розгляд, як окремий, особливий різновид наукового розбору, насамперед – філологічного (лінгвістичного), що передбачає інтеграцію знань різноманітного змісту з метою виявлення культурно значущих одиниць у визначеному творі словесного мистецтва.

Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту вбачаємо у ідентифікації та описові різнорівневих мовних одиниць, що безпосередньо вказують на народномовне, лінгвоетнічне, країнознавче, національно-культурне середовище / джерело, слугують засобами позначення етнічної дійсності, мають чітко виражене національне забарвлення, орієнтують на етноідентифікацію відтворюваних реалій, слугують маркерами національної картини світу; у встановленні культурної (народознавчої, етнічно забарвленої) семантики різнорівневих лінгвоодиниць та їх співвіднесеності з певним етносом; у з'ясуванні народознавчої природи повідомлюваної в тексті інформації; у пошуку та описові особливостей реалізації в тексті (в словесно-образному, мовно естетичному його оформленні) ментальності мовця / автора. Лінгвоаналіз тексту у культурологічному вимірі постає як пошук та інтерпретація понять, що національно марковані, тобто такі, що пов'язані з певним середовищем, соціумом буття. Звичайно, якнайкраще такий вид роботи виконувати на зразках текстів зарубіжної літератури. Хоча можна спробувати реалізувати лінгвокультурологічний опис художнього твору, належного рідномовній дійсності (наприклад, фрагмент з поеми «Енеїда» І. Котляревського або уривки з творів І.Нечуя-Левицького («Кайдашева сім'я», «Микола Джеря») чи П. Куліша («Чорна рада») тощо.

Доречно підкреслити, що лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту орієнтований на увагу до слова як етнокультурного

явища, що є вмістищем об'ємної інформації про духовно-матеріальне осердя нації, її самобутність, окремішність, світочуттєвість, побутові реалії. Такий вид роботи спрямований на пізнання іншої дійсності, іншої картини світу, чужої ментальності, іншої системи цінностей через слово (конструкцію), їх семантику. Він покликаний віднайти і пояснити, зрозуміти спільне та відмінне в моводійсності, буттєвості певного народу.

Отже, в центрі уваги лінгвокультурологічних текстознавчих студій – слово як центральна мовна одиниця, що вказує на предмети культурної дійсності, на реалії національного буття, на дії, процеси, ознаки тощо, актуальні для носіїв культури, їх поняттєво-символьний зміст. Це і відомості про географічні, політичні, соціальні умови (соціальні класи, устрій життя тощо), інформація про економічні умови (господарство, майновий стан та ін.), відомості про побут нації (одяг (вишиванка – національний одяг українців, кімоно – японців, сарі – індійців), прикраси (корали, дукачі – в українців), їжу, напої (скажімо, піца, ризото, лазанья – національні страви в італійців; тапас, хамон, гаспачо, тортилья – в іспанців; пудинг, джин, біфштекс, ростбіф – в Англії; борщ, холодець, вишнівка, деруни, гречаники, налисники, крученики – в українців; хе, куксу, якпаб, токлоккі, юкгечжан – страви в корейців); посуд (діжка, полумсок, кварта, кухоль, глечик, горнятко – в українців), житло та його частини (скажімо, хата, стодола, піч, сіни, клуня, комора, льох, саж, повітка, припічок, комин, покутя, криниця – в українському побуті), меблі (наприклад, лава в українців), освіту і науку, архітектуру (колізей, амфітеатр – пам'ятки давньоримської архітектури), традиції, звичаї, вірування, мистецтво: живопис (крашанки, писанки – в українській культурі), музику (думи – героїчний епос в українців; щедрівки – календарно-обрядові твори українців; бандура, кобза – музичні інструменти в українців; саги – оригінальні та перекладні епічні (історичні та героїчні) твори в Ірландії та Ісландії (VIII-XIII ст.); кастаньети найчастіше асоціюються з образом іспанської музики, особливо з музикою іспанських циган), танці (скажімо, гопак в українців; хота – в іспанців; кейлі – в ірландців); міфологію (наприклад, ельфи – казкові істоти, засвідчені у фольклорі германців, ірландців, англійців; феї – в кельтів; мавки, русалки – в українців), релігію (наприклад, назви язичеських богів в українців; назви богів у давніх греків, китайців), культурні явища. Культура етносу охоплює як матеріальні, так і духовні цінності (мораль, традиції, звичаї, обряди, ритуали, забобони, застороги.

Національно маркованими, такими, що відображають культуру, раціональність мислення мовноносіїв, їхній емоційно-креативний потенціал постають також народні назви рослин (калачик, братки, дев'ятисил, вінчики (айстри)), назви птахів (лелека, черногуз, бусел – в українців), небесних

світил (Квочка – назва сузір'я в українців), імена (наприклад, в українців такі форми імен, як Ганнуся, Панас, Христя, Петрик, Петрусь), прізвища (Сірко, Тягнибіда, Перебийніс) та багато інших понять. У центрі кожної культурної парадигми перебувають поняття, що формують її ціннісне осердя: в нашій культурі – це назви осіб: **козак, кобзар**, назви визначних історичних реалій: **Січ, Хортиця, Савур-могила**, духовних домінант: **воля, незалежність, щастя-доля, хліб-сіль, батько-мати** тощо. Означені факти також треба враховувати у процесі виконання лінгвокультурологічного аналізу тексту. Їх необхідно навчитися відчувати, сприймати, розуміти і декодувати. Проспостерігайте, наприклад, як окремі мовні одиниці вказують на належність твору певній культурній дійсності: *Козак від'їжджає./ дівчина плаче/ Він сів на коня –/ жінки заспівали ще сумніше. / Тоді він заплакав./ а жінки стали сміятися – довели* (В. Голобородько), *Кажу вам таку собі баяду: / У книгиці жив глечик/ закоханий у воду/ Ненавидів уста/ які воду цілували/ ненавидів руки/ які інтимність рушили* (В. Голобородько).

Джерельною базою для пізнання іншої культури на мовному рівні є казки, твори визначних національних митців, фольклорно-пісенні тексти. У таких текстах засвідчена безеквівалентна (самобутня, національно маркована лексика), національні вирази, етнопозначення явищ дійсності тощо. Показово, що національно-культурний компонент семантичної структури окремої безеквівалентної лексеми є невід'ємним складником змісту цілого тексту.

Слова-символи є тими знаковими одиницями, що спроектовані на певну культурну дійсність. Кожен етнос виробив і продовжує витворювати власну символіку. Скажімо, в нашій культурі за останні роки чітко сформувався символічний знак **сонях**, що на тлі блакитного неба слугує своєрідним образним кодом України.

Особливу вагу мають діалектні слова, що також створюють лінгвокультурний фон у художніх текстах і вимагають докладного розгляду, наприклад: *А мені з тих димів найсолодший той, що з вербового пагілля. Такий задавлено солодкий і жданий, що аж памороки забуває, коли зненацька надлетить із підгорянського зарінку, від пізньої рибарської ватри чи від казана кошикарів, що виварюють на березі свіжу лозу. Хоч той димок і дере горлянку, але мені він проситься в груци, як майський мед на язик. Може тому, що приносить на своїх легких крилах казки мого дитинства. їх було не густо, та все ж були. Хоча б ота – про замохнатілу вусату рибу з-під кольчинської греблі, що ссе цицьки потопельниць...*

Багато билиць можуть розповісти мені дими.

Не підвладний мені й не пізнаваний, як це нерідко буває, лише дим із власного комина. Бо це не вільний, не справдешний дим. Дим зламаний і

замурований у камінь. Такий дим не може мати свого сталого запаху. Як пєс на припоні, що завжди має інший норєв. Як невільник у темниці, що має інші очі.

Я, багатий чоловік, можу привезти собі з Верховини найліпші букєві дрєва, що дзвенять, як залізо. Можу топити деревним вугіллям з моєї жє копальні, яку пастушки колєсь винюпали за корєпєцьким березняком. Можна б без жури і тєску гріти покої та столєвати родину й прислугу. Та що, коли я не звик топтати золото ногами і пускати грєші на вітер. Якщо світ відкрив мені очі, налив оливи в голову, а в руку дав гріш, то мушу, видати, я цим послєговуватись до скону. Мушу йому слєжити. (Мирослав Дочинєць «Криничар») або:

Я вхопився за роботу. Добре, що гуртик кудлатих ялиць рїс зєвсім поруч. І скоро над входом у дупло навис щільний дашок. Тоді я кинувся збирати хмиз. Коли цубрив п'яту в'язанку, у плєчі вдарили перші краплі. Холодні й тверді, як градини. Трїцання доцу об листя заглушило гримоти. Наче справді урвалася хмара, ціле небо. До криївки добіг я весь мокрий. Зате моє сухе паліччя жадібно облєзували язички вогню. В лице війнуло теплим димом обжиту. Коли він устиг повернутися, що я не почув, і запалити багаття? Ще й колода з'явилася для сидіння. Старий підпалив жмут папороті і обніс ним вийму. Смолоскип пострїлював іскрами, гїрчаво димів.

– Ведмежий дух вижєне, – пояснив дід.

Лише тепер я помітив на підсвічених стїнах дупла звалєну шерсть. Пломїнець хапався її, і шерсть синювато спалахувала.

– Це ведмежий барліг? – зойкнув я.

– А чий жє ще?!

– Як жє ви вгадали, що він тут?

– Ну як... Ведмідь чує мене, я чую його. Сєбто покинете його житловище. Нюхом почув, а очі потвердили. Ведмеді люблять опоряджати собі лігва під старими тополями. М'яко і тепло. Поскрипує стєвбур, заколисє, солодить сон. Сєї ночі й ти скусиш, як то спати в череві дрєва. Але перед тим належитьє скусити щєсь зубами. Хаща нам пожертєвувала мнясє, – кивнув на землю.

На папороті розпластано лежав заєць і дивився на мене здивованим мертвим оком. На хутрї не було ні краплини крові. Правда, тушку перехоплювало сильє з лика.

– Як ви добули його? – вирвалося в мене.

– Та просто. Якби ти був рибарем, то знав би, що перед доцем найлєгше здурити рибу. Так само із звїрами. Від грому декєтрых лєдє не параліч хапєє. Тоді їх можна взяти майже голіруч... Я напав слїд за свїжими бєбальками. Дїйшов до його нори і приладив на виході лєвинку. А

виманити зайчука – не штука, як знаєш чим... Сю вечерю ми з тобою заслужили. (Мирослав Дочинець «У череві дерева»).

Лінгвокультурну цінність мають також фразеологізми, приказки, примовки (як Пилип з конопель; погане порося і в Петрівку мерзне; коли рак свисне; де не посій, там і вродить; смаленого вовка не бачив; Бог йому суддя; ще молоко на губах не висохло), формули вітання (добридень! Здоров був!), побажання (наприклад: з роси і води вам! Бог у поміч! Боже, спаси і відведи! А щоб ти жива була! А бий тебе сила Божа!), застороги (не закудикуй; не роздявляй рота та під ноги дивися), прокльони, сварки (бодай тобі пси бороду лизали! Трясця його матері! Щоб ти скис! Тяпун тобі на язик! бий його сила Божа! Щоб тебе пранці з'їли! щоб тебе дощ намочив!). Для кожної мови характерні певні синтаксичні норми у побудові словосполучень, речень. У кожній мовній дійсності спостережені суто національні конструкції, використовувані у повсякденні, у розмовному спілкуванні.

Чим зумовлений інтерес до виконання **лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту**? Будь-яка культура постає як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; як історично сформований комплекс правил усередині соціуму, орієнтований на його збереження та гармонізацію; як засіб ідентифікації; як показник окремішності, самобутності. Культура є складною системою буття, що тяжіє до понять **національний, етнічний, народознавчий, етнографічний тощо**. У кожній людини формуються світоглядні уявлення про свою (рідну, національну) культуру і чужі (інші) культури. Пізнання мовних глибин свого, споконвічного і чужого – спосіб мовнокультурної самоідентифікації особистості.

Висновки

Отже, **лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту** – спосіб пізнання духовної і матеріальної спадщини свого чи іншого народу. Це різновид інтелектуально-творчої діяльності, орієнтований на осмислення мовних етнореалій, засвідчених у словесно-образному тексті, як джерел вивчення культури певного народу на різних рівнях. Це шлях до розуміння світогляду, буття, ментальності рідного або іншого народу. Також це матеріал для роздумів, зіставлення, пошуку паралелей, поштовх до заглиблення у природу мови як феноменального явища, що відображає картину світу етносу.

Список використаних джерел:

1. Беценко Т. Види аналізу художнього тексту// <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/9707>

- Беценко Т. П. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту в парадигмі сучасних наукових студій: базові поняття// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. № 38. том 3// <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part>
2. Гоголь Н. Культурологічний контекст підручників і хрестоматій із зарубіжної літератури: дидактико-методичний аспект // [ipvid.org.ua > index.php > psp > article > download](http://ipvid.org.ua/index.php?psp>article>download)
3. Гоголь Н. В. Проблема реалізації культурологічного підходу до навчання української літератури в науково-методичних працях учених кінця ХХ – початку ХХІ століття// <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27772/Hohol.pdf?sequence=1&isAllowed>
4. Компетентнісний підхід до вивчення української літератури в основній школі: посібник / С. П. Паламар, Г. Л. Бійчук, В. О. Братко, Н. М. Логвіненко, А. М. Фасоля, В. М. Тименко, З. О. Шевченко. К. : Видавничий дім «Сам», 2017. 112 с.
5. Кучерява О.А. Шляхи реалізації культурологічного принципу навчання української мови у вищій школі// https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/2_2011/23.pdf
6. Кириченко О. Міждисциплінарний підхід до аналізу художніх творів у навчальному процесі майбутніх учителів образотворчого мистецтва (до постановки проблеми)// <https://core.ac.uk/download/pdf/53035419.pdf>
7. Мацько Л. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. *Культура слова*. 2011. Вип. 75. С. 56–66
8. Пустохіна В. І. Формування культурологічної компетентності старшокласників у процесі навчання української літератури: риторичний підхід. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія* / [Кучерук О. А., Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. та ін.] ; за ред. О. А. Кучерук. К.: КНТ, 2016. 258 С. 196-207// http://eprints.zu.edu.ua/25511/3/Пустохіна_В._І._формув_культуролог_компетент.1.PDF
9. Савенко Л. Культурологічні аспекти підготовки майбутнього вчителя філолога// <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13894/1/10.pdf>
10. Шалагінов Б. Б. Культурологія у шкільному курсі літератури: нові виклики / Шалагінов Б. Б. *Всесвітня література в школах України: щомісячний науково-методичний журнал*. 2018. № 5 (443). С. 2-6.

Анотація

У статті подано спробу розглянути зміст поняття **лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту**. Обґрунтовано сутність терміна **лінгвокультурологічний аналіз тексту**.

Лінгвокультурологічний аналіз художнього твору осмислено в аспекті його народознавчих, етнографічних, зв'язків.

Ключові слова: культура, аналіз тексту, лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту.

Summary

Tatiana Betsenko. Linguistic and cultural analysis of artistic text as a search for nationally identical markers

The article presents an attempt to consider the content of the concept of linguistic and cultural analysis of a literary text. The essence of the term linguistic and cultural text analysis is substantiated. Linguistic and cultural analysis of the work of art is understood in terms of its ethnographic, ethnographic, connections.

Keywords: culture, text analysis, linguistic and cultural analysis of artistic text.

Галина Білоконь

старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна

КОРДОНИ ЯК МАРКЕР ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНАХ Л.ЕРДРИЧ

Кожне плем'я розробило чітко визначені способи забезпечення виживання своїх власних вірувань у наступному поколінні. Навчання індійських дітей відображало індивідуальну культуру та історію. Збереження національної ідентичності як освітньої і культурно-складової створює тло, на якому можна точніше оцінити програму перевиховання, яку намагали виконати в школах для білих. У колективній пам'яті закладені уявлення про перемоги після поразок, велич після приниження. «Саме ці глибинні історичні аспекти сакрального починають працювати на формування ідентичності. Позбавлена минулого й майбутнього, самотня людина відчувається від власного сучасного. Невипадково сьогодні йде така жорстока боротьба за найбільш натхненну версію минулого. У процесі формування уявного соціального простору кожної національної групи важливу роль відіграє міфологізація національних героїв, сакралізація історичних подій» [Козловець, с.96].

Здатність Ердрич до оповідання розвивалася в межах уяви про корінні родини із давньою племінною традицією оповіді у широкому

діапазоні жанрів. Її творчість виникла у контексті феміністичного та екологічного руху. На сторінках її романів висвітлювалася політична активність американських індіанців, їхня глобальна боротьба за права корінних народів. Літературна критика вважала такі рухи, як фемінізм корінних жінок, постколоніалізм та екокритицизм такими, що кинули виклик західному Просвітництву. Тексти Ердріч поєднують елементи західних форм і племінного оповідання, і часто включають німецько-американських та скандинавських персонажів, а також персонажів анішінабе. Письменниця має багаті ресурси для впровадження підходів до культурного виживання, які перетинають загальноприйняті межі щодо статі, етнічної приналежності, релігії та мови.

У «Дружині антилопи» Ердріч використовує світогляд анішінабе та голоси оповідання є відправною точкою для віднайдення своїх персонажів. Розповідь, що розгортається в сучасному Міннеаполісі, переплітає серію менших оповідних ниток навколо трьох сімей, Роїв, Шавано і Вайтхарт Бідс охоплюють п'ять поколінь від 1880-х до 1990-х років. Ці взаємопов'язані історії також сприяють перегляду надзвичайно популярного англо-американського жанр оповідей про наративи полону, поєднуючи його з дискурсом трикстерів. Роман починається із історії про Скрентона Роя, солдата Голгофи, який убиває стару жінку під час набігу на село оджибва, а потім захоплює і усиновлює її онуку. Через роки мати дитини викрадає її назад, але незабаром гине, а дівчину усиновлює стадо антилоп. Одну з її нащадків, «дружину-антилопу», яка дає назву книзі, викрадають, зв'язують і повертає до міста індійський торговець на ім'я Клаус Шавано, який зрештою звільняє її. Історії Ердріч не тільки про те як вплести традиційний світогляд у західну форму роману. Вони також спонукають читача запитати, про що йде мова в позові до історичної правди. Розповідь відкриває перспективи на різноманітні способи інтерпретації минулого через історії, які часто перетинаються на межі між історією та міфом, а також між корінними народами із їхніми трикстерськими історіями та англо-американські історії індіанського полону.

Рефлексивні читачі також будуть підтримувати активний пошук кращих шляхів переговорів про наші власні, неминуче змішані стосунки зі спадщиною європейської колонізація, скрізь, де ми живемо на земній кулі. Сенс літературних стратегій витіснення Ердріч переписує тлумачення Аристотелем трагедії як репрезентації життя вищих людей, на відміну від комічних уявлень про звичайних. У неї і трагедія, і комедія – це спосіб реагувати на реальність.

Незважаючи на багато культурних відмінностей, деякі фундаментальні припущення племен знайшли своє відображення в їхніх

практиках виховання дітей. У жодній місцевій громаді освіта не була окремим заходом, який проводився в окремому закладі. Вона завжди було вплетена у повсякденні моделі життя та відбувалася неформально у щоденних взаємодіях між дітьми та старшим поколінням.

Не всяка катастрофа - трагедія; скоріше, трагедія - це особлива модель західної культури, яка розвивалася протягом багатьох століть, щоб справлятися з втратами, горем і смертю. Це посилює страждання, розміщуючи їх відповідно до ієрархії, поляризовані уявлення про контрасти: добро і зло, світло і темрява, Бог і диявол, правда і брехня, чоловік і жінка, друг і ворог.

Трагедія трапляється, коли людина бере на себе зобов'язання досягти позитивного результату, а потім страждає через відповідний негативний кінець. Людина розуміла реальність як змагання між ворогуючими таборами, то свідомо обирають сторони і несуть наслідки. Хоча трагедія може бути застарілою форма естетичного вираження в постмодерній культурі, вона є свідомим вибором Л. Ердріч у її текстах.

Список використаних джерел:

1. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009.
2. Шостак О.Г. Проблематика гендерних особливостей народу анішінабе у романі Луїз Ердріч «Сліди». Закарпатські філологічні студії: зб.наук.праць. Ужгород, 2022. Вип.25. Т.2. С.210-215. doi: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.2.38>
3. Шостак О.Г. Художні вираження національної ідентичності в творчості сучасних північноамериканських письменників корінного походження. Київ: Талком, 2020.
4. Шостак О.Г. Релігійний Дискурс у творчості Луїз Ердріч. Гуманітарна Освіта в Технічних Вищих Навчальних Закладах, 2013 no. 27. С. 437–457. doi:10.18372/2520-6818.27.8002
5. Erdrich, Louise. The Antelope Wife. New York, Harper Perennial, 1999.

Тетяна Бовсунівська

доктор філологічних наук, професор
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРТЕКСТУ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ДЕТЕКТИВА: «КОРОЛІВСТВО» Ю НЕСБЬО

Початок ХХІ століття ознаменувався бурхливим розвитком детективу в скандинавських країнах. Лідерами стали Ю Несбьо, Стіг

Ларссон, Девід Лагеркранц, Камілла Лекберг, Ерік Аксл Сунд, Ларс Собі Крістенсен, Анне Хольт, Гуннар Столесен, Ларс Кеплер, Курт Ауст та ін. Від часів Генріка Ібсена естетична домінанта норвезької літератури немовби притлумилась для решти європейських культур, проте наразі ми спостерігаємо відновлення цієї домінанти у всесвітньому масштабі. Перевага надана детективу – жанру, здавалось би, скомпроментованому масовою культурою та «формульністю» у душі прихильників Джона Кавелті. Сучасний норвезький детектив – це вибух несподіваних інтриг зі збереженням національного колориту та культурно-історичного контексту, а його перипетії – то філософське заглиблення в провідні та карколомні співвідношення життя і смерті.

Місце Ю Несбьо (1960 р. н.) в цьому нестримному процесі *перезавоювання* світу явно в перших рядах. Слава знайшла його у 90-х рр. XX ст. після публікації детективів з нишпоркою Харрі Холм. Цикл романів про інспектора Хола складається із 12 книг: «Нетопир» (1997), «Таргани» (1998), «Червоношійка» (2000), «Немезида» (2002), «Пентаграма» (2003), «Рятівник» (2005), «Сніговик» (2007), «Леопард» (2009), «Привид» (2011), «Поліція» (2013), «Спрага» (2017), «Ніж» (2019). Цей серіал детективів віддає належне традиції жанротворення насамперед тому, що зберігає персонажа Хола (подібно до Шерлока Хомса, Еркюля Пуаро, міс Марпл та ін.) та інтригу довкола покійника. На відміну від роману «Королівство», в якому Хола немає та і взагалі жанрові ознаки детектива дивним чином трансформовані.

Ю Несбьо забезпечив друге життя, фактично відродження, детективу та ще й з норвезьким обличчям. Галерея його вбивць – це не якісь неосвічені та грубі реднеки і не істоти із заниженою самооцінкою. Перед нами люди освічені, які знаються на літературі і філософії та черпають насолоду з музики і живопису. Крім того, їх можна визначити як носіїв норвезької самобутності, специфічного менталітету та смаку. Але тим страшніший вигляд має те, що вони скоїли. В центрі уваги письменника – крихкість людської душі. Впродовж життя Ю Несбьо створив зразок високого гатунку норвезького інтелектуального детективу. Проте ми свідомо пропустимо романи з образом Харрі Хола – останній винахід жанрової структури детектива у творчості Ю Несбьо з ним не пов'язаний.

Жанрове переінакшення детективу Ю Несбьо стало можливим за рахунок кількох напрямів його оновлення: 1) інтелектуалізація детективу за рахунок інтертекстуальності; 2) система філософом та ідеологом як занурення в попередню історію мислення і духовного випробування; 3) етнообразна система та специфіка норвезького стилю в архітектурі, одязі, музиці; 4) використання природних категорій/універсалій для підсилення

етнообразної системи; 5) багатоярусна символізація (від матеріального символу – до трансцендентного); 6) створення нової модифікації жанру – інтелектуального детективу з норвезьким культурним обличчям; 7) семантизація мовчання та недомовленість як специфічна ментальна риса норвежця; 8) природні ландшафти Норвегії як тло розгортання подій, створення геополітичних кодів роману.

Детектив «Королівство» (2020) Ю Несбьо [5] має особливе значення як в історії норвезької літератури, так і цього жанру. Твір не тільки не містить Харрі Хола, а й має низку інших відмінностей від класичної жанрової схеми детектива. Детектив Ю Несбьо перестав бути суто розважальною літературою для шанувальників аналітики та зіставлень, або дедуктивних спостережень. Його детективні жанрові властивості – тільки прийом для включення читацької рецепції, а далі відбувається диво оприявлення чогось неминучого і прекрасного, що не має жодного стосунку до детективної історії. Оця то неминуча зустріч із прекрасним стала візитівкою детективного жанру Несбьо. Спробуємо проаналізувати, яким чином подібні духовно-рецептивні змісти оприявлюються в детективах Ю Несбьо.

Однією із повторюваних ознак цього жанру є використання інтертекстуальності, пов'язаної з культурою, насамперед літературою, філософією та музикою. Вибірковість тем та артефактів попередників, як і наповнення їх авторським переосмисленням – то вагомий важіль конструювання змісту. Літературний інтертекст / контекст в романі «Королівство» (2020) Ю Несбьо помірно актуалізований. Це один із напрямів інтелектуалізації тексту. Він стає більш динамічним по мірі проявлення любовного почуття старшого брата Роя. Вагому роль у цьому відіграв інтертекст Франческо Петрарки. Ріта Віллумсен у романі стисло розповідає про особливості поетичної форми сонета, хоча й позбавляє Петрарку романтичності, наголошуючи, що неможливість повністю володіти об'єктом кохання надає почуттю сили та неповторності.

Інтертекст Франца Кафки підсилює психологічний стан головного героя: «...Прочитавши «Перетворення» Кафки – про того хлопця, який якийсь прокинувся і виявив, що перетворився на огидну комаху, – я зрозумів, що, якщо почну копірситися у підсвідомості та її околицях, то збільшаться шанси знайти те, що мені не сподобається» [4; с.340]. Світ літератури для Роя Опгарда як зал тренувань, де від ретельності виконаних вправ залежить майбутній успіх, тому він наголошує ретельність читання: «Читав я дуже повільно і тому багато книг відразу не брав, але ті, що потрапляли до моїх рук, читав дуже вдумливо. «В дорозі». «Володар мух». «Цнотливі дівчата-самовбивці». «І сходить сонце». «Осіна фабрика». А ще прочитав дяді Бернард уголос (він за життя не прочитав жодної книги) «Почтамт»

Чарльза Буковські – він реготав так, що починав кашляти» [4; с.336]. Література для Роя завжди мала прикладне значення. Будучи відлюдькуватим Рой Опгард надолужує брак комунікації книжками. Не можна сказати, що підбірка книг у нього неприпустима, але зауважимо, що в кожній є історія вбивства якого ніяк неможливо уникнути і яке має мотивацію групову і соціальну. Невідворотність вбивства як катастрофічна концепція книжкового світу проростає у свідомості Роя та закріплюється там. Такий психологічний конструкт не є виправданням його наступних вчинків, проте містить переконливе пояснення його злочинної душі. Такі інтертекстові включення можна розглядати з позиції формування жорстокого вбивці.

Інтертекст Червоної Шапочки пов'язаний із усвідомленням братів, що вбивство батька потрібно скоїти: «Існує тільки один спосіб зупинити батька - це мовчати та вичікувати, а потім, коли трапиться випадок, вбити його. Зрозуміло тобі? Звісно, мені було зрозуміло. Саме так і повинна була вчинити Червона Шапочка» [4; с.289]. Очуднений інтертекст Червоної Шапочки повністю відривається від свого тексту-родоначальника. З домішкою іронії Рой мислить: «В дитинстві я не розумів, навіщо Червона Шапочка задала перевдягнутому бабусею вовку те останнє запитання – чому у нього такий великий рот. Адже вона і так уже підозрювала, що перед нею вовк! Хіба вона не розуміла, що щойно вовка викриють, він накинется на неї та з'їсть» [4; с.380]. Подібну некітливистість мислення він ніби переймає від Червоної Шапочки, яка живе не у світі логіки та взаємозв'язків, а в казковому дивному світі чарівних перетворень, і, відчуваючи себе Червоною Шапочкою, питає у Грети «В якому сенсі?», хоч добре все розуміє, або принаймні здогадується. Маневр Червоної Шапочки допомагає йому приховати власне кримінальне світорозуміння.

Музичний інтертекст Джей Джей Кейла іде лейтмотивом [5; с.268]. Тут варто зазначити, що Ю Несбьо не просто любить музику певного типу, але й сам є музикантом, оскільки він був співаком та автором пісень у рок/поп групі Di Derge. Пік слави групи припав на 1994 рік. Сам Несбьо в інтерв'ю прирівнює діяльність групи до книги: «Ми не той гурт, як Девід Боуї чи U2, які постійно розвиваються. Ми точно знали, ким ми будемо. Це почалося як концепція дорослішання. У нас було кілька історій, щоб розповісти: це було як книга, яка вже була написана. Коли б ці казки розповіли, все б закінчилося» [2]. Поява музичних ритмів Джей Джей Кейла в детективі, отже, – це концептуальне подовження тексту, форма накопичення його змістів. Музика Джей Джей Кейла і Di Derge дуже споріднена [6, 7]. Спільність ритмомелодики – то не наслідок зумисного наслідування, а перебування в єдиному ритмомелодійному полі музики, стилю, думки. Рой постійно слухає Джея Джея, настільки переймаючись

його музикою, що, здається, це вилучає його із звичного середовища, повертаючи первісні сили та інстинкти. Не можна сказати, що у випадку з Роєм Опгардом такі повернення дають позитивні наслідки, швидше це навернення до первісності тільки зміцнює його кримінальні наміри. Найбільш жахаючим у детективі Несбьо є саме таке переродження архаїчного і архетипного на злочинне та невідворотне.

Пінк Флойд виринає у романі, щоб створити любовний контекст, зокрема ностальгічно повернути свідомість Роя до колишніх коханок, які діставалися йому від брата Карла. Завдяки популярності цієї естрадної групи, саме згадування сприяє утворенню романтизованого ностальгічного контексту.

Філософема краси у романі Ю Несбьо [4; с.219, 220-221] базується на найдавніших аргументах – на законах симетрії та золотого перетину. Розмисли над красою та любов'ю у романі представляють універсальні константи людського світосприйняття. Письменник дозволяє персонажам міркувати над цим тільки тому, щоб закріпити думку про те, що жахливими злодіями, вбивцями стають такі само люди, як ми самі. Краса і любов як вічні константи людської спільноти нікуди не зникають із життя вбивць та збоченців, які також ідеально підлаштовуються під будь-які універсальні категорії людського мислення і навіть здатні самі міркувати в цій площині.

Філософський інтертекст пов'язаний з Рене Жераром, який в регіоні колишнього СРСР ніколи не користувався популярністю і тому для нашого читача занурення в його окремі філософєми, безперечно, стане неповторним досвідом. Рене Жирар [4; с.541] французький критик, зокрема автор книги «Брехня романтизму і правда роману» (1961 р.), яка раптово виринає у романі «Королівство» у діалозі Шенон з старшим братом, двічі виринає у романі. Шенон реагує на його висловлювання «міметичне наслідування» і каже: «Він вважає романтичною ілюзією той факт, що людина здатна слухати власне серце і внутрішні бажання, оскільки крім базових потреб, жодних власних внутрішніх потреб у нас немає» [4; с.541]. Вперше ж відсилання до Рене Жирара зустрічаємо на сто сторінок раніше, коли герой потрапляє до будинку Стенлі. Господар посилається на Рене Жирара саме як на філософа і зауважує: «– Міметичне наслідування? – Вибач. Філософ Рене Жирар. Так ми називаємо випадки, коли ми автоматично починаємо бажати того самого, що і люди, якими ми захоплюємось» [4; с.431]. Двічі повторене «міметичне наслідування» з вуст старшого брата звучить як мантра навернення до добра, яка так само двічі виправляється співбесідником, повертаючи героя від намірів до духовного поривання – натомість до тривіально врівноваженого існування.

Символізація «королівства» у детективі Несбьо має поширене формування. Спочатку читач освоює ферму Опгардів та місцину довкола неї, яка з приїздом молодшого брата Карла починає збільшуватись у розмірах. Брати Рой і Карл Опгарди послідовно відстоюють свої майнові кордони. Фактично, саме задля цього вони можуть піти на вбивства чи інші злочини. Вітиснення усвідомлення скоєного злочину у романі мотивується потребою збереження королівства Опгардів. Лейтмотивом стає висловлювання, що іншого виходу не було. Звичайно, це висловлювання світоглядно мотивується тільки у сприйнятті самих Опгардів. Той факт, що Ю Несбьо у 2008 р. написав сценарій про гібридну війну Росії і Норвегії, за яким зняли серіал «Окуповані» у 2015 р., безперечно, відбився на формуванні ідеологем королівства в його однойменному романі 2020 р. Прихована агресивність та здатність миттєво виступити на захист свого королівства формується в його прозі внаслідок усвідомлення існуючих загроз. Виявляється, що жанр детективу може бути не просто розважальним, адже у Ю Несбьо він інтелектуалізований та наповнений філософією норвезької екзистенції. Письменнику вдалось розширити функціональність даного жанру і, власне, створити нову модифікацію детективу - інтелектуально-філософську.

У кінцевому рахунку семантика королівства поширюється на всю Норвегію. Залюбленість персонажів у її ландшафти, у скромну природу, бажання зберегти все це для наступних поколінь, – це риси, які притаманні і злочинцям, і добропорядним норвежцям у романі.

Інтелектуалізований детектив Ю Несбьо поєднав у собі насамперед риси інтелектуального роману з детективом, прихопивши жанрові ознаки сімейної хроніки. Таємниця привабливості тексту «Королівства» криється у наповненості філософемами буття норвежця, у відтворенні етнічної окресленості норвежця як привабливої константи, у неочікуваних поворотах сюжету, в якому перетинаються природні явища (урвище, характерні дерева, ландшафти) та стиль поведінки персонажів (неговіркі чоловіки, певні поведінкові кліше), соціальна детермінованість яких передбачена норвезькою ментальністю та ритуалізованістю соціума. Шенон намагалась реалізувати свій проект, проте врешті здалась мовчазному опору середовища і погодилась внести елементи норвезького стилю. Взагалі, перебування в Опгарді для неї стало суцільною трагедією, адже вона не змогла зреалізувати не тільки свій проект, а й родинну мрію. Шенон гине, як гине все, що причетне до Опгардів. Специфічна законсервованість смаків та поведінкових кліше так само законсервовує, зберігає й негативні риси ментальності та ритуалів. Шенон не змогла зламати віками налаштовувану систему соціального (як і соціального) життя. Стримана прагматична поведінка властива норвежцям у цьому разі знищує спочатку тремтячу

душу Шеннон, а потім і фізичне тіло. Вона - жертва ідеї захисту королівства Опгардами.

Символіка королівства в романі – один із провідних сенсів, що засновують ідеологічну основу всього твору. Коли подальше збереження королівства стає марним, втрачає благородну ціль, коли гине Шеннон, позитивний потенціал ідеологеми королівства остаточно винищується. Світ Опгардів стає моторошно темним, а занурення в нього нікому не дається без патологічних наслідків. І байдуже, чи будуть покарані вбивці, вагоміше те, що королівство більше не вабить нікого. Разом із тим, його параметри та ландшафти якісно не змінились, як і ментальна норвезька душа, воно стає символом посткультурного раю, в якому немає безневинних, безгрішних і холодна краса якого продовжує вабити стражденні душі. Цінністім поняттям до «королівства» у романі є «пасовисько». Цінність пасовиська визначається традицією володіння ним Опгардами. Батько боявся, що для його синів королівство/пасовисько не буде настільки вартисим, як для нього самого, і постійно повторював «Опгард – наше королівство».

Застосовані Ю Несбьо прийоми оновлення жанру зовсім не є теоретичним і практичним одкровенням, проте в сумі вони дають сильний ефект та сприяють переродженню жанру. Визначаючи «Королівство» як інтелектуальний детектив, звертаю увагу на численні порушення правил написання цього жанру. Наприклад, злочини Роя Опгарда та його брата Карла так і не були розкриті; кількість загублених людей занадто велика, настільки велика, що може йти мова про маніакальні вбивства, байдуже, на якій основі формується маньяк (ідея королівства Опгардів нічим не краща за будь-яку іншу маніакальну ідею). Карл і Рой діють разом, отже, становлять кримінальне угруповання, яке поліція просто не може викрити. Детективна література віддає перевагу вбивцям-одинакам, угруповання злодіїв на сьогоднішній день існування цього жанру не становить узвичаєну схему подієвості. Кожен злочинець у романі Несбьо має альтернативну соціальну маску, яка сповнена позитивним сенсом та сприяє його адаптації та реалізації в соціумі; ця-то маска іноді настільки досконала, що читач плутається при визначенні істинної природи персонажа. Використання доказів залишається актуальним для детектива Несбьо, наприклад відро з діркою від пулі, яка може викрити Роя, але воно перетворюється на гру доказами, воно кумедно приховується в сарайчику. Всі докази злочинів Опгардів залишаються невиявленими поліцією. Так само, як мовчання стає способом комунікації, так і докази зникають у небутті «королівства». Отже, класичні елементи детектива ніби присутні у тексті Несбьо, і в той же час вони інакше функціонують. Ці та інші відхилення від класичних правил написання детективу істотно видозмінюють жанр.

Інтелектуальна проза, як відомо, була започаткована Томасом Манном, він же навів і перше визначення цього явища у статті 1924 року «Про вчення Шпенглера»: «У нас жадібно читають, і в книгах шукають не розваг і не забуття, але істину і духовну зброю. Для широкої публіки «белетристика» в узькому сенсі слова відступає на задній план перед критично-філософською літературою, перед інтелектуальною есеїстикою. Іншими словами, здійснилось те злиття критичної і поетичної сфери, якого прагли ще наші романтики і потужно стимулювала філософська лірика Ніцше; процес цей стирає кордони між наукою і мистецтвами, вливає живу пульсуючу кров до абстрактної думки, одухотворює пластичний образ і створює той тип книги, який, якщо не помиляюсь, посів тепер чільне місце і може називатися «інтелектуальним романом» [3; с.611-612]. На його думку, стимулювало появу інтелектуального роману занурення в хаос, стан напруги у суспільстві та пошук нових тривких орієнтирів існування. З часів Томаса Манна ті процеси, які стимулюють появу інтелектуальної прози тільки підсилювались, сприяючи поширенню та ускладненню самого явища «інтелектуальної прози». Ю Несбьо і дарує нам зразок такого оновлення інтелектуальної прози сучасності. Його інтелектуальний детектив відповідає на запити сучасного життя, сприяє винайденню тривких істин, поринаючи в хаос наших буднів.

Список використаних джерел:

1. Жерар Рене. Ложь романтизма и правда романа. М.: НЛЮ, 2019.352 с.
2. Інтерв'ю з Ю Несбьо.
https://web.archive.org/web/20060622064043/http://www.aftenposten.no/kul_un d/musikk/article1358186.ece
3. Манн Томас. Об учении Шпенглера // Манн Томас. Собр. соч. Т.9: О себе и собственном творчестве. М.: Гос. изд-во худож. лит., 1960. С.611-612.
4. Несбе Ю. Королівство. М.: Иностранка, Азбука-Аттикус, 2021. 592 с.
5. Nesbø Jo. Kongeriket. Oslo: Aschehoug, 2020. 631 pp.
6. Robinson D. Interview: Nesbø Jo, musician and author // New Scotsman. 2012. 28 Feb.
7. Sindre Hovdenakk. Treg Nesbø-krim! Bokanmeldelse: Jo Nesbø: «Kongeriket» // VG. Oppdatert 27. august 2020. UR on 12.04.2023. <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/XgxppW/treg-nesboe-krim-bokanmeldelse-jo-nesboe-kongeriket>

Анотація

У статті йдеться про утворення нової модифікації детективу у творчості норвезького письменника Ю Несбьо: інтелектуального детективу. Докладно розглядається роль та функції інтертексту в інтелектуалізації жанру детективу Ю Несбьо. Інтертексти роману «Королівство» тематично згруповані та проаналізовані у контексті сучасної норвезької літератури.

Ключові слова: норвезька література, Ю Несбьо, «Королівство», детектив, жанрова модифікація, інтелектуальний детектив

Summary

The article deals with the formation of a new modification of the detective in the work of the Norwegian writer Jo Nesbø: the intellectual detective. The role and functions of the intertexts in the intellectualization of the detective genre by Jo Nesbø are considered in detail. The intertexts of the novel «Kongeriket» are thematically grouped and analyzed in the context of modern Norwegian literature.

Keywords: Norwegian literature, Jo Nesbø, «KONGERIKET», detective, genre modification, intellectual detective

Ольга Бойко

PhD (докторка філософії) з філології викладачка літературного факультету Університету Атаюркам. Ерзурум, Туреччина

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ТА ЛІНГВАЛЬНІ СКЛАДНИКИ РИТУАЛУ У МАГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОГО ФЕНТЕЗІ)

Постановка проблеми в загальному вигляді. Замовляння, заклинання, заклияття тощо як мовленнєвий жанр, що має інтертекстуально-фольклорну семантичну навантаженість, є невід'ємним складником концепту МАГІЯ — текстотвірного концепту у фентезійному дискурсі. Ритуали в процесі магії відіграють важливу роль: вони налаштовують суб'єкта на відповідний душевний та духовний стан, позначають початок або завершення циклів, подій, життєвого перебігу. Інтерес становить загальна комунікативна ситуація виголошення магічної сентенції, що включає в себе, окрім власне лінгвістичних складових, також зовнішні обставини, внутрішній стан суб'єкта магії, а також інтермедіальні включення: магічні зображення, що мають на меті підсилити сугестивний вплив на реципієнтів як усередині тексту, так і на реципієнта — читача. Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що в сучасній лінгвістиці

досі детально не проаналізовано функції магічних текстів у фентезійному дискурсі, у той час як магічний складник є одним із текстотвірних чинників фентезійних текстів, що й окреслює **актуальність** нашого дослідження. **Мета** статті — охарактеризувати різні типи вербальних магічних формул, залучених до фентезійних текстів українських письменників, а також нелінгвістичні складові магічних актів. Мета статті визначає **завдання**: зібрати, класифікувати й охарактеризувати ілюстративні фрагменти комунікативних ситуацій ритуалів, порівняти авторське бачення таких ритуалів із традиційним для українців, фольклорним. **Матеріалом** дослідження слугували романи, повісті й оповідання Дари Корній, Я. Каторож, Г. Пагутяк, О. Осіпової.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідження магічних текстів — замовлянь, заклять тощо — поставали об'єктом наукового вивчення в культурологічному [3, 21; 22], релігієзнавчому [25], етнолінгвістичному [26] структурно-семантичному [18] і текстоводискурсивному аспектах [7, 24]. Магічний дискурс як сугестивний тип комунікації розглянуто в роботі А. Решитько [19]. У «Сучасному лінгвістичному словнику» за редакцією А. Загнітка віднаходимо визначення вербальної магії: «асоціативне сприйняття тих чи інших звуків, психологічна кореляція між звучанням і значенням слова... крім поверхового рівня, на якому сприймається і аналізується суть повідомлення, існує і глибинний рівень, на якому інформація сприймається несвідомо (друге дно повідомлення). Крім фоносемантичного, до глибинного, «магічного» рівня можна віднести й синтаксичний. Реципієнт несвідомо сприймає довжину речень, кількість простих речень у складному, і те, якими сполучниками вони з'єднані (і, або, але, не тільки...), впливає на відповідні висновки» [8]. Як зауважує О. Остроушко, «визначення сутності магічної функції мови пов'язані насамперед із розумінням магії як певної форми релігійного/дорелігійного світогляду, визначальною рисою якого є віра в реальність надприродних зв'язків між предметами, істотами, явищами, віра в надприродні істоти, надприродні властивості окремих предметів, об'єктів. Таке трактування магії і релігії є відстороненим поглядом тих науковців, для яких слова «релігійний», «магічний», «таємничий», «надприродний», «чарівний», «непізнаний» є синонімами» [16]. Надзвичайно важливими в процесі магії, на нашу думку, є саме лінгвістичні формулювання: закляття, прокляття, замовляння тощо. Вони використовуються для різноманітних цілей: захисту/нападу, прохання, пророкування, прокляття або благословення, руйнування або створення.

Виклад основного матеріалу дослідження. За О. Босим, ритуал є вужчим синонімом обряду: «Форма символічної поведінки, упорядкована система дій, що виражає певні соціальні й культурні взаємовідносини й

цінності; ритуал — традиційно визначені дії, спрямовані на дійсність, мають символічний, неемпіричний характер і соціально санкціоновані» [5, с. 2]. М. Торчинський вирізняє окремі різновиди фактонімів на позначення назв ритуалів: магіоніми (власні назви магічних дій, зокрема й ворожінь), напр., замовляння «На чотири сторони», а також ритоніми — власні назви ритуалів, обрядів, звичаїв, напр. Хрещення [23, с. 271]. На думку дослідника, зміст події впливає на структуру й походження такої власної назви. До ритуалів ми уналежнюємо, зокрема, обряди народження та поховання, ініціації, циклічних свят тощо. Зауважимо, що ми вживаємо лексеми «обряд», «тайнство», «ритуал» як синоніми через те, що автори фентезі використовують їх таким чином. Розрізнення понять «обряду» та «ритуалу» не входить у межі пропонованого дослідження.

Розглянемо різновиди магічних ритуалів, описаних у фентезійних текстах українськомовного сектора, та окреслимо їхні лінгвальні та екстралінгвальні властивості. До *екстралінгвальних чинників* уналежнюємо час, місце, атрибути проведення ритуалу (обряду), а також жести, що його супроводжують. З огляду на ці чинники охарактеризуємо декілька ритуалів: хрещення, ініціацію та похорон.

Хрещення

Хрещення (наречення) у словнику української мови має перше значення «Релігійний обряд, який відправляють над новонародженими або дорослими на знак прилучення їх до християнської церкви» [20]. В Енциклопедії історії України описано ритуал ім'янаречення: «Вибір імені для дитини був першим кроком уведення новонародженого до людського соціуму. За традицією імена визначалися за церковним календарем. Ця форма звичаю передбачала повідомлення священника про факт народження, а також ім'янаречення дитини священником через посередництво повитухи відразу після її появи на світ, ще до хрещення. За цим досить давнім звичаєм повитуха йшла «за молитвою» «спитати, яке мня». У дорозі баба мусила утримуватися від фізіологічних відправлень, спілкування із зустрічними, вона брала із собою хліб, пшоно, шматок сала, курку, хустку для попівни, щоб отримати гарне ім'я... Отримавши ім'я, баба знову поверталася до породіллі, аби привітати її з «іменем» та повідомити про день хрещення» [4].

В оповіданні О. Осіпової «Хвіртка до озера» описано сучасний ритуал ім'янаречення, що корелює із наведеним вище: *Наприклад, тайнство наречення. Колись ім'я давали жерці, потім священники. Нині ж люди вважають, що дитина отримала ім'я разом зі свідоцтвом про народження. І ритуалом став похід одного з батьків у рагс для отримання там блакитного папірця. Це є загальновизнаним, тому працює... Хустинка, хрест та ім'я — традиційний набір для звільнення потерчат* [15]. У цьому

уривку використано лексеми «таїнство» й «ритуал», зазначено дію: *похід одного з батьків*, місце: *рагс*, мета й матеріальне підтвердження: *отримання блакитного папірця*. Окрім цього описано «набір для звільнення потерчат», тобто дітей, що померли нехрещеними, або власне їхніх душ, що стають демонічними істотами (інші назви — стратчата [14], збігленята).

Ініціація

Як зазначає В. Балушок, ініціації — обряди введення (посвячення) у члени закритих для непосвячених самоврядних родових, корпоративних, професійних колективів; часто виконують роль пубертатних ритуалів, що оформлюють настання повноліття молоді. Ініціації належать до групи обрядів переходу, для яких основним є зміна соціальної позиції та статусу [1]. Існує декілька різновидів ініціації: «В сучасній етнології терміном ініціація позначають: 1. Юнацькі вікові ініціації і взагалі посвячувальні ритуали, що пов'язані із соціалізацією молоді (...) 3. Жрецькі, шаманські та чаклунські посвячення; (...) 5. Посвячення у вищий ритуальний статус, або так звані «календарні» ініціації...» [2]

У романі Дари Корній «Зворотній бік світів» детально описано ініціацію, яка є, на нашу думку, жрецьким посвяченням: *Дід сказав мені, що, крім Перемінника та великої любові в серці, не завадить мати на тілі і знак, котрий берегтиме розум та душу від чужого втручання. Для цього потрібно було провести цілий ритуал. Учитель Мирослад зварив зілля на семи незачеплених водах, набраних опівночі в семи криницях. І в темну ніч... зібрав під прабатьком Шумом найстаріших неврів. Від тертя двох дерев'яних брусочків, узятих від дуба та берези, у котрих влучила блискавка, запалив багаття. Коли воно розгорілося, поклав туди Перунову стрілу... То ритуальна стріла. Перун спеціально зробив її для світу неврів. Учитель Мирослад прамовою прочитав заклинання... Мене напоїли зіллям, аби тіло моє не відчувало болю. Тоді розітнули шкіру на лівому плечі ножем, який за легендою належав Творцеві і викутий у небесній кузні на небесному вогні. Учитель прочитав замовляння і зупинив кров із рани. Він дістав із вогню стрілу й дуже гострим залізним наконечником накреслив на кістці плеча обереговий символ [11].* У наведеному фрагменті поєднано словесні моделі: заклинання прамовою, замовляння; використання магічних рослин та артефактів: *Перемінник, дуб, береза, зілля, стріла, ніж*; залучення стихій: *сім незачеплених вод, багаття, небесний вогонь*; особливий хронотоп: *опівночі, темна ніч, під прабатьком Шумом [лісом]*; актуалізація легенди про ніж та небесну кузню; особливий психофізичний стан: *велика любов у серці; напоїли зіллям, аби тіло не відчувало болю*; зрештою, використання оберегового символу: *знак, котрий берегтиме розум та душу*.

Похорон

Похорон — заключний обряд життєвого циклу людини. За словником української мови, це обряд проведів і поховання тіла померлого [20]. В енциклопедії Історії України детально описано поховально-поминальну обрядовість: «Новий стан закріплюється переодяганням у «смертний одяг». Відкладати собі «вузлик» («смертельне», «на смерть»(...)) ще за життя було (і залишається) сталою традицією. (...) Заздалегідь сюди ж відкладали «супутні» атрибути — хустки, носовички, рушники, фартушки — їх роздаватимуть основним учасникам похорон. (...) Подушку робили із сіна (не пір'я), вкладали в неї пахуче свячене зілля. (...) Хусткою накривали подушку (як жінці, так і чоловікові). (...) Додатково вкладали в труну зазвичай усталений набір предметів — іконку, а також речі померлого (щоб за ними не сумував... гробінець... гроші. Існувала певна гендерна диференціація: жінці гробінець кляли під подушку, чоловікові — у кишеню» [4]. У книзі Г. Пагутяк «Уріж та його духи» зустрічаємо фрагмент, який відповідає вищезгаданому енциклопедичному опису: *Іноді мертві вимагають для них щось зробити. Тому й намагаються нічого не шкодувати їм на похорон — не забути про одяг, який вони собі вибрали, дрібні гроші, гробінець, хустинку, а подушку напихають сіном* [17].

Таким чином, екстралінгвальні чинники в розглянутих обрядах хрещення, ініціації та похорону мають надзвичайно важливе значення. До них належать: місце, час проведення обряду (ритуалу), супроводжувальні атрибути, відповідний стан людини, що бере участь в обряді, а також послідовність ритуальних дій.

Перейдемо до аналізу *лінгвальних* складових ритуалу, або вербальних магічних формул. Ми використовуємо слово «формули», тому що магічні тексти мають чітку послідовність викладу, використання специфічного синтаксису й лексики. Одиниці вербальної магії тісно пов'язані з мовним вираженням ірреальності. Такі моделі належать до «магії слова», яка поєднується з усіма видами магії [5, с. 2]. Тому нас цікавитиме, насамперед, специфіка авторського утворення та використання вербальних магічних одиниць, що мають на меті вплив на людину, її фізичний та психічний стан, а також на навколишній простір і загалом на реальність та Всесвіт. Магічні вербальні моделі дуже тісно пов'язані як з елементами вигаданих мов, так і з іншими оказіональними лексичними включеннями. Розглянемо три різновиди вербальних магічних формул: замовляння (заклинання), прокляття та пророцтва.

Замовляння (заклинання)

Словник української мови визначає заклинання в такий спосіб: «2. за марновірними уявленнями — усталена словесна формула, звичайно супроводжувана відповідними діями, що має магічну силу; замовляння. 3.

Те саме, що проклін» [20, с. 148]. Отже, словник наводить у синонімічному ряду три позначення: заклинання, замовляння, проклін.

За визначенням О. Остроушко, «замовляння — це усталені стійкі тексти різного обсягу, призначені самим фактом свого виголошення вплинути на хід подій... Для успішного, ефективного виконання замовляннями їх магічної функції значення мають не тільки й не стільки ті слова, які вживаються, скільки їх порядок, структура висловлення і тексту загалом. Особливості замовлянь як магічних текстів виявляються не на рівні окремого слова, а на рівні синтагматичному... Функціонування магічних текстів має чітку виокремленість із побутового мовлення. Це стосується і часу, і місця їх виголошення, і виконуваних при цьому дій, й обмеження доступу сторонніх осіб тощо [16]. Знаходимо фрагмент, що підтверджує важливу роль локусу у виконанні магічних дій: *У цій кімнаті найбільше сприятливих для цього місць, бо я часом бавлюсь із різними замовляннями, а вони змінюють довкілля* [9]; Жести також відіграють важливу роль у створенні комунікативної ситуації замовляння:... *коли за дитьми зачинається хвртка, що веде до озера, жінка піднімає праву руку й бурмоче дітям услід коротке замовляння. Тепер вона напевно знає, що з малечю нічого не станеться* [15].

Вербальна магія в українськомовному фентезі має певні особливості. В українськомовних текстах закляття, замовляння та інші види магічних формул здебільшого постають інтертекстуальними, фольклорними одиницями. Інтертекстуальність може проявлятися не тільки на лексичному, але й на синтаксичному рівні, пор.: *Наказую тобі волею Сонця і Місяця вернути назад Обміну, доброю волею те зробити, сльозами вітер обмити, полин із душі забрати, подобу справжню прийняти... Картина на стіні. Обміна переді мною, вітер по спині, ватра угорі, коловраєм заклинаю, словом сильним очищаю, — заговорила-заторохтіла ледь розбірливо.* [12]. Наведений фрагмент не є «справжнім» закляттям, проте його особливості свідчать про жанрову інтертекстуальність (архітекстуальність за Ж. Женеттом). До таких особливостей уналежнюємо, зокрема, ритміку й римування дієслів у формі інфінітиву: *зробити, обмити, забрати, прийняти*; архаїзми: *подоба, коловрай*; природний паралелізм і залучення стихій вітру та вогню: *картина на стіні... вітер по спині, ватра угорі*; використання концепту СЛОВО, а також лексеми *заклинаю*; ін'юнктив: *наказую тобі*. Зауважимо, що імперативна форма контрастно співставляється з наказом *доброю волею те зробити*. Також звернемо увагу на нерозбірливість магічного тексту для тих, хто довкола: *заговорила-заторохтіла ледь розбірливо*.

Прокляття

Це один різновид магічних формул, що трапляються у фентезійному дискурсі — **прокляття**. За визначенням словника української мови, «проклин, рідше прокльон: 1. Лайливий вислів, який виражає різкий осуд кого-, чого-небудь, велике обурення кимсь, чимсь, ненависть до когось, чогось і т.ін.; 2. Те саме, що прокляття» [20, с. 201]

Автори фентезі також пропонують свої пояснення феномену прокляття:... *взагалі прокляття — то насправді лише побажання максимально сильного покарання за допущений гріх. Старий характерник вважав, що його син не тільки зрадив своїх побратимів, а й порушив четверту Божу заповідь — шануй твого батька і твою матір. Не думаю, що то було чисте прокляття. Швидше — бажання відплати за образу* [10]. У тексті наведено припущення про те, що прокляття є побажанням покарання, навіть помсти, тобто процес прокльону постає в християнському аспекті, що створює певний контраст: поєднання «Божих заповідей» і язичницьких ритуалів.

Пророцтва

До вербальних компонентів магії уналежнюємо також пророцтва. Згідно з визначенням, наведеним у словнику української мови: «пророцтво, а, сер. 1. За релігійними уявленнями — пророкування, що є виявленням божої волі; // заст. Передречення чийого-небудь майбутнього життя гаданням, ворожінням, різними прикметами» [20, с. 273]. Найближчим за змістом до того, яким постає пророцтво у фентезійному дискурсі, є друге, застаріле (за словником) визначення, проте зауважимо, що пророцтво передрікає не тільки особисте життя, а й подекуди історію цілого народу, пор.: *І сказано в пророцтві неврів: «Прилетить біла жінка на крилах Птахи-Слави, омие рани мертвих живою водою, й оживуть вони, і зрадять їхні душі в дорозі до вирій»* [13]. Атрибутовану формулу пророцтва неврів побудовано з допомогою дієслів майбутнього часу, а також актуалізації міфоніма *Птаха-Слава*, протиставлення лексем *мертвий/живий*, залучення традиційного артефакта *жива вода*, а також міфотопоніма *вирій*, що створює містичне видіння, яке згодом буде втілено в життя відповідно до наведених у пророцтві деталей, але на момент створення пророцтва всі образи є загадковими та незрозумілими для носіїв знання.

Лінгвістичні чинники ритуалу, вербальні магічні формули в першу чергу виконують функцію створення магічного дискурсу, нерозривно пов'язаного з фентезійним дискурсом; мають сугестивний вплив на персонажів і на читача завдяки використанню специфічної лексики, ритміки, синтаксису, тропів: метафор та природного паралелізму.

Висновки й перспективи дослідження. Україномовний дискурс фентезі залучає елементи магічного дискурсу, поєднуючи лінгвальні та екстралінгвальні чинники. До екстралінгвальних уналежнюємо хронотоп, атрибутуку й жести персонажів; зауважимо, що ці чинники є інтертекстуальними, тому що апелюють до реально наявних обрядів і правил їхнього проведення. Ритуали у фентезійному дискурсі є невід’ємним складником концепту магії, і мають чітке лексичне вираження з допомогою залучення магічних словесних формул, специфічних ритонімів та магіонімів, лексем на позначення стихій, артефактів, міфонімів, теонімів, часу, місця, фізичних та психічних станів. Під час долучення магічних формул здебільшого актуалізовано засоби інтертекстуальності, автори використовують традиційні фольклорні формули, замовляння, молитви. Такі тексти виконують сугестивну функцію з допомогою синтаксичних, лексичних, графічних засобів. Окрім того, залучення фольклорних елементів дає змогу більш чітко окреслити національну ідентичність як автора і його персонажів, так і читача завдяки впізнаванню знайомих із дитинства текстів або авторських текстів, наближених до фольклорних. Таке впізнавання сприяє ментальній близькості й дає змогу відчутти себе причетними до єдиної нації з давньою історією, долучитися до свого «коріння». Перспективним вважаємо порівняння магічних формул, використовуваних в українськомовному й англомовному фентезі для виявлення схожості й відмінностей між такими елементами тексту.

Список використаних джерел:

1. Балушок В. Ініціації. *Енциклопедія Сучасної України*. НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://goo.su/fZdpl>
2. Балушок В. *Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян*. Львів — Нью Йорк: М. П. Коць, 1998. 216 с. URL: <https://goo.su/oCqkYE>
3. Бондаренко В. *Мовні засоби ритмізації українських народних лікувальних замовлянь*. URL: <https://cutt.ly/LjTuhPV>
4. Боряк О. О. Україна, держава: обряди життєвого циклу. *Енциклопедія історії України: Україна — Українці. Кн. 1*. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2018. 608 с. URL: <https://goo.su/O08z7o>
5. Босий О. *Священне ремесло мокоші. Традиційні символи й магічні ритуали українців (Типологія. Семантика. Міфоструктури)*. Інститут етнології, фольклору та мистецтвознавства імені М. Рильського НАН України. К., 2004. 203 с.

6. Гоц Л. С. Концептуальне дослідження сутності магії: термінологічний аналіз. *Культура України: зб. наук. пр.* Харків: ХДАК, 2011. С. 121–128.
7. Гунчик І. *Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування*: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.
8. Загнітко А. П. *Сучасний лінгвістичний словник*. Вінниця: Твори, 2020. 920 с.
9. Каторож Я. *Стожар*. Київ: Видавнича група КМ-Букс, 2017. 603 с.
10. Корній Дара. *Гонимарник*. Харків: «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 336 с.
11. Корній Дара. *Зворотний бік світів*. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 320 с.
12. Корній Дара. *Зворотний бік світла*. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 320 с.
13. Корній Дара. *Зворотний бік темряви*. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 320 с.
14. Онацький Є. Стратчата. *Українська мала енциклопедія*: 16 кн.: у 8 т. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1966. Т. 8, кн. XV: Літери Ст — Уц. С. 1849.
15. Осіпова О. Хвіртка до озера. *Міжнародний альманах фантастики: «Рекомендації з боротьби за живучість «Азимут»»*. Одеса: Інфа-Принт, 2020. № 42, с. 58–85.
16. Остроушко О. А. Аспекти реалізації магічної функції мови. *Мандрівець*. Тернопіль, 2002. № 3, с. 41–45.
17. Пагутяк Г. *Уріж та його духи*. Львів: ЛА «Піраміда», 2012. 145 с.
18. Парубій У. Ю. *Українська замовляльно-заклинальна поезія: структурно-семантичні особливості та поетика жанру*. Дис. на здобуття... канд. філол. наук, 10.01.07. Львів, 2019. 198 с.
19. Решитько А. Д. Магічний дискурс як сугестивний тип комунікації. Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки», Вип. 1, 2022. URL: <https://goo.su/U3HA4>
20. *Словник української мови*: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 3.
21. Соляр О. *Мова магії, магія мови. Символіка українських замовлянь*. Przemyśl, 2011. 302 с.
22. Темченко А. І. Українські лікувальні замовляння: вербально-акціональні універсалиї, символіка та семантика. *Автореф. дис... канд. іст. наук 07.00.05*. НАН України, 2003. 24 с.
23. Торчинський М. М. *Структура онімного простору української мови*: монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.

24. Шуляк С. А. *Замовляння-розповіді в структурі текстів українських замовлянь*. URL: <https://cutt.ly/ljTi7ry>
25. Щепанський В. В. *Тексти магічного змісту східних слов'ян у ранньомодерну добу (XV – XVII ст.)*. URL: <https://cutt.ly/ijTiuPa>
26. Яковлева О. В. Символьна мова українського обрядового дискурсу в системі національної лінгвоментальності. *Дис... д-ра філол. наук: 10.02.01*, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2015. 400 с.

Анотація

У статті проаналізовано функції магічних текстів у фентезійному дискурсі, оскільки магічний складник є одним із текстотвірних чинників фентезійних текстів. У сучасній лінгвістиці відчувається нестача різнобічних досліджень екстралінгвальних та лінгвальних складових ритуалу в українськомовному фентезі, що й окреслює **актуальність** нашого дослідження. **Мета** статті — охарактеризувати різні типи вербальних магічних формул, залучених до фентезійних текстів українських письменників, а також нелінгвістичні складові магічних актів. **Завдання**: охарактеризувати комунікативну ситуацію ритуалів, порівняти авторське бачення таких ритуалів із фольклорним. **Матеріалом** дослідження слугували романи, повісті й оповідання Дари Корній, Я. Каторож, Г. Пагутяк, О. Осіпової. **Висновки** полягають у тому, що ритуали у фентезійному дискурсі є невід'ємним складником концепту магії, і мають чітке лексичне вираження з допомогою залучення магічних словесних формул, лексем на позначення стихій, артефактів, міфонімів, теонімів, часу, місця, фізичних та психічних станів. Під час долучення магічних формул актуалізовано засоби інтертекстуальності: традиційні фольклорні формули, замовляння, молитви, що виконують сугестивну функцію з допомогою синтаксичних, лексичних, графічних засобів. Залучення фольклорних елементів чітко окреслює національну ідентичність як автора і його персонажів, так і читача завдяки впізнаванню знайомих із дитинства текстів або авторських текстів, наближених до фольклорних. **Перспективи** полягають у компаративному дослідженні комунікативної ситуації ритуалу в українськомовних та англomовних фентезійних текстах.

Ключові слова: хрещення, ініціація, поховання, замовляння, закляття, пророцтво.

Summary

The article analyzes the functions of magical texts in fantasy discourse, since the magical component is one of the text-creating factors of fantasy texts. In modern linguistics, there is a lack of multifaceted studies of extralingual and lingual components of ritual in Ukrainian-language fantasy, which outlines the **relevance** of our research. The **purpose** of the article is to characterize different types of verbal magical formulas involved in the fantasy texts of Ukrainian

writers, as well as the non-linguistic components of magical acts. The **task**: to characterize the communicative situation of rituals, to compare the author's vision of such rituals with folklore. The **material** of the research was the novels, stories and short stories of Dara Korniy, Ya. Katorozh, G. Pagutyak, and O. Osipova. The **conclusions** are that rituals in fantasy discourse are an integral part of the concept of magic, and have a clear lexical expression with the help of magical verbal formulas, lexemes for elements, artifacts, mythonyms, theonyms, time, place, physical and mental states. When adding magical formulas, the means of intertextuality were updated: traditional folklore formulas, incantations, prayers, which perform a suggestive function with the help of syntactic, lexical, and graphic means. The inclusion of folklore elements clearly outlines the national identity of both the author and his characters, as well as the reader due to the recognition of texts familiar from childhood or author's texts close to folklore. The **prospects** are a comparative study of the communicative situation of the ritual in Ukrainian- and English-language fantasy texts.

Keywords: baby christening, initiation, funeral, spell, incantation, prophecy

Валентина Борбунок

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки,
української та іноземної філології
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
м. Харків, Україна

ПЕЙЗАЖІ З ВІКНА

У РОМАНІ В. ПЕТРОВА (ДОМОНТОВИЧА) «БЕЗ ҐРУНТУ»

Художньо осмислені архітектурні, ландшафтні, топографічні, топонімічні, соціально-культурні та інші урбаністичні реалії є компонентами «міського тексту» літературного твору. Класифікуються такі тексти відповідно до однойменної назви міста, як-от: «київський текст», «львівський текст», «харківський текст» тощо. Для «міського тексту» важливим є візуальний образ міста, тобто міський пейзаж.

Вербальна пейзажистика є одним із прикметних маркерів авторських рефлексій над дійсністю. Дослідники прози В. Петрова (Домонтовича) вказували на зв'язок текстів письменника з живописом [4], а також звертали увагу на адаптацію кіноприймів у візуальному зображенні художньої дійсності та її простору [7]. Однак візуальний аспект романів письменника все ще потребує спеціального

осмислення, зважаючи на продуктивність міждисциплінарних підходів щодо інтерпретації художніх текстів. На сьогодні вітчизняними дослідниками творчості В. Петрова (Домонтовича) окреслені тільки загальні контури цієї проблематики.

Метою нашої розвідки є аналіз поетикальних та функціональних особливостей тих краєвидів «урбаністичного тексту» роману «Без ґрунту» (1948), які головний герой роману бачить із вікна.

Погляд на світ крізь вікно як інтерпретаційний код сприйняття художнього твору у вітчизняному літературознавстві запропоновано М. Ільницьким. Вчений вказує на перегуки образу шибки як своєрідної естетичної призми у вітчизняній ліриці із цим самим образом у праці іспанського філософа й теоретика мистецтва Х. Ортеги-і-Гасета «Дегуманізація мистецтва». Призма віконної шибки мислиться як репрезентація відношення між реальною і мистецькою дійсністю: «все залежить від бачення» [5, с. 242]. Саме ця теза, відповідно до якої вікно тлумачиться як призма авторського сприйняття світу, обрана нами як методологічна засада для аналізу пейзажів із вікна у художньому просторі роману В. Петрова (Домонтовича) «Без ґрунту».

Серед безлічі дефініцій терміна «пейзаж» ми будемо орієнтуватись на визначення пейзажу як «словесне змалювання частини простору зовнішнього світу, що структурно охоплює об'єкти живої та неживої природи, а також витвори людини (замки, руїни та інші будівлі) і постає в життєподібних (предметно-матеріальних, реалістичних) чи суб'єктивно насвітлених (ідейно-сміслових, експресивно-психологічних, символічних) формах, у яких утілено особливості авторського світосприйняття (біографічний, гендерний, віковий аспекти), світорозуміння (його натурфілософія) і світоперетворення (сукупність мовно-виражальних засобів унаочнення картин природи)» [3, с. 22].

Роман В. Петрова (Домонтовича) «Без ґрунту» – це роман про митців і мистецтво. Однією із сюжетних ліній твору є романізована біографія живописця і скульптора Степана Линника, тому зв'язок художнього тексту із такими просторовими видами мистецтва, як архітектура і живопис, є очевидним, а паралелі між художньою мовою пейзажів різних видів мистецтва – літературним і живописним – виправданими.

Звернімося до тексту роману, щоб з'ясувати особливості пейзажно-урбаністичних полотен роману В. Петрова (Домонтовича), вербалізованих головним героєм роману Ростиславом Михайловичем.

Найперша «пейзажна замальовка» зроблена майже на пленері. Герой з нетерпінням очікує зустрічі із містом свого дитинства – перед прибуттям поїзда на вокзал він стоїть біля відчиненого вікна: «З високого

плоскогір'я блиснув в далечині Дніпро і за ним масив гори та розпластане під горою широке місто» [1, с. 13]. У цьому «далекому місті» він не був з дитинства. Однак від побаченого «в серці з'являється біль, ніби голкою щось царапнуло серце, і глуха тривога охоплює <...> щось немов назавжди загублено і натомість не знайдено нічого» [1, с. 14]. У образотворчому мистецтві відома давня техніка «сухої голки», коли художник спочатку наносить на мідну пластину ескіз чи начерк з природи, а потім малює гострою сталеву голкою, обабіч якої утворюються задирки. Думається, вербалізований «начерк з природи» подібний: «Даремно я шукаю великих зелених верб, що росли колись на березі. Я не знаходжу їх, серед порожніх берегів тече оголена ріка. Плaska й безбарвна, вона здається нудною й вимушеною вигадкою дадаїстичного поета. Абстрактною формулою механістичної теорії. Жадна ріка! Не ріка, лише труп ріки. Мертвотний плин нерухокої рідини. Схематизований кресленник з підручника гідрографії» [1, с. 14]. Так розпочинається авторська історія портретування оновленого міста, подібна «за технікою» до давніх планів українських міст, що у XVII столітті виконувались у техніці мідьориту. Це графічна техніка глибокого друку, малюнок майбутньої гравюри, який продряплюють на мідній пластині, заповнюють фарбою і відбивають на папері. Типовою для мідьориту є лінія з чіткими краями, спочатку тонка, далі ширша і глибша. Під кінець вона стає мілкою, звужується і зникає. Асоціації з цією технікою наповнюють літературний пейзаж метафоричним змістом – побачене глибоко «продряпує» серце головного героя. Заувага «Я під'їжджав до міста, якого я ще не знав» [1, с. 15] налаштовує читача на сприйняття міста як персоніфікованої особи, знайомство з якою відбуватиметься за посередництва давнього знайомого. Міський краєвид при цьому слугуватиме «портретом» оживленої істоти-міста.

Наступна подорожня замальовка індустріального краєвиду, «наповненого сталлю», посилює логічність «гравюрних» асоціацій, цього разу зі сталеритом, гравюрою на сталі. Зауважимо, що винайдений на початку XIX століття сталерит дозволяв виконувати найтонші репродукції переважно пейзажного жанру. У романі «Без ґрунту» читаємо: «Та сама безкрая безмежність простору й неба, що була й колись, але вже не степової цілини, а рейок, шлаку, стрілок, вантажних і плоских, червоних і зелених вагонів, білих льодовень, одкритих платформ, цистерн. Од колишнього степу не лишилось і сліду, на всій колосальній площі простяглись паралельні без числа ряди залізничних колій; на десятки кілометрів розкинувся залізничний парк. І вже немає й сліду родючої землі; поверхня, залята олією, лискучорна від масних плям нафти, вкрита шаром дрібного вугілля, шлаку, сміття й бруду. Залізо, чавун, кам'яне вугілля, кокс, цемент, цегла обернули степ у чорне гробовище. Зникли зеленосірі

неорані перелогі, і потяг мчить крізь простори, заповнені коліями, вагонами, цегляними корпусами електровень, заводів і фабрик» [1, с. 15]. Замість епітетів на позначення кольору, письменник використовує іменники та прикметники, що позначають матеріал – нафта, вугілля, олія, залізо тощо. В такий спосіб створюється чорно-біла кольорова гамма даного урбаністичного полотна. Роль ліній на цій «літературній гравюрі» відводиться залізничним рейкам. Природні кольори зникають.

Зауважимо, що у поїзді герой стоїть біля відчиненого вікна, однак скло як призма у сприйнятті залишається. Замість віконної це призма окулярів головного героя. У автопортреті на початку роману він наголошує на цьому прикметному аксесуарі своєї зовнішності: «Я – масивний і огрядний у синьому піджаку, в золотих окулярах, респектабельний і певний себе» [1, с. 5].

Наступний краєвид із вікна готельного номера, тимчасового пристанища головного героя. Саме тут зібралися всі дотичні до вирішення долі Варязької церкви. Щоб «не слухати й не думати», Ростислав Михайлович намагається відволіктися: «Я підводжусь і йду до вікна, <...> і дивлюсь на вулицю» [1, с. 35]. Міський пейзаж, наповнений кольором і звуком, виконує роль тимчасової розради: «Зеленяві присмерки поглинають темне листя вечірніх дерев. На дроті спалахують сині й бузкові вогні електричного саява. По бульвару на проспекті з глухим гуркотом біжить відкритий вагон трамвая. Який безтурботний спокій там назовні!..» [1, с. 35]. Але, навіть висунувшись з вікна, герой чує, про що говорять в кімнаті. Вікно розмежує внутрішній і зовнішній простір. Однак перетнути цю лінію можна тільки поглядом.

За вікном герою впадає в око трамвай, який виконує роль не тільки динамічного елементу даного вербалізованого полотна, але й виступає як сполучна ланка серії віконних пленерів. Трамвай на вербалізованих «пейзажних полотнах» цієї серії у романі заступає поїзд, подібно до того, як це сталося у мистецтві першої третини ХХ століття. Перегукуючись із семантикою поїзда (рух коліями, швидкість), трамвай у літературі, поєднуючи діалектику свободи і заданість напрямку руху, став символом існування людини.

Використаний цього разу ракурс зображення – погляд зверху – вважається улюбленим ракурсом операторів, оскільки дає можливість бачити простір панорамно. У живописі, як відомо, погляд зверху для зображення міських пейзажів обирали імпресіоністи. Із готельних номерів писав свої міські пейзажі згадуваний у романі з іншого приводу К. Моне. Завдяки фрагментарності, миттєвості і опоетизованості трамваю український письменник стверджує нове розуміння прекрасного у прозаїчному буденному міському сюжеті на кшталт того, як це зробив К.

Моне у серії із 12 полотен, присвячених паризькому залізничному вокзалу Сен-Лазар (1877). Завдяки кольору і композиції розрізнені спостереження об'єднуються у цілісне полотно, на якому завдяки світлу – у романі «електричному сьйву» – буденне наповнюється буттєвими смислами.

У живописі вікно є світлодайним елементом інтер'єра, а персонаж, який вдивляється у далечінь, – улюблений герой художників-романтиків. Протириччя таких сюжетів полягали у тому, що, з одного боку, містили заклик покинути приміщення і направитися вдалину, а з іншого – очевидну неможливість позбавитися реальності життя. Ростислав Михайлович відходить від вікна і спиняється перед трюмо, «де все повторено в своїй цілковитій тотожності і де все обернено й подвоєно», у тому числі і «горішні півкола високих вечірніх вікон» [1, с. 37]. Дзеркало, розширюючи простір полотна, подвоєю зображення і, як наслідок, художні рефлексії як автора, так і реципієнта.

Наступний пейзаж із вікна – погляд через вікно трамвая. Герой їде до «маленького архітектурного шедедру» – Варязької церкви, яка не вписується не стільки у простір оновленої реальності міста, скільки у час. Прикметно, що впродовж нетривалої подорожі містом герой уникає будьяких «замальовок», виправдовуючи їх відсутність тим, що задрімав: «Вагон рушає. <...> Я примружую очі, щоб цілком поринути в відчуття насолоди од вітру, сповненого пахоців соняшного світла. Можливо, що я задрімав, бо, коли я розплющую очі, вагон стоїть на зупинці» [1, с. 51].

Ракурс побаченого із вікна трамваю краєвиду обумовлений місцем розташування зупинки – на горі: «На порожньому просторі гори, відкритому для вітрів, куряви й сонця, між тоненькими стовбурами молодої посадки, на жовтих грудках скопаного ґрунту пасуться кози» [1, с. 51–52]. Цей ідилічний пейзаж, не притаманний місту, слугує у романі тлом для пейзажу, який у живописі XVIII–XIX ст. отримав назву «пейзаж з руїнами». Руїни давніх фортець, рештки колон, зруйновані башти були атрибутами багатьох італійських пейзажів XVIII ст. «Пейзаж з руїнами» трансформується у модерністському літературному тексті у «пейзаж з недобудовами»: «На тлі сірозеленого обшару я бачу перед собою похмуру тінь недобудованої кам'яниці. Я бачу чорні провалля віконних щіли, темноцегельний кістяк стін, бляшаний дах, що іржавіє, повиснувши на оголених ребрах перекрыття» [1, с. 52]. На класичних живописних полотнах зруйнована архітектура означається романтизовано-ліричним тлумаченням. Семантика «руїн» романного полотна – міської архітектурної недобудови – інша. Традиційні теми пам'яті та забуття замінюються темою нездійснених намірів, планів, що провалилися: «Цю кам'яницю, призначену для міського музею, почали будувати ще перед першою світовою війною, тоді кинули, і так вона лишилась стояти сумною й безглуздою руїною» [1, с. 52]. За

здумом, вона покликана була стати визначною спорудою архітектурного образу міста, натомість означилася як «химерна згадка нездійснених передбачень, чорна і глуха пустка, нужник для перехожих, притулок в закутках сутеренів, між горбатими купами сміття, для повій, волоцюг і безпритульних» [1, с. 52]. Графічні контури, використані для зображення «похмурої тіні» недобудови, створюють враження начебто «незавершеного полотна» з глибинним за своїм задумом семантичним підтекстом.

Унаслідок того, що трамвай змінює ракурс – «викреслює півколо дуги й повертає ліворуч» [1, с. 52] – у романі з'являється нове пейзажне «полотно» із архітектурним шедевром «зруйнованим» на стадії втілення: «На горбку, над пологим схилом гори, за зеленою купкою дерев, пам'яткою потьомкінських проєктів химерної імперії "греко-росів", "Візанто-Росії", одкрився передо мною сухий, в прямих лініях виконаний, стрункий профіль катедрального Собору. Тільки мурований паркан навколо Собору, підігнаного своїми розмірами під звичайний губерніяльний масштаб, визначав контури меж тієї грандіозної в своїй фантастиці будови, що, завершуючи здійснення "грецького" проєкту, повинна була стати більшою за храм ап. Петра в Римі» [1, с. 52]. Зазвичай, руїни архітектурних споруд як свідки попередніх епох в новому образному осмисленні покликані стати пересторогою теперішнім і майбутнім руйнуванням. Недобудовані архітектурні шедеври на кшталт згаданого Собору, який стає персонажем романного пейзажного «полотна», виразно засвідчує вразливість архітектурно-історичного простору міста.

Варто врахувати ремарку Автора щодо цих міських пейзажів: «Для Автора мало вагу визначити коло зорових вражень, ідей і думок, крізь які пройшов в черговій послідовності його герой під час своєї подорожі: незакінчений будинок Музею, нездійснений проєкт найвеличнішого Собору в світі, згадка про недороблений млин в маєтку гоголівського героя, про крісла покинені необбитими, недомебльовані кімнати, розкішні канделябри й разом мідний, ніколи не чищений свічник, на що не звертали уваги ні господар, ані господиня, ані служба» [1, с. 54]. Так у романі вкотре актуалізується проблема історичної пам'яті, збереженості культурної спадщини.

Всі пейзажі із вікна містяться у першій, визначеній нами як «живописно-архітектурна», половині роману. Друга його половина, на нашу думку, є переважно «музичною», оскільки насичена музичним екфразисом. Залишившись на самоті у великій кімнаті «з одчиненими вікнами на схід: за купами дерев крицева смуга далекої ріки й синява неба», Ростислав Михайлович роздивляється «фота, які висять на стіні», а не пейзаж із вікна. Натомість зовнішній світ, уособлений вітром, вривається у приміщення: «По цілому будинкові загнукали вікна, загуркотіли двері,

зазеленчали шибки. Десь почувся брякіт розбитого скла» [1, с. 119]. Героїня кидається зачиняти вікна. Так переривається серія міських пейзажів, відтворених головним героєм із вікна. Повертаючись до готелю трамваєм, герой констатує тільки окремі деталі, як-от: «засмагли ноги кондукторки по дошці вздовж вагону», «барвисті паперові стрічки з її шкурятної торби», дерева, «обтяжені гронами квіту». Головним стає відчуття падіння: «Ми з'їздили вниз. Точніше, з шаленою швидкістю, немов зірвавшись з гальм, падали в безодню» [1, с. 126].

Ще одна пейзажна замальовка повинна була б з'явитися із вікна Арсена Петровича Витвицького. Головний герой підходить до вікна і, спираючись руками на підвіконня, висовується назовні: «Я поринаю в п'тьму, пожадливо вдихаю в себе свіже повітря запашної ночі. Я дивлюсь на мерехтіння зір, на простір, що замикає сполучені в собі початки й кінці, все те, що було, є й буде, і згадую про ту ніч, коли, божеволіючи од бажань, ми блукали з Ларисою, п'яні химерами цієї нічної безодні» [1, с. 186]. Споглядання перериває хазяїн дому, але зрозуміло, що оповідач занурювався скоріше у внутрішній, ніж зовнішній пейзаж, відтворював, так би мовити, пейзаж своєї душі.

У фіналі роману, покидаючи колись рідне місто, Ростислав Михайлович заходить до вагону, проходить до свого купе і спускає віконну раму, цього разу, щоб не милуватися краєвидами, а перехитися через вікно і в останнє поцілувати кінчики пальців Лариси: «Потяг прискорював ходу. Вона махала своєю легкою барвистою парасолькою. Я спустився на м'яку канапу й стомлено закрив очі» [1, с. 217]. Герой не воліє більше фіксувати побачене з природи, відтепер він «пише свої міські полотна» по пам'яті: «В кружлянні вогневих плям передо мною пролинула біла, залята соняшними променями "Варязька церква", чорні трикутники старих бабусь на східцях церковної паперти, сіра бруківка вулиці під схилом гори, рейки трамваю, вузька парусинова спідниця, високі закаблуки черевик, Лариса» [1, с. 217]. Слова провідника про необхідність зачинити вікна, оскільки поїзд проїжджає міст, змушують героя розплющити очі і побачити, як «з блакитної безодні знявся нестерпний білий блиск Дніпра» [1, с. 217]. Цей імпресіоністичний пейзаж, написаний мазками і плямами, поєднує розрізнені деталі в єдиному ліричному сприйнятті.

У нарисі «Передвеликоднє (Весна 1947 року)» В. Домонтович писав про Мюнхенську виставку 1947 року, на якій він побував тричі: «...ця виставка в своєрідному ракурсі підбивала підсумок людським почуттям останнього 75-ліття. На ній одвідувач мав нагоду бачити модерну людину такою, якою вона була вчора і є сьогодні. Є безпосередня тотожність між світом, у якому ми живемо нині, і тим, що його витворили майстри – Мане, Моне, Ван-Гог або Пікассо, Брак, Леже чи сюрреалісти за

наших часів» [6]. Висловлені за рік до публікації роману «Без ґрунту» роздуми засвідчують, що живопис завжди був частиною творчого досвіду В. Петрова (Домонтовича). Він не тільки віддзеркалився у художньому полотні романів, а й вплинув на естетичні погляди письменника.

В. Петров (Домонтович) належав до когорти письменників, у художній свідомості яких пластичні мистецтва посідали особливе місце. Репродуковані ним живописні полотна і архітектурні шедеври завжди переосмислені і наповнені новим авторським змістом. Тому передусім інтуїція реципієнта дозволяє вловити перегуки між мотивами живописних полотен і текстом художніх творів В. Петрова (Домонтовича). Виявлені мистецькі зв'язки можуть бути розтлумачені по-різному. Урбаністичні пейзажі, які герой спостерігає із вікна, відтворюють міські недобудови, архітектурні пам'ятки, індустріальні ландшафти, що вказують на невідворотність змін у звичному міському просторі. Погляд на місто з вікна у романі є складовою багатоаспектного виміру міського простору, де віддзеркалюються як достовірний реальний вигляд міста, так і його ірреальний образ – історичні та особисті фантазії, візії, спогади. У 1920-1930-х роках, якими датуються події роману, саме імпресіонізм мислився як мистецтво сучасності, живопис великого міста. На нашу думку, «авторові» пейзажів із вікна, головному герою роману «Без ґрунту» Ростиславу Михайловичу, притаманне імпресіоністичне сприйняття і відтворення мінливої дійсності. Передаючи свої безпосередні враження і настрої, ліричний герой не уникає наповнення своїх вербалізованих «полотен» драматичною складністю буття, через що імпресіоністичні міські пейзажі віддують екзистенційним сенсом.

Спеціальне осмислення міських пейзажів розширює зміст твору, який своєю мовою дотичний до багатьох пластичних видів мистецтва, зокрема живопису. Пейзажі із вікна наповнюють простір роману додатковими авторськими вимірами і, як наслідок, слугують основою для його нових прочитань.

Список використаних джерел:

1. Домонтович В. Без ґрунту. Регенсбург : Видання Михайла Борецького, 1948. 217 с.
2. Ільницький М. Пейзажі з вікна: віконна призма в поезії Б.-І. Антонича. *Слово і Час*. 2019. № 10. 14 – 21.
3. Лапій М. М. Психологічний пейзаж у прозі Івана Франка. *Семантика і поетика* : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Львів. 2016. 232 с.
4. Левицька О. Інтермедіальні стратегії у біографічних романах про художників : (на матеріалі біографічних творів В. Домонтовича про

Вінсента ван Гога та Ральфа Дутлі про Хаїма Сутіна). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2021. № 18. С. 41 – 47. URL: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2021.18.6>.

5. Ортега-і-Гасет Х. Дегуманізація мистецтва. *Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори*. [пер. з ісп. О. Товстенко]. К.: Основи, 1994. С. 238 – 272.

6. Петров (Домонтович) В. Передвеликоднє (Весна 1947 року). URL : <https://osvita.ua/school/literature/p/81437/>

7. Черногуз Я. Я. Прихований кінематографізм: кіномистецтво 1920-х в інтертекстуальному дискурсі прози В. Домонтовича. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2535e0-36dc-4547-985a-26ffdd7b2a5b/content>

Анотація

У статті аналізуються поетичальні та функціональні особливості пейзажів із вікна у романі В. Петрова (Домонтовича) «Без ґрунту» (1948). Вказано, що вербальна пейзажистика є прикметним маркером авторських рефлексій над дійсністю. Урбаністичні пейзажі, які герой спостерігає із вікна, відтворюють міські недобудови, архітектурні пам'ятки, а також індустріальні ландшафти. Спеціальне осмислення міських пейзажів розширює зміст твору, який своєю мовою дотичний до багатьох пластичних видів мистецтва, зокрема живопису. Пейзажі із вікна наповнюють простір роману додатковими авторськими вимірами і, як наслідок, слугують основою для його нових прочитань.

Ключові слова: вербалізація, візуальний образ, живопис, міський простір, пейзаж.

Summary

The article analyses the poetic and functional features of the landscapes from the window in V. Petrov's (Domontovych's) novel «Without Foundation» (1948). It is indicated that verbal landscape painting is a distinctive marker of the author's reflections on reality. Urban landscapes, which the hero of the novel observes from the windows of vehicles and houses, are based on urban unfinished buildings, architectural monuments, and industrial landscapes. A special understanding of urban landscapes expands the content of the work, which in its language touches on many plastic arts, including painting. The landscapes from the window fill the space of the novel with additional authorial dimensions and, as a result, serve as the basis for new readings.

Keywords: verbalization, visual image, painting, urban space, landscape.

Світлана Бородіца

к. філол. н., доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

«МАРКО В ПЕКЛІ» І. КОЧЕРГИ ЯК ДРАМА-ФЕЄРІЯ

Сьогодні в українському літературознавстві простежуємо значний інтерес до української драматургії. Драматичні твори українських письменників 20-х років ХХ століття М. Куліша, І. Дніпровського, Я. Мамонтова, І. Кочерги та ін. демонструють їх модерністський характер, зокрема, майстерний синтез жанрових ознак лірики і драми, домінування багатозначної репліки, що передає думки та настрої автора чи персонажа, лаконізм та ощадливість у застосуванні художніх засобів. У цьому контексті виділяємо драматургію І. Кочерги, котрий творчо використовував європейський (К. Гамсун, Г. Ібсен, М. Метерлінк) та український досвід символістської драми (В. Винниченко, М. Вороний, Олександр Олесь, Леся Українка та ін.). Власне його мистецьке покоління (М. Куліш, Я. Мамонтов, І. Дніпровський, М. Ірчан та ін.), трансформували художні традиції драматургічної школи І. Карпенка-Карого, творило нову модерну драму.

У 1928 році І. Кочерга завершив текст п'єси «Марко в пеклі». Автор вирішив поекспериментувати з драматичним жанром, при чому ми простежуємо його художньо-естетичну еволюцію від романтизму («Фея гіркого мигдалю») через символізм («Алмазне жорно») до магічного реалізму («Марко в пеклі»). На цьому наголошує Остап Бодик в дисертаційній роботі «Проблематизація модерністських течій у художньо-естетичних пошуках Івана Кочерги» (Дніпропетровськ, 2003) [1].

Умовно-алегорична лінія драми «Марко в пеклі» засвідчує оригінальний жанровий різновид – драма-феєрія. Звернення до такого жанрового коду передусім демонструє процес деструкції романтичних структур, властивих раннім історичним п'єсам митця. Оскільки І. Кочерга вперше у творі звернувся до подій радянської дійсності, йому важливо було висвітлити її негативні моменти водночас реалістично та алегорично, навмисно приховавши справжній зміст і в такий спосіб заінтригувати начитаного реципієнта відсиланням до відомого фольклорного мотиву подорожі Марка пеклом. Відтак автор майстерно синтезував реалії його часу та легендарний пафос. Таким чином, І. Кочерга народну легенду про Марка Пекельного подав та осмислив у сучасному аспекті.

В «Історії української літератури ХХ століття: у 2 кн.» за редакцією В. Дончика читаємо, що І. Кочерга в 1928 році почав працювати літературним редактором міської газети «Робітник», а згодом «Радянської Волині». Зрозуміло, що отримані тут досвід і враження, і, що важливо, коли був службовцем у робсельінспекції, давали щедрий матеріал для сатиричного викриття негативних явищ тогочасної дійсності [2, с. 714]. Літературознавці трактують драму «Марко в пеклі» (1928) через легко простежувану «плакатну одновимірність» типовою для 20-х років агіткою, відзначаючи, «ймовірно, сюжетні зав'язки ...безпосередньо з реальної дійсності» [2, с. 714]. Вже сама назва п'єси відсилає читача до фабули та ідеї народного переказу про Марка Пекельного: «не обійшлося і без впливу популярних інсценізацій у 20-ті роки гоголівського «Вія», «Енеїди» Котляревського, а також давнього захоплення Гофманом» [2, с. 714].

Наголосимо, що жанр драми-феєрії не надто представлений в українському літературному дискурсі. За «Літературознавчим словником-довідником» за редакцією професорів Р. Гром'яка та Ю. Ковалів, «феєрія (франц. *feeerie*, від *fee*: фея) – театральна або циркова вистава з фантастично-казковим сюжетом, сценічними ефектами і трюками. Сформована в Італії (XVII ст.) як складник оперно-балетної вистави. На межі XIX-XX ст. елементи феєричності проникають у літературу, зокрема у драматургію. Започаткував такі твори класицист П. Корнель («Андромеда», «Золоте руно»). Виникає неоромантична драма-феєрія (драма-казка) з виразним ліричним началом, зіставленням явищ природи та рис людини, широким використанням міфічних і фольклорних образів, магією: «Затоплений дзвін» Г. Гауптмана, «Синій птах» М. Метерлінка, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Над Дніпром» (весняна казка) О. Олесея, «Марко в пеклі» І. Кочерги, «Дзвінокблакитне» П. Тичини тощо [4, с. 664]. Українські вчені вписали п'єсу І. Кочерги в літературний контекст українського письменства початку ХХ століття, підтвердивши високий рівень письма автора. Його твір репрезентує національні особливості, оскільки в ньому, як і в народній демонології та чарівних казках, простежуємо мотиви фантастичного, надприродного, демонічного.

Виходячи з сучасного прочитання драми-феєрії «Марко в пеклі» можемо стверджувати: у ній є елементи фентезі, бо вона – майстерний зразок літератури вимислу. Серед сучасних підвидів фентезі, а саме: епічне та героїчне фентезі, жахи, гумористичне фентезі, в основі якого химерні розповіді та фантастична чудасія (Н. Бернадська), п'єсу І. Кочерги означаємо як гумористичне фентезі, швидше сатирично-гротескне, де письменник для викриття зловживань владних чиновників широко використав весь діапазон засобів комічного.

Іван Кочерга трансформував відомий мотив мандрівки Марка до пекла, котрий потрапив туди в маренні, помираючи від тифу. Це засвідчує орієнтацію митця на: фольклорні традиції (передусім морально-етичні виміри, елементи сміхової культури, фантазмагоричні метаморфози, сатиричні барви тощо), несподіване переплетіння різних стилістичних шарів – лірики, гротеску, патетики, іронії (В. Панченко); письменницькі здобутки драматургів-попередників (Миколи Гоголя, Івана Котляревського, Олекси Стороженка). Серед них найперше назвемо незавершений роман «Марко Проклятий» (1879) Олекси Стороженка, котрий тридцять років збирав твори про вічного грішника (східнослов'янський фольклор, великодня драма «Слово о збуренню пекла», різновиди віршованого бурлескного твору «Пекельний Марко» та ін.). У результаті його роман – це фольклорна алегорія про моральні істини, а тому не реалістичний твір на історичну тему, а романтичний. Власне художній стиль і поєднує тексти О. Стороженка та І. Кочерги, а саме відзначаємо такі їх ознаки: готичність (подорож у пекло з усіма його пекельними атрибутами); двоплановий простір, що поєднав реальність та ірреальність; ідеалізації героя (справедливий, відданий справі, непоступливий, співчутливий, побратимство та ін.); гуманістична спрямованість (відверте неприйняття несправедливості, зла, егоїзму).

Констатуємо: в І. Кочерги образ Марка є трагічним. А для посилення його трагічності, автор уводить реалістичний елемент – хворобу персонажа (сипняк) – «уповноваженого особого відділу», що супроводжується втому, жаром, мареннями. Проте фізичний біль заступається внутрішніми муками: «Коли б ти знала, як потрібні там, де б'ються наші брати, як потрібні там усі ті речі, що їх так нахабно крали ці злочинці. Коли непереможна одвага пориває вперед наших бойців, немає сили, щоб зупинити цей порив, – ні злива, ні ледяна вода, ні буря заліза й вогню, що сиплеться над їхніми головами з ворожих гармат... І скільки раз доводилося мені самому, промерзлому й змоллому до нитки, не мати сухої сорочки, щоб зогріти скоцюбле тіло; ганчірки, щоб обернути поранені ноги. Два тижні я товчусь по всій залізниці, як Марко по пеклу, шукаючи наших вагонів... що вкрали ці мерзавці. Два тижні я не роздягався, не вмивався, не спав, два тижні неначе в якійсь маячні проходять передо мною вагони, станції, рейки, безглузда плутанина цифр, паперів, книжок та шахрайських мармиз... Я знайшов і відіслав дванадцять вагонів, і я знайду їх всі, хоч би довелося й поставити дибки всю залізницю та постріляти всіх хижаків!» [3, с. 189]. Оскільки образ Марка – багатоплановий, але внутрішньо цілісний, він засвідчує, що І. Кочерга розширив межі драми до трагікомедії, з одного боку, а з іншого – відійшов від традицій так званої «наївної п'єси».

Найважливіше тут те, на нашу думку, що автор не застосував «класових принципів соцреалістичного мистецтва».

І. Кочерга майстерно реалізував у драмі-феєрії «Марко в пеклі» композиційно-структурні прийоми модерного драматичного мислення, виходячи за межі нав'язуваного владою соцреалізму: неосяжність сюжетного часу; символіко-фантазмагоричні образи; екстравагантна фабула; підтекстова площина; елементи художнього абсурдизму; романтичне начало як емоційний вплив на читача; фольклорність і принцип «учуднення» та ін. Основний мотив мандрівки Марка до пекла І. Кочерга інтерпретував як марення помираючого від тифу головного персонажа. Саме він і зумовив творчу орієнтацію митця на фольклорні традиції (передусім морально-етичні виміри, елементи сміхової культури, фантазмагоричні метаморфози, сатиричні барви тощо), несподіване переплетення різних стилістичних шарів – лірики, гротеску, патетики, іронії (В. Панченко) та письменницькі здобутки драматургів-попередників (Миколи Гоголя, Івана Котляревського, Лесі Українки, Олександра Олесь, Миколи Куліша та ін.).

Список використаних джерел:

1. Бодик О. П. Проблематизація модерністських течій у художньо-естетичних пошуках Івана Кочерги: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01; Дніпропетровський національний ун-т. Дніпропетровськ, 2003. 20 с.
2. Історія української літератури ХХ століття: у 2 кн.: навч. посібник для студентів філологічних факультетів вузів / за ред. В. Г. Дончика. Київ: Либідь, 1993. Кн. 1 (1910-1930-ті роки). 784 с.
3. Кочерга І. Драматичні твори / редкол.: І. О. Дзеверін (голова) та ін., упоряд., прим. В. С. Брюховецького, М. М. Острика. Київ: Наукова думка, 1989. 736 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

Наталія Висоцька

д. філол. н., професор кафедри теорії та історії світової літератури
Київського національного лінгвістичного університету
м. Київ, Україна

**ДИАЛЕКТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТІ
(п'єса Т.Стоппарда «Леопольдштадт», 2020)**

Останню за часом написання п'єсу видатного драматурга сучасності, британця Тома Стоппарда відділяє від попередньої близько п'яти років творчої паузи. З одного боку, від 85-річного маестро можна і далі очікувати чергових звершень («Я не припинив думати», запевняє Стоппард), з іншого – «Леопольдштадт» надається до прочитання як своєрідний фінальний акорд у блискучій кар'єрі автора не лише в англомовному, а й у світовому театрі. Він допускає і таку можливість: пояснюючи «перенаселеність» п'єси персонажами (їх там близько 40), Стоппард з притаманною йому іронією коментує: «якщо це буде моя остання п'єса, хотілося б завершити чимось фундаментальним» [8].

Сюжет «Леопольдштадту» має очевидні перетини з біографією драматурга, чого він старанно уникав у минулому. Проте й тут Стоппард, виходець з єврейсько-чеської родини, вибудовує дистанцію між собою та матеріалом п'єси, ставлячи в її центр дві буржуазні єврейські родини з Відню, пов'язані між собою та зі своїм австрійським оточенням безліччю ниток, зі шлюбними узами включно. Назва п'єси – це топонім, що у XVIII-XIX ст. позначав квартал єврейської бідноти в австрійській столиці, вихідну точку соціальної мобільності для євреїв. І хоча на зламі XIX-XX ст., коли починається дія, заможні і благополучні персонажі мешкають в особняку на престижній Рингштрассе, примара ізгойства та злиднів, що асоціюється з Леопольдштадтом, завжди підсвідомо маячить перед ними через їхню етнічну приналежність, втілюючись у лянній реальності Австрії 1930-х рр. як сателіта нацистської Німеччини.

Дія п'єси складається з дев'яти сцен, які плавно перетікають одна в одну, і охоплює понад п'ять десятиліть трагічної історії ХХ століття – від його кануну (1899) до середини (1955), із «зупинками» в доленосних 1924 та 1938 роках. Місце дії, помешкання Мерців, не змінюється протягом усієї п'єси (тобто збережено принаймні одну з класичних єдностей), але від сцени до сцени час та історія вносять у життєпростір родини сумні корективи. Автор безжальний до персонажів, не дозволяючи кільком поколінням двох родин уникнути жодного жакливого повороту долі,

уготованого цим півстоліттям усім, кому випало жити в той час, і, зокрема, євреям. Ця безжалісність поширюється й на самого драматурга; недарма авторка його нової біографії Герміона Лі стверджує, що він «вписав у «Леопольдштадт» докори свого сумління» [цит. за 11]. Річ у тім, що протягом більшої частини життя Стоппард – здебільшого, несвідомо, але не зовсім («майже навмисна сліпота», скаже про це пізніше сам Стоппард [7]) – відсторонювався від свого коріння, не надаючи великого значення ані своїй «чеськості», ані своїй «єврейськості». Томаш Стреслер (справжнє ім'я драматурга) потрапив до Великої Британії у восьмирічному віці з Індії, де опинився з матір'ю після втечі з окупованої німцями Чехії та загибелі батька. І він, і його брат взяли прізвище свого вітчима-англійця і стали типовими англійськими хлопчиками – школа-інтернат, крикет, милування мальовничими краєвидами «доброї старої» Англії... Мати підтримувала в сина прагнення до повного занурення в «тут і тепер», вважаючи, що так для нього буде краще.

Отже, рухаючись від успіху до успіху з кожною новою п'есою, Стоппард нічого не знав (і не прагнув дізнатися) про долю своїх родичів, які залишилися у Центральній Європі. Лише у 1990-і роки, коли «залізна завіса», врешті решт, рухнула, він зміг відвідати Чехію, де подружився з колегою-драматургом, майбутнім президентом Вацлавом Гавелом, і де його ставлення до своїх чеських корінь змінилося. Щодо єврейської конституенти, тригером до зацікавлення нею стала зустріч із родичкою, яка приїздила до Англії. Саме від неї він почув скорботну історію родини, страшне слово «Аушвіц», і, ймовірно, саме це спонукало його до історико-архівного пошуку і роботи над п'есою. Відтак, «Леопольдштадт», принаймні якоюсь мірою, – це результат перегляду Стоппардом структури власної ідентичності та спроба спокутувати провину перед десятками назавжди безіменних для нього, але близьких людей.

Як роздум про долі центральноєвропейського єврейства, як нагадування про історичні катаклізми ХХ століття, як попередження про недопустимість забуття минулого цей твір, вочевидь, вимагав іншої поетики, ніж попередній доробок Стоппарда, відомого як віртуоз інтелектуальної постмодерністської гри. Хоча природа обраного матеріалу аж ніяк не суперечить присутності у п'есі трагічної іронії та вишуканого стоппардівського гумору, в цілому він налаштував на граничну (вже не пост-, а метамодерністську) ширість та серйозність. Втім, як завважають дослідники, зокрема, Дж.Хантер (і я цілком поділяю цю думку), ядро стоппардівських п'ес і раніше складали емпатія та гуманізм, лише зовні закамуйфльовані постмодерністськими техніками. Як зазначає Хантер, вже у ранніх п'есах «його серйозність стосовно моральних питань у сполученні з

засадною вірою в життя – це Троянський кінь у стінах модерністського сумніву та постмодерністської анархії» [6, р.16].

Водночас, на відміну від типових для Стоппарда багаторівневих ігор – з об'єктивною реальністю та часом, з істиною та смислами, зі здобутками попередньої культури та з мовою, – історія родини Мерців-Якобовичів представлена з формально-театральної точки зору напрочуд просто. Дія розгортається в хронологічній послідовності, за винятком єдиного (і тому особливо ефективного) епізоду повернення в минуле близько до фіналу. Зважаючи на масштабні часові параметри, визначальну роль історичних подій у долях персонажів та велику кількість дійових осіб жанр твору визначають як ліроепічну, родинну або «інтимну» сагу. Має право на існування, на мій погляд, і інша дефініція – «частково епос, частково есей». Адже Стоппард як неофіт у «єврейському питанні», який глибоко вникнув у нього лише останніми десятиліттями, вкладає до вуст своїх героїв багато історичної інформації, добре відомої світовій спільноті, котра, на відміну від автора, не запліщувала очі на процеси, які призвели до Голокосту, та на його наслідки. Тому деякі з розлогих монологів дійсно нагадують есеї або міні-трактати з єврейської історії.

Попри всю його «окремішність» у драматургічному спадку автора, до «Леопольдштадту» у зовсім інших контекстах переходять постійні теми, що турбують Стоппарда протягом життя, – хаос і порядок, невизначеність та випадковість, так само як і обов'язковий науково-філософський компонент його драм. Всі вони сплітаються у тугий художній вузол у питанні національної ідентичності персонажів, діалектиці якої присвячена решта статті.

Якщо сучасні погляди на етнонаціональну ідентичність позиціонують цю категорію якомога далі від її есенціалістського розуміння як фіксованої та незмінної, тобто як плинну, множинну, динамічну (докладніше про це див. [2]), як результат вибору, а не народження, то перша половина ХХ століття не залишала для вибору достатнього простору, бо ідентичність особистості або групи визначалася тоді у першу чергу ззовні, а не зсередини. Філософ та культуролог К.Ентоні Аппіа виокремлює в кожній індивідуальній ідентичності два виміри – колективний та особистий, причому саме перший (точка перетину всіх колективних ідентичностей індивіда) слугує підставою для об'єднання у соціальні групи [5, р. 93]. Саме цей вимір переважає у п'єсі, Важливість колективного компоненту у становленні ідентичності не підлягає сумніву, оскільки уявлення людини про власну «тожсамість» завжди формується у діалозі з її сприйняттям(и) іншими. Крім того, ідентичність конституюється головню через теоретичні постулати та практики, пред'явлені індивідууму через соціальні інститути, та тією чи тією мірою опосередковані найближчим

оточенням. Як результат, у першій половині минулого століття, незалежно від самоідентифікації, громадяни Європи єврейського походження сприймалися саме як євреї, а не як члени тієї нації, в лоні якої вони мешкали упродовж століть та з якою часто ідентифікували себе. А коли бачення власної ідентичності самим індивідом та його оточенням розходяться, виникає ідентичнісна криза, яка призводить до психологічної травми, – процеси, які перебувають у центрі уваги протягом перших п'яти сцен п'єси, у період між початком століття та Першою світовою війною.

Перша художньо проаналізована у п'єсі модель єврейської ідентичності орієнтована на асиміляцію, але зі збереженням власного етнічного спадку. Її речником виступає успішний промисловець, власник текстильних мануфактур Герман Мерц. Як зазначив у своїй рецензії Ентоні Шард, «єврейські митці, починаючи з Філіпа Рота і до Вуді Алена досліджували трагічну неоднозначність асиміляції, проте нікому з них не поталанило розглянути її в історичному контексті з такою вбивчою ясністю, як Стоппарду» [9]. У першій сцені (на календарі грудень 1899 року) родини Мерців-Якобовичів на чолі з Германом можуть видатися зразковим прикладом ефективної асиміляції євреїв у соціум. Їхні члени посідають поважні посади і беруть шлюби з не-євреями, сам Герман хрестився у католицтво, і вже за кілька хвилин після відкриття завіси читачі/глядачі переконуються, що перед ними справжні «вершки» віденського висококультурного товариства. Їхні розмови точаться навколо сіоністських ідей Герцля (чоловіки) та нової п'єси Шніцлера (жінки), обговорюються концепції Фрейда та симфонії Малера, а портрет хазяйки оселі, дружини Германа, пише наймодніший художник Густав Клімт.

Приводом для озвучення активної асиміляціоністської позиції її головним експонентом драматург робить актуальну на той час суперечку щодо проєкту створення єврейської держави у Палестині. Герман називає його «дурнею» і виголошує справжній панегірик багатонаціональній Австро-Угорській імперії. На його думку, вона поклала край поневір'ям євреїв, найгірше для них вже позаду. «Ми ридали на ріках Вавилонських, але це було колись, і все, що відбулося після цього, вигнання, масові вбивства, спалення, криваві наклепи, все минуло, як Середні віки – погроми, гетто, жовті наліпки... все згорнуто і викинуто на звалище, як старий килим, бо Європа залишила це позаду. Упередження вмирають довше...» [10, р. 27]. І хоча він не заперечує наявності в австрійському суспільстві дискримінації щодо євреїв, він вважає, що це тимчасове явище у загальному поступі прогресу, бо «упередження не зникають в одну мить». Він перераховує всі зміни на краще у царині отримання євреями рівних прав і триумфально проголошує, що вони сталися протягом життя одного покоління. «Мій дід носив лапсердака, мій батько відвідував оперу в

циліндри, а я запрошую співаків на обід – і акторів, і письменників, і музикантів. Ми купуємо книги, ми роздивляємося картини, ми відвідуємо театри, ресторани, ми наймасмо вчителів музики для наших дітей. <...>. Ми буквально обожаємо культуру. Коли ми заробляємо гроші, вони слугують нам саме для цього – щоб наблизитися до живого серця віденської культури. Ось вона, Земля Обітована, і не тому, що це якесь місце на карті, звідки прийшли мої предки. Ми тепер австрійці. Австрійці єврейського походження» [Ibid., p.24].

Звертаючись до родича-вченого, Герман питає: «Ти хочеш займатися математикою у пустелі, чи в місті, де Гайдн і Бетховен творили одночасно, і де Брамс відвідував наш дід? Ми австрійці. Віденці» [Ibid., p.23]. Його шурина намагається заперечити, посилаючись на глибинний та невикорінний антисемітизм оточення, який не здатна подолати жодна асиміляція. «Я невірний», каже він, «Я не дотримуюсь приписів юдаїзму, роблю це лише зрідка заради сімейних традицій. Але для не-єврея я єврей» [Ibid., p.26]. Проте на Германа ці аргументи не діють, і лише його літня мати, для якої згадка про минулі страждання не порожні слова (адже їй колись пішки довелося тікати від погромів з Києва до Львова), наче заглядаючи волею драматурга у похмуре майбутнє, звертається до вищої сили: «Боже, даруй моїм онукам пустелю!»

Наступні чотири епізоди випробовують переконаність Германа в правильності обраного ним шляху на міцність, в той самий час підтверджуючи правоту його опонента. Їх можна було б сприймати як своєрідний камерний фарс подружньої зради в душі того самого Шніцлера або інших представників доби, відомої своїм прямим еротизмом (дружина Германа, австрійка Гретл, зраджує його з блискучим офіцером Фріцем), якби не гіркий присмак приниження, що його має пережити чоловік, якому відмовляють у праві на захист своєї честі. Суспільство в особі Фріца недвозначно дає зрозуміти, що ані прийняття християнства, ані статки, ані високий культурний рівень не змінюють ставлення до євреїв як до нижчих Інших. Збираючись викликати Фріца на дуель, Герман знов, як мантру, повторює своє кредо щодо складових власної ідентичності: «Католик, австрійський громадянин, патріот, філантроп, покровитель мистецтв, людина, що має гарну репутацію у суспільстві, має друзів серед аристократів. Мій прадід був вуличним торговцем лахміттям, у його сина була кравецька майстерня в Леопольдштадті. Мій батько замовив перший паровий ткацький верстат з Америки. Вони намагалися піднести мене високо. Хай це лунає абсурдно, я би зрадив їх, якби зараз похитнувся» [Ibid., p.35]. А коли співрозмовник питає, чи не відбулося це тоді, коли він хрестився, Герман відповідає «Ні. Вони були євреї, вони розуміли, коли їм пропонували гарну оборудку» [Ibid.]. Проте, Фріц зневажливо відкидає

думку про можливість між ними двою – ще у студентські роки він засвоїв безспірну для його середовища максиму: «оскільки єврей позбавлений честі від народження, образити єврея неможливо. Тому єврей не може вимагати сатисфакції за отриману образу» [Ibid., p.38]. Це лише один з низки болючих ударів не лише по самолюбству, а й по асиміляційній утопії Германа – всі разом вони згодом спонукають його до самогубства.

Невизначеність/множинність самоідентифікації персонажів – як євреїв/юдеїв та як австрійців/християн – представлено значною мірою через дискурс (релігійного) свята. Оскільки йдеться про багатоконфесійну (а, за великим рахунком, взагалі далеку від релігії) родину, у першій сцені це католицьке Різдво, у шостій – ритуальна єврейська трапеза Седер, якою починається Пейсах, у сьомій – брит міла, традиційний обряд обрізання у євреїв. Окрім іманентно закладеної в давніх обрядах театральності, повз якої не проходить майстер сценічного ефекту Стоппард, топос свята дозволяє йому у прихованій формі транслювати деякі важливі для нього думки. З одного боку, особливі святкові практики, які переривають рутину повсякдення, є для їхніх учасників радше даниною традиції, ніж проявом релігійних вірувань. Як такі, вони безпосередньо апелюють до їхнього внутрішнього «я», засвідчують тяглість сімейних та родових зв'язків, а отже слугують питомими маркерами ідентичності. Але водночас, наявність у відповідних епізодах комічних елементів підриває сакральність обрядів, демонструючи їхню умовність та відсутність непроникного кордону між віровченнями. Зокрема, гумористичний ефект досягається через контамінацію християнських та юдейських обрядів. Так, у першій сцені маленький Якоб чіпляє на різдвяну ялинку зірку Давида – а чого можна очікувати, каже бабуся, якщо його хрестили та обрізали того самого тижня, причому в обох випадках він волав, як скажений... Натомість у сцені седера християнка Гретл, не розібравшись у суті дійства, бовкає, що сік в її склянці перетворився на вино, і що це диво. Щодо епізоду обрізання, він датований у п'єсі 1924 роком, і на тлі поразки Австро-Угорщини у Першій світовій війні та стрімкої модернізації виглядає суцільним анахронізмом. Відповідно, цю сцену вирішено у жанрі фарсу – мати немовляти проти, вона бігає з ним по дому, обряд то скасовують, то, за наказом старших жінок, все-таки збираються проводити, служниця носить туди-сюди причандалля, нарешті, цей безлад кульмінує у старовинному театральному прийомі *quid pro quo* – респектабельного банкіра приймають за моєля (людина, що робить обрізання), що спричиняє низку комічних непорозумінь.

Тим часом, на тлі цього карнавального гармидеру персонажі приміряють на себе інші можливі ідентичності як альтернативу асиміляції, яка дискредитувала себе. Історичний момент пропонує низку нових

моделей. По-перше, для молодого покоління родини самоототожнення з Австро-Угорською імперією мало ще трагічніші наслідки – Паулі, який мріяв про військову кар'єру, йде воювати з надією, що війна, нарешті, скасує всі обмеження для євреїв, і гине на фронтах Першої світової. Як обстає інвалідом і характеризує себе з гіркою іронією, притаманною представникам «втраченого покоління», як «одноокого, однорукого хрещеного католика єврейського походження» [Ibid., p.52]. Його уявлення про потенційну єврейську ідентичність пов'язане лише з перспективою існування власної держави у Палестині, тобто набуває суто націоналістичного забарвлення. По-друге, деякі молоді Мерци та Якобовичи вважають, що євреям необхідно поєднати свою долю з революційним рухом, який в Австрії 1920-х років на підйомі, тобто, віддати перевагу класовій ідентичності над етнічній. До складу родини додаються комуністи, за якими вгадується весь робітничий «Червоний Відень» тих часів. Символічна деталь – протягом усієї сцени молода жінка переробляє австро-угорський прапор на червоний, Проте, як зазначає один з персонажів, «за душі робітничого класу борються марксизм і націоналізм. Класова війна налаштовує людей один проти одного, зате націоналізм об'єднує їх» [Ibid., p.62]. І ми знаємо з історії, яка ідея виявилася привабливішою для мас, зокрема, і в Австрії. Недарма кінець цієї сцени супроводжується гуркотом бомбардувальників, а зверху падають листівки с чорним готичним шрифтом та свастикою...Нарешті, третій варіант представлений образом Рози, яка давно переїхала до США і стала американською громадянкою – ще одна версія асиміляції, бодай у менш ворожому оточенні.

Наступна сцена переносить дію у 1938 рік, вже після аншлюсу Австрії Німеччиною, який радо вітала значна частина населення Альпійської республіки. Декілька поколінь родини, з дітьми включно, містяться тепер в одній кімнаті колись розкішного особняка, решту приміщень реквізовано на потреби держави. Розмови стосуються дедалі нових обмежень для євреїв, складнощів у виїзді з країни, фінансових та економічних скрут. Поява зловісного «чоловіка у цивільному» ставить остаточну крапку в ілюзорному асиміляційному наративі – навмисно брутальний, хамський тон, яким він повідомляє присутнім про їхнє змушене переселення до Леопольдштадту, антисемітські приниження, поведіння з євреями як з недолюдками не залишають сумнівів щодо єдино можливої для них у цих умовах колективної ідентичності – не релігійної, не культурної, а суто біологічної, визначеної їхньою належністю до «нижчої раси».

Наступний крок після позбавлення людей ідентичності – це позбавлення їх життя. Єдиний шлях з Леопольдштадту веде до таборів

смерті. Хоча в цій сцені ще прямо не йдеться про це, її похмуре завершення готує читача/глядача до того, що нескладно передбачити, знаючи перебіг європейської історії, і що оприлюднюється у фіналі п'єси, а саме – загибель/знищення практично всіх членів родини в таборах. Тільки тепер, протягом останніх хвилин дії, коли, як реквієм по родині, лунають імена, супроводжувані короткими коментарями щодо місця і причини смерті – «Аушвіц», «Дахау», «самогубство» – стає зрозумілим смисл перенасиченості тексту персонажами. Адже завдяки йому ми знаємо всіх з цього довгого і скорботного переліку, ми бачили їх на сцені дітьми, юнаками та юнками, зрілими людьми, старими. Протягом усієї дії сценічний майданчик був переповнений, і раптом він спорожнів. Коли з усього цього буяння життя залишаються три понівечені війною долі, гостріше відчуваються масштаби і непоправність трагедії.

В останній сцені увагу перенесено з групової на особисту ідентифікаційну дилему Лео, фікційного альтер его автора. Траєкторія його життя найближча до стоппардівської. Він також потрапив до Англії дитиною під час Другої світової війни завдяки одруженню матері-єврейки з англійським журналістом, виріс зразковим англійським юнаком, і лише опинившись у Відні на конференції у 1955 році і зустрівшись зі своїми двома родичами – єдиними, хто вижив із великої родини, – стає лицем до лица зі своїм минулим, так само, як і драматург. Перетворившись з Леопольда Розенбаума (ім'я, зазвичай, не випадкове) на Леонарда Чемберлена, він змінив не лише ім'я, а й ідентичність. «Мама ніколи не говорила про батьківщину та родину. Вона не хотіла, щоб в мене були єврейські родичі – а раптом Гітлер переможе? Вона хотіла, щоб я був англійським хлопчиком. Я не мав нічого проти. Мені це було приємно» [Ibid., p. 91]. Йому лестило ототожнювати себе з «найкращою країною у світі», почуватися англійцем, гарно грати в крикет, відпочивати на морі, пробувати свої сили в літературі.

Лео, як і сам Стоппард упродовж тривалого часу, «нічого не пам'ятає» (не хоче пам'ятати?) з попереднього життя – типовий випадок несвідомого витіснення небажаних споминів. Так само він в емоційному плані дистанціюється від страшної правди про Голокост, не впускаючи її до своєї афективної сфери. І лише нагадування про шрам від порізу, отриманий тут, в цій кімнаті, сімнадцять років тому, відкриває шлюзи пам'яті. Травмоване тіло, зазначає А.Ассман, «відіграє роль безпосередньої поверхні для карбування, внаслідок чого досвід не підлягає мовній чи інтерпретаційній обробці» [1, с. 280]. Під кутом зору тілесності ідентичність – це продукт множинних мnezічних слідів, залишених на людських тілах. У театрі, де, за спостереженням П.Паві, «будь-яка символізація і семіотизація наштовхуються на ускладнену закодовану

присутність тіла і голосу актора» [3, с. 535], корпоральна пам'ять травми виявляється з особливою силою. Після шоку, спричиненого перевідкриттям своєї історії, ідентичність Лео не може залишитися такою, як була. І оскільки на відміну від самого Стоппарда до якого усвідомлення своєї спорідненості з центральноевропейськими євреями прийшло у досить зрілому віці, його автобіографічний персонаж переживає цей досвід в юності, питання його майбутньої ідентичності залишається відкритим. У будь-якому разі, вона буде радше багатоскладовою, динамічною, свідомо обраною, ніж ригідно детермінованою зовнішніми обставинами.

Таким чином, п'єса Стоппарда відбиває послідовні стадії у розумінні єврейської ідентичності протягом представленого у творі періоду у відповідності з логікою історії: домінування асиміляціоністської моделі у середовищі європейської єврейської буржуазії на початку ХХ ст., подальше розчарування в її життєздатності в антисемітському оточенні, сподівання на націоналістичну або соціалістичну моделі та зіткнення тих, хто вижив після Голокосту, з проблемою самоідентифікації в нових історичних умовах. А оскільки «повернення Історії – в критичному дискурсі та загальній уяві (як суми наших об'єктивних умов, а також наративу, що пов'язує теперішнє з віддаленим минулим та віддаленим майбутнім)» [4, р.3] вважається однією з провідних ознак метамодернізму, можна говорити про домінування саме цього напрямку думки і структури почуттів у пізнього Стоппарда.

Список використаних джерел:

1. Ассман А. *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*. Пер. К.Дмитренко, Л.Доронічева, О.Юдін.– Київ: Ніка-Центр, 2016. – 440 с
2. Висоцька Н.О. Конституювання ідентичності в полікультурному просторі як об'єкт теоретичної рефлексії. *Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство*. К.: Стилос, 2003. С.21 – 31.
3. Паві П. *Словник театру*. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. – 640 с
4. Akken van den R., Vermeulen T. Periodizing the 2000s, or, the emergence of metamodernism. *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth*. L.: Rowman & Littlefield, 2017. P.1-24.
5. Appia K.A. Race, Culture, Identity: Misunderstood Connections. *Color Conscious. The Political Morality of Race*. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 1996. P.30 – 105.
6. Hunter J. *Tom Stoppard*. N.Y.: Faber & Faber, 2000. – 240 p.
7. Lane A. The haunted life. *The New Yorker*, February 22, 2021. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/2021/03/01/tom-stoppards-chaunted-and-haunted-life> (дата звернення: 15.03.2023).

8. Luscombe B. Tom Stoppard assesses the cost of his charmed life. *Time*, October 2, 2022. URL: [HTTPS://TIME.COM/6218687/TOM-STOPPARD-LEOPOLDSTADT-INTERVIEW/](https://time.com/6218687/tom-stoppard-leopoldstadt-interview/)(дата звернення:15.03.2023).
9. Short E. Tom Stoppard's searing eulogy. *City Journal*. November 25, 2022. URL: <https://www.city-journal.org/review-of-leopoldstadt-by-tom-stoppard> (дата звернення:15.03.2023).
10. Stoppard T. *Leopoldstadt*. New York: Grove Press, 2020. – 102 p.
11. Wood G. Tom Stoppard's double life. *Atlantic*, March 2021. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2021/03/tom-stoppard-hermione-lee/617799/> (дата звернення:15.03.2023).

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено діалектиці центральноєвропейської єврейської ідентичності у першій половині ХХ ст., розглянутій на матеріалі останньої на цей момент п'єси видатного драматурга сучасності Тома Стоппарда «Леопольдштадт» (2020). Зазначено, що твір є першим у практиці Стоппарда, вихідця з чесько-єврейської родини, зверненням до долі європейських євреїв. Простежені риси подібності та відмінності між біографією автора та подіями п'єси, що відбуваються у Відні з 1899 по 1955 рр. Відзначений рух Стоппарда від постмодерністської до метамодерністської світоглядної та естетичної парадигми. Продемонстровано стадії у розумінні єврейської ідентичності протягом представленого у творі періоду: домінування асиміляціоністської моделі у середовищі європейської єврейської буржуазії на початку ХХ ст., подальше розчарування в її життєздатності в антисемітському оточенні, сподівання на націоналістичну або соціалістичну моделі та зіткнення тих, хто вижив після Голокосту, з проблемою самоідентифікації в нових історичних умовах.

Ключові слова: ідентичність, євреї, асиміляція, Відень, Леопольдштадт, Голокост.

SUMMARY

The paper deals with the dialectics of Central European Jewish identity in the first half of the 20th c. as presented in prominent contemporary dramatist Tom Stoppard's latest play *Leopoldstadt* (2020). The paper states that this is the first Stoppard's play to address the fate of European Jewry, even though the playwright himself is a British author of Czech-Jewish descent. Features of similarity and divergence between his biography and the play's events are traced, the latter being set in Vienna from 1899 to 1955. It is argued that the play marks Stoppard's movement from post- to meta-modernist worldview and aesthetics. The following stages in the evolution of Jewish identity over the period depicted have been identified: the prevalence of assimilationist model among European Jewish bourgeoisie in early 20th c.; disillusionment as to its viability in Antisemitic environment; attempts at embracing socialist or nationalist identities;

and, finally, the Holocaust survivors' confrontation with the need to shape new identities under changed historical conditions.

Key Words: identity, Jews, assimilation, Vienna, Leopoldstadt, Holocaust.

Tetyana Gladka
National Aviation University
Kyiv, Ukraine

SEARCH FOR IDENTITY IN LOUISE ERDRICH'S NOVELS

In her novels "Love Medicine" and "Tracks" Louise Erdrich engages the paradoxes of the oral tradition of her people and actively engages in the cultural and cohesive function of this tradition. These texts simultaneously affirm and deny the presence of the unique Anishinaabe voice, making its paradoxical presence and absence apparent. In Erdrich's work, this paradox is manifested in the representation of the people and their culture, who refused to submit even to manipulative methods by certain political structures of the USA and were never at the service of the ideology of the ruling group. Therefore, her work questions the politics of white representation regarding Anishinaabe life.

Erdrich's early novels "Love Medicine" (1984, 1993) and "The Beet Queen" (1986) were praised for their stylistic beauty and lyricism, but were also criticized for their lack of psychological depth and inattention to the historical and political conditions of oppression experienced by Native American characters. In her essay, *The Silko-Erdrich Controversy*, Susan Pérez Castillo counters such accusations, calling for a more sophisticated hermeneutical approach to Erdrich's texts. She emphasizes the importance of attention to their silence and, following Brian McHale, to their postmodern use of "representation itself to subvert representation, problematize and pluralize the real" [Castillo 2001, c.20]. In her reading of *Traces*, Nancy J. Peterson considers this 'subversive' activity in terms of an Erdrich revision of historical discourses: "The new historicity that *Traces* inscribes is neither a simple return to historical realism nor a passive acceptance of postmodern historical fiction. The novel raises the crucial question of the referentiality of the historical narrative in the postmodern era, it creates an opportunity for the emergence of a new Indian historicity" [Peterson 1994, c.991]. Peterson emphasizes that "the evocation of the oral in the written text presupposes a counter-history in the historical narrative constructed through documents, which it seeks to supplant" [Peterson 1994, p.985]. Documentary history of the dispossession of emotionality that the novel uses and opposes functions, according to Peterson, "as an absent presence"

[Peterson 1994, p.987].. Erdrich takes a pioneering part in "[w]riting history (as in historical novels and in other historiographic forms)", which, according to Peterson, "became one of the ways for marginalized peoples to resist their invisibility" [Peterson1994, p.983].

Indeed, the play of absence and presence permeates Erdrich's texts in various ways. Perhaps the most impressive among them is the post and thematization of the invisible and the visible. In the texts, this topic acquires both a negative and a positive meaning; invisibility means cultural oppression, but can also mean access to the transcendent, yet invisibility is inverted and expanded into a vision of the future. However, the meaning of invisibility and vision constantly changes in the pages of Erdrich according to who is speaking and who is the reader, whether he is inside or outside Native American culture. In the fluidity of their meanings, "visibility-invisibility" and because they cross the boundary of definition — the concepts of invisibility and vision, together with the concepts of internal and external, reflect the complexity of Erdrich's aesthetic application of the idea of the border. In her novels about Native Americans bounded and defined by reservation boundaries and the limits of ethnic definition, Erdrich uses the concept of the frontier as a metaphor and narrative strategy for discussing individual and cultural identity.

In "Border Theory" by David E. Johnson and Scott Michaelsen said that the extent of various US borders "threatens not only the border of politico-geographical or metaphorical realities, but also the limits of any attempt to theorize the border" [Johnson & Michaelsen 1997, p. 29]. Discussing the boundary between Anglo-American and Native American cultures, they suggest that the complexity of the interrelationship of the very ideas of European and local cultures as a product of colonialist thought from its beginnings is crucial for a coherent representation of American society. Cultural nodes are a kind of borders that strangely eliminate the difference between inside and outside. What is usually described as identity difference is nothing more than the effect of identity correlation, which gives the impression that cultures are still to be "crossed" rather than analyzed for their "constant interaction". [Johnson & Michaelsen 1997, p. 9]. Johnson and Michaelsen define borders as "always already crossed and doubly crossed, without the possibility of the 'transcultural'; they propose "to understand the cultural or linguistic self as necessarily incomplete, open to 'outer' cultures, while always already enfolding the other within itself, with a boundary between inner and outer." [Johnson & Michaelsen 1997, p. 15]. As O. Shostak notes, "The culture of consumption seems to erase borders, leveling any identity. Europeans never defined Native Americans by purely sociological facts, but instead considered them a potential symbol of what the settlers were not or what they would like to become" [Шостак 2020, p. 73].

Список використаних джерел:

1. Castillo, Susan Perez.(2001) *Postmodernism, Native American Literature and the Real: The Silko-Erdrich Controversy. Nothing but the Truth: An Anthology of Native American Literature.* Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. P.15-22.
2. Erdrich, Louise (1988) *Tracks.* Henry Holt & Co.226p .
3. Erdrich, Louise.(1984) *Love Medicine: Novel.* New York, Toronto, London : Bantam Books,314 p.
4. Erdrich, Louise (1996) *Tales of Burning Love.* New York: Harper Collins, 448 p .
5. Erdrich, Louise. (1995) *The Bingo Palace: Novel.* New York: Harper. 274 p.
- Johnson, David. Michaelsen, Scott (1997). *Border Secrets: An Introduction. Border Theory: The Limits of Cultural Politics.* Minneapolis: University of Minnesota Press, P.1-39.
6. Peterson, Nancy . (1994) *History, Postmodernism, and Louise Erdrich's Tracks.* PMLA 109.5. P: 982-994.
7. Шостак О.Г.(2020) *Художні вираження національної ідентичності в творчості сучасних північноамериканських письменників корінного походження.* Київ: Талком. 543с.
8. Шостак О.Г.(2021) *Становлення письмової літературної традиції корінних націй Північної Америки.* Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. № 2 (22). С.98-113. DOI: 10.32342/2523-4463-2021-2-22-8
9. Шостак О.Г. *Проблематика гендерних особливостей народу анішінабе у романі Луїз Ердріч «Сліди».* / О.Г.Шостак// *Закарпатські філологічні студії:зб.наук.праць.* Ужгород, 2022. Вип.25. Т.2. С.210-215. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.2.38>
10. Шостак О.Г (2013) *Релігійний Дискурс у творчості Луїз Ердріч.* *Гуманітарна Освіта в Технічних Вищих Навчальних Зкладах,* по. 27. С. 437–457. doi:10.18372/2520-6818.27.8002

SUMMARY

This study examines the problem of the representation of the "borderland" in the early novels of Louise Erdrich. This theme is illuminated through the real and metaphorical boundaries inherent in her Anishinaabe people. The investigation focuses on the study of the relationship between the inner and the outer in Erdrich's texts. Concepts of borders and borderlands are characterized by various inflections in the relation "I-Other", national-mainstream. The writer marks these boundaries at the language level: the erotic boundary of the body and words; limits of vision; reviewing the boundaries of oneself; boundaries of representation.

Ключові слова: прикордоння, анішінабе, індіанці, національна ідентичність, колоніалізм

Анна Грігорян

викладач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

КОНЦЕПТ «SECRET» В ПАРЕМІОЛОГІЧНОМУ УЯВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ)

*Secrets secrets are no fun,
secrets secrets hurt someone...*

Підгрунтям даної розвідки є теза про те, що «мова не лише відтворює дійсність у наївній картині світу і відображає ставлення до її фрагментів з позицій ціннісної картини світу, а й транслює від покоління до покоління культурно-національні установки і традиції народу» [3, с. 231]. Таким чином, ми розглядатимемо репрезентацію концепту SECRET у паремійному фонді англійської мови.

Перш за все, за О. О. Селівановою, визначаємо паремії як «стійкі відтворювані, культурно марковані одиниці переважно реченнєвої структури, зокрема, прислів'я, приказки, примовки, загадки, прикмети, скоромовки, замовляння тощо» [2, с. 415].

В. М. Телія, у свою чергу, називає паремії «потужним джерелом інтерпретації, тому що вони є за традицією передаваною від покоління до покоління мовою століттями сформованої культури, яка в сентенційній формі відображає всі категорії й установки життєвої філософії народу – носія мови» [3, с. 241].

О. В. Дуденко серед ознак паремій виділяє наступні: «стійкість структури, відтворюваність, повчальність змісту; наявність граматично та інтонаційно оформленого судження; лаконічність народного поетичного висловлення; узагальнення головних закономірностей, життєвих правил або істин; наявність конотативного компонента, що містить оцінну інформацію, експресивність» [1, с. 16].

Таким чином, вважаємо доцільним аналізувати паремії як стійкі культурно марковані одиниці, які є потужним джерелом інтерпретації категорій й установок носіїв мови.

Дослідження паремічних одиниць репрезентації концепту SECRET здійснювалось на матеріалі англомовних словників прислів'їв та приказок.

У результаті проведеного практичного аналізу ми дійшли наступних висновків.

Відповідно до уявлень англосаксонської лінгвокультурної спільноти, секрет треба приховувати від інших, адже якщо він стає відомим ще комусь (хоча б не одній, а двом-трьом особам), секрет перестає бути секретом – *three may keep a secret, if two of them are dead; two can keep a secret if one is dead; a secret spread between more than two is exposed; a secret is too little for one, enough for two, too much for three; no secret beyond two.*

Таким чином, в англійських прислів'ях відзначається застереження не розповідати нікому свої секрети – *a secret's a secret until it is told; a secret shared is no secret; the only way to keep a secret is to say nothing*, а також бути обережним у висловлюваннях та розповідях, адже – *fields have eyes and woods have ears; walls have ears; even the corn has ears* – а отже людину можуть підслухати навіть тоді, коли вона найменше цього очікує.

Крім того, в англійських прислів'ях присутній заклик не видавати чужі секрети – *never tell tales out of school*, інакше людину можуть спіткати негативні наслідки – *dead men tell no tales; a dead dog tells no tales*, оскільки коли людина дізнається чужий секрет, вона стає небезпечною та єдиний спосіб змусити її зберігати цей секрет – позбавити людину фізичної можливості розповісти його.

З іншого боку, в сучасній англійській мові наявні паремії, які підкреслюють неможливість збереження секретів, адже секрет або занадто цікавий, щоб його приховувати, або занадто поганий, щоб його не розголошувати – *a secret is either too good to keep or too bad not to tell.*

Серед англломовних паремій виокремлюємо також такі, що свідчать про розповсюдженість секретів: їх мають усі люди, усі члени угруповань: чи-то родини – *there's a skeleton in every closet/every family has a skeleton in the closet*; чи-то професійної спілки/організації – *there are tricks in every trade.*

Зареєстрована навіть паремія щодо тенденції людей розкривати секрети у стані алкогольного сп'яніння, коли вони не в змозі контролювати себе та свої дії/слова – *alcohol will preserve anything but a secret.*

Зрештою, сутність усіх вищеописаних прислів'їв можна підсумувати наступним чином – *we are only as sick as our secrets*, отже будь-який секрет, який ми зберігаємо та ретельно приховуємо, з часом розростається і стає більш шкідливим для нас самих. Але щойно секрет розкривається, його руйнівна сила втрачається. Вбачаємо в цьому опосередкований заклик не приховувати секрети та говорити правду.

Отже, аналіз паремічних одиниць, що вербалізують концепт SECRET, дозволяє виділити групи паремій, які позначають секрет як такий,

що потрібно приховувати; як те, що вкрай важко приховувати; як те, про що розповідати є небезпечним; як те, що має кожна людина.

Список використаних джерел:

1. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. к. філол. н.: 10.02.01 “Українська мова”. К., 2002. 19 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
3. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Языки русской культуры, 1996. 288 с.
4. Apperson G. L. The Wordsworth dictionary of proverbs. London: Wordsworth editions Ltd. Hertford, 2006. 656 p.
5. Doyle Charles Clay. The dictionary of modern proverbs. Yale University Press New Haven and London, 2012. 308 p.
6. Manser Martin H. The Facts On File dictionary of proverbs. USA: Facts On File, Inc., 2007. 500 p.
7. Simpson, J., Speake, J. The Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford University Press. 2007. 625 p.

Світлана Євтушенко

к.філол.н., доцент кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Факультету української філології, культури і мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка
м.Київ, Україна

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У ТВОРЧОСТІ С.РУШДІ

Інтертекстуальність є сутнісною ознакою текстів С. Рушді. Специфіку художнього мислення письменника сформувала глибока зануреність «у фільми, книжки й мистецтво» [1, 347] (подібно оповідачеві роману «Золотий дім»), що дозволяє йому відчитувати цитати, алюзії, ремінісценції тощо та продукувати з їх допомогою інтертекстуальні зв'язки. Як результат, маємо справу з багатовимірним мультикультурним текстом, складовими якого є фольклор, міфологія, Біблія, європейська література (антична література, середньовічна література тощо), східна література, кіномистецтво, фотомистецтво, живопис, музика.

У текстах С. Рушді активно задіяний літературний інтертекст, джерелами якого виступають міфологія (антична, східна), британська література (В. Шекспір, І. Во, Е. Лір, Дж. Джойс, Д. Г. Лоуренс, Е. М. Форстер, Дж. Кітс, П. Г. Вудхауз, С. Моем, М. Шеллі, Г. К. Честертон, Ш. Бронте, В. Голдінг), американська література (Ж. Сюзан, Ф. Рот, В. Ірвінг; Г. Мелвілл, Е. А. По, Ф. С. Фіцджеральд, Г. В. Лонгфелло, Т. С. Еліот), французька література (Вольтер, С. Беккет, Н. Саррот, А. Роб-Гріє, М. Бютор; Анрі де Монтерлан; Г. Флобер), бельгійська література (Ерже), австрійська література (Р. Музіль, Ф. Кафка), італійська література (І. Кальвіно), данська література (Г. Х. Андерсен), латиноамериканська література (Х. Л. Борхес), російська література (Б. Пастернак, Ф. Достоєвський).

У більшості текстів («Земля під її ногами» (The Ground Beneath Her Feet, [1999](#)), «Клоун Шалімар» (Shalimar the Clown, [2005](#)), «Лють» (Fury, [2001](#)), «Золотий дім» (The Golden House, [2017](#)) С. Рушді використовує інтертекстуальні заголовки-алюзії та епіграфи як паратекст. Заголовки можуть позначати місце дії («Клоун Шалімар»), репрезентувати тему / проблему / мотив («Земля під її ногами», «Лють») та задавати сюжетну перспективу («Золотий дім»). Джерела надтекстових цитат найрізноманітніші: антична література (Пліній), європейська література (Р.-М. Рільке, В. Шекспір, Д. Г. Лоуренс), східна література (Ага Шахід Алі), європейське кіно (Франсуа Трюффо). Добираючи епіграфи, автор віддає перевагу відомим текстам («Сонети до Орфея» Р. М. Рільке, «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра, «Коханець леді Чаттерлей» Д. Г. Лоуренса), тим самим актуалізуючи європейський культурний код. Обсяг епіграфів варіюється від одного речення до завершеного твору. Характерною особливістю рушдівських текстів є співіснування кількох надтекстових цитат – дві у «Клоуні Шалімарі», три у «Золотому домі». Однак зустрічаємо і більш традиційну модель – одну цитату в романі «Земля під її ногами». С. Рушді віддає перевагу автентичним епіграфам (Жерар Жаннет), адже його цитати містять вказівку або на автора (Франсуа Трюффо), або на джерело (Зазивання вуличних оповідачів у стародавньому Римі, цитоване Плінієм), або на автора й джерело (Девід Герберт Лоуренс, «Коханець леді Чаттерлей»; Ага Шахід Алі, «Край, звідки не приходять листи»; Вільям Шекспір «Ромео і Джульєтта», Райнер Марія Рільке, «Сонети до Орфея»). Діалогічна взаємодія епіграфу й тексту представлена у рушдівських текстах двома типами, а саме: унісон (позиція епіграфа й тексту близькі) та розвиток теми (між епіграфом і текстом виникають взаємини теми й варіації) [Скорина Людмила].

У текстах С. Рушді головні та другорядні персонажі нерідко мають безпосередній зв'язок з літературою. У романі «Лють» перша

дружина головного персонажа Маліки Соланки Сара Джейн Лір, родичка знаменитого літератора Едварда Ліра, досліджувала творчість Дж. Джойса та французький новий роман, зокрема «сувору прозу» Наталі Саррот, Алена Роб-Грійє та Мішеля Бютора. Друга дружина Елеанор Мастерс вивчала природу кохання у трагедіях В. Шекспіра і виявила, що почуття Гамлета (Гамлет – батько – Офелія), короля Лір (король Лір – Корделія) та Макбета (Макбет – леді Макбет) посприяли їх руйнації та саморуйнації. Також вона екстравагантно інтерпретувала трагедію «Отелло», вважаючи, що головний персонаж твору постраждав насамперед від власної байдужості та зарозумілості. У романі «Золотий дім» оповідач виступає у ролі кіносценариста, мистецькі уподобання якого сформовані під впливом занурених у культурний контекст батьків-професорів. Показовою є родинна подорож, під час якої він уявляв собі світ, в якому персонажі Фітцджеральда й Вудгауза ходять один до одного в гості. Література формує уявлення оповідача про ідеальний текст, на кшталт анонімності наратора роману Германа Мелвілла «Мобі Дік», та допомагає у створенні власних персонажів. Так, одним із героїв майбутнього кіносценарію мав стати аргентино-американець, пан Аррібіста, покинутий дружиною задля молодшого, вродливішого чоловіка. Посередність (зовнішності, красномовства, уважності, тепла, щирості) бідолашного Аррібіста нагадає персонажа роману Роберта Музіля «Людина без властивостей»: «L'homme moyen sensible (Посередній чоловік) , який для того, щоб описати себе, використовує неточні заявлені звороти, як оцей-от. Чоловік, зодягнений у старі звичні слова, немов у твідовий костюм. Чоловік без властивостей» [1, 49].

У романах С. Рушді зустрічаємо значну кількість цитат з атрибуцією. Приміром, роздуми Нерона Голдена (персонаж роману «Золотий дім») про неможливість пізнання рушійної «сили жадання» підкріплюються рядком з 151 сонету Ейвонського барда: «Безчестю відаю / Я дух шляхетний на угоду плоті», а ідея невідворотного суду над людьми, які прагнуть свободи від історії, посилюється висловом давньоримського філософа Секста Емпірика, парафразованого Генрі Лонгфелло «Тихо мелють Божі жорна, але млино в них добірне» [1, 75]. Велику роль у текстах С. Рушді також відіграють цитати з атрибуцією. Так, описи гірких плодів кохання Маліки Соланки (персонаж роману «Лють») з дружиною, «*when memory was reinvented as pain, when voices on the phone were all they had left*» [2, 8], іронічно перегукуються із шекспірівською трагедією «Ромео і Джульєтта» («*This had always been their favorite story about each other; now (...) it had become one of the saddest*» [2, 8] – «Сумніших оповідей не знайдете, / Ніж про любов Ромео і Джульєтти»), а

назви блокбастерів – «Тасманиця Корделії», «Загадкові події в Ельсінорі» – відсилають до шекспірівських «Короля Лір» та «Гамлет».

Таким чином, можемо засвідчити перспективність дослідження інтертекстуальних зв'язків у романах С. Рушді. Особливої уваги також потребує виявлення інтермедіальності у творах англо-індійського письменника як ще один цікавий аспект літературознавчого аналізу.

Список використаних джерел:

1. Рушді С. *Золотий дім*. Львів: ВСЛ, 2019. 496 с.
2. Rushdi S. *Fury Canada*: Alfred A. Knopf Canada, 2001. 259 с.

Ірина Зелененька

кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного
університету ім. М. Коцюбинського

НЕ ВЕЛЬМИ ЛІРИЗОВАНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВІЙНИ (ЄВРОПЕЙСЬКА ЛЮБОВ ДО УКРАЇНИ В ПЕРЕКЛАДАХ ВІКТОРА МЕЛЬНИКА)

Принцип поколінневих переживань, що закладено в основу сучасних видань-антологій про війну в Україні (їх за рік повномасштабної з'явилося чимало), не перешкоджає бути таким виданням експериментальними, однак ідеться про символічні спроби осягнення війни з украленнями справжньої воєнної лірики, яка ще буде відкриватися світові у своїй жорсткій реалістичності, побаченій воїнами-поетами, волонтерами-поетами, капеланами-поетами.

Нині вельми цікавими для аналізу є, на наше переконання, вірші українських, польських, болгарських, балтійських поетів про гостре відкриття-відчуття та про небуденне відображення війни в її двох етапах (із 2014 по 2022 рр. та з 24.02.2022 р.). Автори, що почали відображати події повномасштабної війни в Україні, працюючи з лексикою українських воїнів, із лексикою ворога-інтервента, належать до різних мистецьких поколінь (вужче – осередків), стильова палітра при цьому – спектрально яскрава, вона різниться сама в собі, як і різним є розуміння подій в Україні (це досвід матерів у чеканні й втраті синів-фронтовиків, це досвід волонтерський, досвід воїнів кількох хвиль війни й досвід нащадків і дружин воїнів, досвід медиків, які в той чи той спосіб висвітлювали події війни).

Єднає поетів і перекладачів не лише особисте знайомство, мистецьке побратимство (хоча цього до війни було достатньо), а й намагання зафіксувати й переосмислити ті доленосні випробування, що випали на долю українців, амплітудний рівень усвідомлення геноциду та межової, драматичної згуртованості до протидії віковичному ворогові. Праця поетів і перекладачів, у даному актуальному контексті – задля перемоги, це справді об'єднавчі зусилля когорти знаних у Європі інтелектуалів, котрі не здетонували на амбіцію відомості, а лише пропрацювати тему жакливої війни, орієнтуючись на кричуще самовираження (аби не бути бездіяльними) – це і є винятковий, невловний у своїх півтонах і локально-тотальних лекалах новітній «український синдром», котрий цілком об'єктивно бачиться всіма прогресивними аналітиками в густих причинно-наслідкових послідовностях від XII століття, але стає відомим після так званих «в'єтнамського» і «афганського» синдромів. І це цілина для досліджень, абсолютна новизна, яку ми підіймаємо без вагань на рівні розвідки, оскільки в наукових дослідженнях (дотично згадаємо тут праці Ірини Зелененької [6, с.8-12], [7, с.14-18], оскільки в них ідеться про вагу перекладів у II половині XX століття та про подільський контекст сучасного перекладу).

Мотиви гіркого, виснажливого болю сирітства й залишенства, а також ніжної жіночої тривоги та об'єктивно існуючої (проте певний час непомітної) історичної люті до ворогів, а також плачу-ляменту доленосних розставань і відчайдушних радощів нетривалих зустрічей, це колажі з еросу й танатосу, благословень і проклять, потоків свідомості й пророкувань, непоборної віри у нашу святу перемогу, це безмір любові до України як до Матері героїв – і все це єднає європейців-авторів визвольних віршів, а саме: Вані Ангелової (Болгарія), Божени Боби-Диги (Польща), Марека Вавжинського (Польща), Анжели Димчевої (Болгарія), Гаррі Дуди (Польща), Іварса Штейнбергса (Латвія), Міхала Заблоцького (Польща) та відомого перекладача Віктора Мельника (Україна).

У римованих поезіях *Вані Ангелової* (Болгарія) «Український ранок», «Сину, не йди на війну», «Поміж людського тлуму і хаосу» інтерпретована доволі густа й широка панорама повномасштабної війни, що спіткала Україну, у її викликах і парадоксах, де є місце образам недалекого молодого окупанта та його матері, котра закликає до дезертирства. Особливу увагу привертає образ воєнного українського неба, що спостерігає й фіксує, передає світові те, що відбувається в Україні:

Небокрай спохмурнів –
і зробилося синє ліловим... [3, с. 6].

Ваня Ангелова як постекспесіоністка вдається до метафоризованої градації, у якій відчуваються й український фатум, й суцільна панічна безвихідь:

Загойдалось в пилюці,
на піту скрутилося Небо [3, с. 8]

Небо війни в Україні авторка проєктує у двох строфах (по черзі) на постраждалі міста та на містян – Харків, Київ, тут свідомі харків'яни, маленькі кияни:

Харків'яни в метро познаходили сховок для себе.
Їх прикрила земля, наче то не землянка, а дім.
Для загиблих героїв єдиними житлом стало небо,
їхнім душам Господь дав притулок безпечний усім.
Діти в Києві також сидять у підвалах глибоких,
щойно десь пролунає снарядів погрозливий рев.
Чи забудете гуркіт цей, хоч пролетить рік за роком,
та могильне ридання старих – аж за душу бере? [3, с. 6]

Піта (лексему пояснює, використовуючи зноску, перекладач Віктор Мельник), – це образ-екзот, згадка плаского середземноморського хліба з білого або коричневого борошна.

Однією з найяскравіших добірок воєнних віршів є гостроспазматичні вірші відомої польської мисткині *Божени Боби-Диги* – це неримовані поезії «Є в мене злість» і «Страсна п'ятниця», у яких авторка іритує свого читача ганебними вчинками ворога й натуралістичними мазками відображення цієї ганьби, на тлі якої резонація набатних, захисних інтонацій на користь постраждалих:

...і літери щораз незрозуміліше кричать звідусюди
і кричать у мені дівчатка з вибитими зубами
і хлопець з одрізаними геніталіями...
Один великий крик... [3, с. 28].

Чи не найглибша у своїй делікатності (з-посеред польських пасіонарній) мисткиня несподівано й максимально гнівно, не добираючи евфемізмів, вибухає та відрозливо допитує екзистенційну ворожу сутність покрізь призму власної свідомості, конструюючи в деталях образ молодого нелюда-окупанта у свідомості читача, випитуючи читача, чи зможе він убити ворога бодай уявно, і все це в поезії з назвою «Страсна п'ятниця» – страсті ліричної героїні виявляються зовсім невеликодними, вони переповнені апокаліпсичними, армагеддонічними передчуттями; і все тому, що авторці дорога Україна й людяність, гуманізм і толерантність, честь і світові цінності, а також адекватність, що мучить прийняти вибір помсти як захисту:

Ким був той росіянин

якого ти подумки вбив?
Хижаком кровожерним?
Бандитом?
Підлітком посланим після призову в гущу війни?
Штани його були повні смердючого переляку
За мить перед тим він блював або дрович
Ти подививсь йому прямо в очі з ненавистю
Зі злістю розсік лоба і з задоволенням спостерігав,
як витікав мозок ворога
Перший раз ти уявив собі вбивство
Уявив... [3, с. 29]

Мініатюри *Марека Вавжинського* про війну в Україні засновані на принципі циклічності часу, це філософія прогностики зі спадкоємністю трагедій II світової війни – Україну він бачить в образі незборимого, героїчно загиблого за свою країну льотчика:

спалене тіло
льотчика
з вказівним пальцем
у небо [3, с. 34]

І як ментальний вирок для всіх боягузів цього світу звучить наступна мініатюра автора, у ній ідеться про підтримку для України й для українців, які борються, по суті, за свободу Європи та всього цивілізованого світу:

хто вас
не підтримує
не гідний
існування [3, с. 35].

Це вже принципово інший Марек Вавжинський, більш категоричний, більш конкретний, більш драматичний, уже не той, котрий написав збірку вельми обсервативних, філологічних віршів «На маргінесах» (незмінно – у перекладі Віктора Мельника), вельми схильний до форсування української теми, як-от у «двадцять, тридцять років тому...»:

двадцять, тридцять років тому
то були ще інші часи
ще померлі з'являлися на полях
приходили до людей [4]

Натомість у мініатюрі *Анжели Димчевої (Болгарія)* трагедія України переосмислена в музиці Шопена:

Та за скульптурами безживними
звучить ноктюрн Шопена,
і мертві, і живі у танці

із чорною відьмачою – війською... [3, с. 83]

Поезія *Гаррі Дуди* «Острів» Острів Зміїний на Чорному морі» написана до вшанування «тринадцяти незламних» оборонців твердині, розпочинається з пейзажування в національній колористичній українців:

На темних водах – жовта висота:

Зміїний.

Тринадцять воїнів – як зграйка білих чайок,
і сяє день над морем ясно-синій»[3, с. 99]

Продовження є авантюрною міфізацією, у яку автор вмонтує легендарну відповідь українських воїнів екіпажеві воєнного корабля РФ:

На них дракон залізний чорну пашу шкирить,
отруйні випари на острів видихає,
знушається, спогорда шле зневагу –
він хоче прапор білий, в силу серць не вірить.

– Іди, російський корабель військовий, на хуй! [3, с. 99]

Остання частина поезії *Гаррі Дуди* є міфо-притчевою, але не позбавляється оповідної тяглості – і перекладач це передає вельми тонко, у характерології самого автора:

бандит віддав наказ – і він стріляє,
щоб хатка цегляна злетіла в піднебесся,
бо мужності – ні крихти. На піску холоднім
кров юна хлопців стигне. Руки потирає
в кремлівській вежі злісно демон спорохнілий.
Та пам'ять вироста, і буря вже надходить.
Вінка у демона не буде на могилі [3, с. 99].

Притчева поезія *Міхала Заблоцького* «Ходить і ходить уже багато літ...» про російський воєнний корабель є логічним продовженням уявлення прогресивного світу про те, як розпочалася повномасштабна війна в Україні. В інтерпретації *Міхала Заблоцького* Росія є піратським судном, яке тривалий час безнаказано тероризує планету:

Ходить і ходить уже багато літ

Судно Росія повз інший вільний світ... [3, с. 114].

Очікуваним і зрозумілим, протестним та інвективним є закінчення-виклик, вольовий меседж поета з використанням обценної лексики (уже історизм, цитованих на всіх рівнях):

Рускій воєнний корабль,

Стріляй та ... іди на@уй! [3, с. 114]

Іварс Штейнберґс (Латвія) у поемі «Всесвітня ганьба» пише про те, що світове суспільство є спостерігачем за злочинами лідера, котрий «спаплюжив літеру «П» [с.279], не називаючи імені. Твір умовно можна поділити на кілька частин: у першій ліричний суб'єкт розмірковує, скільки

творчих проєктів можна було би втілити, якби не війна в Україні, із цього випливає логічно-сміслові наповнення другої частини – звинувачення на адресу світового агресора, і третя частина – пророцтво, у якому багато прокльонів:

щоб згори на тебе звалився жирберг
(так, саме жирберг, а не айсберг,
це така гора затверділих пльовків,
малянистої води і серветок,
що утворюється в системі каналізації –
щось схоже на твою душу...) [3, с. 283].

Поет солідаризує з іншими мистцями, фіналізуючи панно трьома повторами: «Русский военный корабль, иди на х!..» [3, с. 283].

Висновки. Отже, йдеться про певну тяглість явищності європейської поезії, створеної на захист демократій і свобод, на захист України, на підтримку українців у їхній боротьбі проти збройної інтервенції. Працюючи спільно, поети й перекладачі досягають ефекту всеохопності, популяризації допомоги Україні, поширення історичної правди та сучасної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Ангелова В. Ваня Ангелова (Болгарія). «Зловісно гримить відголосок нової війни»: вірші. Переклад Віктора Мельника. URL: <https://nspu.com.ua/novini/vanya-angelova-bolgariya-zlovisno-grimit-vidgolosok-novoi-vijni/>
2. Боба-Дига Б. Божена Боба-Дига (Польща). «Травми насильства»: вірші. Переклад Віктора Мельника. URL: <https://litgazeta.com.ua/poetry/bozhena-boba-dyga-polshcha-travmy-nasylstva/>
3. Весна озброєна: поезія. Слово – зброя: передмова М. Сидоржевського. Київ: Ліра-К, 2022. 302 с.
4. Вавжинський М. Марек Вавжинський. Квіти пізнього літа: мініатюри. Переклади Віктора Мельника. URL: <https://stos.com.ua/2015/06/08/marek-vavzhynskij-kvity-piznoho-lita/>
5. Дуда Г. Жінка у німбі бинтів – наче Свята на іконі. Поезії. URL: <https://nspu.com.ua/novini/garri-duda-polshha-zhinka-u-nimbi-bintiv-nache-svyata-na-ikoni/>
6. Зелененька І. А. «Чиї це ілюзії стенають плечима, якого народу...»: Тарас Мельничук і літературний процес 60-90-х років в Україні. Вінниця: «Едельвейс і К», 2008. 152 с.
7. Подільські Божичі: посібник-хрестоматія із вивчення подільської поезії останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. / Наукові статті,

коментарі та укладання І. А. Зелененької. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. 332с.

Анотація

У науковій розвідці йдеться про те, що сьогодні європейських авторів об'єднує саме героїчна, визвольна поезія про війну в Україні. Найвидатнішими, найвідомішими є ліричні твори таких авторів як: Ваня Ангелова (Болгарія), Божена Боба-Діга (Польща), Марек Вавжинський (Польща), Анжела Димчева (Болгарія), Гаррі Дуда (Польща), Іварс Штейнбергс (Латвія), Міхал Заблоцький (Польща). Йдеться про майстерні переклади Віктора Мельник (Україна) – письменника, який справді об'єднав цих відомих європейських авторів у словесній боротьбі за справедливість, за волю України.

Ключові слова: поезія, інтерпретація, мініатюра, екзистенційність, експресія.

Summary

The article talks about the fact that today European authors are united by heroic, liberating poetry about the war in Ukraine. The most outstanding lyrical works by such authors as: Vanya Angelova (Bulgaria), Bozhena Boba-Diga (Poland), Marek Wawzynski (Poland), Angela Dymcheva (Bulgaria), Harry Duda (Poland), Ivars Shteinbergs (Latvia), Michal Zablotyski (Poland). We are talking about the masterful translations of Viktor Melnyk (Ukraine) - a writer who really united these famous European authors in the verbal struggle for justice, for the will of Ukraine.

Keywords: poetry, interpretation, miniature, existentiality, expression.

Жанна Іванова

старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ ГЕРМАНА ГЕССЕ КРІЗЬ ПРИЗМУ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БІОГРАФІЇ»

Захоплення читачів «інтелектуальними біографіями» викликає жвавий інтерес до життя відомих людей по всьому світу, допомагає зрозуміти переплетіння історичних фактів та художньої творчості. Ідеї світу уяви в книжках Германа Гессе, підвищений інтерес до становлення особистості відтворюють актуальні питання читачів різного віку та різних культур. Поєднання східної та західної філософії, внутрішніх та зовнішніх

чинників осмислення життєвого досвіду, моменти вибору та супротив соціуму-все це прибиває до творчості та життя великого німецького автора.

Твори Гессе змінюють свідомість людей, оскільки, їх теми апелюють до читача змушуючи його задуматися про себе і своє життя. У своїх роботах він втілював ідеї єднання з природою, поєднання протилежностей, пошуку себе і своєї ідентичності, пацифізму та психоаналізу. Його книги стали духовним імпульсом для масового «паломництва до країн Сходу» та відвертання від метушні зовнішнього до погляду всередину. Вплив Гессе на покоління змінив сприйняття людьми одне одного, бо коли ти хочеш бути собою і щоб тебе сприймали тим хто ти є, ти і сам починаєш сприймати вибір інших людей розуміючи їх бажання до самовираження.

Твори Германа Гессе видавалися 60 мовами світу накладом понад 100 мільйонів примірників. Гессе зачитуються не лише в Німеччині, а й за кордоном – у Північній Америці, країнах Азії та арабському світі. Мало хто знає, що роботи цього видатного автора повпливали на цілі покоління. І це не дивно, бо саме Гессе став культовою фігурою руху шістдесятників, розглядаючи у своїх творах питання про сенс життя та етичні засади різних культур та релігій. Його позиція об'єднання різних культур та релігій, взаємної толерантності та гуманізму особливля актуальна у часи глобалізації. З нагоди 125-ої річниці від дня народження письменника проводилися понад 200 різних заходів. 35 відомих письменників видали спільну книгу есе про Германа Гессе з ілюстраціями Гюнтера Бьоме. В Україні було видано 8 томів перекладу творів видатного автора під редакцією І. Андрієнко-Фрідріх, О. Поповича, І. Мегела та Є. Логвиненка в 2022 році.

Герман Гессе – німецький філософ, письменник, художник та лауреат Нобелівської премії в галузі літератури 1946. Найкращими для першого знайомства з його роботами є відеовізуалізації проекту „Hesse Projekt-Verliebt in die verruckte Welt“, романи «Гра в бісер», «Деміан», «Степовий вовк» та «Сіддхартха». Це ім'я непересічного творця добре відоме на Сході та Заході, незаслужено забуте в Україні.

Духовні ідеї та настанови, закладені у творах Гессе, можуть змінити мислення українців у цей переломний для нашої країни час. Останні роки перевернули мислення людей про все, і багато хто, особливо зараз, будучи майже замкненим у своїй оселі, може знайти у роботах Гессе відповідь на свої запитання або сили для якихось дій. Твори Германа Гессе, що можуть змінити і покращити мислення людей, повинні стати більш відомими в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гессе Герман // Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. С. 381.
2. [Електронний ресурс]. <https://www.hermann-hesse.de/>
3. <https://www.youtube.com/watch?v=nzRg8HSTYW0>

АНОТАЦІЯ

Творчість Германа Гессе справедливо називати « тривалою спробою розповісти історію свого духовного розвитку», « біографією душі». Романтизм, автобіографічність та психологізм його творів викликає жвавий інтерес читачів різного віку та різних культур. Герман Гессе- один з найбільш читаних авторів ХХ сторіччя, було випущено понад 4 млн. примірників його творів. Після смерті в Німеччині було видано ще 20 млн і 100 млн примірників книг в інших країнах світу.

Олександр Кацев

доктор філологічних наук, професор, академік,
професор кафедри міжнародної журналістики,
Киргизько-Російський Слав'янський університет ім. Б.Н. Єльцина
м. Бішкек, Киргиз стан

Лілія Кацева

старший викладач
м. Бішкек, Киргизстан

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ФОЛЬКЛОРИ ТА ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Вперше національна ідентичність заявляє про себе у фольклорі на зорі народження людства. Вона стає значимою тоді, коли народи, що близько живуть, відстоюють свою несхожість, унікальність, першість. У дописемний період "письменами" стає малюнок. Описовість усних творів – важлива особливість, що дозволяє скрупульозно уявити побут у всіх його проявах майбутніх поколінь роду – народу. Прикладом можуть бути епічні оповіді українців про Іллю Муромця або киргизів про Манаса.

Значно пізніше письменники, звертаючись до усних переказів, перекладаючи їх сучасною мовою, скорочували так звані довжини, які були «серцем» фольклору.

Образність у фольклорі – підмога, що допомагає зберегти нюанси повсякденного прояву національної ідентичності. У художній літературі вона – осередок створення характерів персонажів, образної інтерпретації подій. Інакше кажучи, фольклор, у численних жанрах передає сутність національного, що є лише в даного співтовариства, література, у різних жанрах, малює спільності різних національних груп. Можна, у зв'язку з цим, процитувати Володимира Маяковського: «І був би я негром похилого віку, і то без зневіри та лінощів, я б російську вивчив...». У фольклорі це єднання неможливе тому, що він обстоює унікальність кожного окремого національного об'єднання. Значно пізніше, дослідники аналізували своєрідність народів, з різних особливостей, властивих лише їм.

Початок цього, мабуть, поклато збереження рецептів національної кухні, де важливою складовою був смаковий компонент, що відрізняє ту чи іншу страву від аналогічної, що є у сусідніх національних спільнотах.

Пізніше, з'являється чинник, який би народи об'єднав – це релігія. На початку ХХ століття, швидше за все, для російської адміністрації було випущено книги, наприклад, з мусульманства – Н.П. Остроумів «Коран та прогрес. Щодо розумового пробудження сучасних російських мусульман» у Ташкенті у Друкарні Штабу Туркестанського військового округу, (1901) або А.А. Семенів | «Мусульманський містик та шукач Бога Х-ХІ за Р.Х. (Сторінка з великого минулого Закаспійського краю)» Асхабад, 1905 (Друкується за розпорядженням Г. Начальника Закаспійської області). Доказом того, що видання призначені працівникам адміністрації, книги з мусульманства супроводжуються прикметами християнства вже в назві тощо.

Ці книги мали важливий чинник. Російська адміністрація повинна була спілкуватися з місцевим населенням мовою, зрозумілою цьому населенню. Ніхто не збирався кожне національне співтовариство досліджувати, а іслам був зрозумілий релігійним діячам, які були одними з тих, що стояли на чолі спільноти тим більше, що частина населення не мала писемності і вони отримали релігійне вчення в усному переказі. Умовно, це явище можна позначити як «усний іслам». Слід зазначити, що перевірка знань імамів, проведена в КР кілька років тому, виявила, що багато релігійних діячів Коран не читала, а проповіді наповнені індивідуальним доморощеним розумінням змісту стародавньої релігії. Через подібні проповіді мусульманська релігійна проповідь нерідко нічого спільного немає з тим, що затверджується в Корані.

Майже одночасно із так званою популяризуючою літературою, присвяченою коранічним постулатам, видатним дослідником, Семеновим-Тян-Шанським, що працює від Російського Географічного товариства, яке фінансується з моменту створення до наших днів російським військовим

відомством, була частково опублікована серія книг під загальною назвою: «Росія. Повний географічний опис нашої Вітчизни. Настільна та дорожня книга за редакцією В.П. Семенова-Тян-Шанського»». Передбачалося видання 22 томів, побачила світ половина. Причому публікація книг проходила в міру підготовки. Наприклад, Том III, Том VI, Том VII, Том IX, Том XIV, Том XVI, Том XVIII. Том VII був присвячений "Малоросії", тому XIV - "Новоросія і Крим", тому XVIII - Киргизький край. (Назви даються відповідно до того, як вони позначені в серії. Так, Киргизький край – північна частина сучасного Казахстану. Її А. Солженіцин великодержавно назвав «Північним черевцем Росії», а нинішня Киргизія досліджується в томі XIX «Туркестанський край»).

Зрозуміло, робота Семенова-Тян-Шанського – унікальна робота розвідувального змісту. У ній докладно аналізуються побут, національні звичаї, їжа, костюми, що властиві конкретному національному співтовариству. Це було необхідне розуміння не «загалом», а «конкретиці». Для управління без протестів т ак званим простим людом, уникаючи хворобливих протиріч між національним та державним, що має своє продовження наприкінці XX – на початку XXI ст.

Виходячи з вищевикладеного можна стверджувати, що після завершення епохи, під назвою «Радянський Союз», яка у великому обсязі декларує наднаціональні відносини, повертається глибокий інтерес до національної ідентичності, повною мірою

Анна Колісниченко

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і перекладу факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна

Концепт «Фастівської культури» у творах Гарта Крейна

XXI століття породило цілу низку оригінальних, самобутніх розвідок, де творчість Гарта Крейна інтерпретується по-новому, вже з позицій засвоєної постмодерністської методології. Мері Бакінгем (Mary Buckingam) трактує творчість поета як «поезію-квест»: Гарт Крейн шукає такий собі Грааль, подорожуючи в минуле та майбутнє крізь простір і час, щоразу повертаючись у початкову точку, що свідчить про циклічність квесту. Пошуки Граалю для поета – це пошуки себе, віри, творчих сил, музи. Концепт поетової Музи для М. Бакінгем постає багатогранним, що

вона й намагається цілісно проаналізувати. Оскільки Крейн досягав душевного спокою балансом символів, бо він розумів, що чоловіче й жіноче начала необхідні для творення, то поезію Гарта Крейна варто читати, як вважає дослідниця, поза гендерним принципом. Тому проблема статевої приналежності музи Крейна вирішується декількома способами. По-перше, для продуктивності процесу написання віршів автор і муза повинні бути різностатевими, але, по-друге, муза – це ще й материнське начало. У процесі проходження квесту митець намагається оволодіти свободою, шукаючи в ній спокуту. Цей мотив М. Бакінгем пояснює романтичними традиціями крейнівської поезії. Вона називає Крейна романтиком, який створив романтичний «міф себе» як поета, що страждає заради мистецтва, порівнюючи себе з Фаустом – поетичним чи уявним чоловіком у пошуку знань [1]. Такої ж думки тримається й Пол Джилз: «Крейн обговорює відносини між романтизмом і машинерією, між серцем і краном. – (в оригіналі словесна гра «heart and crane») [3, р. 31]. У такому трактуванні творів Крейна є раціональне зерно, зважаючи на вищезгадане твердження А. Тейта про превалювання традицій романтичної поезії в творчості митця.

Варто на темі Фауста чи концепті «фаустівської культури» зупинитись докладніше, з огляду на значення для модерністів концепції Шпенглера. Введені ним поняття «фаустівська культура» і «фаустівська душа» – складові авторської міфологеми трактування сучасної культури і душі західної людини. В основі цієї міфологеми – культурний та художній феномен доктора Фауста Гете, який у II частині прозріливо передбачив майбутнє Європи. Чим же привабив Крейна середньовічний чорнокнижник, якого він зробив героєм поеми «На честь одруження Фауста і Єлени»? Для Гете безкінечна перспектива фаустівської душі у її «Вічній Жіночності», це «трагічна душа» у світі без Бога та істинної віри, що полишена сама на себе; її прокляття і приреченість – «вічна невіршеність». Цей алузивний мотив має безпосередній стосунок до Крейна, зважаючи на його сексуальну орієнтацію, потяг до жіночності та сексуальної невизначеності. І ще один важливий момент. Крейн зосередив увагу не так на образі Фауста, як на просторі його існування. Місто, крізь яке ледь не байдуже проходить Фауст Гете, у Крейна – той геоісторичний простір, де осмислюються проблеми фаустівської культури. Бо для американського поета-модерніста Крейна актуальними є питання науково-технічного прогресу, тож і його варіант фаустівської людини постає в оточенні нових культурно-історичних реалій (літаки-грифони, турнікети в метро, хмарочоси й т. д.). Фаустівська модель міста за Крейном – це місто-сонце, місто-сад, місто-печера чи навіть місто-лабіринт. «Це ще не наша імперія, а лабіринт» [2, р. 33], – так про це Крейн пише у поемі «Міст», яка опосередковано підхоплює фаустівські мотиви

ранніх творів поета, постаючи концептуальним завершенням ідеї фаустівської культури.

Надзвичайно потужним міфологічним змістом наповнений твір «На честь одруження Фауста й Єлени» (For the Marriage of Faustus and Helen), сама назва якого сигналізує про змішання різноманітних образів, притаманних різним культурам різних часів. Гарт Крейн взяв образ головного героя поезії із відомої легенди про доктора Фауста та літературних творів про нього. Монро Спірс зазначає, що «Гарт Крейн не був обізнаний із «Фаустом» Гете, а лише із твором Крістофера Марло» [5, р. 33], в якого «могутній маг подібний до Бога», тому й хоче досягти божественної влади, стати повелителем стихій. Ми не поділяємо думку Монро Спірса, що Гарт Крейн знав про Фауста лише з трагедії Крістофера Марло. Текст поеми Крейна містить деталі, що свідчать про його уважне читання твору Гете, про що ми писали вище. Образ головної героїні поет запозичив із давньогрецької міфології, і Єлена для нього – це муза поета. Фауст і є поетом, власне двійником самого Крейна: «Єлена – символ абстрактного «чуття краси», Фауст – символ мене, поетичної та обдарованої людини усіх часів» [2, р. 115].

Як вважає Дороті Мак'Налті (Dorothy McNulty), Крейнів Фауст – символ сучасного науковця, скептика, а Єлена – символ міста-мегаполіса, прихильності якого намагаються домогтись фаусти-скептики [4, р. 31]. На нашу думку, таке тлумачення доволі переконливе, але не зачіпає крейнівський концепт краси, що зумовив ідею вірша. Алєн Тейт, навпаки, вбачає в цій поезії «відповідь культурному песимізму школи Еліота, а поема «Міст» стала ще більш категоричною відповіддю» [6, р. 31].

Список використаних джерел:

1. Buckingham M. Gaze toward Paradise: Hart Crane and the poetry of quest / Mary Buckingham. – Durham: Durham University, 2003. – 214 p.
2. Crane H. Complete Poems and Selected Letters and Prose of Hart Crane / Hart Crane. – New York: Garden City, 1966. – xvii, 302 p.
3. Giles P. Hart Crane: The contexts of «The Bridge» / Paul Giles. – Cambridge: Cambridge UP, 1986. – xi, 275 p.
4. McNulty D. A Study of the Influence Affecting Hart Crane/ Dorothy McNulty. – Chicago: Loyola University Press, 1944. – 92 p.
5. Spears M. Hart Crane / Monroe Spears. – Minnesota: University of Minnesota, 1965. – 48 p.
6. Tate A. Reactionary Essays on Poetry and Ideas / Allen Tate. – New York: Scribner's, 1936. – xii p., 2 I., 3-240 p.

Маргарита Косовець

аспірант кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

МОВЛЕННЄВА РЕАЛІЗАЦІЯ ТАКТИКИ ПРОХАННЯ У МОВЛЕННІ ДЕТЕКТИВА (на матеріалі англомовного детективного дискурсу)

Пропонована стаття є спробою встановити механізм позитивного емоційного впливу, який поліцейський детектива намагається створити на свідків злочину, щоб отримати необхідну інформацію. Комунікативна стратегія емоційного впливу допомагає детективу створити сприятливу атмосферу спілкування, а реалізується вона, на нашу думку, комунікативними тактиками прохання, солідаризації або співчуття, заспокоєння, вибачення, докору та обіцянки.

В рамках пропонованої розвідки звернімося виключно до комунікативної тактики прохання як однієї з найбільш вживаних та ефективних у мовленні поліцейського детективу, персонажу англомовного детективного дискурсу.

Загалом дослідження комунікативних стратегій і тактик привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Т. А. ван Дейк, Дж. Ліч, Ф.С. Бацевич, Н.О. Бігунова, І. Н. Борисова, Є. М. Верещагін, О. С. Іссерс, В. Г. Костомаров, Л.М. Михайлов, К. Ф. Сєдов, О. П. Сковородніков, О.О. Степаненко та ін.). Наразі комунікативну стратегію витлумачують як «оптимальну реалізацію інтенцій мовця, спрямовану на досягнення конкретної мети спілкування, узгоджену з особистісними (статусно-рольовими) і психологічними характеристиками учасників комунікативного процесу [3, с. 23].

Щодо стратегічного плану поліцейського детектива, відомо, що процес розкриття злочину, а саме вбивства, передбачає розмови зі свідками та підозрілими про їх стосунки з жертвою, про їх перебування під час вбивства та інші обставини вбивства.

За своєю суттю прохання завжди має оптативне забарвлення і розглядається як вид волонітативної модальності [1, с. 76]. Значення модальних дієслів створюються контекстом і граматичними конструкціями, в яких вони використовуються. Основним засобом реалізації тактики прохання зазвичай виступають модальні дієслова *can / could* або *will / would*, а також модальне дієслово *may* для висловлення вічливого прохання [2, с. 44].

Отже, розглянемо приклад, в якому поліцейський детектив Хейміш вдається до тактики прохання для того, щоб в результаті інтерпретації його повідомлення співрозмовник дозволив йому оглянути речі:

*“When they got to Flood Street, Hamish said tentatively, “I won’t keep you much longer, Mrs Frobisher. I have another call to make. **Could I just see some of Captain Bartlett’s things?**”*

“I have them all in a room upstairs. The police have been through them already, of course.”

She led the way upstairs and pushed open a bedroom door. The room was, as Mrs Frobisher had said, a graveyard of hobbies. The model airplanes swung from the ceiling, a collection of rocks and fossils lay on a table, albums of stamps were piled on a chair [4, с. 182-183].

У наданому прикладі непрямий мовленнєвий акт прохання актуалізовано за допомогою модального дієслова *could* та прислівника *just*, що сприяє уникненню будь-якої небажаної реакції: агресії або відмови з боку співрозмовника.

Іноді співрозмовник може чинити опір у процесі розмови і тоді позиція мовця виявляється слабкою. Якщо такий опір прогнозується, то мовець вибирає тактику «із запасом міцності», а саме – тактику прохання для надання опору співрозмовникові [6, с. 560], наприклад:

*When Chalmers had at last finished, Hamish asked, **“Do you mind if we see the cupboards where you keep your cleaning materials and things like that?”***

“I am very tired.” said Mrs Wellington, “and I see no reason...oh, very well. They’re over here, underneath the sinks” [4, с. 163-164].

Тактика прохання у цьому прикладі теж реалізується непрямю, за допомогою загального запитання *Do you mind if....* Слідчий використовує таку непрямю тактику прохання для того, щоб не розлютити підозрюваного та провести необхідний обшук. Незважаючи на свої скарги *I am very tired // and I see no reason...*, підозрюваний дозволяє поліцейському оглянути приміщення.

Розглянемо ще один приклад:

“Come ben, Hamish,” she cried. “Isn’t it awful. Poor Ina who wouldn’t hurt a fly.” Hamish removed his peaked cap and followed her into the living room, where her husband was watching television. He rose when he saw Hamish and switched the television off. The living room was neat and clean. Almost too uncomfortably clean, thought Hamish.

***“I wonder if you, Tilly, could tell me what sort of a person Ina was,”** began Hamish. “I never really knew her that well.”*

“Very quiet,” said Tilly [5, с. 14].

Тактика прохання у цьому випадку знову реалізується непрямо: шляхом застосування складнопідрядного речення з дієсловом семантики зацікавленості *wonder* (*I wonder if you could tell me*), некатегоричність прохання увиразнюється модальним дієсловом *could*. Тактика прохання допомагає поліцейському детективу бути менш категоричним, більш ввічливим, що налаштовує свідка на кооперацію, на надання правдивої інформації про жертву злочину та у решті решт сприяє розкриттю вбивства.

Висновки. Отже, основним завданням детектива є створення оптимальних умов для отримання показань від опитуваного. Для цього він намагається створити позитивну психологічну атмосферу, зокрема, за допомогою тактики прохання. В ході дослідження ми встановили, що прохання переважно виражається непрямо, як правило, через мовленнєвий акт квеситиву. Основними засобами реалізації тактики прохання виступають модальні дієслова *can / could* або *will / would* та *may*; загальні запитання-прохання типу *do you mind if* або стверджувальні складнопідрядні означальні речення з дієсловом семантики зацікавленості *wonder*.

Список використаних джерел:

1. Доценко О. Л. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності: Монографія. К.: Міленіум, 2006. 226 с.
2. Мацюк О. О., Андрійчук К. В. Лексичні засоби вираження модальності у романі Ієна Мак'юена «Спокута». *Хмельницький національний університет. Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. Вип. 15. С. 41 – 46.
3. Юшковець І. А. Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів) : автореф.дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. Донецьк, 2008. 23 с.
4. Beaton M. C. *Death of a Cad*. London: Grand Central Publishing. 2012. 219 p.
5. Beaton M.C. *Death of a Witch*. London: C & R Crime. 2010. 268 p.
6. Francik E.P. & Clark H.H. How to make requests that overcome obstacles to compliance. *Journal of Memory and Language*, № 24, 1985. С. 560 – 568.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню комунікативної стратегії позитивного емоційного впливу в мовленні детектива. Матеріалом слугували англійські детективні романи, об'єктом вивчення в яких обрано персонажне мовлення: допити поліцейським свідків та підозрілих.

Предметом вивчення є комунікативна тактика прохання, що реалізує стратегію емоційного впливу в мовленні поліцейського детектива, головного героя художнього дискурсу.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, тактика прохання, емоційний вплив, інтенція, художній дискурс.

Summary

The article is devoted to the study of the communicative strategy of positive emotional influence in the detective's speech. The material under analysis is English-language detective novels, in which the personages' speech serves as the object of study, namely the detective's interrogations of witnesses and suspects. The subject of study is the communicative tactics of a request, which implements the strategy of emotional influence in the speech of the police detective, the protagonist of fictional discourse.

Key words: communicative strategy, communicative tactics, request tactics, emotional influence, intention, fictional discourse.

Євгенія Лебідь-Гребенюк

кандидат філологічних наук,
науковий співробітник відділу шевченкознавства
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
м. Київ, Україна

«“ЖУРНАЛ” ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК МЕМУАРНИЙ ТЕКСТ»

У сучасному українському літературознавстві посилилася тенденція до об'єктивного і ґрунтовного дослідження щоденникового дискурсу. Сучасні філологічні дослідження щоденника зосереджені на описі генезису жанру, поетики і основних категорій, мовних особливостей щоденникового тексту, визначенні специфіки дискурсу, місця серед інших автодокументальних жанрів. Дослідження щоденників у філологічній парадигмі базується як на традиційних літературознавчих методах вивчення тексту, так і на психолінгвістичних дослідженнях, студіях психології творчості. Наразі письменницькі щоденники розглядаються як: самостійний жанр документальної (автодокументальної) літератури, що містить риси авторської психіки, елементи його приватного життя, інтимних переживань.

Автентичний щоденник людина пише для себе як своєрідну хроніку, побудовану на самоаналізі, рефлексіях, фіксації подій життя внутрішнього і зовнішнього. Він часто створюється за складних обставин,

коли людина перебуває в умовах самотності, непочутості, стражденності. У літературному щоденнику – автор від задуму до написання тексту завжди має на увазі конкретного або імпліцитного читача; це текст-експеримент письменника у розвитку своєї творчості, він стає його своєрідною «лабораторією». У випадку «Журналу» Шевченка, поєднання цих двох типів щоденника, перетворює монологічний текст на відкритий діалог між митцем і суспільством. Лабільність жанру щоденника у XIX ст. та авторська інтенція письменника сприяли тому, що текст незважаючи на автокомунікативну спрямованість, залишався «відкритим» для читача. Поет сам означив імовірного реципієнта свого твору ще на його початку (13 червня 1857 року), зазначивши, що твір його, може, й не для друку, але для прочитання «милими», «щирими» друзями. У записі від 22 липня 1857 поет назве їх більш конкретно: «Лазаревському вместо письма pošлю эти две тетради моего журнала, пускай читает с Семеном» [6, 65]. До того ж, не можна ігнорувати факт вірогідності «імпліцитної комунікативності» [1, 440]: поет цілком міг розраховувати і на ширшу читачську аудиторію (земляків, однодумців, навіть майбутнього адресата), тим більше, що йому властиве було звертання «мертвих, і живих, і ненарождених».

Наближеність «Журналу» до літературної форми сприяє функціонуванню значної кількості піджанрів, що є частинами мозаїки цілісного тексту. збагачувати його іншими жанрами – епістолярієм, травелогом, літературними портретами, спогадами та ін. Але «генологічні ознаки» щоденника домінують у «Журналі» (хронологічність, послідовність, щирість, інтимність), а інші лише «сприяють розкриттю задуму» автора [4, с. 118]. Така жанрова дифузія «реалізує прагнення автора бути вільним і самостійним у виборі шляхів і способів відтворення свого минулого й теперішнього, розширює межі мистецтва» [4, с. 118].

Категорія пам'яті є однією із сенсоутворюючих чинників багатьох жанрів автодокументальної прози, зокрема автобіографій, щоденників і спогадів. О. Галич називає пам'ять провідною ознакою мемуарів, наголошуючи на її вибірковому характері: «запам'ятовуються не всі підряд події, а лише ті, що мають певну вагу для письменника» [2, с. 32]. Саме тому автор прагне забути, викреслити з пам'яті «сумні десять років» [6, с. 12] заслання – «Мимо, пройдем мимо, минувшее мое, моя коварная память! Не возмутим сердца любящего друга недостойным воспоминанием, забудем и простим темных мучителей наших, как простил Милосердый Человеколюбец своих жестоких распинателе» [6, с. 12] і нестерпної муштри – «я <...> должен был похоронить в самом себе всякое человеческое чувство, сделаться бездушным автоматом и слушать молча, не краснея и не бледнея, слушать нравственное назидание от грабителя и кровопийцы. Нет, тогда это не было смешно. Гнусно! Отвратительно! Дожду ли я тех

блаженных дней, когда из памяти моей испарится это нравственное безобразие?» [6, с. 21–22]. Так само вкрити завісою забуття він прагне вкрити кріпацьке минуле, пов'язане з ім'ям поміщика П. В. Енгельгардта: «Многое и многое пошевелилось в душе моей при встрече с сыном моего бывшего помещика. Забвение прошедшему» [6, с. 173].

Щоденник для Шевченка це ще один спосіб залишити пам'ять про себе, про що він зазначить рядками вірша О. Кольцова – «Для памяти минувших дней» [6, с. 12]. Саме спогади у «Журналі» дозволяють поетові порівнювати себе «нинішнього» і «колишнього», оцінювати трансформацію, створювати панораму власного життя: «Быстрый переход с чердака грубого мужика-маляра в великолепную мастерскую величайшего живописца нашего века. Самому теперь не верится, а действительно так было. Я из грязного чердака, я, ничтожный замарашка, на крылья[х] перелетел в волшебные залы Академии художеств» [6, с. 36]. Мемуарні відступи дають можливість Шевченку не просто згадати минуле, а й запам'ятати, зважити і переосмислити його. Спогади Шевченка інтроспективні, сповнені рефлексій. Зокрема, записи Шевченка від 20 червня, 1 липня 1857 року та ін. свідчать про те, що поет намагався зрозуміти, як позначилися на його психіці роки заслання: «Все это неисповедимое горе, все роды унижения и поругания прошли, как будто не касаясь меня. Малейшего следа не оставили по себе <...> горький опыт прошел мимо меня невидимкою. Мне кажется, что я точно тот же, что был и десять лет тому назад. Ни одна черта в моем внутреннем образе не изменилась» [6, с. 22]. Не можемо не зауважити, що ці записи мають мемуарний, підсумковий, характер – поет, обираючи фрагменти зі свого минулого, робить конкретні висновки на основі пережитого, формує образ автора, але ґрунтується на сучасному в щоденниковому вимірі стані справ. Мемуарні нотатки, зроблені у Новопетровському укріпленні, майстерно вписані у текст, доповнюють та збагачують його. Ці спогади посилюють смислове навантаження та увиразнюють, створюють контекст щоденникового запису, розширюють межі його хронотопу: відбувається актуалізація минулого, а фактографічність розповіді поєднується із глибокими висновками і узагальненнями: «Странное, однако ж, это всемогущее призвание. Я хорошо знал, что живопись — моя будущая профессия, мой насущный хлеб. И вместо того чтобы изучить ее глубокие таинства, и еще под руководством такого учителя, каков был бессмертный Брюллов, я сочинял стихи, за которые мне никто ни гроша не заплатил и которые, наконец, лишили меня свободы, и которые, несмотря на всемогущее бесчеловечное запрещение, я все-таки втихомолку кропаю» [6, с. 36]. Іноді зовсім випадкові асоціації інспірують появу в «Журналі» розлогих згадок про минулі події, доповнені своєрідними літературними

портретами. Наприклад, шипіння мідного чайника, нагадало поету про самовар та його животворний вплив на знайомого письменника О. С. Афанасьєва-Чужбинського, неприємний епізод у знайомстві з яким, викликав прикру згадку про ротмістра В. П. Апрєлева.

Важливо, що Шевченко у своєму щоденнику зафіксував власні спостереження про епоху, в яку йому довелося жити, тогочасне суспільство: «Наше юное среднее общество, подобно ленивому школьнику, на складах остановилось и без понуканья учителя не хочет и не может перешагнуть через эту бестолковую *тму-мну*. На пороки и недостатки нашего высшего общества не стоит обращать внимания. Во-первых, по малочисленности этого общества, а во-вторых, по застарелости нравственных недугов, а застарелые болезни если и излечиваются, то только героическими средствами, краткий способ сатиры тут недействителен. Да и имеет ли какое-нибудь значение наше маленькое высшее общество в смысле национальности? Кажется, никакого. А средний класс – это огромная и, к несчастью, полуграмотная масса, это половина народа, это сердце нашей национальности» [6, с. 28]. Залишив письменник і спогади-міркування про хороших друзів (М. М. Лазарєвського, Я. Г. Кухаренка, О. О. Спожникова, М. С. Щепкіна), вчителя К. П. Брюллова. Іноді його погляд на відомих сучасників гранично суб'єктивний, маркований виразним авторським світоглядом, як, до прикладу, міркування про декабриста І. І. Пущина, творчість російських художників О. А. Іванова та Ф. А. Бруні.

Щоденник, як невіддільна частина мемуарної літератури, має такі спільні з нею риси: суб'єктивність, концептуальність, відсутність одного часового виміру, ретроспективність і документальність [2, с. 33–34]. «Журналу» Шевченка певною мірою притаманні усі вище наведені особливості, однак, текст, звичайно, має і власну специфіку. Поет часто звертається до подій минулого, але ці спогади зумовлені сучасними обставинами. У записі від 1 липня 1857 р. він згадує, що цього дня у Петергофі відбувається щорічне свято – велелюдне гуляння з нагоди пуску фонтанів, тож у своїх спогадах він детально згадує як вперше потрапив на нього 1836 р. і вдруге – 1839. Схожий запис від 20 липня 1857 р., у день пророка Іллі поет докладно описує все, що побачив, і з ким познайомився, на ярмарку в Ромнах у 1845 р. У щоденнику спогади не розташовані у хронологічному порядку як в мемуарах, вони виникають у записах зумовлені конкретними подіями сьогодення письменника, його роздумами (фрагментарні згадки про навчання у Академії мистецтв, вчителя К. Брюллова тощо).

Є й у «Журналі» й власне щоденникова ретроспективність, коли автор фіксує і водночас емоційно інтерпретує та оцінює події недавнього

минулого, їх часова віддаленість незначна – один /два дні: «Занотовуючи свої враження від пережитого й побаченого, автор щоденника завжди виходить з того, що подія, про яку він пише, уже відбулося. Між нею і часом запису про неї вже є певна, хоча й незначна, дистанція» [2, с. 33]. Для Шевченка характерний «особливий спосіб писання журналу, своя <...> техніка», що полягала у звичці робити записи увечері або «ранками і очевидно за попередній день» [3, с. 260], тож весь щоденник це своєрідне пригадування пережитого; у останніх нотатках (періоду Петербурга) – фіксація вражень і зустрічей, автор «писав дуже лаконічно і, <...> подавав лише ті вибіркові факти, які вважав за потрібне донести до широкої публіки» [5, с. 91]. Шевченко у «Журналі» не просто обирає події для записування, він їх вибудовує і моделює у потрібну йому структуру. Коли ж мова йде про події давніші, автор вдається до спогадів, у яких можна знайти своєрідні «*signe de la mémoire*» – знаки пам'яті, наприклад, «пустеля» як символ заслання (близько 12 разів поет вживає лексему із негативною конотацією на позначення свого місця перебування). Розповідаючи про себе, автор вводить додаткові цікаві сюжети з минулого: як, наприклад, зустріч у 1848 році зі старообрядцями у форті на Косаралі, коли козаки-уральці прийняли Шевченка за розстриженого попа, мученика за віру та просили його благословення.

Отже, щоденник Тараса Шевченка у літературному процесі XIX ст. став унікальним явищем, поєднавши ознаки різних жанрів автодокументальної і художньої прози. Підсумовуючи, зауважимо, що окремі фрагменти-спогади у «Журналі» мають цілком мемуарний характер і такі риси, притаманні мемуарній літературі: ретроспективність (для самооцінки у рефлексіях), відкритість для читача (відсутність тотальної автокомунікації), завершене стилістичне оформлення запису, суб'єктивність у поглядах на видатних сучасників та епоху (авторське бачення історичних процесів і постатей).

Список використаних джерел:

1. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману: Підручник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 519 с.
2. Галич О. А. Щоденник як мемуарний жанр // Вісник Запорізького національного університету. – 2013. – № 3. – С. 31–36.
3. Єфремов С. Літературний автопортрет Шевченка // Літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1993. – С. 254–281.
4. Мажара Н. С. Дифузія жанрів як ознака генологічної моделі мемуаристики // Молодий вчений. – 2015. – № 3 (1). – С. 117–120.

5. Шевченківська енциклопедія: в 6 т. – Т. 1: А–В / НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: Жулинський М. Г. (гол.) [та ін.]. – К., 2012. – 744 с.

6. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. – К., 2003. – Т. 5. : Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. “Букварь южнорусский”, записи народної творчості. – 496 с.

Стаття присвячена дослідженню мемуарних фрагментів у структурі «Журналу» Тараса Шевченка, визначається їх роль та функції. Особлива увага надається фрагментам щоденника, у яких йдеться про вчителя поета К. Брюллова.

Ключові слова: щоденник, мемуари, документальна література.

Lebid-Hrebenuk Yevgeniia Mikhaylivna, PhD, Research Officer Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine

«The “Journal” of Taras Shevchenko as a memoir text».

The article deals with the integration of memoir fragments into the structure of Taras Shevchenko's «Journal», their role and functions are determined. Particular attention is paid to the most significant fragments which are dedicated to K. Briullov.

Keywords: diary, memoirs, auto–documentary literature.

Наталія Логвіненко

канд. пед. н., ст. наук. спів.,
доцент кафедри військово-гуманітарних дисциплін
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут
м. Київ, Україна

ФОЛЬКЛОРНО-ФАНТАСТИЧНА ПОЕТИКА ТВОРІВ ОЛЕСЯ БЕРДНИКА: РОЗУМІННЯ ВЕЛИКИХ І ЗНАЧУЩИХ УЗАГАЛЬНЕНЬ

Нині загальновідомим є твердження, що народна творчість будь-якого народу – явище національне. Життя в його природних і суспільних формах щонайперше знаходить своє відображення у фольклорі як цивілізаційній основі, у якій своєрідно закодовано етнічну інформацію, що її вчені порівнюють із передачею ДНК у генетиці. Виявлення цього коду у фольклорі є запорукою відтворення етносу, його історичної пам'яті, самозбереження як культурної «цілісності» [2].

Учені різних поколінь стверджують, що фольклор був своєрідним фокусом, який увібрав у себе багатовіковий життєвий досвід народу, його мудрість, світогляд. Відзначаючись дуже специфічними особливостями виникнення і побутування, народнопоетичні твори не можуть відображати історичні факти в деталях, точно хронологічно, в них знаходять вияв речі тільки типові, загальні, але такі, що правильно відображають економічні та соціальні сторони життя трудящих певного періоду, їхні настрої, їхні оцінки подій та їхні мрії. Фольклор має свій особливий погляд на суть важливих подій у житті цілого народу й окремої людини. Не випадково І. Франко вказував на народну творчість як глибоко реалістичну, сповнену високих почуттів гуманності й оптимізму, художньо багату, з добірною мовою – саме ці риси народної творчості, як головні й типові, сприяли ідейному та художньому зростанню книжної писемності.

Відтак фольклор відіграв надзвичайно важливу роль у розвитку та становленні писаної літератури. Проблема взаємовпливу фольклору і художньої літератури була і залишається однією з провідних у літературознавстві. У цьому переконують наукові праці М. Максимовича, М. Драгоманова, М. Грушевського, І. Франка, О. Дея, С. Кирилочка, М. Грицяя, Н. Грицюти, Л. Міщенко, О. Гончара, М. Рильського, М. Пазяка, В. Чичерова, В. Гусева та ін. Учені вважають, що висвітлення цієї проблеми дає змогу розв'язати низку актуальних історико-літературних питань, повно й глибоко з'ясувати процес розвитку художньої літератури, сприяє вирішенню головних питань її ідейно-художнього розвитку, національної самобутності. Виявлення фольклорних джерел у літературному процесі відбувається через опрацювання та аналіз системи жанрів, тем, мотивів, зображальних засобів, з'ясування шляхів і прийомів засвоєння народної творчості представниками певної літературної течії. У творчому використанні фольклорних джерел кожен із письменників залишається неповторним.

Фантастичні твори Олеся Бердника несуть ідеї романтичного світу Добра, Гармонії та Краси, закладені у фольклорі; допомагають формувати на підвалинах радості й любові людину нового світу, вчитися жити за законами космічної мудрості. «Твори письменника, піднімаючись до притчових узагальнень, високої алегорії, завжди утверджують перемогу світла над темрявою, божественного начала над диявольським» (О. Рожнятовська). У творчості письменника розкриваються проблеми історичної пам'яті, морально-духовного зв'язку часів, національних традицій.

Крім того, у творах Олеся Бердника закладений надзвичайний потенціал народної свідомості, моралі; герої його фантастичних повістей є носіями рис національного характеру. Робити такі висновки дають змогу розвідки вчених-психологів. Так, зокрема О. Губко стверджує, що космізм і

магізм української душі є прикметною рисою нашої національної психології. «Психіка нашого народу завжди була щедро наснажена космічними й магічними елементами. Ментальність наших земляків, їхні пісні й думи були звернені до небес, до космічних світил – сонця, місяця, зірок, до туманності Чумацького Шляху. Навряд чи можна назвати ще таку потужну й історично тривку національну традицію магічного дійства цілого етносу.

... Космічність світовідчуття праукраїнців виражалася і в їхніх постійних зверненнях до небесних світил і сил природи в піснях, поетичних метафорах казок та філософських притч, формулах цілительних заклинань народної медицини» [3, с. 44].

Ознаки його творів близькі до фантастичних народних казок. За визначенням Вал. Шевчука, описи пригод героя в казці цілком заміняють описи його переживань, фольклорна фантастика ж цікавиться проблемами психологічними, проблемами людської душі. Олесь Бердник поєднує у своїх творах особливості казки і фольклорної фантастики. Уважному читачеві легко помітити, що героїв повістей (зокрема «Окоцвіт», «Мати») весь час супроводжує казка: про неї говорять, її розповідають, герої казок допомагають у скрутну хвилину, казка твориться людським гарячим серцем і благородними справами повсякчас; у казку вірять, як у життя, як у правду; казка єднає людей у Всесвіті; казка виховує.

Уособленням виховного впливу казки на людину є образ головного героя повісті «Окоцвіт» шестикласника Славка, якого Прибульці обирають для важливого завдання – спасіння Планети Квітів від вимирання, бо він має щире, незрадливе серце, яке вірить у казку, живе її мудрістю, бо «нема більшої сили, ніж вогняне, любляче серце, та й ще таке, яке кохається в казці!». Віра в казку допомагає йому бачити диво у квітці, жабці, зірці; мріяти, відкривати своє палке серце назустріч добру, самому творити диво-казку. Герої його улюблених казок допомагають переборювати труднощі, доводити розпочату справу до кінця, відправлятися в космічні далі, щоб відновити життя на інших планетах; вірити, що гармонійне життя у Всесвіті залежить і від Людини...

Олесь Бердник, пов'язавши казкою світ планети Земля і світ Планети Квітів, переконує читача: віра в неї робить людину красивою, благородною, здатною до самопожертви в ім'я життя інших, казка передає з покоління в покоління мудрий досвід народу, формує духовно багату особистість.

Казка живе на сторінках Бердникової повісті-монологу «Мати» як важливий елемент сюжету для розуміння великих і значущих узагальнень. Чи не тому, що жодна казка *«не вінчає славою недостойного. В цьому великий знак. Один – що казку творять лише люди творячі – отже, не багаті, не зрадливі, не злочинні. Другий – що казка є вічний заповіт народу від покоління до покоління. Третій знак – що надра народу є вогнистим горнилом Природи, в*

якому неодмінно, неминуче відсвітається все темне і дріб'язкове, а зберігається, множить зерно краси та добра» [1, с. 25].

У світ дитини народні пісні, легенди, казки – той найцінніший скарб, що син хоче взяти у міжконтинентальний політ, – приходять у світ дитини разом із Матір'ю. Саме через них засвоювалися наймудріші життєві уроки правди, вільної творчої праці. Герой повісті – доросла людина, яка встигла побувати на різних планетах, але зберегла у свідомості «той неповторний аромат дитячого світосприймання», що дарували чарівні казки, яскраві казкові ідеї, лягаючи в його дитяче серце, день за днем формуючи свідомість.

Отже, герої повісті готуються «здійснити гігантський соціально-космічний експеримент – створити еволюцію нового типу, де всі тварини, рослини на чолі з розумною істотою – людиною – будуть збрані, об'єднані, як клітини в спільному організмі» [1, с. 34] – і це один з мудрих уроків, закладених зокрема у народних казках: людина – частина природи, її господар, який чинить в ім'я добра, а не повелитель світу. Саме дбайливе ставлення до тварин і всіх живих істот у казках є «незаперечним свідченням розвиненої «екології» моралі наших далеких предків» [7, с. 11]. І герої повісті, переймаючись екологічними проблемами, розуміє їх не тільки як проблеми чистоти космічного простору, а й як проблеми чистоти людських взаємин, людської душі («...життя в будь-якому світі цілком може обійтися без мук і страждань, ворожнечі та визиску»). Саме такими є герої улюбленої космічної казки, що її головний герой повісті пам'ятає все своє життя. А образи казкових синів сприймаються ним як уособлення талантів нашого народу.

«Було у матері семеро синів – ясних соколів»... Число 7 – щасливе у народній нумерології. «Ясних» – постійний епітет. «Соколи» – широкоживаний народнопоетичний образ. Народна фантазія наділила сокола-птаха, що має гострий зір і високо літає, надприродними властивостями – віщий дар сокола пояснюється його божественним походженням. «Сокіл – сонячний птах, духовне ество світобачення» [6, с. 307]. «Він безсмертний, вічний і мудрий, як сам світ» [4]. Звертаючись до цього віщого птаха у своїх мріях, думках, бажаннях, людина прагне заручитись його підтримкою, його силою, його мудрістю, здійснити щось величне й неперевершене, як сам Сокіл. Ось чому, на нашу думку, починаючи розповідь про незвичайну родину з матір'ю улюбленою словами «Було у матері семеро синів – ясних соколів», автор налаштовує читача на сприйняття величних подій з незвичайними людьми. А незвичайність їх була у творчій праці: Василько «цілими віками думає»; Миколка «засіває зерном поля небесні»; Степанко «виростив сад зоряний»; Андрійко «вдарить молотком – «загоряться зорі в зоряному безмежжі».

Відтак, Мати вчила своїх синів «засвічувати зорі в небесному безмежжі», бути такими, як бджола, збирати «добро не для себе, а для всіх

людей, для всіх світів...»[1, с. 26]; «сіяти жито-пшеницю та всяку пашницю», орати небесне поле, засівати «його сріблястими зернами, бо ж попереду все нові – нові зоряні жнива...» [1, с.27]; давати снагу сердечну, життєву жагу вдихати у творіння свої, бо «...без квіток пусто на планетах, хата непривітна без картин, схід сонця сумний без багряних барв»[1, с. 27]; допомагати людям – навчати їх добре жити; і самому вчитись, щоб у труді, в пізнанні, в творчості відкрилась кожна тайна і стала явною; мати вогняну думку, що відкриває дивовижні скарби; зводити міста ясні, чудові села, у яких біліють, рожевіють мармурові палаци, казкові, прекрасні споруди; залишати після себе учнів полум'яних, закладати їм у душу радість творчості [1, с. 28].

І коли «дружну сім'ю братів з Матір'ю коханою» руйнує підступний ворог, а сини змінюються в чужій стороні до невпізнаваності, Мати вирушає в далеку дорогу, щоб повернути дітям пам'ять і радість вільної творчої праці. І допомагає їй у цьому рідна пісня, бо маючи «зовнішній вираз внутрішнього світу української людини»[7, с. 26], як сутність української душі, народна пісня, як материнська молитва, дає надію на порятунок із чужинської неволі; вчить міркувати, доходити власних висновків і на цій підставі цілеспрямовано діяти.

Спостереження над стилістичними особливостями твору дають змогу констатувати, що образність розповіді близька до народнопоетичної: автор часто вживає постійні епітети («І було у неї семеро синів – ясных соколів»), пестливі слова («дякували землиці рідній»), інверсію («бучні бенкети осіння», «від скромності великої, ... від самозречення величного», «за ласку материнську», «меди хмільні», «діди сивоусі та ін.), казкові метафори («Вогонь пестив мене незримими потоками тепла, тріщав, як блискавиця»), порівняння («вільні, як птахи небесні», «красні, як зоря світанкова», «меткі, як блискавиця»); важливу роль відіграє гіпербола («А як вдарить молоток та посиплються іскри – то одразу ж загоряються зорі в небесному безмежжі»), внутрішнє художнє обрамлення (слова вдячності Матері за її науку, наприклад, «І за ті неказані любі чуття я дякую тобі, моя Мати, моя синьоока чарівнице...»), що звучать, як рефрен у пісні; повтори слів, як у думі («...не було б кінця-краю», «Запечалилася-засумувала Мати, зібралася в путь-дорогу», «Ждала-ждала Мати – нема!»)та ін. Мова повістей насичена постійними епітетами, метафорами, порівняннями – тими художніми засобами, що роблять його твори читабельними, яскравими, зрозумілими, захопливими.

У художньому творі, прозовому і поетичному, символічні образи(одним із символічних образів повісті є образ Матері – володарки світу, образи синів – ясных соколів), несуть певні ідеї, збуджують почуття, наштовхують на певні думки, викликають асоціації, сприяють пошуку синтезу

сьогоденних болючих проблем із неперехідними вічними народними цінностями, до творення в своєму житті речей величних і значущих

Введена у твір космічна казка, яку головний герой повісті пам'ятає все своє життя, бо народилась вона у гарячому материнському серці, допомагає розкрити символіку образів. У тому ще одна велика народна мудрість – через казку навчити бачити найцінніше у світі, творити добро, любити людей.

Доведено, що символи набувають яскраво національного характеру, оскільки це зумовлено особливостями природного оточення, умовами життя народу. Саме в символах нерідко відбиваються народні традиції, звичаї, обряди, вірування, зрештою рівень національної свідомості. Словесна символіка народу виступає важливим чинником творення національно-культурної картини світу.

Казкові мотиви одвічної боротьби Правди з Кривдою, що трансформував у своєму творі письменник, переконують скільки здорового було в народних уявленнях про мораль, культуру, мистецтво, про життя в усіх його вимірах. У суспільстві, де мораль і етика нівелюються, спрощуються, прагматизуються, письменник хоче переконати, що народна міфологія несе в собі багатотіпові знаки буття людства, знаки, які заслуговують на духовну реабілітацію.

Список використаних джерел:

1. Бердник О. Мати // Олександра Копач. Хрестоматія з нової української літератури. Львів: Каменярь, 1993. С.19-38.
2. Грица С. Парадигматична природа фольклору. *Народна творчість та етнологія*. 2017.№1. С. 9-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTE_2017_1_4.
3. Губко О. Космічне й магічне . *Рідна школа*. 1993. №10. С.43-46.
4. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. К.: Орфей, 2002. 448с.
5. Погребенник В. Слово-зброя. Література у творчому набутку Романа Олійника-Рахманного. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Ковчег, 2003. 255 с.
6. Словник української мови. Т.9. К. : Наукова думка, 1978. С.174-175.

Тетяна Лях

кандидат філологічних наук, доцент, м. Ужгород

АРХЕТИП МУДРОГО СТАРОГО В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Творчі та ідейні пошуки митця зазвичай акумулюють у творі феномен духу – «активну, окрилену, оживлену, схвильовану, живодайну

сутність, ту, що збуджує, хвилює, надихає, запалює» [6, с. 239]. К.-Г. Юнг відносив дух до психічного феномену і вважав, що він «ґрунтується на усвідомленні певного автономного праобразу, який передсвідомо існує в універсальній схильності людської психіки» [6, с. 244]. Одним із таких виявів феномену духу у витворі мистецтва є архетип старого мудреця (мудрого старого), котрий «завжди виникає, коли герой опиняється у важкій ситуації, з якої його можуть визволити тільки ґрунтовні роздуми або щасливий випадок» [6, с. 247]. У літературному творі архетип мудрого старого зазвичай є відображенням глибоких роздумів автора, його філософування. Цей архетип прослідковується в різних літературних епохах та жанрах як українського, так і світового письменства.

Архетипи та архетипові мотиви в українській новелістиці кінця ХІХ – початку ХХ століть, зокрема у творчому доробку Марка Черемшини, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, цікавлять літературознавців (С. Андрусів, Я. Гарасим, О. Гнідан, Л. Горболіс, Р. Піхманець, С. Хороб, С. Кирилюк та ін.) переважно у контексті міфопоетики та етноестетики. Здебільшого у поле зору дослідників потрапляли архетипові образи, що мають фольклорну основу (земля, дім, роса тощо), проте духовний феномен в українській новелі, явлений в архетипі мудрого старого, у літературознавстві ще не був вивчений. Мета пропонованого дослідження – виявити і проаналізувати архетип мудрого старого в українській новелістиці як віддзеркалення духовного феномену творчості того чи іншого автора, його філософування, особливо в контексті національно-визвольних змагань українців на зламі минулих століть.

У новелі Марка Черемшини «Карби» (1901) показано духовне становлення головного героя. Внутрішні зміни відбуваються внаслідок певних подій, кожна з яких залишає глибокий слід у свідомості персонажа, «карбує серце». Події в новелі відповідають фактам із життя письменника.

Події дитинства та юності Петрика (перебування в діда, слухання змалку народних пісень та казок, від'їзд на навчання в місто, смерть бабусі) утворюють не лише зовнішній, а і внутрішній сюжет, тому що акумулюють в душі героя певні переживання та емоції, безпосередньо впливають на формування його життєвої позиції. Формування життєвих орієнтирів героя – це проходження ним психологічної ініціації, у процесі якої людина відкриває в собі можливість руху в напрямку до свідомості. У напружений поворотний момент Петрикового життя йому допомагає дідусь, котрий навчає його і передає духовний спадок. Ця роль дідуся дає підстави розглянути його образ як архетип мудрого старого.

Дідусь забирає малого з дому батьків через матеріальні нестатки в сім'ї. Дорогою до свого дому старий несе Петрика через гору на плечач: «Під гору взяв дід внука на коркоші, аби не покотився надолину, як яблуко»

[5, с. 25]. Сходження Петрика на гору натякає на новий етап його життя. З точки зору психоаналізу гора «є метою паломництва і сходження, тому вона часто психологічно втілює самість» [7, с. 300]. Р. Піхманець вважає, що «міфосемантика "Дідової гори" визначила головні смислові й структурні координати естетики Марка Черемшини. Адже саме тут він оволодівав *mysterium fascinans* [зачаровуюча таємниця] прилучення до трансцендентного, сутнісного буття <...>» [3, с. 231].

Перебування Петрика в хаті діда нагадує казковий мотив потрапляння героя в хатину, де мудрий старий випробовує його, даючи різні завдання, а потім винагороджує. Петрик теж отримує завдання від дідуся: «Дід посадив його на коліна і уважав, аби в печі горшки не позбігали», а як винагороду хлопець отримує «сопівку, і постільці дублені, та онучки черлені» [5, с. 25].

Найголовнішою функцією архетипу мудрого старого є те, що він «допомагає отримати інформацію, яка згодиться герою в його подорожах» [7, с. 301], «попереджає героя про небезпеку, що чатує на нього, постачає його необхідними засобами, щоб зустріти її у всеозброєнні» [7, с. 302]. Для Петрика такою інформацією є розповідь діда про героїчне минуле народу: «Показував пальцями мальованих стрільців на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували» [5, с. 25]. За словами М. Голянич, «не випадково у тексті хлопчикові не батько розповідає про стрільців, а дід, який "ближче" до прачасу, бачив давніші форми його вияву, а вже стрільці як конкретні, оречевлені ідеї наштовхують героя на уявлення того, що було до них, цих стрільців, – не лише мальованих, але перед цим і реальних, справжніх, які віддавали комусь за кривду (за нанесені карби)» [1, с. 281].

У тексті новели мальовані стрільці, разом із дідовими розповідями про героїчне минуле, відтворюють історичну пам'ять народу, спільний міф. У розповідях діда виявляється одна з головних бінарних опозицій міфологічної моделі світу: «добро – зло», яку втілювали «стрільці» (добро), що боролися з ворогами (зло). Петрик також сприймає дійсність відповідно до міфічного протистояння добра і зла. Горі і кривду (зло) в дитячій уяві втілюють карби – «темні вороги», яких можна легко, мов у казці, знищити («ек купите мені стрільбу, то я тоті карби вистрілею шо до лаби!» [5, с. 27]). У дорослому віці міфологічна модель боротьби добра зі злом вплине на формування життєвого кредо героя, котрий згодом усвідомить, що карби (людські кривди) на його серці «ніколи не загояться і не заростуть панським салом» [5, с. 30].

За спостереженням К.-Г. Юнга, «старий мудрець» з'являється «як маг, лікар, священник, учитель, професор, дід або яка-небудь інша людина, що має авторитет» [6, с. 245]. Таку функцію виконує архетип мудрого

старого в новелі В. Стефаніка «Вона – земля» (1922), явлений в образі Семена. В уста цього персонажа автор вкладає філософію землі, яка є лейтмотивом майже всієї творчості письменника. Новелу письменник присвятив своєму батькові – Семену Стефаніку, можливо тому й головний персонаж також названий Семеном, а сам автор писав, що «Вона – земля» – це розмова його батька Семена з утікачами з Буковини. Ці факти уможливають припущення, що у творі архетип старого актуалізує «позитивний» комплекс батька письменника. За спостереженням Юнга, «вид батькового комплексу має, так би мовити, “духовний” характер, тобто від образу батька йдуть висловлення, вчинки, тенденції, спонукання, погляди і т. ін.»; «у більшості випадків це постать старого чоловіка, яка символізує фактор “духу”» [6, с. 244]. Саме такою постаттю в новелі є образ Семена: він має духовну силу, яку передає людям, котрі покинули рідні домівки.

Семен промовляє важливі слова, коли його гості відчувають невпевненість у майбутньому, і це переконує в тому, що цей образ відображає духовний феномен Стефаніка. Адже «архетип духу в образі людей, гномів і тварин виникає залежно від обставин у тих ситуаціях, коли конче потрібні розважливність, розуміння, чуйна порада, рішення, ідея і т. ін., які, однак, не можуть бути зроблені власними силами» [6, с. 245]. І таку пораду втікачам дає Семен: «Вертайтиси на свою мнєконьку землю, а там буде вас Бог благословити і на шибениці...» [4, с. 242]. Так само по-філософськи мудрою є думка Семена щодо хати як онтологічного модусу людини: «Старий птах най гнізда старого не покидає, бо нове збудувати вже не годен. Бо ліпше, аби его голова у старім гнізді застигла, як у яру при чужій дорозі» [4, с. 241].

Порада Семена допомагає втікачам повернути до свого рідного дому і тим самим зрозуміти сенс власного буття, яке не може «відбутися» поза межами рідної землі, хати, мови. Ця місія Семена, а також те, що він втілює прообраз батька письменника, оприявнює у творі архетип мудрого старого.

Якщо Семен у своїх роздумах проголошує вселюдські істини буття людини, яке неможливе без рідної землі і домівки, то персонаж новели В. Стефаніка «Дід Гриць» (1925) відстоює українську національну ідею, яку прагне донести до свідомості своїх односельців і нащадків, що вказує на присутність у цьому образі архетипу мудрого старого, духовного феномену автора. Дід Гриць був активним учасником суспільно-політичного життя, виступав на вічах і до кінця життя залишився вірним своїм переконанням. Цей персонаж є відображенням незламного духу своєї нації: «ще-м дужий, похожу ще по свої дорозі, бо маю доброї, ласкавої душі в собі повну пазуху» [4, с. 259].

Дід Гриць помирає з вірою в те, що недаремно його внуки пролили кров за Україну. Тому лишає він шмат поля, «аби, як будут згортати кістки наших Стрільців у купи, то аби і за мене хто там згорнув кілька лопат. Але високо, бо на тих костях зацвіте наша земля» [4, с. 261]. Здатність діда Гриця до пророцтва є рисою архетипу мудрого старого. Він бачить майбутнє свого народу («зацвіте наша земля»), а також вгадує свою смерть. Мотив продовження роду і передачі мудрості наступному поколінню свідчить про наявність у новелі архетипу мудрого старого. За життя дідові Грицю так і не довелося втілити свою мрію про соборність України, однак дід помирає з вірою у відродження своєї держави. Мотив майбутнього автор передає через художню деталь: дід Гриць, розмовляючи з продовжувачем роду – маленьким онуком, тримає у руках зелену галузку.

Архетип мудрого старого закодовано в образі Лазаря в новелі В. Стефаника «Роса» (1927). Цей персонаж на схилі літ осмислює сенс власного життя і майбутнє своїх нащадків. Як і «Дід Гриць», новела становить монолог-роздум старого Лазаря, котрий розмовляє з россою.

Лазар відчуває метафізичний зв'язок із природою, його буття ґрунтується на прадавніх основах універсуму, – сонці, росі, що є ознакою архетипу мудрого старого. До сонця і роси він молиться за майбутнє свого роду: «<...> роса, твоя донька, не має вже на мені що пити, самі кости. Але в мене внуків багато. Роса має кого обливати своїми перлами. А ти, мамо наша, ясне сонечко, все благослови їх до сніданку» [4, с. 283]. Нащадки Лазаря розбудовуватимуть майбутнє своєї держави завдяки тим духовним цінностям, які він дав їм у спадок. Тому персонаж упевнений, що доля його онуків буде кращою, роса вже не буде їх «пити», як Лазаря, а буде їх «обливати своїми перлами» [4, с. 283]. Втілюючи його ідеали і мрії, нащадки стануть його духовним продовженням.

Носієм істини, національних ідеалів є персонаж лірико-філософської новели О. Кобилянської «Думи старика» (1903). Твір написано у формі сповіді-заповіту головного персонажа, котрий про себе говорить такі слова: «<...> як одинокий дуб старезний у молодому ліску, і бачу всі його верхки, бачу рухи його в бурі і тонкі зворушення в погідних хвилях своїх» [2, с. 586]. Ця метафора-порівняння життєвої мудрості старого, візії майбутнього своїх дітей і онуків, бо «кожний, що переходить у вічність, є віщуном...» [2, с. 587], дає підстави тлумачити цей образ як архетип мудрого старого у творчості О. Кобилянської. Філософські роздуми авторки, її духовний феномен, явлений в означеному архетипі, увиразнює суб'єктивність оповіді.

Серед настанов старого своїм нащадкам найголовнішим є заповіт пам'ятати своє національне коріння, свій рід і джерело власної духовності – рідну пісню: «Глядіть за собою й не стратьте з очей те золоте пасмо, що

в'яже її до мене, а вас до неї – і тим до народу нашого»; «Співайте ті пісні, що я їх дитиною співав, що передав їх матері вашій, а вона передала їх вам, а коли вас доля розкине бутьно тут і там, – по піснях тих пізнаєте себе, і відживе й мати ваша, і дід, і прадід, і всі приналежні до нас...» [2, с. 592].

Отже, в українській новелістиці кінця XIX – початку XX століть архетип мудрого старого відображає філософування письменників щодо сенсу людського буття, власного національного самоусвідомлення. Прикметно, що новели, у яких актуалізовано вказаний архетип, переважно є лірико-настрійними, вони написані у формі сповіді головного персонажа, його переживань і спогадів. Така суб'єктивність оповіді увиразнює духовний феномен автора, явлений в архетипі мудрого старого. Персонажі, у котрих закодовано архетип мудрого старого, сповідують вселюдські та національні істини і передають їх своїм нащадкам.

Мотив майбутнього часто увиразнює золота барва. Так, у новелі В. Стефаніка «Роса» рефлексії персонажа супроводжує «сонце, що зійшло як золото» [4, с. 283], дід Гриць згадує одного із «своїх світих» – Франка, «з таким ясним чолом, як сонце», а «молоді вчені були коло него такі щесливі і ясні, якби він кожному поклав золоте колісце на голову» [4, с. 259]. В новелі «Думи старика» О. Кобилянської «золота нитка» є символом духовних і національних ідеалів, доки вона проходитьиме з покоління в покоління, доти житиме український народ.

Пропоноване дослідження доповнює відомості про українську новелу кінця XIX – початку XX століть та накреслює аспекти вивчення української новелістики у царині архетипної критики.

Список використаних джерел:

1. Голянич М. Інтертекстуальний характер внутрішньої форми ключового слова (на матеріалі художніх текстів Марка Черемшини). *«Покутська трійця» в загальноукраїнському літературному процесі кінця XIX – початку XX століття* : зб. наук. праць. Івано-Франківськ, 2006. С. 275-288.
2. Кобилянська О. Твори / вступ. стаття Ф.П. Погребенника. Київ, 1988. 673 с.
3. Піхманець Р.В. Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаніка, Марка Черемшини і Леся Мартовича. Київ, 2012. 580 с.
4. Стефанік В. Твори/ за ред. Ю. Гаморака. Львів, 2015. 320 с.
5. Черемшина Марко. Новели; посвяти Василеві Стефаніку; ранні твори; переклади; літературно-критичні виступи; спогади; автобіографія; листи / вступ. ст., упорядкув. й прим. О.В. Мишанича. Київ, 1987. 448 с.
6. Юнг К.-Г. Архетип і позасвідоме. Київ, 2014. 400 с.

7. Юнг К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Москва; Минск, 2005. 400 с.

Ольга Матвеева

к. філол. н., наукова співробітниця відділу класичної української літератури
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка
м. Київ, Україна

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО П ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ В ХУДОЖНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ПАНАСА МИРНОГО

Панас Мирний – видатний прозаїк ХІХ ст., який у своїй творчості розробляв засадничу проблему опозиції села й міста як свого/чужого простору, що, на думку Л. Ушкалова, становить віддзеркалення простору колонії від побутового до метафізичного виміру. Симптоматично, що Мирний підкреслено вороже ставиться до міста, що пов'язано з його народницькими поглядами. У творах письменник репрезентує міське середовище як резиденцію бюрократії, простір експлуатації, комерції, домінування суцільних меркантильних інтересів, тоді як мирнівське село постає сакральним одухотвореним й морально справедливим світом. Саме тому він писав про свій рідний край, невелике містечко Гадяче й прилеглі до нього села, з такою душевною теплотою: «Будища красуються на горі, видивляються на свою красу у Пслові води. Піднявшись на круту гору – уже й Гадяче видно. Чим далі ми наближалися до рідного місця, тим я дужче благав машталіра поганяти коней. От уже з-за гори та лісів і піски, по котрих ріжуться Псло, забіліли; от і сам він своєю синьою хвилею залелів; далі Заяр'я (одна сторона Гадячого) видно, у садках воно ховалося; ще далі – й своя хата, з високою солом'яною оселею, манячила у вічню і, як магніт, тягла до себе. Ось і улиці пішли, знакомі будинки. Деякі вже постаріли, деякі валяться, а деякі знову побудовані» [3, с. 32]. До того ж, сільську працю у творах Мирного представлено як планомірну, чесну, пов'язану передусім із землею.

У нарисі «Подоріжжя од Полтави до Гадячого» Панас Мирний описував мету подорожі, маючи намір краще вивчити життя, побут і звичаї в українських селах: «мав я умову думку роздивитися народний побут, познайомитися з народною таємною думкою, якою він живе; з його “слухним часом”, яким він себе тішить і береже задля свого сина або онука; з його вдачами й невдачами; з його злигоднями і щасною долею» [3, с. 11]. Під час такого своєрідного «ходіння в народ» письменник цікавиться

демографічними проблемами невеликих містечок й сіл, прагне задокументувати хоча б умовні зміни в кількості сільського населення: «Прозідаючи ж село або містечко, ви хіба тільки оком накинете, чи побільшало люду чи поменшало; тобто, чи прибавилося нових хат, чи й ті, що стояли, розвалилися» [3, с. 11]. До того ж, Мирний часто фокусується на історії походження того чи того села або іноді наводить легенду, яка пояснює назву населеного пункту: «Де був колись бір – стало велике село Бірки; серед ярів та байраків, мов з землі, вирости Байраки – малі й великі; там, де колись на лощині вовки вили та лисиці нори рили, – красується село Вовча долина» [3, с. 99]; «Велике село Піски. Розкинулось, розляглося і вздовж, і вишир, і впоперек на рівній низині, в балці, а перед самим селом, мов хто борошна насипав – білого піску серед чорної землі» [3, с. 98]. Прикметно, що Панас Мирний використовує метафоричні образи, щоб охарактеризувати українське село, називає його «раєм господнім». Однак в окремих випадках він зосереджується на точних деталях, кліматичних особливостях сільського населеного пункту: «Зіньків розлігся по долині річки Груні, котра літом зовсім пересиха, та по надгір'ях. Лежить він на нездоровому болотяному місці, через віщо, тільки піде маленький дощик, вже він і кальний, і смердячий» [3, с. 31]; «Глянеш – який-небудь куточок свого краю: то хутір, закинтий серед степу безкрайого, то частину села над річкою тихою» [2, с. 300].

У нарисі «Подоріжжя...» Мирний аналізував життя й особливості різних народних типів, тобто міщан (крамарі, халамидники, боски) та селян, серед котрих виокремлював колишніх вільних козаків й колишніх кріпаків або «маштаків», а також прагнув зробити соціальний зріз мешканців сіл, висвітлював соціальні проблеми: «історичний потяг, розв'язавши руки кріпакам, круто повернув, як колесом переїхав, економічний побит народу і почав трошити його патріархальний склад. Настало зразу тисяча тисяч вільних рук, без хати-оселі, без хліба, без грошей. Треба було щось ротам жувати, треба щось робити? І от сі роти й руки розбрелися по своєму й чужому краї то в найми, то на заробітки; маючи надію незабаром стати й собі такими ж хазяїнами, як стали їх брати вільні. От тут-то й почалася та боротьба за шматок хліба, за оселю, за сім'ю, за господарство. Усяк добре знає, що се за боротьба. Багато пропало люду з чесними замахами, з добрими замірами; життя учило, що без кривих і таємних шляхів не можна було вискочити» [3, с. 17]. Вочевидь, в такий спосіб письменник намагався пояснити міжстанові суперечності, ворожнечу між вільними козаками й колишніми кріпаками, яка зародилася в українських селах після реформи 1861 року. На відміну від маштаків, козаки в пошуках заробітку могли продати власне майно й поїхати на Кубань, а «кріпакова доля не такої співає: у його ще немає нічого свого, у його казенне, за котре ще треба

гроші сплатити» [3, с. 18]. Відтак у творчості Мирний порівнює життя в селах до 1861 року й після скасування кріпацької неволі, трактує явище кріпацтва як «лихо давнє», а суперечності між соціальними станами, протиправова діяльність земств, безземелля, безробіття, вимушене переселення, засиля євреїв-шинкарів в період селянської емансипації ідентифікує як «голодну волю», тобто «лихо сьогочасне».

Симптоматично, що в творчості Мирний актуалізує засадничий образ «недотепи», моделюючи тип українського сільського господаря (таких індивідів письменник ще називав «телепнями», «лихими людьми», «пропащою силою»), який ототожнюється з праведником, чесною й працьовитою людиною, але з втраченим потенціалом через вплив несприятливих зовнішніх обставин: *«По наших селах українських багато є таких господарів, тихих, добрих, працьовитих, котрі цілий вік свій у роботі та у роботі, руки та ноги спочинку не мають, спина не розгинається ніколи, і не дивлячись на їх каторжну працю, тяжку, облиту і потом і кров'ю, все доля їм не служить, не дбає... Багато є таких господарів по наших селах, безталанних, безцасних.* Люди зовуть їх недотепами, хоча вони такі ж самі недотепи, як і другі, і роблять за других удесятеро більше. Недотепність їх та, що вони не вміють з людьми поводитися, коло багатих лазити, бідними гордувати, вони до всіх однакові... Краще вони недотепні через те, що чесні, прямі, неповинні ні в чому, як діти, і, як діти цікаві. При других постановках з їх би вийшли хороші люди, чесні робітники» [1, с. 58]. В такому контексті безталанною постає скалічена ще з дитинства, соціально ізольована Солоха, якої люди цуралися через потворну зовнішність, та її батько Грицько, який загинув через нещасний випадок на панському салогоні (одне з найбільш ранніх оповідань письменника «Палійка»). Згодом образ «недотепи» в різних варіаціях був художньо реалізований в інших творах: «Жидівка» (самогубця Лія), «Лихий попутав» (покритка Варка), «Лихі люди» (інтелігенти Телепень, Жук), «П'яниця» (службовець Іван Микитович), «Повія» (Христя) та ін. Слід зазначити, що Мирний в «Подоріжжі...» робить спробу створити узагальнений тип жінки-полтавчанки, змалювати середньостатичний портрет мешканки повітового села Полтавської губернії: «що тільки запримітив я в обличчі людей, то се невеличкі носи у жінок і дівчат, схожі на сливи-угорки, та невисокий їх зріст. І се не тільки в самому місті, але і в повіті. Одначе такі носи, трошечки підняті вгору, не тільки не калічать самої вроди, а ще надають їй якусь красу особну: рум'яне личко з блискучими карими очима викликає симпатію» [3, с. 32].

Порівнюючи життя в міському та сільському середовищі, Мирний акцентує на глибокому органічному зв'язку сільського мешканця з природою, позитивному впливові природного середовища на формування

особистості селянина: «Тисячу і тисячу раз краще вирощується селянин. Чи пізнає він від людей наругу даремну, чи озлять його серце які случаї з людьми, – вийшов він у поле, – ясне небо любо загляне йому в очі і привітає своїм блакитним привітом, тепле сонце зігріє його серце, а мати-земля своїми квітками, своїм зеленим килимом розлогого поля, пташиними співами сповне душу таким чаром, такою тихою любов'ю, що забуде молоде хлоп'яче серце ті даремні напасті, котрі вигравали грізну гру у його крові, уляжуться злі думки, мир та покій обів'є душу. ...сто тисяч раз щасливіше... простий мужичий хлопець!» [1, с. 99]. До того ж, на думку Мирного, в селі дотримуються народних звичаїв й традицій, релігійних свят, приписів патріархальної моралі: «По селу скрип, луск, гвалт-лемент... Там рипить більше десятка ніг, перебігаючи вулицю; під хатою чується: “Благословіть колядувати!”», а там, з далекого краю, доноситься і сама колядка... Черідка високих голосів мчить ся понад селом, будить застигле холодне повітря, веселить криві ulиці, дратує собак по дворах... Живе, гуляє Мар'янівка! Світло горить у кожній хаті; у кожного свої гості, а не гості – то свято» [2, с. 47].

У нарисі Мирний репрезентує узагальнений образ повітового села Полтавської губернії: «Усюди видно достачу: хати рублені, високі, ясні й білі; огорожа скрізь добра, улицею – з острішками; в огорожах – сірюють кошари, чорніють загороди, хліви, хлівці; садки, двори виметені, чисто... по шляху видно де-не-де й шинки, але не так вони примітно кидаються у вічі, як по других селах; тут вони немов ховаються од людського ока» [3, с. 24]. Письменник не забуває про вишневі садки навколо хат, що надає його спогадам національного колориту: «Ось і село. Ген по горі розіслалося воно невеличкими дворами з вишневими садками, з білими хатками. По дворах, як і слід, комірчини, хлівці всякі: кругом тини та загороди». Автор нарису фіксує логіку розміщення забудов в селі, зазначаючи, що в центрі на майдані знаходилася церква, поруч з нею був цвинтар, а навколо були розміщені інші сільські будинки: «Ось показалася білою плямою церковця, далі будинки панські, а там хати й хатки. Стояли вони перед нами, немов виведені з карт. Де з яких димарів виривався сизий димок» [3, с. 20]; «Переїхали улиці, виткнулись на майдан. Ось і церква заблищала перед ними. Яка ся церква здавалася колись великою та показною, а тепер наче осіла – зовсім і не видно її з-за лип, що кругом так буйно розрослися. А цвинтар, як і давно, укритий густо-зеленою травою, вузенька стежка, як і колись, кругом церкви біліє, мов хто прослав сувою білого полотна» [2, с. 113]. Як правило, церква привертала увагу подорожнього ще здалеку, слід згадати переломний момент в житті Варки Луценкової з оповідання «Лихий попутав», її подорож з рідного села до міста: «Оглянулась я, вийшовши на битий шлях, на село – там церква аж горить проти сонця».

Також письменник звертає увагу на головну сільську вулицю: «Ось ми в їхали й у село. Проїжджа улица пряма й широка. Хати всюди вибілені, підводжені коло вікон і низу приспи жовтою глиною» [3, с. 20].

В той час майже в кожному селі мешкали єврейські родини, від яких залежала більшість селян, а також обов'язково знаходився шинок або корчма з прикметною атрибутикою екстер'єру: «іноді по шляху прийдеться переїхати яке село або містечко, де по проїжджій улиці над дашками хат стоять жерстяні або ж і дерев'яні вивіски з намальованими шклянками та чарками, а часом і половина пляшки бовтається, високо прив'язана на хворостині, – ознака, де шинки. З одхилених дверей тих хат або в розбите вікно виглядає жидівська борода, в забовтаному драному балахоні. Приязно вона дивиться на вас, а побачивши, що коні прямо простують шляхом, ховається, зачиняючи двері або затикаючи розбиту шибку ганчіркою» [3, с. 9]; «корчма, як жидівська наймичка, обшпугована дощами, з побитими вікнами, болізно дивилася на проїжджого, немов милостині просила» [3, с. 20]. В деяких придорожніх великих селах розміщували станції, де подорожні могли відпочити, потрапезувати, найняти машталіра з бричкою для продовження поїздки: «постоялі двори давали ознаку своїми розчиненими ворітьми і віхтями сіна, що моталося на ломаці, застромленій у лісу над ворітьми» [3, с. 20]. На краю села знаходилися господарські будівлі й млини: «Сумні млини облягли широкий майдан, мов сторожі; сірий їх покліт здається вам пузатими павуками, а довгі крила – чорними пазурами. То вони виставились на краю села сторожити здобич» («Серед степів»).

Під час подорожі Мирний помічає, що в селах Полтавської губернії розвиваються ремесла, мешканці цих населених пунктів займаються солінням й сушінням слив, виготовленням наливок, гончарством, щетинництвом, виготовленням возів, знарядь праці та ін.: «Ростуть добре знайомі Полтавщині опішнянські сливи. Сливи ті з породи венгерок, або, як тут (та й краще ж) зовуть їх, угорок, великі, м'ясисті і пригодні для солива. У кожному повіті Полтавщини є своє село, котре славиться своїми сливами – то роди сушні, то роди наливок. Так, у Гадяцькому – Сори, у Миргородському – Попівка, у Лубенському – на увесь наддніпрянський край – Мгар. Коли викинути Мгар, то зостанеться Опішня, уславлена на всю Полтавщину. Її кожен знає. Знає й її людей високих, моторних, що з здоровенними бочками солоних слив роз'їжджають усюди по ярмарках. Уславилася Опішня ще й своїми горшками, майже більше, чим сливами. Горшки її й посуду розвозять гончарі у своїх заплетених возах по всьому чорноморському склони: знають її Херсонщина, Єкатеринославщина і інші понадчорноморські краї. Коли Рашівка, Гадяцького повіту, розпускає по всьому краї своїх щетинників, свої хури з ночовками, лопатами, днищами й

гребенями, коли Грунь, Зіньківського повіту, настає усіх своїми груньськими возами, – то Опішня своєю глиняною посудою. Розкинувшись по глинястих горах з здоровеними залежами глини, годящої для ремесла, вони почали ритися у тих горах, почали викопувати ситну глину, обертати її у горшки, миски, покришки, поставці і таке інше, а випаливши й іноді й поливом обливши, розвозять їх по всьому полудневному краю» [3, с. 23].

Слід висувати, що в своїх творах Мирний актуалізував проблему опозиції села й міста, нещадної боротьби між автентичною сільською стихією та чужою міською цивілізацією. Відтак, на думку письменника, міський простір приваблює деморалізованих суб'єктів, класичних представників «всесвітніх волоцюг», халамидників та босок. Письменник зображує світ морально скалічених містом людей, поглинутих розпустою, ледарством, моральним нігілізмом й безпробудним пияцтвом. Мирнівське місто становить проклятий осередок «згуби» зі службовцями, робітниками, покоївками, крамарями та ін. Натомість село, сільський простір письменник трактує як автентичне, сакральне, «рідне», «своє» середовище, що пов'язано з народницькими ідеалами Мирного.

Список використаних джерел:

1. Панас Мирний. Незавершена проза / Ред. С. Д. Зубков. К. : Наукова думка, 1970. Т. 4. 517 с.
2. Панас Мирний. Незавершена проза / Ред. С. Д. Зубков. К. : Наукова думка, 1970. Т. 5. 428 с.
3. Панас Мирний. Твори / Ред. А. Т. Сингаївська. К. : Наукова думка, 1971. Т. 2. 403 с.
4. Сиваченко М. Є. Над текстами українських письменників. К. : Наукова думка, 1985. С. 212–229.
5. Ушкалов Л. В. Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний. Харків : Майдан, 2012. 184 с.

Анотація

У статті на матеріалі творів Панаса Мирного досліджено специфіку художньої рецепції українського села другої половини XIX ст., репрезентовано узагальнений образ повітового села однієї з центральних губерній України в той період. У розвідці з'ясовано, що під час подорожей, своєрідної форми «ходіння в народ», письменник мав наміри студіювати особливості життя, побуту, традицій і звичаїв в українських селах. Визначено, що письменник документує демографічні проблеми сільського населення, робить соціальний зріз мешканців, аналізує соціальну ієрархію, фокусується на історії походження окремих сіл, репрезентує легенди для пояснення назв населених пунктів, зосереджується на кліматичних особливостях сільської місцевості. Виснувано, що Мирний порівнює життя

в селах до реформи 1861 року й після скасування кріпацької неволі, трактує явище кріпацтва як «лихо давнє», а міжстанові суперечності, діяльність земств, безземелля й безробіття, вимушене переселення, засилля євреїв-шинкарів в період селянської емансипації ідентифікує як «голодну волю», «лихо сьогочасне». У студії визначено, що в творчості Мирний актуалізує засадничий образ «недотепи», моделює тип українського сільського господаря (таких індивідів в різних художніх варіаціях письменник називав «телепнями», «лихими людьми», «пропащою силою»), який ототожнюється з праведником, чесною й працювитою людиною; а також робить спробу створити узагальнений тип жінки-полтавчанки, змалювати середньостатистичний портрет мешканки повітового села Полтавської губернії. Акцентовано на специфіці мирнівського осмислення глибокого органічного зв'язку сільського мешканця з природою, позитивному впливові природного середовища на формування особистості селянина. Доведено, що письменник трактує сільське середовище як автентичний, «рідний», «свій» простір з «білими хатками» й «вишневими садками», що пов'язано з народницькими ідеалами Мирного й позначено національним колоритом. У статті увагу зосереджено на особливостях розвитку ремесел в селах Полтавської губернії, з'ясовано, що сільські мешканці цього регіону займалися садівництвом, виноробством, гончарством, щетинництвом та ін.

Ключові слова: Панас Мирний, народництво, національна ідея, образ українського села, міський простір, образ «недотепи».

Summary

The article deals with the specifics of the artistic reception of the Ukrainian village in the second half of the XIXth century based on the works by Panas Myrnyi. A generalized image of a county village in one of the central provinces of Ukraine at that time is analyzed. It is found that during his trips, so-called «going to the people», the writer aims to study the features of everyday life, traditions and customs in Ukrainian villages. It is determined that the writer documents the demographic problems of the rural population, makes a social profile of the inhabitants, analyzes the social hierarchy, focuses on the history of the origin of individual villages, presents legends explaining the names of settlements, and focuses on the climatic features of the countryside. It is concluded that Myrnyi compares life in the villages before the reform of 1861 and after the abolition of serfdom. He interprets the phenomenon of serfdom as a «long-standing misfortune». Moreover, he considers inter-class contradictions, the activities of zemstvos, landlessness and unemployment, forced resettlement, and the dominance of Jewish barkeepers as «hungry will» and «the current trouble». It is determined that Myrnyi actualizes the primary image of «klutz» in his work and models the type of a Ukrainian rural owner (the writer calls such individuals in various artistic variations «goof», «evil people», «lost power»),

which is identified with the righteous, honest and a hardworking person. He also tries to create a generalized type of a Poltava woman, portraying an average resident of a county village in the Poltava province. The focus is on the specifics of Myrnyi's comprehension of the deep organic connection of a peasant with nature and the positive influence of the natural environment on the formation of the peasant's personality. It is proved that the writer interprets the rural environment as an authentic, «native», and «own» space with «white huts» and «cherry orchards», which is associated with Myrnyi's populist ideals. The article focuses on the peculiarities of the development of crafts in Poltava province villages, and it is established that the inhabitants of this region were engaged in gardening, winemaking, pottery, bristle work, etc.

Keywords: Panas Myrnyi, populism, national idea, the Ukrainian village image, urban space, «klutz» image.

НАТАЛІЯ МОЗГАЛЬОВА

д. пед. наук, професор кафедри музикознавства,
інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету
ім. М. Коцюбинського
Вінниця, Україна

ЯРОСЛАВ НОВОСАДОВ

викладач кафедри музикознавства,
інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету
ім. М. Коцюбинського

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Питання національної ідентичності є важливою темою вітчизняного наукового дискурсу. Дане поняття визначається етнічними, регіональними, релігійними, мовними чинниками. Державна політика сьогодення спрямована на розвиток культурних здобутків, що має суттєвий вплив на формування національної ідентичності. Зазначимо, що національна ідентичність пов'язана зі світоглядом, поведінкою, цінностями, знаннями історичного минулого, культурних традицій та звичаїв. Зокрема І. Дзюба зазначає, що «культура стає способом вираження національної

ідентичності та виявлення сенсу буття народу; цілісна національна культура формує конкретну людину [1, с. 41-42]. У контексті цього зазначимо, що вивчення українських народних пісень має важливе значення, оскільки, формує культурно-ціннісні орієнтири особистості, дає розуміння історичного минулого та є джерелом формування національної самобутності. Адже, національний стиль українських пісень визначається етнічними лексемами – семантикою, інтонаційними структурами, ритмічною організацією. У них закодований етнос, мрії, спогади багатьох поколінь.

Поняття ідентичності досліджували такі науковці як Е. Еріксон, Е. Д. Сміт та інші. Національну ідентичність розглядали М. Драгоманов, Ф. Колесса, Р. Маркевич, І. Франко, М. Хвильовий та інші. Питання національної ідентичності у музичному мистецтві розглядали Н. Герасимова-Персидська, М. Ярмо та інші. Особливості національного мистецтва досліджували С. Людкевич, О. Козаренко, Л. Корній, Б. Сюта та інші. Не зважаючи на значний науковий доробок в галузі національної ідентичності, вивчення української народної пісні у контексті її формування і досі є малодослідженим.

Мета статті – обґрунтування вивчення українських народних пісень як чинника формування національної ідентичності.

Дослідженню питання національної ідентичності у мистецькій сфері передувало її розуміння у психології, соціології, лінгвістиці. Зокрема, вперше поняття національної ідентичності було розглянуто Е.Еріксоном. Її автор визначає як систему впровадження життєвого досвіду особистості у власну індивідуальність [4, 8]. Ідентичність визначає приналежність людини до певної групи соціального простору, усвідомлення особистістю «свого» і «чужого». М. Новакович пропонує дефініцію національної ідентичності як «явища процесуального характеру, що конструюється шляхом усвідомлення національною спільнотою своєї музичної самостійності й набувається в результаті пошуку й поступового відбору найхарактерніших самобутніх форм музичної презентації, прийнятих спільнотою для себе і впізнаваних для інших» [19, с. 9].

Значення української народної пісні як фактору формування національної самоідентичності досить багатогранне, адже у ньому відображаються не лише етичні й естетичні ідеали, а також філософія, історія, педагогіка, психологія – вся морально-ціннісна та культурна спадщина українського народу, що передається поколінням. Загальновизнано, що кожна нація має свої культурні та музично-освітні традиції, на яких будується національна школа. Оволодіння кожною молодою людиною рідною пісенною культурою та культурами інших народів є основою повноцінного суспільного життя. Тому, вивчаючи

українську народну пісню, маємо можливість відчутти її красу, досягнути інтонаційні особливості української музики, національну своєрідність, спільне та відмінне в музичному мистецтві різних народів. Існування української народної пісні в XX-XXI століттях не тільки як окремої галузі музичної культури, а як складового компонента музичних стилів та жанрів, які є найбільш поширеними серед широких верств населення, сприяє виникненню дослідницької зацікавленості в ньому, усвідомленню національної специфіки та її глибокого філософського значення. Світ пісенної культури України є безмежним. Свій початок українська народна пісня веде ще з античних часів, коли вона супроводжувала різні обрядові дійства (Івана Купала, різдвяні свята, сімейні та землеробські тощо), побут та різні види праці, зокрема під час прядіння, ткацтва, жнив; пісні під час збирання і вичавлювання винограду, а також пісні гончарів, мукомолів, гребців. Крім того, вчені вважають, що народна пісня існує в багатьох регіональних варіантах і поступово видозмінюється. Вона відображає ментальність кожного народу, його звичаї, історичні події. Вона відрізняється характерним жанровим змістом, структурою, музичною мовою. Українські народні пісні репрезентують ціннісні, моральні орієнтири народу, що зберігають ідентичність у різні історичні періоди.

Висновки. Формування національної ідентичності проявляється через відродження культурних традицій, українських народних пісень. Українські народні пісні є вагомим частиним життя народу. Їх актуальність не втрачена і сьогодні. Адже, українські народні пісні є цілісною частиним національної ідентичності, скарбницею людської духовності, що охоплює серце, розум, емоції і почуття. В них відображується світогляд українського народу, його естетичні ідеали та морально-етичні цінності, багатовіковий досвід виховання молоді, адже підрастаюче покоління це майбутнє нашої держави, для якого ми зобов'язані знаходити втрачені сторінки історії, зокрема пісенної. Це надасть молодому поколінню сили і наснаги, стане гарним порадищем і дороговказом до звільненої, незалежної та соборної України.

Список використаних джерел:

1. Дзюба І.В. Починаємо з поваги до себе. *Статті, доповіді*. Київ, 2002. 59 с.
2. Джулай Г. Музична ментальність: соціально-філософський аналіз: автореф. дис.... канд. філос. наук : 09.00.03. Одеса, 2003. 24 с.
3. Драганчук В. Національна ментальність і рівні її відображення в музиці. *Музикознавчі студії : наук. зб. Львів. нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка*. Львів. Сполом, 2008. Вип. 18. С. 11–18.

4. Корній Л. Проблема національної ідентичності української музичної культури (на прикладі духовної музики). *Часопис Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського*. 2008. № 1. С. 97–103.
5. Леві-Строс К. Первісне мислення. *Український центр духовної культури*. Київ, 2000. 324 с.
6. Людкевич С. Націоналізм у музиці. С. Людкевич. *Дослідження, статті, рецензії, виступи / упор. З. Штундер*. Львів : Вид-во М. Коць, 1999. Том I. С. 35–52.
7. Ляшенко І. Національне та інтернаціональне в музиці. *Наук. Думка*. Київ, 1991. 269 с.
8. Нагорна Л. Ідентичність національна. *Енциклопедія історії України : Т. 3 : Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т історії України*. Київ: Наукова думка, 2005. 672 с.
9. Новакович М. Галицька музика габсбурзької доби (1772–1918) в контексті явища національної ідентичності : автореф. дис. ... д-ра миств. : 17.00.03. Одеса, 2020. 33 с. 19.
10. Ярко М. Парадигма етнонаціональної ідентичності української музичної творчості як пріоритетна дослідницька проблема сучасного вітчизняного музикознавства. *Наук. зап. Тернопіль. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*. 2013. № 2. С. 40–48.

Олена Невельська-Гордєєва

к. філос. н., доцент, доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

ІГРОВА СУТНІСТЬ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

З кінця ХХ століття спостерігається зростання популярності жанру альтернативної історії. Термін «альтернативна реальність» поширюється: під альтернативною реальністю можуть розумітися різні за змістом категорії. Від утопії, фентезі, будь-якої фантастики до альтернативної історії (реальності, яка могла б існувати, якби історія під впливом деякої події або збігу обставин пішла б іншим шляхом), і до альтернативної реальності як такого метафізичного простору, який створюють персонажі художнього роману або фільму, щоб знайти один одного, вийшовши зі своєї реальності, можливо, після смерті або уві сні. Те спільне, що сьогодні об'єднує поняття в один термін – «альтернативна реальність» – це концепт того, чого немає в навколишній об'єктивній реальності. До альтернативної

реальності можна віднести також комп'ютерні ігри, символічну реальність, міфологічну свідомість, fake news (фейкові новини), окремі маніпулятивні техніки, а також – замовчування значних фактів.

Мета дослідження – висвітлити сутність альтернативної реальності, з'ясувати межі її існування, розглянути fake news як прояв цього явища. Об'єктом дослідження виступають сучасні світоглядні тенденції, які є у засобах масової інформації. Фейкова інформація як явище виступає предметом дослідження.

Актуальність досліджуваного дослідження пов'язана з поширенням фейкових новин у засоби масової інформації (ЗМІ), що є наслідком процесу зміни світогляду у суспільстві, в якому істина перестає бути єдиним гармонійним цілим.

Фейки різноманітні, вони зустрічаються у наукових дослідженнях, у медичних діагнозах, у лікувальних процедурах, у газетних новинах, в інтернет-виданнях, що є наслідком заперечення існування абсолютної істини. Фейк – це спеціально створена новина, подія чи журналістський матеріал, що містить хибну або спотворену інформацію, яка може дискримінувати певну людину або групу осіб у очах аудиторії [1]. Спроба роз'єднати дезінформацію та фейк не вдалася [2, с. 281]. Погляд на дезінформацію як спосіб психологічного впливу, який полягає в поданні інформації, що вводить в оману споживача цієї інформації та створює викривлену реальність, а на фейк як навмисне перекручення фактів, аби викликати позитивні емоції, сміх – не знайшов підтримки [2, с. 282]. Фейк тісно пов'язаний з дезінформацією, бо й перше, й друге вводить в оману шляхом надання хибної інформації. Термін «fake news» трактує як повністю або частково вигадана інформація про суспільні події, явища, певних осіб, яка подається у ЗМІ під виглядом справжніх журналістських матеріалів. Вікіпедія визначає це поняття як підробку або імітацію новин (маніпулятивне спотворення фактів; розповсюдження дезінформації), яку створено з ігноруванням редакційних норм, правил, процесів, прийнятих у ЗМІ для забезпечення відповідності, та яка не витримує жодних, навіть поверхневих, перевірок на реальність, але, незважаючи на це, має потужний вплив на людську свідомість [3]. М. О. Кіца вважає, що трактувати фейк як синонім до поняття «неправдива інформація» некоректно, бо фейк передбачає навмисне перекручення, вигадкування, дезінформування, а неправдива інформація може бути подана у ЗМІ випадково — через халатність журналістів, неухважність [2, с. 282].

За методом поширення фейки діляться на масмедійні фейки, які створюють спеціально для ЗМІ і через них поширюються, та мережеві чутки, коли вигадки поширюються соціальними мережами [4, с. 547]. За формою фейки поділяються на фотофейки, відеофейки та фейковий

журналістський матеріал – фейкові статті у ЗМІ [5, С. 186]. Фейки можуть бути спрямовані проти одного людини, проти групи осіб, проти певного регіону чи області, і навіть держави та нації [6]. Цілі створення fake news різноманітні: забезпечення популярності особистості, групи, проекту, організації, твору, чи, навпаки, дискредитація особистості, групи, проекту, організації, твору.

«Fake news» є сферою мрій, фантазій, вигадки [7, С. 88]. Один із найстаріших словників англійської мови Collins визначає "fake news" як "хибну, часто сенсаційну інформацію, яка поширюється під виглядом повідомлень новин [8]. Словосполучення «fake news» останні роки стало популярним терміном у журналістських публікаціях, настільки популярним, що Collins визнав цей термін виразом 2017 [8; 9, с. 38]. Широке поширення fake news в медіопросторі свідчить про те, що фальшиві новини викликають значно більшу зацікавленість і відгук в аудиторії, ніж реальні події [1].

Спочатку слово "фейк" в англійській мові вживалося як сленгове й використовувалося в кримінальному середовищі для опису виробництва чогось фальшивого – грошей чи документів. Коли зросла тенденція до появи великої кількості неправдивих повідомлень та новин у ЗМІ термін «фейкові новини» перейшов у соціальний та політичний лексикон і в даний час фахівці з медіа пропонують різні класифікації фейків (наприклад, [5, с. 185–186]). Фейкові новини стали настільки звичайними, що навіть вводиться термін «паражурналістика фейкових новин» [3].

Соціологічні дослідження показують, що у 2017 р. порівняно з 2016 р. частота використання цього поняття зросла на 365% [8]. Виходячи з даних Google Trends у 2018 році інтерес користувачів інтернету до терміну "фейк ньюс" збільшився ще більше, ніж у попередньому році [10].

Сьогодні під фейком мають на увазі фальсифікацію, підробку, ситуацію, коли одне видається за щось інше: fake – це фальшивка, липа, підробка, шахрайство [11, с.109]. При використанні fake як дієслова, слово «фейк» виступає як дія – шахрайствувати, обжулювати, прикидатися, підробляти, фальсифікувати, прикидатися, фабрикувати тощо.

Фейкові новини можна визначити як інформаційний продукт, у складі якого частково чи повністю відсутня правдива інформація [12, с. 185]. Ряд журналістів розглядає термін «фейкові новини» як синонім поняття «газетна качка», проте якщо газетні качки поширювалися в жовтій пресі як скандальна інформація, то фейкові новини з'являються в сучасних респектабельних ЗМІ [13, с. 214]. Інші журналісти схильні стверджувати, що фейк, не є "качкою" чи хибною новиною, як відомі раніше «газетні качки»; сучасний "фейк ньюс" не просто брехня, це – брехня, яка є правдою для певної субкультури, це інша реальність, у яку вірять [12, с. 185].

Фейкові новини розглядаються як створення паралельної реальності, як фантазія, що схоже хибної інформації, спотвореної, неправдивої свідомості, пов'язаної зі зміною світогляду в суспільстві, у якому істина перестала бути єдиним гармонійним цілим [12, с. 187]. Фейки різноманітні, вони зустрічаються у наукових дослідженнях, у медичних діагнозах, у лікувальних процедурах, у газетних новинах, в інтернет-виданнях. На законодавчому рівні уряди змушені вживати заходів, проте медіаресурси негативно ставляться до законодавчим ініціативам обмежити поширення "фейк-ньос". Цей факт свідчить про істотну зміну світогляду у суспільстві, що є наслідком заперечення існування абсолютної істини.

Традиційно людство вірило в абсолютну істину, її існування. Наукова діяльність була пов'язана з пошуком абсолютної істини. «В основі слова «університет» лежить концепція єдності істини, яка «одна багато в чому», – стверджують М.Гайслер і П.Боккіно [14, с. 31], тобто абсолютна істина вивчалася різними науками. Вчені вважають, що університет є єдністю (unity) у різноманітності (diversity), тобто. university: «Таке ставлення до істини було засноване на абсолютах, однак у постмодерністський період подібний спосіб думок не популярний, і університет перетворився на плюраверситет. Різноманітність перетворилася на плюралізм, і істина перестала бути єдиним гармонійним цілим, яке шукали та відкривали серед безлічі поглядів на світ. Тепер вважають, що віра в таку істину схожа на наукову ересь» [14, с.31]. Відхід від пошуку істини був неодноразовим, процес йшов поступово. Уникнення пошуку істини є односпрямований об'єктивний процес, в основі його лежать світоглядні зміни, які переважають у соціумі, і, як наслідок, – присвоєння людиною відповідних поглядів, під які вибудовуються особистісні світоглядні структури [12, с. 184]. Таким чином, альтернативна реальність відбиває факт світоглядних змін у суспільстві.

Для привернення уваги до фейкових наукових досліджень, група англійських вчених поставили експеримент: протягом року вони писали статті, у яких висвітлювали неіснуючі дослідження [15]. Джеймс Ліндсі, Хелен Плакроуз і Пітер Богоссян зізналися, що протягом року з серпня 2017 р. по серпень 2018 р. навмисно писали «цілком безглузді і навіть відверто абсурдні наукові статті у різних галузях соціальних наук, щоб довести: ідеологія у цій сфері давно взяла гору над здоровим глуздом» [15]. Автори використовували вигадані імена, проте фейкові статті успішно проходили рецензування у наукових журналах. А одна з найбільш абсурдних статей була відзначена спеціальною нагородою. З 20 написаних псевдонаукових робіт щонайменше сім були відрецензовані провідними вченими та прийняті до публікації. "Щонайменше сім" – бо ще сім статей перебували

на етапі розгляду та рецензування в той момент, коли вчені повідомили про проведеному експерименті.

«Наука ставить за мету встановити істину, наполягають автори, але в галузі соціальних досліджень істина вже давно мало кого цікавить» [15]. Проте саме викривальну діяльність англійських вчених ЗМІ називають неетичною. Журналісти не проти самих фейків, але жорстко проти їхніх викриттів.

Фізик Алан Сокал був попередником свідомих наукових фальсифікацій з метою подальшого їх викриття. У 1996 році він написавши статтю «Порушуючи кордони: до питання про трансформативну герменевтику квантової гравітації», перевантажену як науковою термінологією, так і посиланнями на постмодерністські концепції, але по суті науково безглузду. Хоча рецензенти й визнали статтю дебютантською, проте її надрукували в журналі Social Text Університету Дьюка. Коли Сокал вирішив розкрити свою містифікацію, то йому довелося це робити на сторінках іншого журналу, Lingua Franca, оскільки Social Text відмовився спростовувати публікацію на своїх сторінках [14]. Алан Сокал зіграв у науку, продемонструвавши, що науковий фейк можливий. Пізніше Сокала у співавторстві із Жаном Брікмоном написали книгу «Інтелектуальні хитрощі».

Подібні ігрові експерименти з псевдонауковими публікаціями проведені й в нашої країні. В українські наукові журнали були надіслані фейкові статті за авторством жінки, яка немовби працює інституті, назва якого була вигадана. Статті були розіслані під псевдонімом Крутієнко Анастасія Василівна. Спочатку установою, в якій начебто працює авторка, було позначено вигаданий Крижопільський державний педагогічний університет, але потім, щоб уникнути підозри, місце роботи було змінено на також неіснуючий Міжнародний інститут інноваційного розвитку, місцем розташування якого було позначено Київ. Втім, побоювання були даремними, бо два наукових журнали опублікували статтю, де в даних було вказано саме Крижопільський університет. Харківський науковий журнал, який отримав псевдонаукову статтю, розпізнав фейк та включився в гру. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна зверстав фейковий варіант журналу із цією статтею [14]. Ігрова діяльність не має меж. Поле ігрових можливостей може зростати у геометричній прогресії. Гра відкриває нові можливості. Включаючись у гру редколегія журналу перейшла на новий рівень: гру другого порядку – ігровий тролінг. «Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. Серія: Філософія. Філософські перипетії» повідомив про прийняття статті до друку, дочекався оплати публікації, після чого невідома авторка отримала веб-макет фейкового номеру журналу зі своєю «публікацією» [14].

В інтернет мережі з'являються фейкові сайти, що публікують фейкові новини. Наприклад, фейкова інтернет-сторінка Guardian повторювала візуальне оформлення сайту британської газети Guardian, однак її адреса відрізнялася від URL справжнього сайту лише однією літерою – латинська "i" була замінена на букву "l", яка використовується у турецькому алфавіті [12, с. 190].

Явище стало настільки поширеним, що уряди змушені вживати заходів. Так, у Німеччині у жовтні 2017 р. набрав чинності закон про накладення штрафу на соціальні мережі за систематичне порушення правила несвочасного видалення фейкових новин або повідомлень, що розпалюють ненависть. Виносити рішення щодо спірних ситуацій буде спеціальний орган, створений Міністерство юстиції. Національна асамблея Франції в липні 2018 року схвалила законопроект про боротьбу з "фейковими" новинами". Фейком вирішили вважати будь-яке неточне або хибне твердження та звинувачення незалежно від контексту.

Реакція ЗМІ цих країн вкрай негативна, вони висловлюють занепокоєння, що такі закони обмежать свободу слова. Законодавчу ініціативу ЗМІ називають «законом про цензуру». Цей факт свідчить про суттєву зміну світогляду в суспільстві, що є наслідком заперечення існування абсолютної істини. Fake news – це альтернативна реальність, в якій є зацікавленість. Ця сутнісна природа fake news зв'язкова не просто з брехнею, дезінформацією, маніпуляціями, боротьба з якими має певну мотивацію. Сутність фейкових новин визначається ігровою природою цього явища. Саме ігровий зміст і дозволяє вірити фейковій інформації як реальній, що існує в альтернативній реальності.

Ігрова діяльність властива людині поряд із трудовою, навчальною, пізнавальною, комунікативною діяльностями. Психологи встановили наявність ігрової сутності особистості. Людина граюча розглядалася і в культурологічному, й у індивідуально-психологічному, й у соціальному аспектах.

Для реалізації гри особистість розділяє плани необхідного, належного та можливого. Якщо дитячі ігри поділяються на: предметні (гра з предметами та освоєння їх функціональних значень), рольові (гра, в процесі якої дитина приймає на себе певні ролі, відтворює стереотипи поведінки), ігри за правилами (де встановлюються певні вимоги та умови, яким дитина повинна підкорити свою поведінку), то всі перелічені ігри виступають для дитини тренуванням у оволодінні значеннями речей та явищ, закріпленими в мовою. Але, якщо при грі відбувається поділ на необхідне, належне та можливе, то fake news, навпаки, поєднує ці три моменти.

Існує така класифікація ігор: game як гра за суворо встановленими правилами; play як дитяча гра, імпровізація, де по ходу гри правила можуть безболісно змінюватися; і performance як гра собою, своєрідний спектакль.

Онтологія fake news лежить у природі play – це гра без правил, імпровізація, що дозволяє будь-які зміни, у цю гру вірять як у життя. І вона передбачає особливе життя усередині гри. Без віри учасників гри в ігрову реальність play існувати не може.

Звідси і негативне ставлення представників ЗМІ до законодавчих ініціатив, спрямованих на боротьбу з фейками, та прихильне ставлення до fake news серед масмедійної аудиторії, та реальне життя особистості в альтернативній реальності. Ігрова природа fake news логічно пояснює всю групу феноменів, пов'язаних із існуванням цього явища, як наслідків, які з його сутності.

Розуміння ігрової природи фейкових новин дозволяє пояснити супутні цьому феномену явища: негативне ставлення представників ЗМІ до законодавчих ініціатив, спрямованих на боротьбу з фейками, прихильне ставлення до fake news серед масмедійної аудиторії, особистісне перебування у альтернативній реальності.

Таким чином, ігрова діяльність людини поширюється на мас-медіа, що дозволяє останнім пропонувати різні види ігрових продуктів, одним із яких є fake news.

С

писок використаних джерел:

1. Невельська-Гордєєва О., Нечитайло В. Феномен «fake news» в контексті забезпечення інформаційної безпеки держави. *"Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2022. 1(52). С.123-135.*
2. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. *Наукові записки Української академії друкарства, 2016. Випуск 1. С. 281–287.*
3. Фейкові новини [Електронний ресурс]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 30.03.2023).
4. Рябоконт О. Маніпуляції масовою свідомістю в політичному сегменті соціальних мереж. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. Вип. 33. С. 543–553.*
5. Мудра І. Поняття „фейк” та його види у ЗМІ. Теле- та радіожурналістика. 2016. Вип. 15. С. 184–188.
6. Funke D., Here's why fighting fake news is harder on WhatsApp than on Facebook. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.poynter.org/fact->

[checking/2017/here%20%92s-why-fighting-fake-news-is-harder-on-whatsapp-than-on-facebook/](https://www.bbc.com/russian/news-41842687) (дата звернення: 30.03.2023).

7. Саприкін О.А. Фейк як інструмент інформаційної війни проти України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2016. № 1. С. 87–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2016_1_15 (дата звернення 17.09.2022).

8. Словарь Collins признал "фейковые новости" выражением года [Електронний ресурс]. URL:

<https://www.bbc.com/russian/news-41842687> (дата звернення: 10.01.2023).

9. Приходькіна Н.О. Медіаосвіта учнів у шкільництві англомовних країн : монографія. Київ; Тернопіль: Крок, 2020. 412 с.

10. Silverman Craig This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News On Facebook. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook> (дата звернення: 09.03.2023).

11. Черниш Р. Ф. Фейк як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2019, №2. С. 109-114.

12. Nevelska-Hordieieva O., Melikhova Y., Sliusarenko T. Playing essence of human thinking: philosophical and cultural aspects. *Revista de filosofía*, Vol. 39, № 100, 1, 2022. P. 183-194.

13. Верескля М. Р. Фейки як основні елементи «інформаційної війни» в реаліях сьогодення. *Менеджмент і безпека в умовах війни: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали-науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 13 травня 2022 року)*. Львів : ЛьвДУВС, 2022. с.214-216.

14. Гайслер Н., Боккіно П. Непоколєбимые основания. Симферополь: ХНАЦ, 2003. 399 с.

15. Воронін М. Науковий скандал року: вчені писали фейк-дослідження, щоб викрити лженауку [Електронний ресурс]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45754024> (дата звернення: 30.03.2023).

14. Кругльак М. Чи можуть українські та міжнародні журнали надрукувати статтю з нісенітницями? Результати експерименту. [Електронний ресурс].

URL: [http://false-](http://false-science.ucoz.ua/news/nadrukovana_stattja_z_nisenitnicjami_rezultati_eksperimentu/2019-09-21-75)

[science.ucoz.ua/news/nadrukovana_stattja_z_nisenitnicjami_rezultati_eksperimentu/2019-09-21-75](http://false-science.ucoz.ua/news/nadrukovana_stattja_z_nisenitnicjami_rezultati_eksperimentu/2019-09-21-75) (дата звернення: 31.03.2023).

Анотація

Альтернативна реальність – це те, чого немає в навколишній об'єктивній реальності. Фейк – це спеціально створена новина, подія чи журналістський матеріал, що містить хибну або спотворену інформацію. Fake news мають ігрову природу. ігрова діяльність людини поширюється на мас-медіа, що дозволяє останнім пропонувати різні види ігрових продуктів,

одним із яких є fake news. Розуміння ігрової природи фейкових новин дозволяє пояснити супутні цьому феномену явища: негативне ставлення представників ЗМІ до законодавчих ініціатив, спрямованих на боротьбу з фейками, прихильне ставлення до fake news серед масмедійної аудиторії, особистісне перебування у альтернативній реальності.

Ключові слова: fake news, засоби масової інформації, альтернативна реальність, гра, істина.

Summary

Alternative reality is those that are not in the surrounding objective reality. A fake is a specially created news, event or journalistic material that contains false or distorted information. Fake news has a game nature. the gaming activity of a person extends to the mass media, which allows the latter to offer various types of gaming products, one of which is fake news. Understanding the playful nature of fake news makes it possible to explain the phenomena accompanying this phenomenon: the negative attitude of media representatives to legislative initiatives aimed at combating fakes, the favorable attitude towards fake news among the mass media audience, and personal stay in an alternative reality.

Keywords: fake news, mass media, alternative reality, game, truth.

Василь Пахаренко

доктор філології, доцент
м. Черкаси

Форми національної самоідентичності письменника

Одна з ключових опозицій, що визначає саму модель нашого суспільного співжиття, колективізм – індивідуалізм. Вияви першого – багатонаціональні конгломерати, імперії, космополітизм, глобалізована безнаціональна спільнота. Вияв другого – родина, рід, національна держава.

Національна проблематика досить докладно осмислена в сучасній філософії, соціології, культурології (згадаймо бодай класичні вже праці Е. Сміта, Б. Андерсона, Е. Гелнера, Д. Донцова та ін.). Проте питання національної ідентичності митця досі залишається маловивченим і дискусійним. Серед найновіших публікацій на цю тему – статті Х. Філіми, В. Муқан. Однак вони присвячені ситуації тільки XIX ст. а проблема вимагає залучення ширшого історичного й культурологічного контексту та узагальнення базових принципів.

Тому **мета** моєї доповіді – окреслити основні параметри національної ідентичності письменника та перехідних форм цієї ідентичності.

Як засвідчує тривалий історичний досвід, існує чітка діалектика розв'язання опозиції «загальнолюдське - національне». Люди усіх часів і народів мають єдиний спільний надідеал (вершинну цінність життя) – людинолюбство, добротворення, свободу духовну і фізичну досконалість, красу, справедливість, щастя. Це – загальнолюдські вартості. Але кожна нація прокладає свій неповторний шлях до цього надідеалу, сприймає його під власним кутом зору. Отже, загальнолюдське реалізується у формі національного. Розмови про наднаціональні (інтернаціональні) цінності на противагу національним – це, як правило, всього лише засіб маскування імперських зазіхань якоїсь нації.

Оптимальна діалектична логіка співіснування загальнолюдського – національного цілком очевидна. Проте незрідка її ускладнюють, а то й руйнують суперечливі, маніпуляційні трактування самої нації і відповідно національної ідентичності.

Е. Сміт визначає націю «як найменовану сукупність людей, яка має спільні міти й спогади, масову громадську культуру, позначену вітчизну, економічну єдність та рівні права і обов'язки для всіх її членів». Відповідно національна ідентичність – це усвідомлення людиною себе як частини певної національної спільноти.

За Смітом, цю ідентичність зумовлюють такі параметри суспільної свідомості: „1. Історична територія, тобто рідний край. 2. Спільні міти та історична пам'ять. 3. Спільна масова громадська культура. 4. Єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів суспільства. 5. Спільна економіка, можливість вільно пересуватись у межах національної території”.

У цих вичерпних дефініціях, як бачимо, чітко розрізняються зміст і форма, складники внутрішні, духовні, романтичні й зовнішні, прагматичні, реалістичні. Зміст – етно-ментальна єдність на основі спільної психіки (душі), мови, батьківщини, історії; форма – політично-економічна єдність.

Звісно, форма – зазвичай перший необхідний крок наближення до змісту. Але й зреалізувати її легше, простіше. Тому деякі теоретики і багато практиків зосереджуються саме на формі національного, абсолютизують її. А відтак роблять крок не до, а від змісту ідеї нації.

Чим насамперед нація є для українців, чітко й на всі віки окреслив Т. Шевченко – уже самою назвою однієї з програмових поем: «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє». Отже, нація – це в першу чергу духовний зв'язок з

рідною землею, народом, спільна пам'ять про минуле й майбутнє, рідна мова.

Легше визначитися зі своєю національною ідентичністю пересічному громадянину, він може обмежитися суто формальними ознаками, пропискою. Але така ідентичність не є чіткою, стабільною, посутною.

Саме духовно-ментальну основу нації виразно засвідчує досвід митців, а надто письменників (інструментом яких є мова). Вони не можуть обмежитися суто формальними критеріями. Адже кожен справді високохудожній твір вирізняється національним колоритом, несе на собі печать національного характеру автора і його народу. Національний характер виявляється в тематиці твору, у відображенні в ньому історичного минулого чи сучасного життя, побуту, звичаїв народу, його мови, особливостей світобачення, своєрідності образного мислення тощо.

Які ж критерії національної належності письменника? Нагадаймо, серцевину, зміст нації творять, власне, два чинники: 1) спільний національний менталітет (тобто національна душа, психологія), що виростає зі спільної мітології; 2) породжена цим менталітетом єдина мова. Ці ж два чинники (як причина і наслідок, зміст і форма) визначають належність митця до тієї чи тієї нації.

Щоправда, у протиприродних умовах імперії наднаціональною, найрозвинутішою і всіляко заохочуваною стає мова панівної нації, а мови народів поневолених упосліджуються, а то й забороняються. Тоді нерідко трапляється інший варіант: коли митець пише уже чужою мовою, але ще зберігає рідний менталітет. У такому разі визначальним залишається усе-таки зміст, а не форма. Скажімо, М. Гоголь дослівно у кожному творі, написаному навіть на російському матеріалі, сприймає світ очима українця, проповідує систему духовних вартостей саме нашого народу (гармонійну єдність людини і природи, свободу й суверенність особистости, емоціонізм, емоційно-інтимну релігійність тощо).

Ще 1902 р. професор-лінгвіст Йосиф Мандельштам аргументовано довів на рівні аналізу не лише лексики, а й семантики та синтакси, що „мовою душі” письменника була українська, – думав він по-українськи, а тоді, пишучи, перекладав російською. Чи ось Анна Ахматова якось помітила уже на першій сторінці „Мертвих душ” промовисту деталь: з приводу в'їзду брички Чичикова в місто NN „тільки два російські мужики, які стояли біля дверей шинку навпроти постоялого двору, зробили деякі зауваження...”. А які ж іще в російському місті?! Так міг сказати лише Гоголь, неросіянин.

Отже, Гоголь – письменник, безсумнівно, український (справжньою перемогою є недавнє включення його творчости до

шкільного курсу рідної літератури). Те ж саме можна сказати про Володимира Короленка (який, до речі, до кінця днів демонстративно визнавав себе громадянином УНР, відверто тавруючи як білогвардійську, так і більшовицьку окупацію Полтави), те ж саме можна сказати про нащадка запорозького козака Максиміліяна Кирієнка-Волошина. Українською за духом, а часто й за тематикою є творчість Антона Чехова, який завше підкреслював, що є українцем (з автобіографії: «Я родився в живописном украинском городе Таганроге...»). Українським письменником став лєнінградець з народження Андрій Курков, і то ще до 2014 р., коли з'явилася його перша україномовна книжка. Так само киргизьким письменником залишається Чингіз Айтматов, казахським Олжас Сулейменов, абхазьким Фазіль Іскандер, хоча писали й російською. А от уже у творчості українців з походження онука панотця з подільського села Війтівці Федора Достоєвського, киянки Ганни Горенко (Анни Ахматової), Дмитра Мережка (Мережковського), Федора Сологуба, Володимира Маяковського, на мій погляд, проступає втрата (хоч і не остаточна) й менталітету рідної нації. Неостаточна, бо пригледьмося до щойно цитованого спостереження Ахматової над мовою Гоголя – такі деталі може помічати лише людина з чужомовного світу. Або візьмімо її ж таки численні переклади з І. Франка.

Загалом же втрата рідної мови для будь-якої людини, а надто для письменника – руйнівна психологічна катастрофа. Річ у тім, що налаштування на рідну мову закладається в людині уже генетично, спадково. Людина не тільки мислить рідною мовою, а й відчуває, тобто рідна мова функціонує як на рівні свідомому, так і на позасвідомому. Втрата ж рідної мови – за переконливими доказами В. фон Гумбольдта й О. Потебні – притлумлює позасвідомий пласт психіки людини. Особистість стає душевно вбогішою, менш сприйнятною до витончених виявів світу, свідомість її пощерблюється.

Звідси стає зрозумілим творчий, а потім і душевний крах М. Гоголя. У цьому ж одна з причин загалом низької художньої якості т. зв. радянської літератури, скерованої на розчинення національних мов у мові імперській. Ці ж закономірності пояснюють також, чому саме високорозвинута національна література є найнадійнішим оберегом нації, запорукою її невмирущості. Вичерпно про це сказав Томас Еліот: “У народу можна відняти його мову, насильно ввести у школах навчання іншою мовою; але доти, доки не вдасться навчити такий народ відчувати чужою мовою, стару мову викоринити не можна, її знову відродить поезія, котра є рушієм світу чуттів”.

Достеменність цієї геніяльної думки яскраво засвічує, зокрема, недавня історія. Російська імперія прикладала титанічні зусилля,

вдавалася до найжорстокіших і найпідступніших заходів, щоб перемолоти, розчинити в собі поневолені народи. Але це їй не вдалося. І саме в цьому є найголовніша причина двох її катастроф – 1917 і 1991 рр. З цієї ж причини і всі до одної імперії в історії раніше чи пізніше ставали ефемерами.

І **висновок** для нас, українців. Сьогодні ми опинилися у вкрай загроженому становищі одночасної двоєкутної атаки – з боку Російської імперії і з боку тутешнього малоросійства, яке віднедавна знову реінкарнувалось і вкотре натужиться взяти реванш. Нині українське мистецтво, особливо література, розвивається бурхливо, це відродження, співмірне з початком ХХ століття. Але дуже важливо доносити цю прекрасну мову душі нації (я про вітчизняне мистецтво) до якомога більшого числа українців. Годі, – нагадаю давню й таку злободенну статтю М. Драгоманова, – і «турків зовнішніх, і турків внутрішніх» неодмінно переможемо.

Cécile Cottenet

Full Professor Aix-Marseille Université, LERMA UR 853

WHAT IS AN AMERICAN BOOK?

The history of literature in the United States was for a long time the history of a quest for a “national” literature, culminating in the search for the Great American novel in the last quarter of the 19th century and the first decades of the 20th century. Yet for several decades now, literary historians and scholars, as well as book historians, have clearly revised the notion of “American literature”, in particular demonstrating how transatlantic US culture was in the 19th century. In my own field of research, since the turn of the 21st century, scholars in book history have taken a transnational and international turn, moving away from a focus on purely national book and publishing histories – *Histoire de l'édition française*, 4 volumes; *A History of the Book in America*, 5 volumes (2000-2010) – in keeping with the overall turn to international, transnational and connected history. This paper proposes to interrogate the notion of “national identity” in regard to US literature imported into France in the 20th century, from a transatlantic and partially material book history perspective. Building on the cultural sociology of Pierre Bourdieu (cf. Pascale Casanova) and on the sociology and history of translation (Gisèle Sapiro, Blaise Wilfert-Portal), I will examine some of the effects of the material conditions of this transatlantic passage, as well as the effects brought about by those who helped to import this literature and accommodate it to the French literary field in the 20th century.

Bibliographical references:

- Bourdieu, Pierre. « Les conditions sociales de la circulation internationale des idées », Actes de la Recherche en Sciences Sociales, 145, 2002, p. 3-8
- Casanova, Pascale. La république mondiale des lettres. Paris, Seuil, 1999.
- Chartier Roger, Henri-Jean Martin, ed., Histoire de l'édition française, tome I à IV. Paris, Fayard/ Cercle de la Librairie, 1989-1991.
- Cottenet, Cécile. « Agents littéraires ». Transcultur@. Dictionnaire d'histoire culturelle transatlantique, XVIIIe-XXIe siècles, 2020.
- Cottenet, Cécile. Literary Agents in the Transatlantic Book Trade. American Fiction, French Rights, and the Hoffman Agency. New York, Routledge, 2017.
- Hall, David, et al., ed., A History of the Book in America. 5 volumes. Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2000-2010.
- Sapiro, Gisèle, ed. Translatio. Le marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation, Paris, CNRS Éditions, 2008.
- Sapiro, G. and T. Leperlier. "Les agents de la globalisation éditoriale. Stratégies de conquête et dérésistance." Réseaux, vol. 2, no. 226-227, 2021, pp. 127-153.
- Wilfert-Portal, Blaise. Wilfert-Portal, B., S. Juratic and I. Havelange, « INTRADUCTION. Traduire en français, 18e-19e siècle ».
- Wilfert-Portal, Blaise, «Cosmopolis et l'Homme invisible », Actes de la Recherche en sciences sociales, 144, septembre 2002, p. 33-46.

Юлія Сідху

Асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
м.Львів

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Військовий переклад є одним із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією. Відмінною рисою військового перекладу є гранично точне, чітке викладення матеріалу при відносній відсутності образно-емоційних виражальних засобів. Військово - художня література, військова публіцистика та військово-політичні матеріали є військовими лише за своєю цілеспрямованістю і тематикою та мають риси, які взагалі властиві усім суспільно-політичним, публіцистичним і художнім текстам.

Характерною особливістю військово-технічного перекладу є насиченість загальнонауковими та загальнотехнічними, військовими галузевими та вузькоспеціальними термінами. У військовому перекладі дуже велике значення має точність перекладу, так як перекладений матеріал може служити основою для прийняття важливих рішень та проведення військових операцій. Тексти військово-спеціальної тематики виконують командно-наказову та функцію повідомлення (доведення до підлеглих рішення командира, бойових завдань і спеціальної інформації), організаційно-регулятивну функцію (встановлення прав і обов'язків військовослужбовців). На лексичному рівні тексти військово-спеціальної тематики характеризуються насиченістю спеціальною військовою та військово-технічною термінологією, широким використанням різного роду скорочень, умовних позначень, топонімів, антропонімів, вживанням спеціальної військової фразеології.

Правильний переклад військових матеріалів залежить значною мірою від правильного перекладу термінів, так як більшу частину військової лексики займають військові і військово-технічні терміни, що несуть максимальне смислове навантаження. Розглянемо декілька прикладів перекладу військових текстів, а також проаналізуємо способи, якими було перекладено військову термінологію, а саме: калькування (дослівний переклад), транскрибування, еквівалентний переклад, описовий переклад та експлікація.

1. The internal ballistics characteristics of barreled weapon depend on chemical composition of propelling charge, its burning velocity, powder grains size and shape and confinement. The length of barrel and chamber volume, are also influenced the features.

Внутрішні балістичні характеристики ствольної зброї залежать від хімічного складу порохового заряду твердого ракетного палива, швидкості його горіння, зернистості пороху, форми та щільності заряджання. Довжина ствола та об'єм камери також впливають на ці якості.

Аналізуючи переклад, можна побачити, що термін «barreled weapon» був перекладений за допомогою еквівалентного способу перекладу. Адже саме слово «barreled» перекладається як: «бочкоподібний». У цьому випадку нам потрібно знайти в військовому словнику вірний еквівалент. Термін «propelling charge» був перекладений за допомогою описового перекладу. Якби ми перекладали методом калькування, наприклад, тоді термін втратить своє значення в реченні. «Confinement» перекладено за допомогою експлікації. В цьому випадку лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, яке передає його значення. В дослівному перекладі термін «confinement» означає «ув'язнення» або ж

«обмеження», що зовсім не підходить до контексту речення. «Length of barrel» було перекладено за допомогою методу калькування.

2. Close to the muzzle, the out flowing gases have a much higher velocity than the projectile; consequently, they overtake and pass the projectile.

Близько до вихідного отвору вогнепальної зброї, порохові гази мають значно більшу швидкість ніж снаряд; тому вони обганяють та оминають снаряд. Термін «muzzle» було перекладено методом описового перекладу для того, щоб читачі розуміли, про що саме йдеться в тексті. Адже слово «muzzle» за дослівним перекладом означає «дуло». Словосполучення «out flowing gases» перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу. Відповідник було знайдено у військових словниках. Саме такий переклад більше підходить до контексту речення.

3. The fundamentals of marksmanship are aiming, breathing, and trigger control. Основні принципи влучної стрільби це прицілювання, техніка контролю дихання та техніка спуску гачка. Термін «fundamentals of marksmanship» перекладено за допомогою калькування та додавання для чіткішого розуміння значення. Термін «aiming» перекладено за допомогою калькування. «Breathing control» та «trigger control» перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу та додавання. Відповідники було знайдено у військових словниках.

4. Sight alignment is the relationship between the front sight post and rear sight aperture and the aiming eye.

Рівна мушка це зв'язок між стержнем мушки, прорізом прицілу та прицільним оком. Термін «sight alignment» було перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу. Слово «мушка» відноситься до військового сленгу та означає «приціл». Відповідник було знайдено у військових словниках. Термін «front sight post» було також перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу та вилучання. Відповідник було знайдено у військових словниках. Термін «rear sight aperture» було перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу та вилучання. Відповідник було знайдено у військових словниках.

Термін «aiming eye» перекладено за допомогою калькування, для чіткішого розуміння значення.

5. Soldiers must master weapon maintenance, function checks, and firing fundamentals before progressing to advanced skills and firing exercises under tactical conditions. Солдати повинні оволодіти технічним обслуговуванням зброї, перевіркою зброї на справність та прийомами і правилами стрільби, перш ніж перейти до передових навичок та учбової стрільби в оперативних умовах. Термін «weapon maintenance» було перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу та додавання для чіткого розуміння значення самого терміну, адже дослівно це

перекладається як «збройне обслуговування». Відповідники було знайдено у військових словниках. Термін «function checks» було перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу та додавання для чіткого розуміння значення самого терміну, адже дослівно це перекладається як «перевірка функції». Відповідники було знайдено у військових словниках. Термін «firing fundamentals» було перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу та додавання для чіткого розуміння значення самого терміну, адже дослівно це перекладається як «основи стрільби». Відповідники було знайдено у військових словниках. Термін «firing exercises» було перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу. Відповідники було знайдено у військових словниках.

6. The BTR is also equipped with the smoke grenade dischargers. Vehicle chassis has an 8 x 8 configuration, which is common for this family of BTR vehicles.

БТР (бронетранспортер) також обладнаний гранатометами для димових гранат. Шасі транспорту має форму 8 на 8, що є спільною ознакою транспортних засобів БТР. Термін «smoke grenade is chargers» перекладено за допомогою еквівалентного способу перекладу. Відповідник було знайдено у військових словниках. Термін «chassis» було перекладено за допомогою методу транскодування. Даний прийом являється рідким виключенням в практиці військового перекладу.

Отже, у ході дослідження було проаналізовано військові терміни з військових текстів. Визначено способи перекладу військової термінології, а саме: калькування (дослівний переклад), транскрибування, еквівалентний переклад, описовий переклад та експлікація. Встановлено, що більшість військових термінів перекладаються саме методом еквівалентного перекладу та методом калькування, а найменше використовується метод транскодування. Адже, для того, щоб чітко та зрозуміло перекласти військові терміни, потрібно постійно звертатись до військових словників та інформаційних ресурсів мережі Інтернет.

Усі військові тексти наповнені специфічними військовими та технічними термінами, абрєвіатурами та ідіомами. Багато з цих термінів можуть мати величезну різноманітність тлумачень, залежно від контексту. Досконале знання військової термінології є обов'язковим для військового перекладача. Але, не менш важливим залишається вміння перекладати не лише послідовно, але й синхронно.

Ольга Смольницька

канд. філос. н.,
провідний науковий співробітник
Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського
м. Київ, Україна

СИМВОЛОГІЧНИЙ І ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ВІРША КАРЛА І ОРЛЕАНСЬКОГО «ЗИМА» («NIVER»): МОЖЛИВОСТІ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Перекладознавчі студії, спрямовані на розвиток міжкультурного діалогу, останнім часом доповнюються цікавими текстами, у тому числі класичними, які варто відтворювати українською з метою залучення до літературного канону. Такою є французька поезія доби Середньовіччя і пізнього Середньовіччя, «на порозі» Відродження (Ренесансу). Певні твори цього періоду раніше перекладались українською, але досі немає всього цього корпусу в цій інтерпретації. Відповідно, пропонується дослідити елітарний текст – вірш Карла І Орлеанського «Niver» або «Niver, vous n'êtes qu'un vilain...» як приклад вишуканого тексту пізнього Середньовіччя, популярний у франкомовному дискурсі, але недостатньо відомий в українському. Роботу виконано в межах діяльності Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського (КЛМММР), у тому числі заходів, присвячених перекладу, перекладацтву, як і франкофонних подій (читання поезій «Французька весна», «Французьке сузір'я» тощо) як літературний і педагогічний проєкт із метою презентувати зарубіжній аудиторії можливості українського поетичного перекладу. Також варто врахувати, що французька мова була базовою іноземною в М. Рильського (якому належать численні переклади з неї).

Мета – здійснити аналіз символів і перекладацьких особливостей вірша Карла І Орлеанського «Зима». Ураховується перекладознавчий аспект як можливість міжкомунікаційного діалогу франко- і україномовної традицій, а також оригінал і український переклад є прикладом можливостей для ознайомлення читачів, аналітиків (як і студентів іноземної філології, перекладознавців та ін.) із шедеврами зарубіжної літератури. Завдання: 1) дослідити біографію (у тому числі творчу) поета і мецената Карла І Орлеанського; 2) проаналізувати французькі лексеми з позицій гендеру, статусу, символіки (у тому числі колоративів) тощо; 3) дослідити можливості українського перекладу в цьому випадку. У додатку пропонується неопублікований український переклад. У перекладі

збережено римування та рефрен, українська версія – еквілінеарна (13 рядків). Для аналізу оброблені джерела французькою, англійською, українською мовами.

Карл I Орлеанський (Charles d'Orléans, 1394, Париж – 1465, Амбуаз). *Біографічно-творча довідка*. Поет, писав французькою та англійською мовами. Державний і культурний діяч, меценат. Герцог Орлеанський з 1407 року, також герцог Валуа та власник інших титулів. Написав 131 баладу, понад 400 рондо та пісні. Сприяв поетам, до нього, зокрема, як до «принца» у своїх баладах звертався Франсуа Війон. Карл I Орлеанський проводив поетичні турніри у Блуа – наприклад, знамените змагання написати баладу на заданий рядок «У спразі гину біля водограю» (цитата в перекладі Л. Первомайського, відома «Балада поетичного змагання в Блуа» Франсуа Війона), присвячений пересохлій у замку криниці. Сам герцог так само створив баладу на цей рядок [1], [2].

Досліджений вірш «Зима» відомий у старофранцузькій і сучасній французькій (залежно від редакції та видання) версіях та досі як популярний уміщається в різні антології. Цікаво, що він публікується і як окремий твір, і як заключна частина циклу про пори року – «Рондо» («Rondeaux») [5, pp. 188–189] (у цьому виданні рік народження поета вказано як 1391 [5, pp. 188]).

Лексика аналізованого вірша «Зима» дуже багатозначна, враховуючи тодішній контекст. Наприклад, автор називає зиму *vilain*. Це слово відсилає до латинського *villanus*, що означає і «селянин», і «вілан», і «грубий» та «лихий», тобто в останньому випадку не просто «мужлай», а й «злочинець». Також важливо врахувати роди назв пір року, бо *hiver* та *été* (як й інші пори року у французькій мові) – чоловічого роду [6, p. 216] (у тексті – *le hiver*, *l'été*; далі українською назви пір року пишуться із заголовних літер, якщо йдеться про згадування в аналізованій поезії). Помітно, що не скрізь в оригіналі сезони пишуться з артиклями.

У цьому вірші Зиму можна розглядати як васала, що порушує наказ сюзерена – Природи (*la Nature*). У французькій мові «природа» жіночого роду, тобто тут її можна розглядати як королеву або навіть алюзію Флори. Сам вірш – алегорія, і недарма в ньому назви зими, літа і місяців подаються із заголовних літер.

Літо виконує накази сюзерена-Природи та вірно служить йому. Також автор недарма називає «вбрання» природи (лісів, полів, квітів) саме лівреєю (*la livrée*), бо лівреї видавали королі або вище дворянство, жалуючи цими шатами. Літо вірно служить Природі, а зелень вірно служить Літу, і ця пора року обдаровує тих, хто заслужив. «Ліврея» зелена – отже, літо багате життям, а зима – смертю. Можна згадати, що білий колір означав жалобу (французький портрет овдової Марії Стюарт, коли вона втратила

свого першого чоловіка Франсуа Анжуйського та ще не була королевою Шотландії [7]).

У вірші зима лиха, груба та злочинна – на противагу їй літо миле, чемне, тобто дотримується лицарського кодексу. Зима не хоче підкорюватися сюзерену – ось чому її треба приректи на вигнання (*essil* в оригіналі [3, р. 88], *exil* у сучасних обробках [4], [5, р. 189]). Тут автор заявляє про свої герцогські права. Сам вірш, вочевидь, написаний під час зтяжної зими або навесні, коли зимова погода ще не планувала змінюватися.

Таким чином, аналізований вірш Карла I Орлеанського «Зима» («Hiver») демонструє цікавий приклад високої лірики, позначеної як типовими рисами для аристократичної поезії доби пізнього Середньовіччя, так і авторською індивідуальністю. Український переклад має труднощі через відтворення лексичних нюансів як реалій доби середньовічної Франції, а також через римування та компактність французької мови. Водночас існувала проблема відтворення концептів, символів, не кажучи про ритмомелодіку твору. У вічі впадають бінарні опозиції життя/смерть, добро/зло, алегорично втілені в образах Весни (Квітня і Травня), Літа/Зими. Відтак, у вірші показано Ерос і Танатос. Цікава кольоративна символіка, бо зелений колір змальовується як синонім життя, натомість білий (зимовий) означає смерть. Імовірно, що в описі є відгомін клімату конкретного краю Франції, знаного автору (відтак, є підстава в майбутньому дослідити географічні реалії). Також помітне протиставлення життєвих радощів і естетизму антиестетизму зими (навмисно змальованої як потворної, а відтак, за логікою автора, – аморальної, тобто синоніму зла; за законом вона розглядається як злочинець, «лиходій» – середньовічне слово *vilain*). Також упадає у вічі протиставлення сюзерена (Природи) і невірного йому васала (Зими). Відтак, впливає концепт (*не)вірність*. Сюзерен (Природа) нагадує богиню Флору (тобто тут є й антична алюзія), Прекрасну Даму (середньовічний культ) і королеву. Помітно, що моральні чесноти і куртуазна поведінка зображаються відповідно до тодішньої етики. Є труднощі відтворення смислів українською через гендерні особливості оригіналу, оскільки пори року французькою – маскулінні, на противагу фемінінній природі (*la nature*). Оригінал і переклад можна розглядати як можливість діалогу для української та іноземної аудиторій. Робота має перспективу продовження з огляду на міждисциплінарність аналізованого питання (залучення тексту в перекладознавчих студіях, історії культури, всесвітньої історії тощо).

Додаток. Карл I Орлеанський, «Зима» («Hiver», «Hiver, vous n'êtes qu'un vilain...»), український поетичний переклад з французької Ольги Смольницької (2022). Ти істинний, о Зимо, лиходій, / Бо Літо – милість

ніжної пори, / Що Квітня й Травня свідок чарівний, / Супутнює що ранки й вечори. // Вдягає ниви, квіти і ліси / В лівреї зелень з чарами прикрас, / І в інші барви різної краси, / Природи-бо виконує наказ. // Та, Зимо, надто сховок повний твій / І снігом, вітром, зливами сльоти: / Вже на вигнання заслужила ти. / І присуд мій не лестячи такий: / Ти істинний, о Зимо, лиходій.

Список використаних джерел:

1. Карл I Орлеанський. *Material z Wikinedii – вільної енциклопедії. Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Карл_I_Орлеанський (дата останнього звернення: 23.05.2022).
2. Charles Ier d'Orléans. *Wikipedia.* URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Charles_1er_d%27Orléans (23.05.2022).
3. Charles d'Orléans. Hiver. *Orizet J. Anthologie de la poésie française.* Paris: Larousse, 2007. P. 88.
4. Charles d'orléans: hiver vous n'êtes qu'un vilain. URL: <https://www.etudier.com/dissertations/Charles-d'Orl%C3%A9ans-Hiver-Vous-n%27Ates-Qu'Un/588682.html>. (05.11.2022).
5. Charles d'Orléans. Rondeaux. *Orizet J. Les plus beaux poèmes pour les enfants. Anthologie.* Le Cherche Midi éditeur, 1997. P. 188-189.
6. Grevisse M. *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui.* Neuvième édition revue. Éditions J. Duculot, S. A. Gembloux (Belgique). Librairie A. Hatier 8, Rue d'Assas, Paris 6e. 1969. (Imprimé en Belgique). 1228 p.
7. Mary, Queen of Scots. *From Wikipedia, free encyclopedia.* URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Mary,_Queen_of_Scots (Accessed: 05.11.2022).

Тетяна Ткаченко

д-р філол. наук, доцент,
завідувачка кафедри гуманітарних та фундаментальних дисциплін
Київського інституту бізнесу та технологій
м. Київ, Україна

СПЕЦИФІКА ІДЮСТИЛЮ ІВАНА ГІРКОГО

Спадщина Івана Гіркового неznана як у літературознавчому колі, так ширшому загалу. Про біографію письменника відомостей вкрай мало. Ймовірно, він став емігрантом під час Другої світової війни, перебував у

таборах Ді-Пі, оскільки твори позначено так: «1945 р. Австрія / Південно-західна Німеччина». Тож варто простудіювати твори, щоб окреслити складники авторського індивідуального прозописьма на формальному та змістовому рівнях (особливості викладу, зображально-виражальні засоби, нарративні акценти, знахідки у формуванні характерів тощо).

У збірці представлено три оповідання, об'єднані власне українськими реаліями. В кожному творі зображено розмаїті долі, що, ймовірно, пов'язано з досвідом автора. Це засвідчують певні згадки письменника про конкретні локальні й часові деталі, постать наратора, котрий іноді «перетинається» з персонажами.

Зіткнення характерів презентовано в історії «Я тобі нічого не винна» з підзаголовком «З буковинського життя», що вказує на хронотоп розгортання подій. Художній текст має інверсивну побудову. Адже одразу підкреслено незвичне пробудження села через трагедію. Відобразивши реакцію селян, письменник починає поступово розкривати чинники біди, наголошуючи на її першопричинах та дошукуючись мотивів у поведінці, вчинках і рішеннях персонажів й оточення.

Життя у бідності спонукає вдову Василиху тиснути на сина щодо вибору невістки. Розуміючи, що заможні дівчата шукають рівних за статусом чоловіків, вона вирішує обрати Олену Богатенкову. Молода не вирізняється красою, має проблему із психікою, проте забезпечена й одержить посаг від багатого брата. Микола, втомлений мізерними заробітками, погоджується одружитись, бо прагне стати «хазяїном».

Але відсутність елементарної симпатії, будь-якого душевного зв'язку, первинна нерівність впливає на стосунки подружжя. Попри появу дітей жодного порозуміння нема, оскільки з обох боків діють «добрі люди», які не сприяють, навпаки, поглиблюють прірву. Наратор підкреслює психологічні маніпуляції, що впливають на героїв. Олена слухається матір і брата, котрі постійно акцентують походження зятя-шурина з бідноти, незважаючи на визнання його працьовитості й бажання порозумітись. Зневажливе і зверхнє ставлення рідних переймає Олена, яка не соромиться нав'язувати таку оцінку батька дітям. Вона унеможлиблює діалог, відкидає спроби чоловіка піти назустріч, називаючи «голаком», який не має права голосу в їхньому спільному домі. Ганебне прізвисько завчають малі. Звісно, до голосів долучаються односельці, раді поширювати чутки заради продовження «шоу». Микола починає пити та ночувати у чужих молодичь. Натомість дружина зосереджується на дітях і не зупиняється в наріканнях у словесних сварках із чоловіком, які зрештою переростають у бійки. За шість років для чоловіка образ Олени градує від байдужої жінки до найлютішого ворога.

Фактичне розлучення посилює розпач Миколи. З одного боку, лишались діти, яких батько щиро любив. З другого боку, замість підтримки й допомоги односельці звинувачують в усьому чоловіка, навіть відлучають від церкви, що могла стати для героя прихистком останньої надії. Безвихідь, ескапізм у пиятиці, розуміння власної провини у такій долі через неправильний вибір, посилений порівнянням із родиною друга-сусіда, зумовлює злам – вбивство дружини. Стан афекту минув одразу, що пояснює визнання Миколою своєї провини у жандармерії. Він розуміє: для нього все скінчено. Можливо, це трактується полегшенням безперервної виснажливої боротьби всередині героя, котрий дійшов до краю, переступивши межу.

Назва твору, що також є останніми словами героїні, – «Я тобі нічого не винна» (17-20.07.1945, Німеччина) – постає своєрідним оксимороном щодо змісту оповідання. Микола й Олена свідомо прямували до трагедії, не бажаючи чути одне одного навіть заради дітей. Упертість жінки й самотність загнаного в кут чоловіка призводить до знищення родини. Крім того, стереотипи щодо соціального статусу і підбурення доброзичливців, т.зв. громадська думка сприяє сімейній катастрофі. Тож насамперед вони винні передусім самі собі, оскільки чинили всупереч власному еству.

Доречно зазначити, що художній текст має подвійний фінал. Фізична смерть Олени й духовна Миколи безумовно позначиться на майбутньому дітей, яких вчили зневажати тата лише через майнові нестатки. Чи зможуть об'єднатись бабусі заради онуків та виховати їх гідними людьми з морально-етичним пріоритетом – відкрите питання.

Два оповідання Івана Гірконого присвячено долям українських жінок під час Другої світової війни. У творі «Ганна» (18-27.12.1944, Брук / Ляйта, Австрія) виразна автобіографічна нарація. Оповідач виступає спостерігачем, часом співрозмовником героїні, з якою зустрічається в різних локаціях. Художній текст вирізняє фрагментарна побудова, що передає зміни не тільки на особистісному, зовнішньому і внутрішньому рівнях, але й масштабні колізії, спричинені кровопролиттям.

Початок історії викладено в розважному темпоритмі. Зображення звичайної родини, донька щаслива у шлюбі з молодим інженером Опанасом. Подружжя не розкошує, але насолоджується коханням і появою синопка. Та все змінює війна, коли рідні – брат і чоловік – ідуть воювати. Аби висвітлити розпач і сум героїні, письменник вдається до паралелізму, показуючи «люту зиму». Та поступово жінка забуває тугу, звикаючи до уваги іншого, зайді Ганса, брешучи собі у трактуванні стосунків дружбою. Вона відкидає поради та прохання батьків і друзів, кидає маля, родину й вирушає услід за коханцем, який має законну дружину та двох дітей, у чужу

країну. Внутрішній монолог висвітлює сум'яття Ганни, розуміння провини перед сином, однак пристрасть виявляється сильнішою за патріотизм у важкий час, дочірній обов'язок і навіть за материнський інстинкт.

Наступна зустріч відбувається у березні 1944 р. у Бендерах між оповідачем і Гансом. Але ця частина здебільшого зосереджена на показі наслідків війни, зокрема йдеться про варварство й мародерство, відсутність масок у природі та викриття личин у т.зв. псевдолюдей. Повоєнна Європа вражає кількістю і станом у домі поліжниць виснажених дочок «гордої, багатой і квітучої України», з-поміж яких наратор упізнає Ганну, яка сповиває немовля, зізнається про втрачений зв'язок із коханцем, виживає на милостину німкеня.

Фрагментарна текстова організація охоплює не тільки загальну будову твору, але й кожну частину. Оповідач представляє контраст у людських почуттях, детермінованими стабільністю любові чи різкими поворотами долі, перипетіями родинного життя, пов'язаних із війною, в окресленні випробувань і виявленні справжньої сутності окремої особи й природи загалом у критичних умовах, у протиставленні циклічності та незмінності природи непевності, зрадливості, хиткості людей, надію і сподівання захисників Батьківщини й поневіряння шукачок кращого життя на чужині. Важливо, що зображення непевних кроків, які зумовлюють самознищення Ганни, відбуваються на тлі зими. Знакова остання частина, бо наратор зустрічається з героїнею на Різдво. Він зіставляє колись горду і впевнену жінку з покірною виснаженою тінню, появу Сина Правди-Месії з небажанням-невмінням подолати жорстокість у людському світі, де летиться невинна кров.

У творі «Непотрібний багаж» (22-26.07.1945, Німеччина) використано художнє обрамлення на образному рівні. В оповіданні відображено типову історію українських поневолених заробітчанок, яких примусово вивозили на чужину. Для мами Галини втрата доньки стала смертельним ударом, а дівчина уперше відчула нестерпний вічний біль, утілений в одній фразі: «Боже, мати померла!», що потім стане єдиним виразником її нового буття.

Попри особисту трагедію молодість допомагає відродитись юнці, яка змогла призвичаїтись до нових умов і німецьких господарів, зокрема завдяки весні та вдачі свого народу. Проте випадок викриває справжню сутність хазяїв, для котрих корова виявляється дорожчою за людину: «... сонце неначе не бажало бачить тих неправд, що діються на нашій земній кулі. Соромно і болісно щодня дивитися на цю землю, де люди вірять у богів і так немилосердно поступають проти своїх ближніх» [1, с. 28]. Через люте побиття Галина божеволіє, перетворившись на фізичну оболонку.

Вона ходить щоранку табором і співає беззмістовну пісню, бо господар відправив її назад як «непотрібний багаж».

У цьому аспекті знаковою стає назва твору. Коли людину починають трактувати об'єктом, тоді людство приречене на самознищення, оскільки насиллю і жорстокості нема виправдання.

Іван Гіркий показує різні долі та характери, послуговуючись різними засобами. Текстова організація здебільшого фрагментарна. Це допомагає корегувати темпоритм викладу, сповільнюючи за емоційно нейтральної нарації та пришвидшуючи у висвітленні напруги, сум'яття, чуттєвих колізій. Письменник вдається до паралелізму й антитези, використовує оповідь і розповідь, виступає свідком, опосередкованим учасником чи обсерватором подій. Він розкриває мотивацію вчинків, зображуючи психологічні портрет у внутрішніх монологів-саморефлексіях, нотує кожну зміну від- і почуттів, що впливають на самоідентифікацію персонажа. Прикметна змістова градація у висвітленні окремих долей під час війни: особистісний рівень розширюється до типових узагальнень і загальнолюдського масштабу. Звідси, прозаїк у творчій лабораторії досліджує характери у різних проявах, наголошує на цінності буття і відповідальності за рішення та вчинок, що визначає життя індивіда і громади, країни й навіть світу.

Список використаних джерел:

1. Гіркий І. Три оповідання (видання перше). Дармштадт: Молодіжний націоналістичний конгрес, 1945. 28 с.
2. Історія української еміграції: посібник / Б. Лановика. Київ: Вища школа, 1997. 520 с.
3. Зберігаючи українську самобутність: колективна монографія. Київ: Інтел, 1992. 100 с.
4. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. / Ю. Коваліва. Київ: Наукова думка, 2007.
5. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні: У 2 т. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998.
6. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. Київ: Інтел, 1994. 259 с.

Oksana Shostak

Aix Marseille Univ, LERMA, Aix-en-Provence, France
National Aviation University, Ukraine
Doctor of Philological Sciences,
Professor of the Department of Foreign Languages and Translation

DEVELOPMENT OF NATIVE AMERICAN LITERARY IDENTITY

Scott Momadey's Pulitzer Prize in 1969 attracted the reader's attention to the Indigenous literary and artistic works. J.Bruchac notes that due to this novel's importance and success, it is quite justified to note it as the beginning of the modern period of Native American literature. However, the real beginning of the so-called Indian Renaissance took place much earlier [Bruchac 1996, c. 311]. It should be sought not among the last decades, but throughout the 19th century, when authors of American Indian origins strove for the literary discovery of their own identity as representatives of the Native peoples of North American continent. The determination of writers to the field of national, cultural, physical and historical rooting of their own people became important. C. Womack writes that it is much easier to describe the tribalism of the literary process than to define what tribal literature is [Womack 2008, p. 23].

The goal of our research is to characterize the phenomenon of the literary struggle for Indian independence as a historically determined phenomenon of the cultural-literary and historical process of North America. Actually, literary creativity among representatives of indigenous people of North America in a more modern understanding of this phenomenon began to appear with the introduction of mass English-language education for Indian children. A representative of the Mohican people named Samson Occom is considered to be the author of the first printed text written by an Indian, known as "Sermon at the Execution of Moses Paul", (1772). In this rhetorical work, S. Occom addresses both the white audience, using a very popular at that time genre of preaching and to his red brothers, warning them against the harmful effects of alcohol [Brown Ruoff]. In the 19th century literary genres such as protest literature, autobiographies, and essays on the history of specific nations prevailed among Native American writers. The authors of these literary works aimed to protect the rights of their peoples to the land, which began to be actively taken from them from the beginning of the 19th century, according to the "Act on the relocation of native inhabitants" of 1830. Elias Boudinot is named among the most striking authors of protest literature ("Address to the Whites" (1826), he was a representative of the Cherokee people. Another author was William Apes

("Indian's Mirror for Whites" (1833), "Indian Nullification of Massachusetts Laws Against the Marshpee People" (1835), "A Eulogy to King Philip" (1836), a member of the Pequot Nation. Among the Canadian authors of the protest literature, the name of Louis Riel, better known as the leader of the Métis uprising, should be mentioned. He was a well-known poet of his time, his collection "Religious and Political Poems" was published posthumously by supporters in 1886, a year after his execution. The entire literary heritage of Riel was published in five volumes only in 1985. Another significant work of that period, which belongs to the literature of Canada, is "The Organization of the New Indian Territory, East of the Missouri" (1850) by George Copway, a representative of the Ojibwa people. Characterizing the sermon genre, M. Wilson writes that it is a great way to draw society's attention to the problems of injustice and oppression. "Differentiated and conditioned by institutional affiliation, literary forms such as the sermon or the short story create a useful (though by no means neutral) environment for expressing the provocative thoughts of protest literature" [Wilson 2008, p.x].

The appeal to the genre of autobiography among Native American authors is caused by their desire to make it clear to the white Christians that the so called red-skinned inhabitants of the continent are also people, with their own lives, emotions, habits and a permanent way of life. The most famous are "Son of the Forests" (1829) by William Apes, "Life, History and Travels of Kah-ge-gagah-Bow" (1847) by George Copway. It is worth emphasizing that the autobiography of G. Copway is the first book written by an Indian and printed in English. A little later, the autobiography of Lydia Campbell, who wrote "Sketches of Life in Labrador" (1894), was added to this list - the first description of Inuit life. A. Vashchenko notes that representatives of "wild" tribes show "extraordinary knowledge in the field of history, literary canons and tastes of their time, as well as the real life of their opponents" [Вашченко 2000, p. 454]. The most famous autobiography was the book by Sarah Winnemucca-Hopkins, a representative of the Paiute people, "Life among the Paiutes" (1883), which describes the history of her people and their way of life. The author reveals to the readership the high status of the Indian woman, and how she served the feminist movement of the 19th century. Brown Ruoff calls this book "the most powerful" among the chronicles that tell about the harmful effects of forced displacement and abuse of state agents against Indians [Brown Ruoff 1996a, p. 147].

The earliest work on the history of the Indigenous nations is written by a representative of one of these nations, it is "Notes on the Ancient History of Six Nations" (1827) by David Cusick, a Tuscarora. G. Copway wrote "Traditional History and Way of Life of the Ojibwa People" (1850), Peter Jones, Ojibwa, - "History of the Ojibwa Indians", William Whipple Warren, Ojibwa, "History of the Ojibwa, Their traditions and folklore" (1852), Peter Dooyenate Clark,

Wyandot, "Origin and history of the Wyandot people" (1870), Elias Johnson, Tuscarora, "Legends, traditions and laws of the Iroquois" (1881), Andrew J. Blackbird, Ottawa, "History of the Ottawa and Chippewa Indian Nations" (1887). "At the stage of the transition from intra-tribal to national thinking, aboriginal authors felt the need to understand the essence and uniqueness of their own cultures in a universal context" [Ващенко 2000, p. 460]. Writing about the contribution of early writers to the development of Native American literature, J. Cox and D. Justice noted that at the time, writers belonging to the early renaissance rarely sounded in tune with the Red Power activists, although they conveyed a sense that understood by many readers as an authentic cultural tradition. These writers were mostly Christians, and therefore adapted the various cultural and social practices of European immigrants. The historical and political significance of their works becomes clearer as soon as the question is raised about how exactly Samson Occum or William Apes managed to live their lives between two cultures, how they served the indigenous communities to which they belonged [Cox, Justice, c. 5].

In the middle of the 19th century a novel written by John Rollin Ridge, a Cherokee, is published - "The Life and Death of Joaquin Murrieta" (1857). To this day, there is a debate among researchers about whether this novel can be called Indian, since it does not touch on Indian themes, telling about the life of a Mexican bandit. P. Allen is convinced that if Red's novel is not about Indians, it is at least about the Indian reaction to capture and enslavement [Allen 1986, c. 76]. L. Owens asserts that such speculation is a hidden act of appropriation, since this novel is as much about the oppression of Indians as it is about the romantic figure of the Indian [Owens 1992, c. 33]. Instead, B. Ruoff sees in the work only a "white" novel [Brown Ruoff 1996 a, p. 149].

In 1891, the novel *Winema: Child of the Forest*, written by Alice Callahan, a representative of the Creek people, was published. The novel is the first fictional work devoted to Indian themes, but in form it is a purely "white novel" created in the genre of a family idyll, characteristic of the literature of the pre-war East of the United States. Both novels "Winema: Child of the Forest" and Cherokee, "The Life and Death of Joaquin Murieta" are more likely epigonal imitations of European models that have no independent literary value. Evaluating the novel "Winema" from the point of view of importance or rather unimportance for Indian national literature, C. Womack, a representative of the Creek people, notes that the novel does not reproduce the peculiarities of Creek life due to the fact that the protagonist renounces the values of matriarchy inherent in this nation, and instead declares anti-Indian values. Despite the fact that this novel cannot in any way be called Creek literature, and in general the text is very weak in the literary dimension, it is of some interest as a document

that demonstrates Christian supremacy and the desire for assimilation [Womack 1999, p. 107].

The record of professional Native American literature is associated with the name of Pauline Johnson, a representative of the Mohawk people who lived in Canada. Her most famous poetry collections are "White Wampum" (1895) and "Born in Canada" (1903). From 1907 to 1912, she frequently published her short stories and essays in *Mother's Magazine* and *Boy's World*. Most of these works formed the collection "Legends of Vancouver" (1911). While seriously ill, Johnson prepared for publication a collection of poems "Flint and Feathers" (1912). Two collections of short stories "Shagganappy" and "The Moccasin Maker" were published posthumously in 1913. The latter had a pronounced feminist character. As Brown Ruoff points out, despite the fact that in the history of literature, P. Johnson remained known rather thanks to her poetry, the images of frontier women in "The Moccasin Maker" are her most important contribution to the development of Native American literature, surpassing even her poems" [Brown Ruoff 1996b, p. 241].

References:

1. Brown Ruoff, A. LaVonne. *American Indian Literatures: An Introduction, Bibliographic Review and Selected Bibliography*. New York: Modern Languages Association, 1990. 200p.
2. Brown Ruoff, A. LaVonne. *Native American Writing: Beginnings to 1967. Handbook of Native American Literature.* /Ed. by Andrew Wiget. New York & London: Garland Publishing, Inc., 1996. P.145-154.
3. Bruchac, Joseph. *Survival This Way*. Tucson: University of Arizona Press, 1987. 367p.
4. Bruchac, Joseph. *Contemporary Native American Writing; An Overview*. *Handbook of Native American Literature.* / Ed. by Andrew Wiget. New York & London: Garland Publishing, Inc., 1996. P. 311-329.
5. Cox, James H., Justice, Daniel Heath. *Introduction: Post-Renaissance Indigenous American Literary Studies. The Oxford Handbook of Indigenous American Literature/* Ed. by James H. Cox & Daniel Heath Justice. Oxford: Oxford University Press, 2014. P.1-14.
6. Owens, Louis. *Other Destinies: Understanding the American Indian Novel*. Norman: University of Oklahoma Press, 1992. 291p.
7. Womack, Craig S. *Red on Red: Native American Literary Separatism*. Minnesota: University of Minnesota Press, 1999. 336p.
8. Womack, Craig S. *A Single Decade. Book-Length Native Literary Criticism between 1986 and 1997. Reasoning Together. The Native*

Critics Collective. /Ed. by Craig S. Womack, Daniel Heath Justice & Christopher V. Teuton. Norman: University of Oklahoma Press, 2008. P.3-104.

9. Ващенко А. В. У истоков индейской литературы. *История литературы США.* Литературы середины XIX ст. Поздний романтизм. М.: Наследие, 2000. Т.3. С.451-470.

Анотація

У фокусі дослідження - розгляд виникнення писемної національної літератури автохтонних народів Північної Америки як явища. Здійснена спроба провести аналіз історичних проєкцій на сучасну літературну творчість американських індіанців. Визначено теоретико-методологічні засади осмислення національної ідентичності у культурології, історії, літературознавстві, з'ясовано специфіку моделювання національної ідентичності у літературі корінних народів.

Ключові слова: національна ідентичність, корінні народи Північної Америки, перші нації Канади, американські індіанці, література корінних народів Північної Америки, постколоніалізм, архетипи, корінні американці, маргінальність.

Summary

Article deals with the attempt to describe the of the creating Native American and First Nations of Canada written literature. The aim of our study is to characterize the phenomenon of the literary struggle for Indian independence as a historically determined phenomenon of cultural, literary and historical process in North America, in the context of cultural and literary search and transformations of Native American identities that take place in the context of indigenous peoples' adaptation to white expansion at the continent during the eighteenth and twenty-first centuries.

Key words: Native Americans, national identity, the First Nations of Canada, American Indians, Indigenous literature, postcolonialism, archetypes, marginality.

Інна Юрова

к.фіолол.н., старший викладач кафедри мов
Національна музична академія ім. П.І. Чайковського
м. Київ, Україна

КОЗАЧЧИНА ЯК АРХЕТИП УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ Л.КОСТЕНКО

Ліна Костенко є одним із тих українських письменників, які глибоко занурені в українську історію, культуру, ідентичність та самосвідомість. Для опису українського характеру, світогляду, типу буття вона використовує усі можливі мистецькі засоби. Одним із пластів, до яких активно звертається письменниця, стає історія України та світу. Л. Костенко використовує різні історичні часи та сюжети, проте найчастіше авторка апелює до часів козаччини, постатей українських гетьманів та видатних козаків. При цьому у своїх текстах письменниця не дотримується принципу історичності, оскільки для неї, у першу чергу, українські козаки та гетьмани є носіями рис національного характеру, паттернами поведінки у складні часи, архетипами мислення та світовідчуття.

Поезія «В маєтку гетьмана Івана Сулими» формує вісь історії, показуючи незмінність певних архетипів на тлі зміни поколінь. З одного боку, Л. Костенко підкреслює минувшість історії, показуючи, що на старому місці давно живуть нові люди, подубоване нове, сучасне село: «В маєтку гетьмана Івана Сулими, // в сучасному селі, що зветься Сулимівка» [1, с. 26]. При цьому деякі речі залишаються незмінними, вічними. І так, само, як і сотні років тому, молоді хлопці їздять на конях, ніби відтворюючи, відроджуючи у своїх генах тих козаків, що скакали на цих землях колись, підтримуючи нерозривну лінію життя народу: «І як за сонцем повертає сонях, // так довго вслід чомусь дивились ми. // А що такого? Підлітки на конях... // В маєтку гетьмана... Івана Сулими...» [1, с. 26].

Вірш «Чигиринський колодязь» також звертається до теми зв'язку поколінь українців. Проте Л. Костенко тут піднімає вже набагато серйозніші питання. Змальовуючи ті випробування, які випадали на долю українців різних поколінь, авторка намагається у минулому відшукати ті рецепти стійкості та мужності, які допомагали нашим пращурам вистояти та перемогти, а зараз можуть дати шанс встояти у життєвих перепетіях, протистоянні владі та режиму і їй: «Навчи мене, навчи, о Чигирине! // Колодязь твій глибокий, не змілів. // Усе святе, усе неповториме, // усе чекає невимовних слів...» [5, с. 390]. Причиною апеляції саме до цього міста

(Чигирин) стає його давня козацька історія, його слава, його непереможність, яку вдається пронести крізь століття, не втратити, не згубити, не заплямувати: «Козацька тверджа, давній Чигирине, // уламок слави серед цих полів!» [5, с. 390].

Текст «Карташинський лиман, карташинський лиман» продовжує думку про зв'язок поколінь, проте тут Л. Костенко вже не шукає у минулому порятунку, навпаки, вона підкреслює безсилість, безбройність сучасної людини перед державою, владою, режимом: «Ми, нащадки героїв, співців і гульвіс, – // ми тепер такі безшабельні!» [2, с. 390]. Така слабкість для поетеси, у першу чергу, пов'язана з тим, що переважна більшість її сучасників не бажають бути сильними та вільними, як предки, не прагнуть відстоювати свою свободу, змиряються та скоряються. І хоча вона не така, як інші, відірвати себе повністю від сучасників вона не може, залишаючись частиною народу: «Мені горло болить од печалі цих слів // з не моїми горбами покори» [2, с. 390].

У метафоричному, позачасовому плані «Моя любове, я перед тобою». Цікавою тут виступає зміна гендерних ролей, коли Л. Костенко підкреслює, що бути нащадком чоловічої сили сьогодні може і жінка, єдина умова – зберегти характер, гідність, чесноти, які були притаманні родоці. Тут сила проявляється у тому, щоб перемогти умовну жіночу слабкість, залишитися гідною своїх пращурів, зберегти найважливіші риси, не згубити свого призначення та таланту: «...бо кості перевернуться в гробницях // гірких і гордих прадідів моїх» [3, с. 315]. При цьому авторка показує, що такі спокуси переживає кожне покоління, обираючи між особистим та загальнонародним, між тихим життям для себе та виконанням свого призначення: «І в них було кохання, як у мене, // і від любові тьмарився їм світ. // І їх жінки хапали за стремена, // та що поробиш, – тільки до воріт» [3, с. 315]. Винагородою у перемозі над собою стають ознака гетьманської влади – булава («Даруй мені над шляхом тополиним // важкого сонця древно булаву [3, с. 315]) та вічний бій як спосіб існування, як повна протилежність тиші та спокою («А там, а там... Жорстокий клекіт бою // і дзвін мечів до третьої весни...») [3, с. 315]).

Поетеса «Пливли ми ввечері лиманом» має гумористичний характер, але все одно демонструє нерозривний зв'язок поколінь українців, їх позачасову єдність на певному рівні національної ідентичності. Ідилічна картина вечірнього відпочинку друзів супроводжується традиційним для українців виконанням народних пісень, у тому числі, про козаків та козаччину: «Співали пісню ми про Байду // і про турецького царя, // як Байда стрілами глобально // царя у голову ціля» [4, с. 65]. Технічна зупинка човна через мілину несподівано отримує відгук із минувшини, коли на проблему вказує сам герой пісні, яку тільки-но співали українці: «Сміється

Байда з даліни: – // Що, доспівалися, нащадки? // Зіпхніться перше з мілини» [4, с. 65].

Козаччина, козаки та гетьмани стають несною частиною і великих творів Л. Костенко: романів у віршах «Маруся Чурай», «Берестечко» та драматичної поеми «Дума про братів неазовських», де піднімаються важливі філософські питання життя людини, її призначення, мистецтва, важливості живого слова, проблеми зради та вірності тощо.

Таким чином, Л. Костенко у своїх поезіях часто звертається до часів козаччини, постатей гетьманів та козаків. Проте робить вона це у контексті позачасового, національного, архетипного, опускаючи історичні деталі та характеристики, вдаючись до узагальнень, аби змалювати специфіку національної ідентичності українців.

Список використаних джерел

1. Костенко Л. В мастку гетьмана Івана Сулими... *Вибране*. К. : Дніпро, 1989. С. 26
2. Костенко Л. Карташинський лиман, карташинський лиман... *Вибране*. К. : Дніпро, 1989. С. 174.
3. Костенко Л. Моя любове, я перед тобою... *Вибране*. К. : Дніпро, 1989. С. 315.
4. Костенко Л. Пливли ми ввечері туманом... *Вибране*. К. : Дніпро, 1989. С. 65.
5. Костенко Л. Чигиринський колодязь. *Вибране*. К. : Дніпро, 1989. С. 390.

**Надія Яковенко
Валентина Кашпіровська
Вікторія Побережна**

кафедра іноземних мов і перекладу
Національний авіаційний університет
м.Київ, Україна

ТЕКСТИ КОРИННИХ АМЕРИКАНЦІВ ЯК МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Як і в усіх традиційних суспільствах, діти вчилися на неформальних уроках, а також брали участь у більш офіційних церемоніях і обрядах. Це навчання мало важливе значення для їх власного виживання, а також для продовження ідентичності та світогляду їх племені. Велике навчання білих у школі Чарльза Істмена, яке прийшло після традиційного

дитинства Дакоти, спонукало його писати про особливу природу індійського суспільства та освітніх практик для білої аудиторії та з'ясувати їх. Заперечуючи сучасне припущення, що серед аборигенів цієї країни немає систематичної освіти їхніх дітей, він пояснив, що ніщо не може бути дальшим від істини. Усі звичаї цього первісного народу вважалися божественно встановленими, а звичаї, пов'язані з вихованням дітей, ретельно дотримувались і передавалися від одного покоління до іншого. У своїй автобіографічній книзі «Індіанське дитинство» Істмен описує суворе навчання хлопчиків дакота під ретельним наглядом дядька та інших старших. Він відчував гостру потребу відкрито протистояти хибним уявленням і стереотипам білих. «Здається, популярна думка, що всі характерні навички індіанця є інстинктивними та спадковими. Це помилка. Увесь стоїцизм і терпіння індіанця є набутими рисами, і сама лише постійна практика робить його майстром мистецтва обробки дерева»⁶. Описуючи, як він розвинув атлетизм, терпіння, стриманість, мужність і щедрість, необхідні для чоловіка з Дакоти, Істмен детально описав, як він також отримав глибокі знання про світ природи з численних пропозицій і уривків інформації, висловлених його дядьком. «На тварин краще дивитися без спостереження. Я був свідком їхніх залищань і сварок і таким чином дізнався багато їхніх секретів».

Знайомство з тваринним світом було властиво всім індіанцям, де б вони не жили. У книзі «Матері та доньки апачі» Нарцис Даффі Гейтон розповідає, як на південному заході мати апачі з племені Чирікауа попереджала свою дитину про небезпечних тварин, таких як ведмеді та змії, і ретельно пояснювала, як з ними поводитися. «Ніколи не вимовляйте ім'я змії. До нього потрібно звертатися в термінах поваги, від третьої особи. Це родич. Назвіть це "батьком батька". Завжди будьте обережні зі змією. Це небезпечно. Воно повзає». Подібні розповіді дають уявлення про те, як індійських дітей навчали безпечно й правильно жити в природному середовищі. Для мисливських племен розуміння тварин було необхідним для виживання, але крім цього всі індіанці вірили, що вони члени, а не господарі світу природи. Християнська космологія, в якій людина стоїть над тваринами, створеними за образом бога, була їм абсолютно чужа. Для всіх індіанців тваринний світ був невід'ємною частиною як фізичного, так і духовного світу.

Духовність пронизувала всі аспекти індійського життя і ніколи не була відсутнім у навчанні дітей, становлячи «основу всього індійського навчання». Спостерігаючи та слухаючи старших, дитина розуміла своє місце як у соціальному, так і в духовному світі. Повсякденні дії виконувалися зі звичним благоговінням. Серед пауні, як і в багатьох племенах, «коли запалюють люльку, перший подих дме до Божества. Коли

їху їдять, невелику частину кладуть на землю або у вогонь як жертву їм». Таким же чином історії, що передаються з покоління в покоління, несуть традиції, історію та цінності людей, казали завжди з пошаною та пошаною

Можливо, яскравіше, ніж будь-яка епічна історична подія, сумнозвісна «Стежка Сльози» або виселення черокі з південно-східного регіону Сполученими Штатами Америки до Індіанської території (згодом Оклахома) в кінці 1830-х років служило метафорою жахливої історії конфлікту між корінні американцями та європейськими колонізаторами в Північній Америці. Етнологи, історики та інші вчені розглядали цю сагу про експропріацію та вигнання у десятках книг і статей протягом більш ніж століття. У 1970-х, і особливо з кінця 1980-х, Trail of Tears також спонукала до творчих звитяг індіанських романістів, які описували її принаймні у чотирьох роботах. Дентон Бедфорд започаткував цей піджанр історичної фантастики у 1972 році тексті «Цалі». Після перерви довжиною більше десяти років, Вільям Хамфрі закінчив «Місце відпочинку» в 1989 році та через три роки з'явилася «Гірська пісня вітру» Роберта Конлі. Найновіший роман про знімок Cherokee, а «Відштовхуючи ведмедя» Діани Глансі, був опублікований у 1996. Сильні у наративних інноваціях і ще сильніший у плані етнічного, ці романи становлять значну літературну опору Індіанського Відродження, тобто мистецького, політичного та культурного пробудження, яке походило із кінця 1960-х років і включало, зокрема, організацію Рух американських індіанців, (AIM), і публікацію багатьох романів та інші твори таких авторів, як Н. Скотт Момадей, Леслі Мармон Сілко, Луїз Ердрич і Джеральда Візенора.

Список використаних джерел:

1. Farca, Paula A. *Identity in Place: Contemporary Indigenous Fiction by Women Writers in the United States, Canada, Australia, and New Zealand. Postcolonial Studies*. Peter Lang Publishing Group, 2011.
2. Fellner, Astrid M. "América Aquí: Transhemispheric Visions, Border Studies and the Literatures of the Americas." *Exploring Spaces: Practices and Perspectives. American Studies in Austria*, edited by Dorothea Steiner and Sabine Danner, Wien: LIT Verlag, 2009, pp. 251-277.
3. Donohue, Stacey. "Louise Erdrich." *Catholic Women Writers: a Bio-Bibliographical Sourcebook*, edited by Mary R.Reichardt, Greenwood Press, 2001, pp. 95-102.
4. Erdrich Louise. *Future Home of the Living God*. Kindle ed., New York, HarperCollins, 2017.

5. Jones, Siân. *The Archaeology of Ethnicity: Constructing Identities in the Past and Present*. Routledge, 1997, www.jkelixir.in/gcw/Arts/Archaeology/Archaeology/file0_9294.pdf.
6. Kaplan, Caren. *Questions of Travel: Postmodern Discourses of Displacement*. Duke University Press, 1996.
7. Шостак О.Г.(2021) Становлення письмової літературної традиції корінних націй Північної Америки. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. № 2 (22). С.98-113. DOI: 10.32342/2523-4463-2021-2-22-8
8. Шостак О.Г (2013) Релігійний Дискурс у творчості Луїз Ердріч. Гуманітарна Освіта в Технічних Вищих Навчальних Зкладах, по. 27. С. 437–457. doi:10.18372/2520-6818.27.8002
10. Шостак О.Г. Пошук власної ідентичності як постмодерна гра у творчості Шермана Алексі. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. 2022 № 2 (24). С.121-130. DOI: 10.32342/2523-4463-2022-2-24-10
11. О.Г. Проблематика гендерних особливостей народу анішінаабе у романі Луїз Ердріч «Сліди». Закарпатські філологічні студії: зб.наук.праць. Ужгород, 2022. Вип.25. Т.2. С.210-215. doi: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.2.38>
12. Шостак О.Г. Художні вираження національної ідентичності в творчості сучасних північноамериканських письменників корінного походження. Київ: Талком, 2020. 543с.
13. Шостак О.Г. Становлення письмової літературної традиції корінних націй Північної Америки. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки.2021. № 2 (22). С.98-113. DOI: 10.32342/2523-4463-2021-2-22-8
14. Шостак О.Г. Перцепція мотиву «віндіго» у романі Н.Скотта Момадея «Дім створений із світанку». Шляхи подолання мовних та комунікативних бар'єрів: методика викладання гуманітарних дисциплін студентам немовних спеціальностей: збірник наукових праць/ за заг. ред. А.Г. Гудманяна, О.Г. Шостак, О.В. Ковтун. К.: Талком, 2015. С. 129 - 136.

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ

INTERACTION OF NATIONAL LANGUAGES OF MODERN EUROPE

Tatiana Andrienko-Genin

PhD, Doctor of Philological Sciences, Professor
Adjunct Lecturer, Communication,
Florida International University
Miami, USA

TEACHING BUSINESS COMMUNICATION IN PARTICIPATORY CULTURE: NEW PHILOSOPHY AND APPROACHES

Although business communication (BC) is one of the oldest and most fundamental pillars of business relations between individuals and organizations, it is an extremely agile and dynamic field. Innovation and competitiveness that are pertinent to business environment evoke continuous change in BC practices. Of 15 most impactful communication trends for 2023 (according to Forbes Communication Council [6]), 12 imply co-creativity, shared ownership of content and media, shrinkage of time and space between communicators – the features that have created a modern culture of participation, co-ownership and belonging. The concept of Participatory Culture has been introduced by Henry Jenkins [2006, 2009] to describe the communication space as the field of co-creation and involvement of the new generation in social processes. This article **aims** at exploring the transformations of communication skills needed for successful business graduates, and the approaches to shaping the respective competences in the university course of BC.

What is Participatory Culture?

The culture forming out of new generations' involvement in joint creation of the world's information content and formats has been termed "Participatory Culture". According to Jenkins [10], increasing numbers of young people are "actively involved in participatory cultures – joining online communities (Facebook, message boards, game clans), producing creative work in new forms (digital sampling, modding, fan videomaking, fan fiction), working in teams to complete tasks and develop new knowledge (as in Wikipedia), and shaping the flow of media (as in blogging or podcasting) [10, p. 145].

Describing the people involved in online content co-creation as "a new generation of change makers" [11, para 1], H. Jenkins believes that, by doing so, "a growing portion of the general public has expanded its communication capacities, exerting a much greater degree of control over the production and

circulation of media than ever before. In the process, they have been participating in the culture around them in powerful new ways” [Ibid.]. Thus, participatory culture opens the ways for every individual to change their role from user/consumer to proponent, producer or co-creator of business relevant communication content.

What are defining characteristics of participatory culture?

Describing the medium enabling participation, primarily, for the younger generation, Jenkins defines participatory culture by the following traits:

- 1) relatively low barriers to artistic expression and civic engagement,
- 2) strong support for creating and sharing creations with others,
- 3) some type of informal mentorship whereby what is known by the most experienced is passed along to novices,
- 4) members who believe that their contributions matter, and
- 5) members who feel some degree of social connection with one another (at the least, they care what other people think about what they have created).[10, p. 5-6]

Importantly, what matters in this culture is not participation as such, but empowerment: “Not every member must contribute, but all must believe they are free to contribute and that what they contribute will be appropriately valued” [Ibid., p.6].

With the growth and development of this culture, some more essential features may be added:

- 6) global nature: content produced in one part of the world may be viewed, commented upon, shared or co-created by the users (co-creators) in another part of the world with the respective impacts of cultural differences,
- 7) ‘shrinkage’ of time and space: temporal and spatial borders are blurred in interactions,
- 8) low awareness and no regulation of ownership rights, often resulting in failure to pay credit to the original author(s).

Participatory culture is today’s culture of social interactions, news and media, advertising and marketing, as well as self-directed and interactive learning. Understanding and embracing this culture is a demand of the day for educators and educational institutions.

Is communication different in participatory culture?

This new type of communication culture is no longer compliant with the theoretical linear/transmissional communication model [9; 21], because it cannot be described as one-way or even cyclical communication between two (or any finite number of) communicators. The concepts of “Sender” and “Recipient” are replaced by *Co-creators* who may be multiple rather than binary. The “transmitted” “Message” is transformed into *negotiated content/product*, the “Context” is formed by the interaction of the participants’ contributory *cultures*

and worldviews, while “encoding” and “decoding” processes are replaced by *creative use of verbal, nonverbal, visual and audial means* where new systems of symbols are easily created (like emoji or ringtones).

In ‘creative commons’, a text becomes a “a meaning-generating mechanism” [14], no longer owned by its original creator: individual or organization. All possible interpretations have equal right to existence, no matter how different they may be. Especially varied may be interpretations of messages involving nonverbal language or other subtle forms of communication, resulting in the creation and spreading of new messages, originally not intended. (As an example, see the discussions around Melania Trump’s “I really don’t care, do you?” jacket she was wearing during a trip to a migrant child detention center).

Thus, communicative interactions in participatory culture are most accurately described by the non-linear Interactional Communication Model. They require both theoretical research and experiential implementation into the communication curricula of the future.

What literacies are relevant in participatory culture?

In applied studies, the advent of participatory culture involves reframing of the traditional concept of literacy as the basic skill enabling communicative interactions in the society. A definition of twenty-first century literacy offered by the New Media Consortium is “the set of abilities and skills where aural, visual, and digital literacy overlap. These include the ability to understand the power of images and sounds, to recognize and use that power, to manipulate and transform digital media, to distribute them pervasively, and to easily adapt them to new forms” [16, p. 8]. Jenkins modifies this definition in two ways: first, textual literacy remains a central skill in the twenty-first century; second, new media literacies should be considered a social skill [10, p. 28-29].

The new literacies almost all involve social skills developed through collaboration and networking. These skills build on the foundation of traditional literacy, research skills, technical skills, and critical-analysis skills taught in the classroom. The new media literacies should be seen as social skills, as ways of interacting within a larger community, and not simply as individualized skills to be used for personal expression [Ibid., p. 32]. These changes in communication culture will have multiple impacts on business communications, from building corporate communities, through creating shared written/media products, to advertising and media outreach.

Despite the widely-spread opinion that digital literacy in the young generation is almost universal, and that young people learn key social media communication skills and competencies on their own by interacting with popular culture, the problems of unequal access, lack of media transparency, and the breakdown of traditional forms of socialization and professional training suggest a need for policy and pedagogical intervention. For BC schools and professionals

this implies the renovation of both theoretical and applied approaches to the methods of teaching BC, as well as the course content.

The gravity of the growing concerns is obvious, since Millennials and iGen represent the largest populations in today's workforce [7; 8]. In 3-4 years from now they will represent three quarters of the world workforce. For managers and leaders that college graduates are supposed to become, this means that they "not only have to understand how to best manage youthful, inexperienced employees, but also the unique characteristics of the generation shaped by their experiences... Understanding their behavior and the distinct needs that they have in the workplace will lead to better integration of the new employees and mutual success" [20, p. 5].

Being HiTech-savvy, social networks-oriented and digitally mobile, new generations change the nature, spirit, contents, forms, and ways of BC. Respectively, the university BC programs require fundamental updates in order to meet new cultural and technical demands of the modern workforce. To lead and manage this workforce effectively, business school graduates need the mastery of social communication, participatory collaboration and networking skills, which they expect to obtain from BC courses, and it is the responsibility of the business education community to shape the vision and develop the programs that would meet and outpace the demands of time.

Does participatory culture impact business communication?

Through creating social engagement with the content of brands, marketing and advertising, the community of followers 'appropriates' and transforms the content created by the corporate professionals. In an article "Participatory Culture: From Co-Creating Brand Meaning to Changing the World" H. Jenkins writes:

"Corporations often worry about losing control over their brands. The reality is that they had already lost control years ago, and well-organized groups of their supporters, not simply their foes, can use their brands and their fictional franchises as resources for their own cultural and political efforts" [11, p.39].

Despite notable efforts by companies' communication specialists to create online customer networks and brand-supporting communities, free engagement sometimes turns against them via customer reviews, product videos, comments etc.

In participatory culture consumers become no simple multipliers, but coproducers of meaning. Their messages are more impactful than advertising "because social relationships are trusted, while commercial ones may not be" [13, p. 25]. Thus, if social media reshape marketer's messages and change their meanings/implications/appeal for the audience, the media community will be inclined to trust their peers' 'translations' of messages above the original messages.

Today, numerous business studies and analytics use the domain of participatory culture for the purposes of running business and improving business practices. Digital and networking media have become the platform for commercial institutions to pursue their aims, rather than for individual creativity, as was predicted in 2008 by Deuze et al. [5]. Participatory web communications are analyzed for big data enhancement of companies' sustainability [22] and used for developing and testing user-centered technology [12]. Ultimately, the global co-creative community in participatory culture recreates messages on a different cultural ground, redefining the role of cross-cultural communication: "instead of acting as cultural intermediaries, public relations practitioners must become cultural curators, with the skills to create meaning from audiences, who are now content creators in their own rights, and encourage a true participatory environment that sees cultural values shared as part of an organic exchange process." [19]

Impacting business communication in significant and varied ways, participatory culture raises new expectations of business community, though leaders, content creators and PR professionals: to become influencers they have no other choice than to embrace this culture and participate in directing information flows, creating conceptual networks and shaping mindsets.

Are business professionals ready to delve into participatory culture?

Numerous agents (corporations, startups, small businesses, communities, international counterparts) experience difficulties, tensions, and a variety of related problems in communication efficiency, resulting in losses and/or lost opportunities. This is why an innovate BC course is a very important component of business education at all degree levels: undergraduate, graduate, and doctoral.

The large-scope and in-depth research of Workforce Readiness "Are they really ready to work? Employers' perspectives on the basic knowledge and applied skills of new entrants to the 21st century US workforce" has allocated a set of applied skills that dominate rankings of knowledge and skills expected to increase in importance over next five years. The top 10 of these skills are (in the descending order of ranks):

1. Critical Thinking/Problem Solving
2. Information Technology Application
3. Teamwork/Collaboration
4. Creativity/Innovation
5. Diversity
6. Leadership
7. Oral Communications
8. Professionalism/Work Ethic
9. Ethics/Social Responsibility

10. Written Communications [3, p. 49]

It is obvious that all of them, in one way or another, are related to co-creative and self-reliant communications in participatory culture. The research findings help allocate priorities in BC training which are not so far addressed in the textbooks and syllabi of business communication courses.

As one example of the existing gap, in the end-of-course surveys, graduate students consistently report that most of writing assignments in the workplace are collaborative writing; however, their academic written assignments are mostly individual. This means that the college courses are not so far meeting the expectations of the employers, and in the managerial communication syllabi this task is yet to be addressed by introducing more team and collaborative-writing assignments.

Many urgent concerns brought up by the students are not discussed in most textbooks, such as: technology-mediated communication systems and collaboration platforms; Diversity, Equity and Inclusion language/discourse in the workplace; ethics and social responsibility in internal and external communications; power of leadership communication, etc. To address these aspects, the syllabi should be enriched by readings that represent contemporary scholarly discussions: articles, conference proceedings, event videos etc.

With traditional (textual) literacy still being the focus, the communication course(s) are supposed to equip the new generation of business professionals, leaders and managers also with aural, visual, and digital literacy. This may be achieved by including the assignments to be accomplished in the graphical or audiovisual formats (infographics, charts, videos etc.)

To develop the soft skills that are expected to be in high demand, a new vision of BC education should be developed with the focus on content enrichment, diversity of perspectives and formats, and forms of activities that enhance creativity, collaboration, problem-solving skills, critical thinking and ethical decision-making. Interactions with peers and co-creativity may be achieved through collaborative learning, peer reviews, team projects, role plays which all imply participatory involvement in the creative processes.

Can BC teachers meet the challenges of participatory culture?

Confronting the challenges of participatory culture requires BC educators' collective response through developing and sharing new ideas and practices. One of examples of such collaboration is the Association for Business Communication (ABC) – an international interdisciplinary organization committed to advancing business communication research, education, and practice which “seeks to become the foremost authority in the field of business communication by promoting excellence in teaching, increasing knowledge within the discipline, enriching business communication classes to better prepare students, and improving the quality of communication in the workplace” [2].

As the proponent and propeller of fostering innovation, implementing best practices and knowledge sharing, ABC has united the scholars and professionals to brainstorm on the best ways to imbed the industry trends and expectations in Business Communication curricula, syllabi and courses, fostering the vision of the forming participatory digital business culture and its manifestations in specific tasks and functions performed by business professionals and leaders. With due account of multinational and multicultural landscape of today's business education, special emphasis is made on the value-in-diversity mindset and inclusive leadership.

Some strategies to create participatory culture in the BC classroom and ensure the formation of the respective literacies, competences and skills, include the following:

- Using team assignments and role plays for engaging the students in co-creative activity emulating their professional communications, to cultivate inclusive attitudes and value-in-diversity mindset [1, p.26]

- Storytelling video assignment that challenges students to draw on their lived experience to tell persuasive Diversity, Equity and Inclusion stories that can be posted for the peer review and later used in an actual job interview. [17, p.65]

- Teaching Business Communication in English as a second language through Collaborative Online International Learning. The example of such assignment was presented by Miyuki Takino, Keio University, Tokyo, Japan. The presentation discussed experimental business communication lessons in English as a business lingua franca in a Japanese university through Collaborative Online International Learning with classrooms in Germany, Hong Kong, and the USA. [18, p.60].

- Color-coding feedback that uses a visual approach to meet the preferences of today's students, enhancing their visual communication competence and making their written assignments more stimulating and enjoyable. [15, p.66]

- Teaching networked writing in the creator economy with Medium.com: using networked blogging to share ideas in the creator economy, teaching the Business Writing students to blog as entrepreneurs or corporate content managers with Medium.com. [4, p. 20]

Conclusion

The variety of educator's approaches demonstrates the need of comprehensive analysis and deep revision of the BC course learning outcomes, as well as content and syllabi towards their alignment with the latest trends in the development of communication culture and business. The focus of innovations is expected to reflect the advent of participatory culture in the workplace and company communications, embracing diversity, collaboration and co-creativity;

fostering inclusivity and value-in-diversity mindset. The other important focus is integration of communication and technology both in the content and forms of business courses delivery, to prepare the students to make the best use of collaborative workplace environment and media-based social interactions.

References:

- 1) Andriienko-Genin, T. (2022). Inclusivity in an Online Class through Teamwork and Role Play. *Reconnecting and Re-engaging Our Research, Teaching, and Networks*. (2022). Program of the ABC 87th Annual International Conference: October 3-8, 2022, Tampa, Florida, USA, p. 26
- 2) Association for Business Communication. <https://www.businesscommunication.org/p/cm/ld/fid=1>
- 3) Casner-Lotto, J., & Barrington, L. (2006). *Are they really ready to work? Employers' perspectives on the basic knowledge and applied skills of new entrants to the 21st century US workforce*. Partnership for 21st Century Skills. 1 Massachusetts Avenue NW Suite 700, Washington, DC 20001. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519465.pdf>
- 4) Cummings, L. (2022). Teaching Networked Writing in the Creator Economy with Medium.com. *Reconnecting and Re-engaging Our Research, Teaching, and Networks*. (2022). Program of the ABC 87th Annual International Conference: October 3-8, 2022, Tampa, Florida, USA, p. 20.
- 5) Deuze, M. (2008). *Corporate appropriation of participatory culture*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishers.
- 6) Forbes Communications Council (Dec 20, 2022). 15 Digital Communications Trends That Will Remain Impactful In 2023. Retrieved 04/24/2023 from: <https://www.forbes.com/sites/forbescommunicationscouncil/2022/12/20/15-digital-communications-trends-that-will-remain-impactful-in-2023/?sh=8035c69426f8>
- 7) Fry, R. (April 11, 2018). *Millennials are the largest generation in the U.S. labor force*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/04/11/millennials-largest-generation-us-labor-force/>
- 8) iGen at Work: Understanding Risk-Taking, Motivation and More Across Generations (February 10, 2021). Webinar. <https://www.travelers.com/travelers-institute/webinar-series/symposia-series/igen-at-work>
- 9) Jakobson, R. (1961). Linguistics and communication theory. *Proceedings of symposia in applied mathematics* (Vol. 12, pp. 245-52).

- 10) Jenkins, H. (2009). *Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century*. The MIT Press. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/26083/1004003.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- 11) Jenkins, H. (2014). Participatory culture: From co-creating brand meaning to changing the world. *NIM Marketing Intelligence Review*, 6(2), 34-39.
- 12) Johnson, R. R., Salvo, M. J., & Zoetewey, M. W. (2007). User-centered technology in participatory culture: Two decades “Beyond a narrow conception of usability testing”. *IEEE transactions on professional communication*, 50(4), 320-332.
- 13) Kozinets, R. V., de Valck, K., Wojnicki, A., & Wilner, S. J. (2014). Lost in translation: The social shaping of marketing messaging. *NIM Marketing Intelligence Review*, 6(2), 22-27.
- 14) Lotman, Yu. (1990) *Universe of the mind: a semiotic theory of culture* / Yuri Lotman; Introduction by Umberto Eco. translated from Russian by Ann Shukman. Indiana University Pless. Bloomington & Indianapolis. 330p.
- 15) Luck, S. (2022). *Color My World: A Visual Approach to Feedback. Reconnecting and Re-engaging Our Research, Teaching, and Networks*. (2022). Program of the ABC 87th Annual International Conference: October 3-8, 2022, Tampa, Florida, USA, p.66
- 16) New Media Consortium (2005). *A Global Imperative: The Report of the 21st Century Literacy Summit*.
- 17) Odom-Reed, p. (2022). *Lived Experience Matters: Purposeful and Persuasive Diversity, Equity, and Inclusion (DEI) Storytelling. Reconnecting and Re-engaging Our Research, Teaching, and Networks*. (2022). Program of the ABC 87th Annual International Conference: October 3-8, 2022, Tampa, Florida, USA, p.65
- 18) Takino, M. (2022). *Teaching Business Communication in BELF through Collaborative Online International Learning (COIL) and Task-Based Learning (TBL. Reconnecting and Re-engaging Our Research, Teaching, and Networks*. (2022). Program of the ABC 87th Annual International Conference: October 3-8, 2022, Tampa, Florida, USA, p.60)
- 19) Tomblason, B., & Wolf, K. (2017). Rethinking the circuit of culture: How participatory culture has transformed cross-cultural communication. *Public Relations Review*, 43(1), 14-25.

20) Schroth, H. (2019). Are you ready for Gen Z in the workplace? *California Management Review*, 61(3), 5-18.
<https://doi.org/10.1177/0008125619841006>

21) Shannon, C. E. (1948). A Mathematical Theory of Communication. *Bell System Technical Journal*. 27 (3): 381. doi:10.1002/j.1538-7305.1948.tb01338.x.

22) Sivarajah, U., Irani, Z., Gupta, S., & Mahroof, K. (2020). Role of big data and social media analytics for business to business sustainability: A participatory web context. *Industrial Marketing Management*, 86, 163-179.

Abstract

Participatory culture has created a space of involvement into social processes of new generations, empowering them to shared creation of meanings and content, and changing the communications landscape. Communication in participatory culture, characterized by social connectedness, co-creativity and knowledge-sharing, is best described by interactional communication model. In business communication, this culture blurs the borders between professional influencers and user-content generators, which raises new expectations of the future business communication professionals, business leaders and managers. The article explores the transformations of communication skills needed for successful business graduates, and the approaches to shaping the respective competences in the university course of business communication.

Key words: participatory culture, co-creativity, knowledge-sharing business communication, interactional communication model

Анотація

Культура співучастності створила простір для залучення до соціальних процесів нових поколінь, надаючи їм можливості спільно створювати смисли та контент, а також змінювати комунікаційний ландшафт. Комунікація в культурі співучастності, яка характеризується соціальною єдністю, спільною творчістю та обміном знаннями, найкраще описується інтеракційною моделлю комунікації. У діловому спілкуванні ця культура стирає кордони між професійними впливовими особами та творцями користувацького контенту, що породжує нові очікування від майбутніх професіоналів ділової комунікації, бізнес-лідерів і менеджерів. У статті досліджено трансформації комунікативних навичок, необхідних успішним випускникам факультетів бізнесу, та підходи до формування відповідних компетенцій в університетському курсі ділової комунікації.

Ключові слова: культура співучастності, співтворчість, бізнес-комунікація, обмін знаннями, інтеракційна модель комунікації

Sara Greaves

Professor of translation studies and English poetry
Aix Marseille Univ, LERMA
Aix-en-Provence, France

“DON’T FENCE ME IN”: TRANSLATING PLURIDENTITIES

“Don’t fence me in” is the title of a song by Cole Porter, sung by Bing Crosby and the Andrews Sisters in 1946, recycled in 2021 as the title of a different song by the Australian punk rock group, Amyl and the Sniffers. Both songs allow the title phrase to resonate freely, allowing listeners to identify with sensations of confinement of all kinds, while closely reflecting their time. Porter’s is set in the Wild West beneath starry skies, with the accusations of fencing-in levelled at a patriarch called “Popper”, and the punk rock version – which was played recently on French radio channel France Culture to illustrate Hegel’s reifying categories – is set in today’s world with young people’s demands for gender fluidity. The perceived threat of fencing-in is that of gender binaries, of a cultural environment composed of mutually exclusive “scenes”, each with a clearly-defined identity, or other people’s “ulterior motives”. But the desire not to be fenced in can be applied to any number of situations of oppression, and I use this phrase out of empathy for a nation whose aspiration for freedom, whose particular cry of “Don’t fence me in” has resulted paradoxically in its people being forced, temporarily, to rally beneath a flag, a national identity.

This paper will be concerned with the sensation of being fenced-in by language, in particular the mother tongue, and with translation as a form of release from mother tongue tensions. We will begin by looking at some of the ways in which language can be perceived as restrictive or confining, then turn to some literary examples of translating or “translationwork”, to borrow a phrase from British translation studies scholar Clive Scott¹ – the action or process of translation rather than translated texts, what Henri Meschonnic called “le traduire”² –, before focusing on creative translation classes in which techniques such as plurilingual writing, cut-ups and self-translation can enable plural and hybrid identities to emerge while paving the way for the individual voice.

Language constraints

There are various reasons why language may be experienced as a constraint. One is its inherent tendency to reify and essentialise, enclosing living,

¹ Clive Scott, “The translation of reading”, *Translation Studies*, 4:2, 213-229, 2011. DOI: [10.1080/14781700.2011.560020](https://doi.org/10.1080/14781700.2011.560020)

² *Poétique du traduire*, Verdier, 1999.

growing beings, concepts, social classes, ethnic or national minorities, institutions and so on, within fixed boundaries. This characteristic of language has been critiqued and deconstructed in recent decades by feminism and cultural studies (poet and writer James Fenton, for instance, was using the pronoun “she” as a universal pronoun in the eighties), and, in the days of LGBTQ+ and inclusive writing, has become in some circles a minefield of controversy. Pronouns and possessives, in English, in French both singular and plural nouns along with adjectives and all other forms of agreement, are all gendered, or perceived more generally as essentializing and predicating, with words such as “slave” being replaced by “enslaved people”³, which lends a provisional, non-essentialising character to the language, with the intention of separating the people from the label. Medical diagnosis, particularly in mental health, is another crucial area, where the stigma attached to terms such as Alzheimer’s or dementia makes the conditions all the harder to live with. In Britain the pendulum swings back and forth between those who want to call a spade a spade, as when modernist writer Wyndham Lewis defended the word “skivvy” for a female domestic servant in the thirties despite its derogatory connotations, and those alert to the way language encloses, imprisons, or stigmatises. This sentiment sometimes leads to the use of euphemism, and we think of the terms that have replaced the blunter terminology for infirmities or handicap, such as the phrase “visually challenged”, or of the critique of euphemism by Giorgio Agamben with respect to the Shoah⁴. Agamben famously objected to the term “Holocaust” because of its religious connotation that inhibits thought rather than furthering the necessary investigation to map a new ethical territory for the horrors of the death camps, thus alerting us to the way in which language, whether through cliché or connotation, can prevent thought, feeling or empathy.

On the other hand, language’s tendency to veer away from reality, its ability to create imaginary worlds and produce abstractions has been met with suspicion, as with the controversy concerning language and universals in the Late Middle Ages led by William of Ockham and known as Nominalism. A critique of language’s universalizing tendencies, it rejected the idea of a difference between actual and potential being. Language for the nominalists was seen as imposing a universality that does not exist in the world beyond language: “Nominalism denied the real being of universals on the ground that the use of a general word (e.g., “humanity”) does not imply the existence of a general thing named by it.”⁵ A similar rejection of the universality of language characterizes contemporary

³ *The Guardian*, 24 April, 2023, p.4.

⁴ Agamben, Giorgio, *Ce qui reste d’Auschwitz: l’archive et le témoin*, Homer Sacer III. Trans. Pierre Alferi, Payot & Rivages, 2003.

⁵ <https://www.britannica.com/topic/nominalism>

advocates of inclusive writing, whose criticism of language derives from the perception of an imbalance of power in social structures (such as between the sexes) and a lack of visibility for certain communities or identities. Whereas Nominalist sentiment has sometimes given rise to great poetry (a famous example is Gerard Manley Hopkins's "Pied Beauty", in which precise evocations are found for "dappled things", such as in "rose-moles all in stipple upon trout that swim"⁶), the critique of gender representation within language has led to another kind of revolution: the adoption of a form of intralingual translation from non-inclusive to inclusive writing, which for the language-user introduces a strong degree of foreignization or alterity into the mother tongue. This may or may not be welcome but it can at least be said that it inscribes and visibilises plurality in language.

Reflecting on language and its constraints reminds us that translation is a case in point. The translator is torn between two types of constraint: that of the mother tongue as a vector of identity, and the threat to it that the foreign language represents, and that of the foreign language to which the translator also desires to be faithful. Nowhere is the hold of the mother tongue felt more keenly than in translation, with foreignising translations sometimes rejected due to modifications of its syntax, its phonetic or lexical systems being experienced as a violation, as if the mother tongue were sacred and translation taboo. Conversely, to the bilingual reader of the translated language, as perhaps to the traveller or ethnographer familiar with the translated culture, domesticating translations can be found guilty of another type of violence, that of the colonial power – a far cry from Paul Ricoeur's conception of translation as hospitality⁷.

As well as these examples of philosophical, ethical, socio-political or literary perspectives on the constraints of language, there are also cases of feeling psychically trapped. Some individuals experience their mother tongue as stifling and suffocating or as anxiety-inducing, and seek to escape from its ascendancy by moving out of its sphere. The mother tongue has a holding, containing function for the psyche or for the self, it provides an enveloping cocoon of reassurance and reinforcement, a protective yet porous membrane or skin that upholds the ego, to borrow a metaphor from psychoanalyst Didier Anzieu, who coined the term "Skin-ego" in his 1985 book *Le Moi-peau*⁸. However, this beneficial function can turn on the self and not only hold but hold them up and hold them back, leaving them holed up, locked in compulsive neurosis or psychosis. Such is the case with some renowned literary figures or

⁶ Gerard Manley Hopkins: *Poems and Prose*, Penguin Classics, 1985.

⁷ *Sur la traduction*, Belles Lettres, 2016, p. 10.

⁸ Dunod, [1985] 1995.

psychoanalytical patients, who – of interest in connection with translation and identity – have found in translating a way out or a way forward.

Translationwork

Often the target language of this “translationwork” can be described as a “counter language”, adopted or created as an escape route or deviation from the mother tongue. In a 2019 article, Aude A. Gwendoline demonstrates the role of translating as a healing process, recalling for instance how when Artaud was in the care of Dr Ferdières in the psychiatric hospital in Rodez, the art-therapist suggested he try translating Lewis Carroll’s nonsense poetry into French⁹. This gave rise to highly idiosyncratic translations and a new lease of poetic creation. Gwendoline also discusses Freud’s patient Anna O., who refused to speak her mother tongue, German, only expressing herself in English, and Nancy Huston, who practices self-translation and has written about the sense of freedom and uninhibitedness she experienced when writing in French, her second language. Another famous example mentioned by Gwendoline is the American writer Louis Wolfson, the author of *Le Schizo et les langues*, who devised an elaborate writing system based on homophony between a syllable of English, his mother tongue, and a syllable in another of the four languages he was studying, as a way to escape the stifling sphere of the mother tongue¹⁰. Samuel Beckett’s literary use of French is often thought of as a counter language too, but psychoanalyst Yoann Loisel convincingly argues that French formed a continuum with English, not a rupture, that whichever the language Beckett was pursuing the same goal – that primal energy that adult life in language had diluted or repressed¹¹.

A recent example of the creation of a counter language, and of a sophisticated form of “translationwork”, an exercise in self-healing – as an elaborate decoy in a process of resilience, to quote Boris Cyrulnik – is provided by Comédie française actor, director and writer Denis Podalydès. In *Célidan disparu*, an autobiographical text, the sphere of the mother is portrayed as an aura of anxiety, and one can speculate that this might be what led the young Podalydès to invent a foreign country of his own, named *Penher*, with a geography and a

⁹ « La traduction-guérison : un aperçu de cette métaphore à la lumière de quelques cas célèbres », *Itinéraires* [En ligne], 2018-2 et 3 | 2019, mis en ligne le 20 février 2019, consulté le 24 avril 2023. URL :

<http://journals.openedition.org/itineraires/4930> ; DOI :

<https://doi.org/10.4000/itineraires.4930>

¹⁰ *Op. cit.*

¹¹ “Samuel Beckett’s Change of Literary Language: An Apparent Severing of Links to Continue Writing on the Maternal Side of Language”, *Language Learning and the Mother Tongue: Multidisciplinary Perspectives*, Sara Greaves and Monique De Mattia-Viviès (eds.), Cambridge University Press, 2022, pp. 137-170.

history, its own laws and politics, and of course a language¹². This language is intimately related to the child's mother tongue as it uses French words written backwards – it is in fact a mirror image of French. Just as for Artaud, translationwork involved a replay of the psychoanalytical mirror stage, to the extent that the translated text overwhelmed and cannibalized the source text, with Artaud accusing Lewis Carroll of plagiarizing *him*, so Podalydès seems to have practised a kind of intralingual translation within his mother tongue, as if to reboot the process of individuation and self-recognition in a kind of distorting mirror. Insufficiently neurotic, no doubt, to be duped by his own illusion, the actor describes how he finally abandoned his parallel world with a deep sense of self-disgust, and reflects on his intuition that his profession, involving memorizing pages and pages of other people's words, might be a continuation of that childhood experiment with alterity. Such an experience pertains to what we might call (m)othering the self, recalling Monique De Mattia-Viviès's concept the *langue mat-rangère* or (m)other tongue, in which the mother tongue and the foreign one are seen not as distinct but interconnected : at once a strategy of survival, of self-protection, and a bid for freedom and self-reliance – the challenge of unfamiliar rhymes and rhythms. Interestingly, he mentions the difficulty of speaking *Penherois*, his invented language, which involves a complex mental effort, and its awkward unwieldiness, its ugliness.

All these writers could be said to differing degrees to have been fenced in by the sway their mother tongue holds over their psyche, and to have found in translation or self-translation the means to exist elsewhere, in a distinct space in which the emotional stakes are lower. A similar principle is at work in creative translation classes, in which students are invited to write creatively, playfully, using the range of languages at their disposition and projecting plural, interconnected identities.

Translating pluridentities

Paul Ricoeur speaks of the resistance of languages to translation and of the inhibiting assumption of untranslatability that haunts the translator before even setting out¹³, but goes on to observe that the obsessive influence of this resistance is alleviated once the translationwork has begun.¹⁴ Creative translation can be seen as taking its cue from this: torn between two masters, as Ricoeur

¹² Mercure de France, 2022.

¹³ « [Le traducteur] rencontre [cette résistance] dès avant de commencer sous la forme de la présomption de non-traduisibilité, qui l'inhibe avant même d'attaquer l'ouvrage. » *Sur la traduction*, Belles Lettres, 2016, p.4.

¹⁴ « Mais la résistance à la traduction revêt une forme moins fantasmatique une fois le travail de traduction commencée. » *Sur la traduction*, Belles Lettres, 2016, p.4.

writes, a literary translator must withhold his own subjectivity, as was brilliantly illustrated by Brice Mathieussent's novel, *Vengeance du traducteur*¹⁵, in which the translator's footnotes take up an increasing amount of space on the page, and one could perhaps add to the list of types of violence in translation that perpetrated against the self. Creative translation is thus a way of reintroducing subjectivity into the process of translation, and thus into language use. It is a pedagogical approach within translation studies that I have been developing with undergraduate and Masters students in the English department of Aix-Marseille University for about a dozen years. Inspired by creative writing workshops as taught on the Aix-Marseille professionally-oriented course *Formateur en atelier d'écriture*, it uses creative writing exercises, often based on Oulipian writing constraints adapted to transcultural English-language poetry, self-translation, cultural transposition, plurilingual writing, writing between languages and, recently, cutups. It takes a circuitous, round-the-houses approach which contrasts with translation as it is traditionally taught, and students are also required to think reflectively on their productions and on their relationships with their languages. My observation over the years is that creative translation undoubtedly helps students with language proficiency and with the interlingual translation they are required to produce in the context of their English studies degrees, but also enables them to explore plural identities and identity fluidity, otherwise known as pluridentities.

Creative translation draws on postcolonial theory, socio- and psycholinguistics and didactics as well as translation studies. Students are invited to experiment with notions such as Homi Bhabha's third space, mixing languages to create new cultural hybridities, or Lawrence Venuti's invisibility of the translator, seeking to counteract that invisibility not only by foregrounding the foreign in the translated text, but by celebrating self-consciousness and developing a metatranslational dimension. It can alert students to the imbalance of power in languages between nations or within multicultural societies, or the divergent roles languages can play within an individual speaker or writer, the varying degrees of emotional attachment languages can elicit. Through writing parodic re-translations of canonical texts or translating their own texts interlingually through self-translation, students can explore actual, potential or imaginary identities, thereby releasing tensions relating to their own sometimes complex and conflictual, inhibiting or imprisoning sense of belonging and identity. Above all, however, creative translation is a pedagogy and the underlying identity that it takes to task is that of the student as such, a status too often synonymous with a kind of cultural subaltern, trained to consider works of literature with inhibiting reverence, or bound by formalistic methodologies.

¹⁵ P.O.L., 2009.

I recently asked a group of eight Masters students studying Cultural Studies in the English-Speaking World to assess a Creative translation course by means of a questionnaire. Displaying a range of national identities, Franco-Algerian, Austro-Polish, Franco-Italian, Franco-Comorean, Tunisian, and French, their answers provide insights into the following: the powerful ascendancy of the mother tongue; learning a foreign language as a possible escape from its hold; and the benefits of encouraging subjectivity and creativity in language learning. In connection with the ascendancy of the mother tongue, here is Malika's answer to the question "Do you have the impression of changing identity when you write or speak in a different language?":

"My mother tongue is Arabic and it is extremely hard to express yourself without thinking about the moral and social constraints."

Malika experiences her mother tongue as morally and socially restricting, as exercising a moral censorship. Another perspective is provided by Katia, who evokes emotional inhibitedness:

"I feel that I am more myself in English than in my mother tongue. In my mother tongue I have emotional boundaries and fears because people might judge me. Whereas in English I can express everything without being scared of judgement from family and friends (there is only a fear of judgement from native speakers)."

This was confirmed by Féthi:

"I definitely think that we change identities once we change languages, and could act in a stark opposition to our inherent nature, but of course the core always remains the same deep inside. I mean I know for a fact that I could never not even in a hundred years find the right words to express certain feelings or emotions in my own native Arabic..."

Clara, whose mother tongue is French, highlights excessive self-consciousness in her mother tongue, as if there were too much selfhood, too much subjectivity there:

"I tend to be too self-conscious when I speak French, whereas I'm far more relaxed when I'm speaking in English. It's another self that doesn't have to be perfect – for I'll never speak in English the way I can in French. And it feels good to just "be"."

Even when no change of identity is experienced and no observation of moral, social or emotional constraints, the foreign language may be perceived as providing a release of tension and a tranquility not found in the mother tongue:

English is technically my third language, though I consider myself more comfortable in it than in both of the other languages I speak. This is stemming from my exposure to the English-speaking world since a young age.

These responses paint a more nuanced picture of the mother tongue than we frequently assume, basing our expectations for the mother tongue and our

assessment of bilingualism on proficiency and fluency alone. For instance, François Grosjean writes in *Bilingual: Life and Reality*: “Despite the increasing emphasis put on language use when describing bilinguals, one cannot do away with the notion of fluency – that is, which languages bilinguals know and the degree of proficiency they have in them.” (Harvard University Press, 2012, p.23). Undeniably, these students – after several weeks of writing between languages – perceive their mother tongue as inhibiting to differing degrees, and acknowledge a greater sense of freedom in the languages they have chosen to study.

Considering the second insight provided by the questionnaire – the function of the second language as an escape from the hold of the mother tongue – we note that this emancipatory effect in the foreign tongue takes different forms. Malika observes:

“I feel more liberated when I use the English or the French language. I feel that I am able to say whatever I want without being judged.”

For Katia, despite having two mother tongues, the foreign language provides a refuge in which the individual can hide from family pressures:

“Although I have never lived in an anglophone country, I feel a deep connection to the language and prefer to communicate in English. Maybe this can be explained by the fact that it is a language which I learned by myself and which my family cannot speak, so I was able to evolve in this secret identity and explore the space which I needed to take.”

This subjective dimension is the third insight mentioned above, and the main aspect that creative translation aims to develop in language learning. In answer to the question “Do you think creative translation is a good way to explore identity?” Féthi wrote:

“I think Creative translation is not only a good way to explore identity, but also it is a great way to get touch with one’s various sides and identities... [...] Thanks to the boundless freedom that it has to offer us, creative translation is bound to stimulate creativity in each one of us, and when we are creative and inspired, the mind becomes open and receptive to endless possibilities, trains of thought and ideas which would definitely lead to the exploration of the self and of one’s identity, or the various identities that one conceals from within.”

When Féthi writes “get in touch with”, he would seem to be referring to aspects of his personality that are not usually solicited by his courses in English studies. In answer to the question: “What surprised you during the writing and translating exercises – were you ever surprised at yourself?”, he listed several points, among them the fact that the course had contributed to his self-esteem. Katia’s answer to the same question was also enthusiastic, and she claims to have been surprised at her own talent:

“I have to admit that I was rather surprised by my ease to indulge in the process. It turned out that allowing a creative dimension in translation

emancipated me from the conventional and expected framework. I no longer felt constrained in the exercise, I reached for further tools and different methods that I would usually have, and also: I loved it!"

I would like now to introduce a new creative translation exercise that I have been experimenting with, inspired by Helen E. Mundler's work on cutups¹⁶. Cutups – associated with surrealism but the technique goes back a lot further – can be envisaged as an intermediary text inspired by Clive Scott's approach to literary translation, with its focus on the translator's reading of the source text. Composing a cutup can be a way to register, verbally and visually, a reading experience, in a "relatively instantaneous" (Scott) here and now. The following is an example of a cutup produced this semester¹⁷, of which the source text is a seven-stanza poem by Daljit Nagra, a British poet, in which the speaker reflects on his upbringing as a second generation child of Indian parents:

"Ode to England"

There was a time on your island of the spires
when I was a child in the clouds with no inklings.
My fingers woven and raised to your language
which came from the cuckoo on our roof,
over which my sounds
were the hollow of its Indian cousin, the kokila.

England, your scannel songs were greetings
from paperboy to whistling postman to bowler hat
who nodded to boiler suit. The clipped laughs
and mumbles I mimicked in the mirror: my head
upright as a gentleman
to fake the high notes as rawwraww
or croak fleurrr. [...] ¹⁸

¹⁶ **Helen E. Mundler.** « Criticism, practice, pedagogy: creative convergence through A.S. Byatt's *Babel Tower* », *E-rea*, 20.1 | 2022. <http://journals.openedition.org/erea/15293> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/erea.15293>

¹⁷ With my sincere thanks to Clara, the author!

¹⁸ *British Museum*, Faber & Faber, 2017.

Fleur ♡

My arms wide as Garuda,
the Himalayas
or the kokila,
croaking "rawwraww" like the eagle of the gods;

You were the sepia monarch of the world
Flying through the sky's golden days,
Sometimes blue as a Hindu god,
That twirls and lops in this devotional ball

My fingers woven and raised to your language
I'd jump down for the high notes
Uttering A brillig of bonbon and sherbet
The very joys and desires of a child in the green clouds

Hence your middle name,
echoing the garden's dangling leaves,
chiming like the first flowers of spring:

"fleurrrr."

→ Ode to the other self within; our inner child

I kept this sense of nostalgia, the notion of "Maara had for England, while conveying the en

Both translation studies and cultural theory posit the existence of a third term that an in-between text, space, language or stage. Paul Ricoeur refers to “a third in-existent text”¹⁹, Homi Bhabha coined the phrase “third space”, Walter Benjamin imagined a “pure” messianic language of translation that transcends individual historical translations, and interpretive theory envisages an intermediary stage that takes place within the mind of the translator. Placed between those two demanding taskmasters, the source language and the target language, the student of Creative translation is invited to have recourse to cutups, meaning that the source text is recomposed to produce a text that is a self-appropriation, a subjective rewriting, while at the same time using the selfsame words as the source text, letting the text write itself and allowing for the play of the unconscious.

I asked my students if making cutups of source texts produced a deeper level of engagement with the text than if they had started translating as usual. Clara wrote interestingly of the mechanical dimension of language and of a move from a passive to an active writing experience:

“Owning” the poem by making cutups definitely allowed me to feel closer to the text and the meaning. I do believe it inspired my translation afterwards, as I felt that I just embraced the mechanisms to create such a piece. It is as if I went from passive to active in my approach to translation (experience being a significant tool).

This response, I would suggest, implies that with this method the desire for the letter of the text, to which Antoine Berman testifies in his defence of foreignizing the target language in translation, is satisfied, even as the subjectivity of the translator asserts itself²⁰. Similarly, in Katia’s words: “Taking the author’s text and re-wording it in our own design puts a personal touch in the text as well as [it] keeps the original’s identity intact since we are simply recycling the words.” The necessary parting with the letter of the text, the mourning process which Paul Ricoeur sees as inherent to translation, is facilitated and the student is free to find their own voice. Féthi puts it this way:

“[...] through cutups, we become a part of the writing process in that text, we become active participants in that text. As opposed to the traditional translation approach when we simply play it safe, and watch from a distance, instead of actively participating in the writing process.”

We have seen how words, phrases and grammar can have an enclosing function on individuals or groups of speakers, and some of the diverse perspectives on this aspect of language. We have taken a rapid overview of some

¹⁹ *Sur la traduction*, Belles Lettres, 2016, p.6.

²⁰ *L'Épreuve de l'étranger : Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*, Gallimard, 1984.

celebrated instances of mother-tongue ascendancy within the psyche and of the varied approaches to translation or self-translation as a means of emancipation. Finally, we have shown how creative translation can learn from these examples and a pedagogy be developed in language learning to help the student reclaim agency and devise strategies through writing and translating their pluridentities as they choose, thereby enhancing subjectivity in language and enabling them to find their own voice.

Наталія Березнікова

старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна

ІРОНІЯ В ІНТЕРТЕКСТОВОМУ МОДУСУ НАРАТИВУ ЯК СКЛADOVA КОМУНІКАЦІЇ КОРИННОГО ПИСЬМЕННИКА ШЕРМАНА АЛЕКСІ

Полікодовий текст як комунікація письменника із читачами посідає одне із місць у парадигмі мультимодальних досліджень лінгвістики. Творчість Шермана Алексі, корінного американського письменника Північної Америки, пропонує багатий діапазон творчих робіт для аналізу представлення та сприйняття його літературних творів, поезії та прози. У цей ряд можна додати також самі друковані сценарії до авторських фільмів, безпосередньо самі фільми Шермана Алексі, виступи письменника у медіа просторі, інтерв'ю із відомими журналістами на телебаченні, ретрансляції на каналі youtube, тексти інтерв'ю у збірках. Дуже важливе місце приділяється автором малюнкам, які присутні на обкладинках книжок. Л. Макарук зазначає, що «мультимодальність багатогранна, і друковані тексти, і відео записи із елементами усного та писемного мовлення – мультимодальні.<.. > Це щоденна реальність. Це наш життєвий досвід, він мультимодальний, оскільки ми сприймаємо довколишню дійсність зором, за допомогою звуків, рухом» [6, с. 137]. Отже, маємо матеріал для досліджень у сфері сприйняття полікодових творів Шермана Алексі в рамках мультимодального дискурсу американських студій.

Тексти корінного письменника вміщують особливу комунікацію, призначену для молодих нащадків корінних, для широкої аудиторії читачів та слухачів презентацій його творів у книгарнях. Тексти Шермана Алексі, зазначає дослідниця О. Шостак, відразу можна впізнати серед голосів багатьох корінних письменників Північної Америки [8]. Багато гумору,

іронії, пародії та стьобу, які є маркерами творчості письменника та, одночасно, візитівкою корінного літератора, чий заклик на виживання повідомляється у текстах творів [1; 2; 7; 8].

Комунікація у текстах містить подвійне кодування, яке притаманне творам постмодерна. Ш. Алексі закликає читача у такий спосіб до особистісних досліджень кодованих текстів. Дослідниця О. Шостак вказує на притаманну авторським текстам таку ознаку як інтертекстуальність, із використанням алюзій, подвійного кодування, метатекстуальності та наголошує про особливе місце пастишу у творах Шермана Алексі [8; 7].

Саме через поєднання видів інтертекстуальності, текст письменника, як зазначає І. Гринишина, «випромінює низку вивченого тексту, підходів до нього, <...> єдність форм та змісту, <...> взаємодію та взаємне проникнення різних тем, проблем, характерів, типологічних суджень, усвідомлених запозичень. Інтертекстуальність пов'язана із інтерпретацією, історичною поетикою, з історико-літературним процесом» [3, с. 33].

Одним із важливим підходом до висвітлення вживаності іронічного модусу є інтерпретація авторських текстів. Закодовані іронією, текстові локуси можуть містити ретрансляцію подій, погляди особистостей, коментарі героїв щодо справжніх або вигаданих постатей простору втору, ставлення героїв до сучасного життя молодих індіанців в мультикультурній спільноті Північної Америки [7; 8]. Все це викликає сміх завдяки вжитими письменником таких інструментів гумору у постмодерних творах як іронія, насмішки, пародії, сатири, стьобу [2; 7; 8]. Дослідниця І. Кропивко доводить, що «процедура інтерпретації читачем текстів замикає на собі процеси його творення й сприйняття, як така що завбачена у самому тексті та індивідуально реалізована читачем. <...> Сприйняття літературного твору розглядається з перспективи продукування нових культурних значень» [4, с. 24].

Письменник саме авторський алгоритм виживання як поєднання гумору та уяви. У такий спосіб виказується автором ставлення до боротьби за виживання та подається багатовекторні сценарії перспективного життя нащадків корінних та пропонується авторська гра із читачем «на різних конвекційних рівнях», які вміщує «постмодерністський іронічний дискурс» [5, с. 24, 25].

Отже, поглиблення досліджень текстів корінних авторів Північної Америки як маркеру культури національної ідентичності крізь призму іронічного дискурсу та постмодерної інтертекстуальності є доцільним у світлі розробок кафедральної теми «Культурна модальність як визначник національної ідентичності у світовій літературно-художній спадщині».

Список використаних джерел:

1. Базова, В.І. Просторовість як маркер національної ідентичності у текстах корінних письменників Північної Америки/ В. Базова //Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: зб. наук. праць. Київ, 2022. С.18-25.
2. Березнікова, Н.І. (2022) Особливість авторського погляду на освіченого індіанця: формування особистості молодих корінних героїв Шермана Алексі у великому місті. *Міжнародний науковий журнал «Grail of Science»*. №16. С. 310 -311. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.054>
3. Гринишина, І. І., Марченко І. І. (2012). Інтертекстуальність та її роль в аналізі літературного твору. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Літературознавство*. № 12. С. 31-35.
4. Кропивко, І.В. (2022). Інтерпретативні стратегії сучасної прози в контексті літературознавчої антропології. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. Том 2(24). С. 17-28. DOI:10.32342/2523-4463-2022-2-24-2*
5. Кропивки, І. В. (2020). Іронія і сміх. . *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. Том 2(24). С. 17-28*
6. Макарук, Л. (2018). Мультиmodalність та полікодовість у сучасних лінгвістичних студіях: школи, постаті, підходи. *Науковий журнал Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки: Актуальні питання іноземної філології*. № 9. С. 133-142.
7. Шостак, О. Г. *Художні вираження національної ідентичності в творчості сучасних північноамериканських письменників корінного походження: монографія*. Київ: Талком, 2020. 554 с.
8. Шостак, О.Г. (2022). Пошуки власної ідентичності як постмодерна гра у творчості Шермана Алексі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. Том 2 (24). С. 121-129. DOI:10.32342/2523-4463-2022-2-24-10*

Ірина Білецька

д. пед. н., професор, завідувач кафедри теорії та практики іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

АНГЛІЙСЬКА ЛІНГВА ФРАНКА В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

У міру розширення Європейського Союзу все більшої значущості набуває мова-посередник, роль якої виконує англійська. Поширення

англійської мови продовжується де-факто, і цей процес навряд чи можна зупинити, оскільки він відбувається не внаслідок політичних рішень, а внаслідок добровільного вибору мільйонів громадян, що здійснюється з суто прагматичних міркувань. Поки вчені та політики дискутують, життя йде своїм шляхом, і англійська мова займає все більш стійкі позиції. Наприклад, вся діяльність допоміжних служб органів Євросоюзу – секретаріатів, груп референтів тощо – здійснюється лише англійською мовою.

А. де Сваан досить влучно охарактеризував поширення англійської мови: «чим більше мов, то більше англійської». На думку науковця, кількість мов лише посилює гегемонію англійської в реальній комунікації. Чим більше фрагментований лінгвістичний ландшафт Європи, тим більшою є потреба у спільній мові, яка здійснює об'єднуючу функцію у багатомовній Європі. Англійська мова слугує основним засобом комунікації в Європі, але офіційне визнання цього факту все ще є табу в органах ЄС, і, як це не парадоксально, бездіяльність Єврокомісії у цьому питанні працює на користь фактичної консолідації її використання в європейській мовній ситуації [8, с. 577, 578].

Ще у 1981 р. один із основоположників соціолінгвістики, теоретик диглосії та творець міжнародного тесту TOEFL Ч. Фергюсон писав, що англійська використовується на Європейському континенті як міжнародна мова: «Конференції часто проводяться англійською мовою (та їх тези публікуються англійською), і при цьому лише небагато учасників є носіями англійської мови. На цих конференціях англійська мова більшості учасників відрізняється від англійської мови Англії» [4, с. 16-17].

Критично висловлюється щодо експансії англійської мови Р. Філіпсон: «Англійська мова домінує в науці, техніці, медицині та комп'ютерних технологіях; у наукових дослідженнях, книгах, періодичних виданнях та програмному забезпеченні; у транснаціональному бізнесі, торгівлі, транспортних перевезеннях та авіації; у дипломатії та міжнародних організаціях; у засобах масової інформації, індустрії розваг, агенствах новин та журналістиці; у молодіжній культурі та спорті; у системі освіти як іноземна мова, яка найбільш широко вивчається» [6, с. 6].

І це не остаточний перелік сфер, в яких англійська мова займає домінантне (хоч і виняткове) становище. Розуміння значущості її функціонального навантаження в Європі спонукало Ю. Хауза заявити, що слід відмовитися від «лицемірної та неефективної» політики невизнання цього факту та оголосити її офіційною мовою ЄС [7, с. 1-3].

Термін «Euro-English» вперше узвичаїв Б. Карстенсен у 1986 р., дискутуючи про використання англійської мови європейцями в міжнаціональній комунікації: «Англійська мова, якою послуговуються ці

люди, – це, свого роду, євро-англійська мова, вона значно відрізняється від сучасного реального англійського узусу, який служив її вихідною моделлю» [3, с. 832].

Для назви спільноти, представники якої об'єднуються на основі постійного використання європейської англійської мови, М. Бернс створила номінацію – *European-English-using speech community* [1, с. 6-7]. На думку автора, у процесі використання англійської мови європейці настільки ефективно адаптують її та введуть стільки інновацій, що в недалекому майбутньому вона втратить зв'язок із традиційною англійською і сприйматиметься як самостійний варіант.

Автор «Оксфордського довідника зі світової англійської мови» Т. МакАртур констатує, що в практичних цілях слід розглядати «євроанглійську мову (якщо тільки термін виявиться життєздатним) – як англійська мова всіх країн ЄС, за винятком Сполученого Королівства та Ірландії. Однак така євроанглійська мова в жодному разі не однорідна, й основний вододіл у наш час проходить між північчю і півднем» [8, с. 160].

У сучасних умовах, коли європейська англійська лінгва франка (ЄАЛФ) постійно і в зростаючих масштабах використовується як інструмент академічної, суспільно-політичної, побутової комунікації представниками різних національних мов (*different first language backgrounds*) країн – членів Європейського союзу, на перетині лінгвокультурних кордонів, вона є однією з основних складових європейської мовної ситуації.

У неангломовних країнах Євросоюзу сьогодні англійською можуть спілкуватися понад 51% жителів. Англійська мова виконує функцію універсальної контактної мови, лінгва франка, що використовується в англомовній комунікації, учасники якої належать до різних мовних спільнот.

Необхідно підкреслити, що ЄАЛФ у лапідарному визначенні А. Ферса – це додатково набута мовна система, що є інструментом комунікації для людей, які розмовляють різними національними мовами [5, с. 240].

ЄАЛФ – це вже не та англійська мова, яка належить його носіям: вона стала власністю тих, хто надав їй універсального характеру у процесі міжнародної комунікації. При цьому дослідники стверджують, що ЄАЛФ не можна вважати поганою або недосконалою англійською мовою, тому що вона відрізняється від мови носіїв не тільки за формою, але і за функцією та має достатній потенціал для досягнення поставлених перед нею комунікативних цілей. Вона може використовуватися в широкому діапазоні комунікативних ситуацій: від простого обміну інформацією до наукової дискусії. Міжкультурна комунікація ЄАЛФ визначається не формальними

лінгвістичними критеріями, а такими факторами, як лінгвокультурні знання, співпраця, акомодация, відкритість до лінгвістичних інновацій.

Відповідно до такого трактування житель будь-якої європейської країни, який розмовляє англійською мовою з носіями іншої національної мови, фактично спілкується ЄАЛФ і може пристосувати останню для досягнення своїх комунікативних цілей, обмежуючи себе нормами носія англійської мови. Як висловився англійський дослідник К. Брамфіт, всі європейці, які говорять англійською, – це повноправні користувачі, що мають можливість не тільки адаптувати мову щодо своїх потреб та змінювати її, а й формувати свої уявлення та переконання, пов'язані з англійською мовою [2, с. 116].

Таким чином, ЄАЛФ визначається функціонально, тобто за своїм використанням у міжкультурній комунікації, а не за співвіднесеністю до норм носіїв англійської мови. Вона забезпечує рівні комунікативні права всім своїм користувачам.

Ставлення європейців до англійської мови зумовлене тим, що функції, які виконуються ЄАЛФ у країнах Євросоюзу, визначають і ті переваги, які дає володіння спільною для всіх європейців контактною мовою, і, відповідно, їхнє ставлення до ЄАЛФ як членів спільноти.

По-перше, в індивідуальному аспекті володіння спільною контактною мовою надає громадянам Євросоюзу можливість повною мірою здійснювати своє право на свободу пересування в межах ЄС. По-друге, у соціально-політичному аспекті володіння англійською мовою збільшує транснаціональний соціальний капітал та розширює доступність європейських соціально-політичних мереж. У свою чергу, розширюється коло ділових зв'язків та відкриваються нові можливості участі у політичному житті та суспільно-політичного впливу в контексті європейської інтеграції. По-третє, в економічному аспекті спілкування однією контактною мовою скорочує витрати, необхідні для ведення міжнародного бізнесу і цим позитивно впливає на ринок праці, сприяє європейському економічному зростанню та географічній мобільності бізнесу. По-четверте, в аспекті об'єднаної Європи спільна контактна мова сприяє консолідації європейців. Для більшості жителів Європи ЄАЛФ не асоціюється з національною територією, а є інструментом комунікації, вільним від «історичного баласту, що обтяжує національні мови» [6, с. 188].

Отже, переважна більшість європейців позитивно сприймає ЄАЛФ як інструмент спілкування, тому що вона ідентифікується з їхнім власним вибором, а не з американською чи британською мовною експансією. Контактна мова сприяє не лише структурній інтеграції суспільства, а й формуванню європейської ідентичності, позитивно впливає на економічне зростання, стимулює розвиток європейського соціального простору.

Список використаних джерел:

1. Berns M. English in the European Union. *English Today*. 1995. Vol. 11. № 3. P. 3–11.
2. Brumfit C. J. Individual Freedom and Language Teaching: Helping Learners to Develop a Dialect of their Own. *Oxford University Press*, 2001. 207 p.
3. Carstensen B. Euro-English. *Linguistics across historical and geographical boundaries*. In honour of Jacek Fisiak on the occasion of his fiftieth birthday. Vol. 2. Berlin-New York : de Gruyter, 1986. P. 827–835.
4. Ferguson Ch. A. Foreword to the First Edition. *The Other Tongue. English across Cultures (English in the Global Context)*. Chicago : University of Illinois Press, 1992. P. XIII–XVII.
5. Firth A. The discursive accomplishment of normality: on 'lingua franca' English and conversation analysis. *Journal of Pragmatics*. 1996. Vol. 26. P. 237–259.
6. Gerhards J. From Babel to Brussels. European Integration and the Importance of Transnational Linguistic Capital. Berlin : Freie Universität Berlin, 2012. 222 p.
7. House J. Developing pragmatic competence in English as a Lingua Franca. *Lingua franca communication*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2002. P. 245–268.
8. McArthur T. Oxford Guide to World English. Oxford : *Oxford University Press*, 2002. 501 p.

Daryna Boruk

Taras Shevchenko National University of Kyiv

PRAGMATICS OF TRANSLATING ENGLISH MEDIA HEADLINES

A good headline occupies the strongest position and wins the readership in the media space. A strong headline can effectively convey a complete message to the audience. In contrast, even a substandard article with an intriguing and catchy title can persuade readers to read it. An article with engaging content but an inappropriate and dull title will not be noticed. Thus, the titles are the so-called organic and first elements of the text. They are mostly written concisely and succinctly. However, since the content of the publication is aimed at a wide

audience, the title should be easy to understand. Moreover, it should be expressive in order to catch the reader's attention [1].

However, there are challenges to understanding such headlines. In particular, they are due to two reasons: the first is that the ideas of the headlines violate language norms (abbreviation of sentences, lack of meaningful verbs, word order, and punctuation), and the second is insufficient full and deep knowledge of the realities and culture of the language of the countries being studied. Ideally, the translator should strive to reproduce the entire global content of this text (in this regard, theoretical works on translation often indicate that translation should deliver not just the original text, but "the text plus the context"). So, in order to adequately translate and perceive the media title, you need to understand and know certain factors that affect the essence of what is being translated [3].

If we talk about English, it is advisable to start by immersing yourself in the informal and familiar nature of English writing, and headlines are its integral part. For native speakers of English, the informal and familiar nature of media headlines is the norm and does not catch their eye. They are already used to such media styles; moreover, they communicate in this manner in their daily lives.

Computer science students claim that sometimes English media titles can confuse the reader or be illogical to understand. They chose headlines from popular sites related to the cybersecurity domain, analyzed their specifics and potential translation problems, and gave adequate translation, trying to reach the same expressiveness as headlines in the target language. All the examples are students' findings.

- A Practical Way to Unleash the Power of Analytics and Experimentation – Розкрий потенціал аналітики та експериментів: практичний підхід.

- Yes, It's Time to Ditch LastPass – Попрощайтеся з LastPass: менеджер паролів показав свої слабкі місця.

It is also worth considering the expressiveness of the submitted title. English titles are characterized by greater expressiveness than Ukrainian titles. Therefore, it is necessary to take into account this expressiveness of lexical and grammatical means and translate English headlines so that they are accessible to the understanding of the Ukrainian reader. Sometimes, in some cases, the translation of lexical items from the source language to the target language requires such techniques as addition. It is used when more comprehensive English concepts require a more detailed expression of opinion in Ukrainian [2]. The examples can be attributed here:

- Defeating the Deepfake Danger – Увага, небезпека! Як боротись з діпфейками.

- Unlocking the Power of APIs: The Secret Sauce to Streamlining Your Workflow – API, як вишенька на торті: Секретний рецепт оптимізації робочого процесу.

In these examples, in order to convey this expressiveness to the Ukrainian title, additional words are used to convey emotions, such as "Увага, небезпека!", "як вишенька на торті".

The concise, fragmentary rhythm of the title also affects its perception. English headlines, as a result of the desire for brevity and pithiness, have a more concise, choppy rhythm than Ukrainian headlines. The latter are characterized by length, melodiousness, and beauty of writing, while English ones follow the principle of being short and clear. Because of this, in English-Ukrainian translations, it is often necessary to choose a more extensive version: Beware! Hackers Abusing Public Cloud Infrastructure to Host DBatLoader Malware – Пильнуйте! Хакери підступно використовують публічну хмару для розповсюдження шкідливого ПЗ DBatLoader.

The specified features generally characterize the style of translation of Ukrainian and English headlines. In addition to the above, it is necessary to consider specific lexical and grammatical features of English media. Let's start with a multi-level structure.

In English media, there are often multi-level structures consisting of the "cap" itself and subheadlines. This trend is characteristic of the Ukrainian language as well:

Fighting Fire with Fire: Legal and Ethical Issues of Active Defense and Hacking Back

Клин клином вибивають: Юридичні та етичні аспекти активної оборони та контратак в кіберпросторі

A very important and popular feature of both English informal and formal styles is the wide use of idioms, clichés, wordplay, allusions, and collocations. For example, clichés help to avoid misunderstandings, being banal and widespread. In this case, the translator should recognize these phenomena in media headlines by observing the stylistic and grammatical features of the source and target languages [3]. Examples are as follows:

Cliche: Cybersecurity: Better Safe Than Sorry

(Cliche: better safe than sorry – Кібербезпека: краще запобігти проблемам, ніж з ними боротися)

Idioms: Breaking the Mold: Pen Testing Solutions That Challenge the Status Quo – Зламати стереотипи: Рішення для тестування на проникнення, що кидає виклик існуючим засобам.

(Idiom: "Breaking the Mold" (зробити щось по-новому) та "Challenge the Status Quo" (надання альтернативних ідей, які кидають виклик існуючим

процедурам, щоб ви могли покращити та розробити нові рішення. Означають відхід від традицій та встановлених норм).

In addition to the features of the English headlines, it is worth considering the grammar issues in their translation into Ukrainian. Let us start with the ellipsis.

An ellipsis occurs when a word or a group of words is deliberately left out of a sentence. In order to save space, complete sentences are rarely found in headlines. Therefore, headlines are often ellipses in their structure. Different parts of speech and clauses can be omitted using ellipsis [1]

- Omission of the subject: a significant difficulty is the translation of headlines in which there is a verb predicate in the personal form but no subject. Such headlines are usually translated by vaguely personal sentences, and sometimes the subject must be reconstructed based on the content of the publication itself (The Guts and Glory of Website Administration – Шлях самаурая в Адмініструванні);

- Omission of the predicate: the predicate is omitted in the title when its role is secondary. The following headlines are translated into Ukrainian by nominal sentences: (Spyware Vendors Caught Exploiting Zero-Day Vulnerabilities on Android and iOS Devices – Розробників шпигунського ПЗ спіймали на експлуатації вразливостей нульового дня для пристроїв iOS та Android);

- Omission of the article: omitting the article attracts attention, makes the title more expressive (Hackers steal millions from cryptocurrency platform, leaving investors devastated – Інвестори на межі розорення: хакери вкрали мільйони з криптовалютної платформи);

- The absence of an introductory verb when quoting are characterized by quotations expressed in both direct and indirect speech. The omission of the verb introducing the quotation is used to save space. This technique adds capacity and informativeness to the title. In such cases, only the author's name and the quote itself are written [1] (Here's why A.I. needs a six-month pause: NYU Professor Gary Marcus – Професор Гарі Маркус: Ось чому треба на півроку поставити ШІ на паузу).

Moreover, the verb tenses affect the content of headlines. Let us focus on two cases. In the first case, when we are talking about events that happened in the recent past, the present indefinite tense (PRESENT SIMPLE) is usually used. However, in the Ukrainian official style, such headlines are usually translated in the past tense:

10-year-old Windows bug with "opt-in" fix exploits in 3CX attack – 10-річна помилка в Windows: чому вона стала джерелом проблем для 3CX атак

And the second case is for rendering the future. Future action in English headlines is often conveyed using the Infinitive. When translating headlines of

this type into Ukrainian we often use the verb in the future tense, the present tense with the meaning of the future, or no verb at all.

Twitter to charge users for text-message authentication – Twitter стягне плату за аутентифікацію через повідомлення

The pragmatics of translating English headlines has always been a thought-provoking topic for English language and culture research. However, if you know at least some of the basic features of their translation, and relevant background knowledge in the domain, you can freely perceive, understand, and adequately translate them into Ukrainian.

References:

1. Баранецька, А. Д. (2022). Семантика, синтактика і прагматика заголовків сучасних англомовних медіапублікацій та особливості їх перекладу українською мовою.

2. Коваленко А.М. Заголовок англомовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика: дис. канд. філол. наук: Київськ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2002.

3. Стасюк, Б. (2009). Труднощі перекладу заголовків і проблема неповноеквівалентності. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Філологічні науки, (81 (4)), 319–324. <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/6539>

Svitlana Vladyka

PhD in International Law, Associate Professor
at the Foreign Language Chair
of the Educational and Scientific Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

EUROPEAN UNION LANGUAGE POLICY: VALUING DIVERSITY AND PROMOTING UNITY

All countries in Europe and beyond encounter internal diversity. Language is one of its manifestations. The European Union (EU) is one of the leading international organizations uniting 27 Member States with 24 official languages. The principle of equal status for the languages of the Member States was declared with the establishment of the Union. EU legislation applies

throughout the EU, and therefore to all its citizens. Pursuant to Article 1 of the Treaty on European Union, the Treaty marks a new stage in the process of creating an ever closer union among the peoples of Europe, in which decisions are taken as openly as possible and as closely as possible to the citizen [2].

Unique legal nature as a treaty-based organization made up of sovereign states, unprecedented legal and institutional frameworks justify linguistic pluralism and differentiate the EU from other international organizations. Plurality is a distinguishing feature of the European Union, especially in the cultural field. The EU policy in this area is aimed at communicating with its citizens in their own languages; protecting Europe's rich linguistic diversity; encouraging language learning in Europe. Close ties between culture, language and identity are recognized in the European Union. Thus, the EU pursues language policy which respects the diversity of languages and protects communities having an endangered language.

According to Abraam de Swaan, «[The EU's] multilingualism is a visible and audible manifestation of the Union's respect for the equality and autonomy of the member nations» [3]. It provides openness and transparency in law-making process, as well as democracy in government. The European Court of Justice (ECJ) has stated that «the protection of the linguistic rights and privileges of individuals is of particular importance» (Case 137/84 *Mutsch* and Case C-274/96 *Bickel and Franz*).

Every time new members join the EU, they add to the number of official languages. Given the equality and equivalence of all (official) languages of the Member States, there is «no language of Europe». Nor do the treaties provide for any jurisdiction to determine or give preferential treatment to one single language. Multilingualism is provided for in Article 21 of the EU Charter of Fundamental Rights: any discrimination based on language shall be prohibited [1]. EU nationals have the right to use any of the 24 official languages to communicate with the EU institutions, and the institutions must reply in the same language.

The EU institutions shall draw up and adopt legal instruments in 24 languages. In doctrine this phenomenon is called «institutional multilingualism». Great value and importance is attributed by the EU bodies to ensuring and securing the use and protection of all languages in the European Union. The EU Commission stressed that legal instruments must be consistent with each other and be interpreted in the same manner and produce the same legal effects in all Member States, otherwise the harmonization would fail and it would lead to fragmentation. Finally it can result in application and enforcement of legal acts in diverging ways.

The EU law-making function and the direct involvement of its citizens explain why the EU uses more languages than any other multinational

organizations [5]. Currently the possibility of producing translations of the Treaties and secondary legislation in the official languages of the EU promotes cultural and linguistic diversity, the principle set forth in Article 3(3) of the Treaty on the European Union.

However, due to the huge working load, on a day-to-day basis the European Commission uses three working languages: English, French and German. Legal acts are actually drafted in one of these languages and only at the final stages are the texts translated into all official languages. For example, it is stated in the Rules of Procedure of the Commission that «instruments adopted by the Commission in the course of a meeting shall be attached, in the authentic language or languages». At the same time, Article 18 thereof provides for that the term «authentic language or languages» means the official languages of the Communities in the case of instruments of general application and the language or languages of those to whom they are addressed in other cases [2]. Thus, the Commission submits its proposals to the Parliament and the Council in all the EU official languages.

The European Parliament uses the so called doctrine of «pivot languages» (English, French and German, Italian, Polish and Spanish) according to which the instrument is translated into the pivot language and then retranslated into the others [6] and submitted to Member States as well as the EU Council. Though, the United Kingdom left the EU, English remains an official and working language of the EU institutions since it is listed as such in Regulation No 1. English is also one of Ireland's and Malta's official languages.

Before the instrument is finally adopted its language versions shall be revised by the Legal Service that has both legal and language skills. It is vital to avoid situations when the language of the instrument is unclear, open to various interpretations and even contradictory. Besides, the Legal Service is empowered to intervene in law-making process primarily at an early stage during the initial preparation of a draft in one of the working languages (English, French or German), since according to the established opinion, before the documents are translated, they must «be drafted in clear, concise language, without use of technical terms specific to a national legal system» [4].

The Legal Service ensures that versions in various languages are in accord legally and linguistically. The Directorate General for Translation and Publishing is involved in translation for the EU Parliament, Directorate A III, Translation and Document Production translates for the Council. A limited and fixed number of the so-called «relay» languages are used in interpretation as well. Thus, various language versions are not drawn up simultaneously. This principle is used in all bodies of the European Union. It differs the European Union from the countries with two or more official languages. Such linguistic shortcuts bring practical and economic benefits. However, there is always room

for editing and quality control. Given the above, it is quite difficult to find any inconsistencies and mistakes in translation and identify the stage at which they took place.

Multilingual nature of the EU requires uniform interpretation and application of equally authentic language versions of the EU acts. However, it is quite clear that various language versions may vary. Discrepancies happen at different levels: terms used in national legislation of Member States often differ from terms of EU instruments; terms of EU secondary legislation may overlap, be used in different meanings, denote different concepts, have several contradicting definitions or be applied in contrasting contexts; various language versions of EU instruments may contradict or produce ambiguity. Diverging language versions produce multiple discrepancies in understanding and application of EU instruments. Legislators and translators, lawyers and linguists both at national and supranational levels seek to draft and develop instruments with regard to multiple differences, try to take into account any details with a view to ensuring uniform application of the instruments. However, despite the exerted efforts lack of concordance and correspondence between different language versions creates a «gray area» invoking further interpretation.

References:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union // Official Journal of the European Union. 2012. C 326/399.
2. Consolidated version of the Treaty on European Union // Official Journal of the European Union. 2012. C 326/13.
3. De Swaan A. Words of the World: The Global Language System. Cambridge: Polity, 2001. 272 p.
4. Leino-Sandberg P. The Politics of Legal Expertise in EU Policymaking. Cambridge University Press, 2021. 276 p.
5. Many tongues, one family. Directorate-General for Communication (European Commission). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004. 24 p.
6. Rules of Procedure of the Commission // Official Journal of the European Communities. 2000. L 308/27.

Наталія Глушаниця

канд. пед. н., доцент, доцент кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету

Тетяна Гарнавська

канд. пед. н., доцент, доцент кафедри іноземних мов математичних
факультетів,
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ФАКТОРУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН СУСПІЛЬСТВА

Проблема становлення ідентичності української нації є актуальною темою наукового дослідження для українських науковців. В сучасному світі поняття ідентичності трактується як поєднання індивідуальної та колективної ідентичностей. Процес становлення української ідентичності залежить від історії українського народу. Ми поділяємо думку Грушевського М., що «... головна увага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, суспільності. Політичне, державне життя, розуміється, чинник важливий, але поряд нього існують інші чинники – економічний, культурний, що мають часом менше, часом більше значання від політичного, але в кожному разі не повинні лишатись в тіні поза ним» [1].

Рубан А. наголошує, що для українського суспільства наразі вкрай важливо розвивати етнічну, місцеву, регіональну, європейську та глобальну ідентичність, оскільки консолідація різних громад, а саме, громадянська ідентичність, усвідомлення українським народом своєї самобутності є запорукою успішного розвитку України. Наша держава зараз знаходиться у «ситуації «симетричної дихотомії»: в один і той самий час потрібно будувати етнонаціональну державу та державу громадянської нації». Науковець зауважує, що «війна об'єднала представників багатьох національностей, етнічних груп, релігій, переоцінені цінності і утвердилися моральні коди, визначилися нові орієнтири і пріоритети які сформувалися у особливу систему громадянських уявлень і забезпечують консолідацію людей в єдиній Українській державі» [2]. Тобто процес становлення ідентичності української нації значно прискорюється.

Двуреченська О. та Гусениця А. займаються дослідженням трансформації української національної ідентичності в контексті активізації євроінтеграційних процесів. Науковці аналізують складові української та

європейської ідентичностей та визначають подібні риси між ними з метою зближення означених ідентичностей в перспективі. Пропонуються шляхи розвитку української ідентичності в умовах входження до європейського простору. З початком російсько-української війни українці почали ставитися більш позитивно до Європейського Союзу. На думку науковців, це започаткувало новий етап становлення української ідентичності [3; 4].

Становлення самоідентичності особистості українця неможливе без знання історії та культури нашої країни, оскільки саме історія та культура держави підтверджує те, що ми є однією нацією. Якщо навіть людина ніколи не спілкувалася українською мовою, оскільки перебувала в іншомовному середовищі, однак виявила свідоме бажання вивчити українську мову та бездоганно оволоділа нею, то, можна вважати, що вона набула української ідентичності. Особистість, яка вважає себе українцем не може залишатися байдужою до всіх тих процесів, які відбуваються в Україні. Вона переймається за долю держави та вважає себе відповідальною за неї, здатна до самопожертви за свою країну. Саме за цими критеріями визначається, що особистість є чи не є українцем. Досконале володіння українською мовою та знання традицій українського народу не дає підстав вважатися українцем. З впевненістю можна сказати, що революція гідності та російсько-українська війна змусили людей переосмислити свою ідентичність.

Активізується процес позбавлення мовної залежності, дерусифікація, трансформацій в серцях людей. Однак, процес становлення української ідентичності ще триває та ускладнюється внутрішньополітичною та зовнішньополітичною ситуацією в державі. Наявність етнонаціональних та регіональних ідентичностей в межах однієї держави; цілеспрямоване розмивання української ідентичності зі сторони РФ; фальсифікація української пам'яті неабияк гальмують процес становлення української національної ідентичності.

За результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) на питання «Ким Ви себе перш за все вважаєте?», 85% населення України відповіли, що вважають себе громадянами своєї країни. Варто зазначити, що серед різних соціальних категорій населення великої різниці за цим показником немає. Результати дослідження вкотре доводять, що за період повномасштабного вторгнення національне єднання українців стало безпрецедентним.

Становлення української ідентичності здійснюється з урахуванням досвіду досягнення прогресу в різних галузях життєдіяльності. Побутує думка, що в умовах науково-технічного прогресу, проблема національної ідентичності втрачає свою актуальність, оскільки традиційні принципи

організації суспільства в усіх країнах замінюються на такі, які є раціональними та забезпечують надання громадянам універсальної освіти.

Наразі, на території України науковці виокремлюють національно-патріотичну ідентичність, яка характеризується намаганням зберегти самобутність українського народу та проєвропейська ідентичність, орієнтована на інтеграцію України до Європейського Союзу, що можливо лише за умови сформованості власної ідентичності.

Таким чином, ми розглядаємо українську ідентичність як результат свідомих дій, активної громадянської позиції особистості. При цьому, етнічні критерії вважаємо другорядними, а не визначальними.

Список використаних джерел:

1. Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справи раціонального укладу історії східного слов'янства. *Вивід прав України*. К., 1991. С. 11.

2. Рубан А. О. Теоретико-методологічні основи формування української ідентичності як фактору соціально-політичних змін сучасності. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 69. С. 42 – 47. DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1300>

3. Двуреченська О., Гусениця А. Процес трансформації української ідентичності в контексті євроінтеграційних процесів. *«Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 2022 3 (54). <https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265742>

4. Тарнавська Т. В., Глушаниця Н. В. Формування вторинної мовної ідентичності засобами інформаційних технологій в навчанні англійської мови. Колективна монографія з міжнародною участю *«Інноваційні освітні технології: світовий і вітчизняний досвід використання в системі неперервної освіти»*. Барановська Л. В. (Київ, Україна), Морська Л. І. (Жешув, Республіка Польща). Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук». 2022. 34 с. С. 280 – 291. <http://kpppo.nau.edu.ua/files/monograf2022.pdf>

Ольга Гольд

дослідник центру Mesopolhis соціології, політики та історії Середземного моря,
Екс марсель університет, Франція

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ГІБРИДИЗАЦІЯ: МОВНИЙ АСПЕКТ

В сучасному науковому просторі є важливими поняття “глобалізації”, “гібридизації” в мовному аспекті ідентифікації особистості, враховуючи соціальні процеси що йдуть в світі та Україні.

Дослідництво ідентифікації в контексті глобалізаційних та гібридизаційних процесів було здійснено такими зарубіжними авторами, як М. Бернардо, Д. К. Гелбрейт, Д. Дяковська, У. Ростоу, Г. Спенсер, Я. Тінберген, О. Флейтхейм, Ю. Харарі, Н. Хомській, Х. Шельський, Ф. Янсі та іншими. Зміни в соціуму проаналізовані в працях вітчизняних філософів А. Бойко, О. Добродум, М. Козловця, А. Колодного, О.Прядко, В. Титаренко, Л. Филиппович, П. Яроцького та ін.

Нагадаємо, що глобалізація — це вихід культури або традиції за межі однієї країни та розповсюдження по світу, наприклад, бренди - Макдональдз або Кока-Кола відомі практично по всьому світу. Згідно з концепцією мультикультуралізму, в наш час важливим є збереження національної та культурної ідентичності народу. Тому треба відзначити особливу важливість мовного самовираження особистості сьогодні.

Приклад глобалізаційної мови — «койне» феномена складеного за період Давньої Греції, що виникла за умов коли багатьом колоніям був потрібний один спільний спосіб спілкування. Сьогодні, важко собі уявити сучасну ділову людину або науковця який би не знав англійської мови. В минулому та теперішньому столітті в суспільстві набуло значення таке явище як Американізація. Багато сучасних гаджетів концептуально походять саме з США. В наш час швидкого обміну інформацією вплив і розповсюдження американських патернів відчувається в багатьох сферах соціального життя. Мови відчують також американізаційне навантаження. Доведемо, що «мова є не тільки видом комунікації, вона є критерієм соціальної ідентичності і несе в собі частину людської природи. Взаємозв'язок мов знаходиться не тільки в спілкуванні, а й в її ціннісних вимірах» [2].

Гібридизація – процес схрещування соціальних процесів сучасності ХХ -ХХІ ст. в світі, характеризується змінням об'єктивної інформації або реальності з ціллю маніпуляції впливу на суспільство.

Щодо питань мови — гібридного символу народу, якої належить особлива роль, адже вона є феноменом культури, будуючи суверенітет держави. Одним з багатьох ознак народу як гібриду сучасності, код культури/нації є мова. Також, як символ вона й може й роз'єднувати суспільство. З мовою, також пов'язані ЗМІ та медіа які часто доносять інформації гібридного характеру, що стає суттєвою часткою культурного попиту.

Звернемося до думки соціолога Марка Бернардо, той його погляд що, «термін гібридність, став ставкою ідеологічної війни навколо культурних наслідків глобалізації. Його використання та оцінка надзвичайно різноманітні. Наприклад, культурну гібридизацію можна засудити як один із найшкідливіших наслідків капіталістичної стандартизації та імперського підпорядкування глобалізації. З. Бауман вважає, що цю активну метафору просуває глобалізована гіпермобільна еліта. Але він з'являється, наприклад, у культурології та постколоніальних дослідженнях та в антропології ширше, як остаточний інструмент підриву та звільнення від відносин колоніального панування (гібридність, мімікрія, треті простори, коренізація тощо). Це поняття, очевидно, впливає на соціологію міграції та мультикультуралізму» [1].

Швейцарський лінгвіст Едвард Сепір писав: «було б помилкою вважати, що ми можемо повністю усвідомити реальність, не вдаючись до допомоги мови, або, що мова є побічним засобом вирішення деяких спеціальних проблем спілкування і мислення. Насправді ж «реальний світ» значною мірою несвідомо будується на підставі мовних норм...» [3].

Соціолог Фернан Бродель в своїх працях звертає увагу на прагнення культур вийти за рамки традицій до створення глобальної традиції, яка концентрується не лише на політичній історії, а охоплює всі сфери життя: економіку, лінгвістику, культуру, політику тощо [4].

Дослідниця лінгвіст Олена Моїсеєнко пише: “установлено, що лінгвістичними наслідками культурної гібридизації є взаємопроникнення лексичних одиниць з різних мов, які позначають певні культурні традиції, мають певне світоглядне значення та здатні змінювати патерни життя та впливати на ментальність. Важливим у розумінні процесів гібридизації стає поняття локалізації, поєднання процесів модернізації локальних культур з досягненнями глобальної мультикультурної цивілізації. Лінгвістичним проявом локалізації є співфункціонування запозичених лексичних одиниць з лексичними одиницями мови, що запозичує, для позначення реалій, які виникають у процесі локалізації. У статті запропоновано інтегровану методологію вивчення певного варіанта мови з урахуванням етнолінгвокультурних чинників певної лінгвокультури та впливу глобальної лінгвокультури” [5].

Мова сьогодні — це ні тільки засіб спілкуванні, а і один зі засобів зберегти свою національну ідентичність та культурну спадщину, враховуючи вплив глобалізаційних та гібридизаційних процесів в вільному світі. Процеси мультикультуральних суспільств або “Melting pot” відіграють потужну роль в становленні соціуму, формуванні цінностей, філософському аналізі історії виникнення народів та державах. Процеси глобалізації та антиглобалізації, гібридні аспекти, що активно поширюються в суспільствах впливають на спілкування та ідентифікаційні вимоги.

Список використаних джерел:

1. Bernardot M. Mobilité, hybridité, liquidité : un architecte de la globalisation ? - <https://journals.openedition.org/variations/937> (21/2018)
2. Гольд О. Язык как интегрирующий фактор глобализации: философский анализ/ Гольд О./ Людина суспільство політика: актуальні виклики сучасності: матеріали II міжнародної науково – практичної конференції - Одеса: нац. унів. Одеська Юридична Академія, 2015. – С. 172 – 176
3. Уорф Б.Л. Отношение норм поведения и мышления к языку / Уорф Б.Л. / Новое в лингвистике. Вып. 1. - М., 1960.
4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV—XVIII ст. / Пер. з фр. Григорій Філіпчук. — К.: Основи, 1997
5. Моїсеєнко О.Ю. Взаємодія мов та культур у контексті глобалізації № 2 (35) (2016): Лінгвістика С. 175

Неля Зуєнко

доцент кафедри іноземної філології і перекладу
Національного університету біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЯК ОСНОВА НАУКОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

У Державному стандарті і концепціях мовної освіти реформування школи пов’язується з оновленням змісту навчання мови у вищих освітніх закладах, спрямуванням їх на формування творчої мовної особистості студента. З-поміж основних напрямів модернізації вищої освіти в нашій країні одним із актуальних сьогодні постає формування комунікативної

культури студентів. Особливого значення набувають теоретико-методологічні, соціально-психологічні, організаційно-педагогічні та методичні аспекти широкомасштабної проблеми повноцінного професійного розвитку випускників вищих навчальних закладів у напрямі сформованості у них професійної компетентності, що включає й мовленнєвий аспект [2, с.91]. У зв'язку з цим, розроблена концепція формування комунікативної культури студентів вищих аграрних закладів.

Концепція – це системний опис певного предмета чи явища, який сприяє розумінню, трактуванню, виявленню первинних ідей його побудови та функціонування.

Відзначимо, що для формування комунікативної культури студентів необхідна відповідна організація навчального процесу та створення сприятливих психолого-педагогічних умов, як обставини чи обстановки, «яка може сприяти розвитку або гальмуванню будь-якого явища чи будь-якого процесу» [3, с. 27]. Зокрема, провідними умовами є: сформованість професійної педагогічної компетентності викладача, відбір і структурування змісту навчального матеріалу відповідно до пізнавальних можливостей студентів; реалізація системи методів навчання, спрямованих на формування комунікативної культури студентів [3].

Педагогічні умови, фактори та принципи навчання складають основу наукової концепції системного формування комунікативної культури студентів. При розробці педагогічних систем вчені найчастіше зупиняються на таких складових, як: студенти, викладачі (чи технічні засоби навчання), цілі, зміст, процеси, організаційні форми виховання і навчання, реальний результат, принципи, підходи (конструктивний, технологічний, дослідницький) тощо. Висвітлення усіх елементів педагогічної системи і є формулюванням концепції.

Провідна мета системи формування комунікативної культури студентів – поетапний розвиток комунікативної культури як складної, інтегрованої властивості особистості від репродуктивних, виконавчих рівнів до продуктивних, творчих.

З огляду на значний обсяг наукової та професійної термінології, яку мають засвоїти студенти, невелику кількість годин, відведених на опанування професійною лексикою постає питання про інтенсифікацію та оптимізацію навчального процесу [4]. Для успішної його реалізації дослідники пропонують удосконалення змісту навчального матеріалу та методів навчання [1].

Зміст навчального матеріалу, як один з основних педагогічних факторів, забезпечує цілеспрямоване формування необхідними знаннями, уміннями та навичками. Учені вважають, вдосконалення змісту

навчального матеріалу з формування комунікативної культури студентів передбачас:

- часовий перерозподіл навчального матеріалу з тенденцією викладу нової термінологічної інформації на початку заняття, коли сприйняття студентів більш активне;
- раціональне дозування навчального матеріалу для опрацювання нових термінів;
- відбір мовного матеріалу з чітким виділенням у ньому основних термінологічних лексем, професійно орієнтованих;
- забезпечення логічної наступності, послідовності при опануванні новою професійною термінологією[1, с.17].

Надання викладачам свободи вибору змісту навчання уможливується через визначення ними найбільш цікавої та необхідної у практичній діяльності інформації з методики і техніки викладання навчальних дисциплін і виховання студентів.

Особливо важливою є подібна робота викладачів вищих технічних закладів, де формування комунікативної культури студентів ускладнюється розпорошеністю термінологічних знань за низкою дисциплін як природничо-гуманітарного, так і блоку фахових та спеціальних дисциплін, а також недостатньою методичною базою [1, с.16].

Особливу увагу слід приділяти розширенню термінологічного словника студентів, яке здійснюється під час вивчення усіх дисциплін, але активізація вже відомих лексем досягається лише за допомогою різних вправ. Успіх цієї роботи значною мірою залежить від урахування системних зв'язків, які характеризують лексику. Важливо, щоб слова сприймалися і засвоювалися студентами не ізольовано одне від одного, а певними комплексами. Це має бути враховано в текстах вправ, у яких пропонуємо подавати матеріал на основі смислових, лексико-граматичних, словотвірних, стилістичних особливостей.

На заняттях з іноземної мови формування комунікативної культури студентів дають позитивний результат такі основні об'єкти словникової роботи:

- слова і стійкі словосполучення, з якими студенти зустрічаються вперше або значення яких не зовсім розуміють;
- лексико-семантичні ряди, групи слів, що функціонують у різних контекстах;
- співвідносні лексичні засоби: активна і пасивна лексика, літературні й позалітературні, нейтральні і стилістично забарвлені слова;
- професійна лексика й термінологія [1].

Основою словникової роботи, як зазначають дослідники, є опора на лексичне значення слова. Саме з цим пов'язується зміст цієї роботи:

пояснення значень нових лексем, установлення спільного і відмінного в семантиці слів, системних відношень між словами, добір стрижневих слів і виражальних засобів для конструювання певного висловлювання, виявлення лексичних недоліків свого і чужого мовлення.

Збагачення словникового запасу, особливо професійною лексикою, пов'язане не тільки з його кількісним збільшенням, але й з якісними змінами, що виражаються у розширенні обсягу понять, в уточненні значень слів, в ознайомленні з новими значеннями вже відомих слів. Розвиток активного словника – це систематична, добре організована, цілеспрямована робота, пов'язана з усіма розділами й темами мовного курсу у вищій школі.

Отже, педагогічні умови та принципи складають основу наукової концепції системного формування комунікативної культури студентів технічних вузів у процесі професійної підготовки, яка реально зв'язує цілі, зміст навчального матеріалу, виклад, учіння та навчальне мікросередовище.

Список використаних джерел:

1. Вікторова Л.В. Концепція формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх лікарів ветеринарної медицини // Професіоналізм педагога у контексті Європейського вибору України : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Професіоналізм педагога у контексті Європейського вибору України", 20–22 вересня 2007р., м. Ялта. – Зб. статей: Ч.2. – Ялта: РВВ КГУ, 2007. – С. 14–18.

2. Вікторова Л. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх фахівців сільського господарства / Л. В. Вікторова // Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (9–11 квіт. 2009 р., Ялта). – Ялта : РВВ КГУ, 2009. – С. 90–95.

3. Зуєнко Н. О. Розвиток навичок міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови / Н. О. Зуєнко // Розвиток професіонала і професіоналізму: теорія і практика : зб. наук. пр. – Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І. – 2014. – С. 140–142.

4. Зуєнко Н. О. Внутрішня форма терміну та дискурс / Н. О. Зуєнко, А. М. Монашненко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки». – К. : ВЦ НУБіП України, 2013. – Вип. 186, Ч. 1. – С. 60 – 64.

Анотація

В статті аналізується комплекс психолого-педагогічних умов та принципів, який з високим ступенем вірогідності приведе до формування комунікативної культури майбутніх фахівців технічних вузів України.

Ключові слова: комунікативна культура, психолого-педагогічні умови, принципи.

Summary

The article is devoted to a selection and ground of complex pedagogical terms and principles which provide forming of communicative culture of future specialists.

Key words: communicative culture, terms, principles.

Леся Конопляник

к. пед. н., доцент, доцент кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету

Юлія Пришупа

к. пед. н., доцент кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна

ВПЛИВ МОВИ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ КОДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Проблема дослідження мови в усі часи була надзвичайно привабливою, оскільки саме завдяки мові реалізується людське буття на різноманітних рівнях свого вияву, включаючи мислення, зберігання і трансляцію інформації тощо. Але підходи до мовних досліджень у різні періоди їх здійснення суттєво відрізнялись між собою, спричиняючи поступову зміну наукових парадигм. В ракурсі безпосередньо цих змін з метою подальшого осмислення сутності феномену «національної ідентичності» у третьому тисячолітті система поглядів на мову як об'єкт дослідження розширила свої межі, охопивши буття людини, її свідомість, мислення, сприйняття, емоції.

Пізнаючи будь-яку мову, людина пізнає різнобарвний світ крізь призму саме цієї мови. «Уся людська культура й цивілізація нерозривно зв'язані з цим величезним сховищем людських знань і досвіду, що їх нагромаджено за весь час існування людства як суму знань видатних людей усіх поколінь» [1]. Мова – це система, визнана в такій здатності, тобто кодифікована й накинута в певних ділянках (на відміну від таких мов, інші системи звуть діалектами, сленгами, мішанками тощо, заперечуючи цими

назвами самої їхньої системності). Друге значення поняття «мова» пов'язує його з ідентичністю: мова – це система, що її використовує певна спільнота – насамперед нація, – ідентичність якої ця мова виражає. Тому в ідеалі має бути повна відповідність між мовами та націями чи, інакше кажучи, між мовами та національними ідентичностями, ключовим елементом яких є однойменні мови.

Розвиток і функціонування мови значною мірою зумовлені станом суспільства. Так, зокрема, в мові відображається соціальна диференціація суспільства (класова, професійна, статова). На стан мови впливають демографічні процеси (зміни в чисельності населення, у співвідношенні жителів міста й села, міграційні процеси тощо), рівень загальної освіти народу, розвиток науки, створення державності тощо. Суспільство також може свідомо впливати на розвиток мови, поступово усвідомлюючи, що не тільки люди володіють мовою, але й мова володіє людьми. Через мову ми можемо зрозуміти себе і світ навколо нас. Таким чином, мова виконує різноманітні соціальні функції, однією з найважливіших є комунікативна функція.

Важливість формування національно свідомої особистості полягає в тому, що від рівня культурного розвитку однієї особистості залежить розвиток усієї нації. Те, як мова й особистість пов'язані між собою, вчені досліджували ще у XIX столітті. В. фон Гумбольдт підкреслював, що мова є необхідною умовою думки окремої особистості навіть на самоті, тому що поняття утворюється тільки за допомогою слова, а без поняття неможливе справжнє мислення. Однак дійсно мова розвивається тільки у суспільстві, і не тільки тому, що людина є частиною цілого, до якого належить, а саме свого племені, народу, людства, не тільки внаслідок необхідності взаємного розуміння як умови можливості суспільних заходів, але і тому, що людина розуміє саму себе тільки випробувавши на інших людях розуміння своїх слів [2].

Нація тим і відрізняється від народу (людю), що вона передбачає не тільки організацію, а організацію з виробленою віками національною свідомістю, з полі функціональним літературним мовленням, що забезпечує його носіям. На сьогодні склались достатньо стійкі напрямки у вивченні мови і свідомості, мови і духовної культури, мови і діяльності. Це пов'язано з тим, що поруч із народною мовою у світ людини проникають мови штучні, які значною мірою провокують різноманітні соціальні трансформації на теренах становлення інформаційного суспільства. Тому є необхідність відштовхуватись від розуміння мови як форми усвідомлення культури, в якій зберігаються та функціонують історично накопичені знання, сучасні культурологічні дослідження взаємодії мови і культури [4].

Отже мова є універсальною символічною системою, що визначає людське світобачення, бо вона використовується в усіх сферах людської діяльності. Знов треба не поспішаючи вдуматися в це твердження. Не йдеться про те, що людина спочатку створює певне бачення світу (без використання мови), а потім використовує мову як засіб вираження своїх думок, як засіб спілкування. Сказане треба розуміти інакше: саме мова стоїть поміж свідомістю і світом, коли свідомість створює певне уявлення про світ. Таким чином, мова є важливим складником коду національної ідентичності, який живе у певний час і у певному місці, а також найбільш масовим із усіх мистецтв, створених величезною й анонімною роботою багатьох поколінь. Будьякий національний стереотип, будьякий одиничний акт соціальної поведінки включає комунікацію, а саме – мову як складову і як фактор, що цементує націю, покликаний виявляти внутрішню своєрідність її психофізичної культури. Через ставлення до мови виявляється ставлення народу до родовідної духовної культури, до свого минулого й майбутнього. Плекання духовності в широкому розумінні слова дає основу для розвитку мови. Народ, який творить рідною мовою, думає про майбутнє й тим зберігає код своєї нації.

Список використаних джерел:

1. Бавус Т. Мовний образ як компонент мовно-національної та індивідуально-авторської картин світу. *Вісник Львівського університету*. 2016. Вип. 63. С. 242–247.
2. Данилевська О. М. Престиж української мови та ставлення до двомовності за оцінками мовців різних вікових груп. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Київ. 2019. Том 22. № 1. С. 162 – 172.
3. Кулик М. В. Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України. К.: Дух і Літера, 2021.
4. Barrington L. A new look at region, language, ethnicity and civic national identity in Ukraine. *Europe-Asia Studies*. 2022. Т. 74. №. 3. С. 360-381.

Sviatoslav Kuznetsov

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ARGUMENT AS PART OF CRITICAL THINKING

Throughout time, people have been making decisions based on their knowledge, opinions and experience. However, making choices or taking

different agreements without considering various viewpoints and evaluating evidence can lead to flawed reasoning and poor decisionmaking. In this connection, critical thinking with its key components: argumentation and discussion, acquires tremendous importance and becomes a guide to action.

In fact, many of the well-known advancements and achievements are the result of individual or group interaction within the target – oriented community based on critical thinking and informal decision making. Without critical thinking society might not have experienced the high standards of life that we have today. Therefore, it is important to clarify the notion of critical thinking and how it can benefit them in various aspects of life. At first, in order to comprehend the fundamental idea, one must first determine what an argument is. But how to define it? In everyday language, an argument is ‘a reason or reasons why you support or oppose an idea, action, etc.’ [1].

However, in the context of logic and critical thinking an argument refers to a series of statements, where one statement is the conclusion and the rest are premises or, also referred to as assumptions, that support the conclusion.

To grasp a subject thoroughly, it is crucial to have a comprehensive understanding of its components. Regarding arguments, it is widely recognized that an argument generally comprises two main parts: a premise and a conclusion. The latter one is usually supported by evidence or reasons. Evaluating the validity of the evidence and reasoning used to support the claim is a fundamental aspect of argument analysis. In addition, it may be necessary to identify and analyze potential counterarguments or alternative thoughts in order to fully assess the strength, accuracy, and validity of the argument.

Let us have a look at an example of an argument: “Social media is harmful to mental health. Studies show, that excessive use of social media can lead to depression, anxiety, and low self-esteem. Hence, we should limit our use of social media to improve our mental health”. In this argument, the first sentence serves as the premise, which is supported by the evidence presented in the second sentence. The studies cited in the second sentence provide reasons to support the conclusion that social media is harmful to mental health.

To analyze this argument, one would need to evaluate the quality and relevance of the evidence presented in the second sentence. This would involve examining the studies' methodology, sample size and so on. One would also need to consider any counterarguments or alternative ideas, such as the possibility, that social media can have positive effects on mental health if used in moderation.

Finally, it is also important to identify an argument. Let's analyze another sample of argument: “That dress looks nice because the design is elegant.” Here, the claim being made is, that the dress looks nice, and the reason provided to support this claim is, that the dress has an elegant design. This

argument includes a premise (the elegant design) and a conclusion (the dress looks nice).

This argument is stronger than a mere expression of opinion, as it provides a reason to support the claim. Additionally, the use of the word 'because' indicates, that the author is making a logical connection between the premise and the conclusion. Nevertheless, it's important to note, that this argument may still be subject to of evaluation and critique. For example, someone else may argue, that the dress does not look nice despite having an elegant design. The text also highlights the importance of avoiding dogmatism in argumentation. Dogmatic individuals may express claims without providing evidence or reasons to support them, thus weakening argument. On the contrary, providing evidence and arguments to support the claim makes an argument more reliable and convincing.

As we found out, arguments are important in the realm of critical thinking. The ability to formulate, present, and recognize an argument is vital for the development of critical thinking. If other people accept your opinion, they are more likely to be convinced by you. Undoubtedly, a thorough understanding of the essence of critical thinking is crucial to making more informed decisions.

References

1. Terry Heick (2023): What Does 'Critical Thinking' Mean? Retrieved March 31, 2023, from <https://www.teachthought.com/critical-thinking/thedefinition-of-critical-thinking/>
 2. Randy Ridenour (2019): Pursuing Truth: A Guide to Critical Thinking, Chapter 2: Arguments. Retrieved March 31, 2023, from <https://bookdown.org/rlridenour/ct-text/cha-arguments.html>
 3. Jacqueline Sperling (2023): Social media and Your Mental Health. Retrieved March 31, 2023, from <https://www.mcleanhospital.org/essential/it-or-not-social-medias-affecting-your-mental-health>
 4. Joe Y. F. Lau (2011): An Introduction to Critical Thinking and Creativity: Think More, Think Better. Retrieved March 31, 2023, from <https://www.oreilly.com/library/view/anintroduction-to/9780470195093/OEBPS/c08.htm>
 5. University of Pittsburgh, Department of Communication: Argument: Claims, Reasons, Evidence. Retrieved March 31, 2023, from <https://www.comm.pitt.edu/argument-claims-reasons-evidence>
- Citations and definitions
6. [1] Cambridge Dictionary: 'argument'. Retrieved March 31, 2023, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/essential-british-english/argument>

Євген Мамчур

к. п. н., доцент кафедри іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

МОВА ЯК НАЙВИЩА ІДЕНТИЧНА ЦІННІСТЬ

Початок двадцятих років нинішнього століття означений якісними змінами в житті українського суспільства, людини зокрема, підвищеними цінностями як до національної самобутності, загальної національної культури, так і до української мови як основної ознаки держави, як генетичного коду нашого народу, як національно-культурного феномену. Розуміння культури неможливе без вивчення її мовного коду, ролі мови як форми самовираження культури і засобу її формування, оскільки мова як багатофункціональна знакова система має соціальну, історичну та естетичну цінність

До цієї надважливої проблеми мови і культури зверталися в різних наукових працях чимало вчених О. Біляєв І. Зязюн, Л. Мацько, І. Огієнко, М. Пентилюк, В. Русанівський, Г. Сагач, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Ярмоленко

Мова як природна знакова система обслуговує суспільство для здійснення насамперед основних операцій з інформацією: її створення, зберігання, трансляція, опрацювання, трансформація, обмін. Людина глобалізована найбільш ефективно за умови її здатності до безпосереднього спілкування зі світом. Належний рівень володіння мовою уможливорює особистість ясно, точно, нормативно формулювати й передавати свої думки та адекватно розуміти інформацію інших. У зв'язку з цим, головне завдання студента, майбутнього вчителя любити і берегти мову, досконало володіти мовою, вільно мислити і комунікувати засобами мови.

Особливо нині, у час боротьби за нашу державність вагомими є переконання

І. Огієнка про важливу роль мови у житті українського суспільства, особливо у формуванні національної свідомості підрастаючого покоління. Вчений зазначає: «Мова – це наша національна ознака, в мові - наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова - це форма нашого життя, життя культурного і національного. Мова – душа національності, її святощі, її найцінніший скарб...» [3, с.57].

Мова і культура забезпечують формування гармонійно розвинутої особистості студента в основі яких лежить мистецтво формування духовних

цінностей. Звернення системи освіти до ідеї виховання духовно-моральних цінностей актуальне, адже без вирішення цього завдання неможливим є відродження українського суспільства.

Саме тому духовні цінності мають посідати особливе місце в житті вчителя, адже під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога з учнями й батьками духовність постає як стрижень позитивної педагогічної співпраці. Із низки цінностей нами виокремлено на основі праць учених, зокрема Н. Ткачової такі:

- фундаментальні (базові, наближені до загальнолюдських): життя, людина, добро, природа, суспільство, щастя, справедливість та ін.;
- національні (цінності національної культури): національна ідея, рідна мова, народні свята, традиції та звичаї, фольклор, національні символи тощо;
- громадянські (цінності демократичного суспільства): демократичні права й обов'язки, толерантність до інакомислячих, релігійна терпимість, повага до культурних і національних традицій інших народів, інформаційна культура та ін.;
- сімейні цінності (цінності родинного життя): любов, повага, вірність, взаємодопомога, взаємопідтримка, взаємопідкування, гармонія взаємостосунків, довіра, взаємовідповідальність, шанування предків тощо;
- особисті: повноцінна життєва самореалізація, освіченість, морально-вольові якості, здоров'я, життєві компетенції тощо [5, с. 430].

Цінність мови як національного джерела формування особистості ставить перед студентом педагогічного університету, майбутнім учителем вирішення важливих проблем донести до кожної молодої людини культурні й духовні надбання народу, оживити його мовні й риторичні багатства, сприяти їх свідомому засвоєнню і використанню у власному мовленні. Слід зазначити, що професійно-ціннісні орієнтації вчителя рідної та іноземної мови повинні включати спільні для кожного вчителя, незалежно від предмета викладання, педагогічні цінності та цінності, зумовлені специфікою предмета викладання, тому формування і розвиток професійних цінностей учителя іноземної мови буде визначатися як спільними рисами для педагога будь-якого фаху, так і специфікою власне його професійних компетентностей. Безперечно, що фахівець у галузі викладання іноземних мов зобов'язаний досконало оволодіти іноземною мовою, бути готовим до передачі цих знань своїм учням найбільш ефективним способом, сприяти розвитку їхньої самостійності та творчої активності.

Професійна компетентність учителя іноземної мови відповідно до специфіки педагогічної діяльності виявляється в царині філологічних наук

– мови (рідної та іноземної) і літератури. Іншомовна комунікативна компетентність утворює сукупність необхідних знань, умінь та навичок, необхідних для досягнення успіху у спілкуванні в середовищі іншомовної культури і виступає важливим складником професійної компетентності вчителя іноземної мови, що вирізняє його від інших педагогів.

Важливою професійно-орієнтованою цінністю для кожного вчителя є усвідомлення значущості мови і любов до мови. Вважаємо, що своєрідність професійних ціннісних орієнтацій буде обумовлена і тим, що завданням вчителя є навчити дітей володіти засобами мови, любити і берегти свою рідну мову і мати шанобливе ставлення до мови інших народів. В аспекті аналізованої проблеми, цінною є думка М. Боришевського, який переконливо доводить, що дуже вагоме значення у підсистемі цінностей має глибоке усвідомлення особистістю виняткової ролі в житті людей мови, у якій на генетичному рівні втілюється творча сила народного духу, помисли народу, його сподівання, віра та воля, переконаність у тому, що мова будь-яких етносів, націй, незалежно від чисельності її носіїв є однією з найкоштовніших вартостей людства як цивілізованої спільноти, а зневажливе ставлення до мови навіть найменшого етносу є проявом невігластва, соціальної некомпетентності, антигуманності [1, с. 24]. Суголосні ідеї висловлює В. Огнев'юк й акцентує увагу на тому, що трансляція і творення культури здійснюється засобами мови, саме мова забезпечує органічний зв'язок між освітою й культурою, індивідом і суспільством, індивідуальною та суспільною свідомістю, культурою особистості й культурою суспільства. [4, с. 262–263].

Отже, усвідомлення особистістю такої думки сприяє формування цінності мови загалом для людства і кожної нації зокрема і, безперечно, що культура може не лише об'єднувати людей, а й виступати причиною конфліктів між ними, а через це перед освітою постає завдання сформувати у підростаючого покоління багатомовну культуру. Мова фокусує в собі концепцію людини, концепцію свідомості, концепцію буття, і освіта може реалізувати свою мету засобами вивчення рідної та іноземних мов.

Список використаних джерел:

1. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія *Академвидав*. К: 2010. – 416 с.
2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2001. 31 с.

3. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки . – К.: *Обереги*, 1994.

4. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ: *Знання України*, 2003. 450 с.

5. Ткачова Н. До питання формування ціннісних орієнтацій у студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Львівського ун-ту*. Серія: Педагогічна. Львів, 2006. Вип. 21, ч. 1. С. 259–266.

Марія Моклиця

доктор філологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

ІГРОВІ МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

Те, що гра – важлива складова культури, переконливо довели мислителі і митці першої половини ХХ століття. Найбільш концентрованим висновком усіх процесів епохи Модернізму щодо ролі гри стала книга філософа і культуролога Йогана Гейзінги «*Homo Ludens*» (1938).

«Саме через гру людська спільнота підіймається до надбіологічних форм життя, підвищуючи цим свою цінність. Через гру культура виражає своє розуміння життя й світу. Ці слова не означають, ніби гра переростає в культуру, – ні, радше культурі в її початкових фазах притаманний ігровий характер, вона розвивається у формах і в атмосфері гри. У цій двоєдиності гри і культури саме гра є первинна» [1, с. 57].

Формування постмодернізму (на теперішньому етапі – метамодернізму) посилює зацікавлення науковців і митців феноменом гри, чіткіше проступило розуміння, що гра не лишилась в архаїчних формах культури, які відлунують у дитинстві, гра активізувалась у цілком дорослих і, здається, ніяк не ігрових сферах культури.

Філософи і психологи другої половини ХХ – початку ХХІ століття, продовжуючи відкриття герменевтиків, структуралістів та семіотиків, зосереджують увагу на феномені мови. Славою Жижек, розвиваючи ідеї Жака Лакана, спроектував психоаналіз на масову культуру і віднайшов багато перегуків у методах. «Світ детектива, як і світ психоаналітика, є, відтак, виключно цариною значення, а не “фактів”: ... сцена вбивства, яку аналізує детектив, за визначенням “структурована як мова»» [2, с. 104-105]. «Порада Голмса Ватсону не зважати на загальні враження, а звертати увагу

на деталі втручає твердження Фрейда, що психоаналіз застосовує тлумачення *en détail*, а не *en masse*» [2, с. 119]. Деталі більш промовисті, ніж загальна картина, тому що вони, мимо волі злочинця, вказують на глибинну мотивацію вчинку (видають її), в той час як загальна картина завжди є постановкою (ігровою сценою), покликаною приховати справжнього злочинця. Детектив відчитує сенс непомітних деталей, знаходить приховане поле значень, так само, як психоаналітик, аналізуючи мову клієнта, оминає штучно створений верхній шар смислів і знаходить смисли приховані. Ця методика досить поширена (хоча не завжди усвідомлена) при тлумаченні будь-яких текстів, особливо художніх.

Попри вагомій здобутки культури у пізнанні феномену гри, гра часто випадає з поля зору дослідників психології творчого процесу, хоча важливість гри саме у процесі творчості підтверджує і психоаналіз, і філософія мови, а отже не впливає на методики філологічного аналізу тексту.

Глибинний символізм елементів світу, яким оточує себе людина, неможливо збагнути, якщо не враховувати ігровий характер процесу творення культури, вкорінений у психіці людини від початків її існування і щоразу відтворюваний при народженні і формуванні кожної окремої людини.

Яка мотивація вмикає процес творчості? Вже романтики збагнули, наскільки спокусливо навчитися керувати натхненням, а модерністи, озброєні новітніми відкриттями психології, всерйоз шукали і часом навіть знаходили неймовірні способи увімкнути творчий процес. Про такий досвід чимало написали самі митці. Про деякі з їхніх методів можна прочитати у книгах під умовною назвою «цікаве літературознавство» (ще на початках незалежності вийшов підручник Кіри Фролової з такою назвою): наприклад, у книзі Яна Парандовського «Алхімія слова» або Ростислава Семківа «Як писали класики» [див.: 5, 3, 6]. Але увесь цей матеріал – лише додатковий доказ ірраціональних витоків творчого процесу, завжди індивідуально забарвленого і скерованого, тому й досі таємничого. Але завжди у будь-якому творі є частка пережитого митцем, та частка, яку можливо зафіксувати і відстежити саме як мотиваційну основу творчості. Те, що сприймається лише раціонально, надумується чи нафантазовується, ніколи не стане чимось вартісним без живильної й оживлювальної частки пережитого. Саме вона вмикає будь-який творчий процес. Отже, завжди творчий процес – це (тою чи іншою мірою) відтворення пережитого, а мистецтво в цілому, як відомо, – мімізис, тобто наслідування (імітація, відтворення, розігрування) життя. Звісно, будь-якого життя, спроможного потрапити в поле зору митця. Але ефективною і результативною мотивацією до творчості стає лише особисто пережите.

Якщо дослідник чи інтерпретатор текстів буде виходити з усвідомлення, що текст народжується в процесі гри, його ракурс бачення усіх елементів тексту зміниться. На цій основі можна сформулювати численні методики аналізу тексту, методики, суголосні творчій особистості автора, базовані на включенні дослідника у ту гру, яку читачеві, так чи інакше, але завжди пропонує автор.

Наскільки ефективними можуть стати ігрові методи аналізу, продемонструємо на прикладі циклу віршів «Пастелі» із збірки Павла Тичини «Сонячні кларнети».

Хочу відразу зауважити: ці тексти шкільної програми щедро «проаналізовані» численними вчителями і методистами, які готують учнів до складання ЗНО, і при цьому неймовірно спотворені та сфальшовані саме у царині сенсів [4]. Тичина включив у збірку «Сонячні кларнети», що хоч і юнацьку, але цілком дорослу лірику, чимало віршів, які з часом стали визначатися, як вірші для дітей. Але при цьому не пояснюється, навіщо дитяча поезія у дорослій поетичній збірці. Чому вона не відокремлена в якийсь один цикл, а перемішана з іншими, вповні дорослими поезіями? І чи справді це легкі твори, доступні дитячому розумінню?

Привертає увагу назва: треба знати, що таке пастелі, а тоді пояснити, яку роль грає техніка живопису при написанні поетичних творів, і вже одне це виводить розмову на досить складний рівень. Досить легко відчитати тематичну єдність тексту: описано чотири частини доби, з прозорими алюзіями до етапів людського життя: світанок як дитинство, день як юність, вечір – зрілість, ніч – старість. Попри цю очевидність, кожний текст циклу містить чимало дивних, зовсім не читабельних елементів, іноді розміщених «у стик» до наївно-дитячих.

Щоб вловити усі численні смисли кожного невеличкого тексту, треба включитись у гру, запропоновану автором. Пастелі – це жанр живопису, картина, намальована м'яким олівцем, швидко, в емоційному піднесенні, тому з відчутним у сюжеті й образах ліризмом. Тичина робить чотири словесні замальовки доби і пропонує читачеві включитись у гру-змагання, порівняти власне уявлення про час доби з поетовим та ще й відгадати при цьому кілька загадок. Найбільш важливий для гри перший вірш циклу: «Пробіг зайчик. / Дивиться – / Світанок! / Сидить, грається, / Ромашкам очі розтулює. / А на сході небо пахне. / Півні чорний плащ ночі / Вогняними нитками сточують. / – Сонце – / Пробіг зайчик».

Перші п'ять рядків – справді дитячі: вони вочевидь відтворюють інтонацію дитячої казки з її привабливим для зовсім маленьких діток персонажем – зайчиком, який, щоправда, грається не так, як зайчиком властиво, а по-дитячому – ромашкам очі розтулює. Зайчик з'явився посланцем з дитинства, яке завдяки йому обернулося яскравим спогадом і

відчуттям. Та дитина, захована в глибинах дорослої психіки, як вона бачила світ? Наскільки дорослий поет завдячує їй в тому, що став поетом? Ромашкам очі розтулював Тичина-малюк, дорослий Тичина побачив у цьому щось дуже зворушливе і відповів: «А на сході небо пахне». Насправді ж схід сонця не має запаху, але якийсь особливий запах, притаманний саме світанковій порі, поет зміг відчути. І цим дивовижним відчуттям він завдячує тому малому хлопчику-зайчику, який намагався розплющити очі ромашкам. Дорослий Тичина почув виклик схованої усередині дитини, запит, чи зберіг поет дитяче сприйняття світу, те, яке не містить жодного упередження, а світ повністю дорівнює його найменуванням. Завдяки віднайденій дитині і змаганням з нею поет зміг знайти оцю несподівану назву для світанку: «Півні чорний плащ ночі / Вогняними нитками сточують». Процес дорослої творчості увімкнувся як повернення в часи дитинства, коли у свідомості з'являлися перші назви. Слідом за зайчиком приходять олюднені образи дня, вечора і ночі, казкові персонажі, так добре вписані у дитячий світ, але покликані заново відкривати дорослим втрачені сенси світу первісного.

Гра автора з читачем – відгадування загадок, з яких складається кожен вірш циклу: «Чому не світанок, а зайчик – головний образ першого вірша? Чому день – залізний, але при цьому випив доброго вина? Що саме коливалося флейтами Там, де сонце зайшло? Чому ніч нездужає? Чим її треба укрити?». Акцентуючи загадковий елемент кожного фрагменту, ми повертаємося до найглибших джерел метафоричного мовлення, коли воно дорівнювало загадкам. Чим яскравіша авторська метафора, тим більше її прочитання ставатиме процесом відгадування загадки.

Зауважимо характер персоніфікації у трьох текстах циклу: день пасе отари і йде до своєї любові, вечір простеляє тумани і засвічує зорі, ніч жаліється на недугу і просить її укрити. Ця персоніфікація здійснюється на межі чистої умовності, властивої сучасному абстрактному мисленню, і казкового антропоморфізму, пов'язаного з первісними віруваннями. День асоціюється з юністю, але не набуває обрисів юнака, вечір олюднений більше, бо кладе палець на уста, але найбільш олюдненою виглядає ніч, яка поводить себе точнісінько, наче стара хвора людина. Але навіть в останньому тексті важливе не стільки олюднення явища природи, скільки спосіб говоріння, обраний для персонажа. На світанку голосів нема, день говорить голосно, заклично, подає команди світові для активного життя, вечір подає сигнал мовчати і слухати якісь невидимі флейти, а вже для опису ночі – неперервний монолог, який складається з повторюваних нарікань. Такий розподіл «голосів» досить незвичний, хоча певну логіку можна вловити. І все ж поява кожного персонажа – це поетичний виклик, сточування віддалених елементів світу, народження нових найменувань,

відтворення дитинного світобачення поета, який став дорослим, але грається словами так само, як у дитинстві.

Список використаних джерел:

1. Гейзінга Й. Номо Ludens; пер. О. Мокровольського. Київ: Основи, 1994. 250 с.
2. Жижек С. Погляд навкис. Вступ до теорії Лакана через популярну культуру / Пер. з англ. П. Швед. Київ: Комубук, 2018. 320 с.
3. Парандовський Я. Алхімія слова; пер. з польск. Ю. Попсуєнка. Київ: Дніпро, 1991. 376 с.
4. Тичина П. Пастелі. URL: <https://dovidka.biz.ua/pavlo-tychyna-pasteli-analiz>.
5. Фролова К. П. Цікаве літературознавство. Київ: Освіта, 1991. 192 с.
6. Як писали класики: поради, перевірені часом / Р. Семків. Київ: Пабулум, 2016. 240 с.

Леся Рогач

д. філол. н., доцент,
доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

SYNONYMIC CORRESPONDENCES IN ECONOMIC DISCOURSE TRANSLATION

The essential task of contrastive semantics is to examine how human experience is reflected in the lexical units of contrasted languages. It researches how words of one language can be serve as ‘translational equivalents’ or ‘interlingual synonyms’ [1, p. 213]. For an item of one language to be fully equivalent to an item of another language (to be an interlingual synonym), both must have identical communicative value in comparable linguistic contexts and in comparable situations, i.e. they must convey the same conceptual content, have the same connotations, belong to the same language variety and enter into comparable connotations.

The contrastive analysis of the texts of the source and target discourse reveals a natural existence of inter-linguistic synonymy, when different linguistic

lexical units of the same part of speech, which differ in their phonetic form, paradigm, syntactic links, scope of lexical notions and belong to different language systems, prove to be similar, partly or completely, in one (or more) lexical meaning and, above all, in their subject and logical correlation.

Any language is characterised by one of the most important properties, which is the variability (variability) of its lexical and semantic means, the existence of lexical units, naming the same denotatum but differing in the most diverse and sometimes extremely subtle evaluative and stylistic aspects. This universal property of languages also lies at the heart of inter-linguistic synonyms. The adequate translation of the economic discourse is only possible if the functional and stylistic features of inter—linguistic synonyms of the two contrasted languages are taken into account.

One of the main features of the economic discourse translation is its “non-literal” character. The task of the translator is to find the right word that is adequate to English profession nomination, i.e. it must have the same meaning, the same stylistic colouring and evoke the same associations. The choice of a synonym depends on how adequate the translation is in relation to the original text. For instance, the English word “*curator*” is defined as “a person in charge of a department of a museum or other place where objects of art, science, or from the past are collected, or a person who organizes and arranges a showing of art or other objects of interest”. In the Ukrainian language this lexeme has a range of synonymic correspondences including “куратор”, “хранитель (музею, бібліотеки)”, “член правління університету”, “менеджер”, “попечитель”, “опікун”, “експерт”, “керуючий справами”, “адвокат”, “служитель”, “доглядач”, “прибиральник на спортмайданчику”, “завідувач” [8]. Thus, one of the above mentioned inter-linguistic synonyms may be used for translating the analyzed profession nomination, for example:

*The Committee invited the **curator** to prepare a revised draft by 5 January 2013 to provide the basis for its further deliberations [7, p. 155].*

*Комітет запропонував **куратору** підготувати переглянутий проект до 5 січня 2013 року з метою представлення основи для подальших обговорень [10, p. 301].*

The English word “*curator*” is rendered by means of the Ukrainian correspondence “хранитель” in the following two examples:

*Max Oehler, the **curator** of the Nietzsche Archive at Weimar, argued that all of Nietzsche's ancestors bore German names, including the wives' families [3, p. 106].* Макс Олер, **хранитель** архіву Ніцше в Веймарі, стверджував, що всі предки Ніцше носили німецькі імена, навіть сім'ї друзин [9, p. 128].

*In 2010, the **curator** of the museum proposed using genetic studies to determine its authenticity [2, p. 36].*

У 2010 році **хранитель** цього музею запропонував використувати генетичний аналіз для визначення автентичності експоната [12, p. 42].

The very lexeme “curator” is characterized by a synonymic range in the English language including the lexemes “custodian”, “caretaker”, “administrator”, “guardian”, “keeper”, “steward”, “officer”, “superintendent”, “supervisor”, etc. [6].

All these lexemes are represented by inter-lingual synonyms in the Ukrainian language, for example: “administrator” – адміністратор, управляючий, керівник, розпорядник, опікун [8].

*The property in question falls under the jurisdiction of the judiciary, which appoints an **administrator** to oversee and hold the property* [2, p. 115].

Ця власність підпадає під юрисдикцію судового органу, який призначає тимчасового **управляючого** для здійснення контролю і збереження майна [12, p. 103].

“Supervisor” – начальник, керівник, інспектор, куратор, контролер, керуючий, супервайзер, супервізор, наглядач, спостерігач, майстер, уповноважений [8], for example:

*The survey revealed that 80 per cent of personnel would report fraud, usually to their direct **supervisor*** [7, p. 80].

Обстеження показало, що 80 відсотків співробітників готові повідомляти про шахрайство, як правило, своєму безпосередньому **начальнику** [10, p. 127].

“Superintendent” – комендант, директор, керівник, контролер, куратор, суперінтендент, комендант житлового будинку, керуючий будинком, поліцейський інспектор, наглядач, старший поліцейський офіцер, начальник, інспектор, завідувач господарством, начальник цеху, керівник підрозділу, регіональний супервайзер, головний інженер, виконавець робіт, старший майстер [8], for example:

*The arrests prompted some 100 demonstrators to march to the **superintendent's** residence, which was then pelted with stones* [2, p. 129].

Ці арешти спонукали ще приблизно 100 маніфестантів підійти до резиденції **суперінтендента**, яка була потім закидана камінням [12, p. 112].

“Caretaker” – доглядач/ доглядальниця; сторож; двірник; комендант; служитель; тимчасово виконуючий обов'язки (кого-л.); відповідальна особа; опікун; прибиральниця; скотар; скотарка; прибиральник; опікун; керуючий будинком [8], for example:

*The Deputy Prime Minister, Meechai Ruchuphan, became **caretaker Prime Minister** for an interim period until the new government was assigned* [3, p. 178].

Віце-прем'єр-міністр, Міча Ручупхан, став виконуючим обов'язки прем'єр-міністра в проміжний період до формування нового уряду [9, p. 201].

The analysis of profession nominations in the economy discourse establishes the fact that when contrasting the original text and the corresponding Ukrainian text, the original lexemes enter into synonymous relations with the corresponding lexemes in the target language. Depending on the principle of synonymization which underlies the interchangeability of words in translation, all synonyms used by the translator in the economic discourse have been classified into the following groups: interlingual, stylistic, and contextual.

1. Interlingual synonyms. Interlingual synonyms are words in contrasted languages that usually refer to the same phenomenon of objective reality and are lexemes with as close (or coincident) semantic structures as possible in both languages [5, p. 127]. The emergence of interlingual synonyms is inevitable in the translation of economic discourse since the translation includes a creative component, as a result of which creative modeling by the translator of information and manifestation of his/her artistic initiative becomes very important, for example:

*At the core of all the recommendations is the notion of **educator** empowerment, recognizing that educators are key to ESD [2, p. 135].*

*Центральною ланкою всіх рекомендацій є поняття про розширення можливостей **педагога**, в якому визнається, що педагоги відіграють ключову роль в сфері ОУР [12, p. 118].*

In the example above, the English lexeme “educator” defined as “a person whose work is teaching others, or one who is an authority on methods or theories of teaching” [4] has been translated by means of the interlingual Ukrainian synonym “педагог” with the following definition: “особа, яка веде викладацьку й виховну роботу або розробляє проблеми педагогіки” [11].

The analysis of the translation of the English lexeme “educator” shows that the translator uses a number of Ukrainian interlingual synonyms that usually serve to avoid tautology, for example:

*The **educator** is responsible for each individual case and has his own exclusive tasks linked to his specific skills and expertise, and is also the key figure for all the activities connected with observation and the realization of the individualized treatment projects [7, p. 153].*

***Вихователь** відповідає за кожен окремий випадок і виконує завдання, покладені на нього з урахуванням його конкретного досвіду і кваліфікації; крім того, він є ключовою фігурою у всіх заходах, пов'язаних з наглядом і реалізацією планів індивідуальної виховної роботи [10, p. 240].*

The English lexeme “janitor” – “a person employed to take care of a large building, such as a school, and who deals with the cleaning, repairs, etc.” is

characterized by a range of Ukrainian synonymic correspondences: портъє, швейцар, вахтер, комендант, двірник, прибиральник, доглядач будинку, etc. The analysis of the English and Ukrainian contrasted contexts shows that the translator uses the intralingual synonyms “прибиральник”, “вахтер”, “комендант” for example:

(1) *He soon applies for a job as a **janitor** at a local romance spa [3, p. 144].*

*Незабаром він претендує на роботу **прибиральником** в місцевому романтичному спа-центрі [9, p. 170].*

(2) *Money talks, especially to an overworked **janitor** who thinks we're all a bunch of spoiled brats [3, p. 140].*

*Гроші вирішують все, особливо для перевантаженого роботою **вахтера**, який думає, що ми купка зіпсованих, розбещених дітей [9, p. 163].*

(3) *However, many of the songs had been written earlier when Miller was working as a **janitor** at a Texas music studio [2, p. 120].*

*Більшість пісень було написано в той період, коли Міллер працював **комендантом** в техаській звукозаписувальній студії [12, p. 116].*

2. Stylistic synonyms. Stylistic synonyms are used in cases where the same phenomenon is nominated by lexical means denoting professions with close semantic content but different expressive-emotional colouration and correspondingly different areas of application. In the Ukrainian target discourse, we often see cases when the semantics of English lexemes relating to scientific style are reproduced with the help of neutral and colloquial lexemes, and neutral lexemes are rendered with the help of vernacular lexemes and vice versa, for example, the English lexeme denoting a profession “educator” which possesses the neutral Ukrainian correspondences “викладач”, “учитель”, “педагог”, “вихователь”, “методист”, “інструктор”, “працівник освіти”, “педагогічний працівник”, “наставник”, has been rendered by means of the stylistically coloured meliorative Ukrainian lexeme “просвітитель”, the lexeme with ironic colouring “ментор” and the ironic phrase “інженер людських душ”, for instance:

*An advocate for the disappeared, a defender of the disabled, a human rights **educator**, a taboo-lifting protection team and a women's peace-building network - everyone has worked hard in promoting various human rights and together, they have helped to protect universal human rights [7, p. 206].*

*Адвокат зниклих без весті, захисник інвалідів, **просвітитель** у сфері прав людини і жіноча миротворча організація – всі доклали великих зусиль до того, щоб сприяти різним прав людини, а всі разом вони допомагали захищати загальні права людини [10, p. 304].*

In the example presented below, the English lexeme “executioner” is reproduced with the help of the Ukrainian lexeme “екзекуціонер” to disguise the negative meaning of the English lexeme:

*Also introduced in this episode is British musician Wilko Johnson as the **executioner** Ілун Payne [3, p. 100].*

*Також в цьому епізоді представлений британський музикант Уїлкі Джонсон в ролі **екзекуціонера** Іліна Пейна [9, p. 116].*

In the target text, synonyms characterised by positive or negative expressiveness and enriched by various emotionally-expressive assessments, as well as cultural and historical connotations, are quite abundant in translation. This can be explained both by the subjective choice of the translator, his or her specific perception of the discourse, and attention to the connotational characteristics of the lexemes in the original text, for example:

*(1) Every **policeman** knows that when you ignore criminal behavior, criminals grow bolder [2, p. 58].*

*Кожен **поліцай** знає, що якщо Ви ігноруєте злочинну поведінку, то злочинці стають більш сміливими [12, p. 52].*

*(2) The **policeman**, who is easily frightened, is funny; the policeman, indifferent to the misfortunes of others, is terrible [2, p. 98].*

***Полісмен**, якого легко налякати, смішний; коп, байдужий до чужого горя, страшний [12, p. 91].*

The analysis of the given above context shows that the translator uses the colloquial words “поліцай” (1) and “полісмен” (2) and the slang lexeme “коп” (2) to render the source profession nomination.

The translator should use stylistic synonyms with caution, since some stylistic substitutions contribute significantly to a shift in the author's semantic accents, which in turn leads to a distortion of the individual-style information contained in the source discourse, since, the equivalence of individual words in the original and in the translation provides the closest possible proximity not only to the subject-matter, but also to the connotational meaning of correlated words in the contrasted languages, reflecting the nature of the speaker's perception of the information contained in the word.

3. Contextual synonyms. In the process of translating the original text, there occur some language transformations, resulting in words that have different conceptual foundations as interlingual equivalents [5, p. 57]. The interchangeability of such lexemes, which are called interlingual contextual synonyms, provides semantic intersection points at the periphery of their meaning. And the differences between such equivalents in the contrasted languages are only neutralised when they are used in a particular context.

For instance, the lexical unit “trade representatives”, which is characterized by the Ukrainian correspondence «торговий представник», is

rendered by the correspondence «трудящі», that out of the context cannot be considered synonymous to the English lexeme:

*...such enterprises can lead to unsafe working conditions, abuse of **trade representatives**' rights, exploitation of female and child labour, and lack of social protection [7, p. 45].*

*... в області організації праці і практикою найму на таких підприємствах можуть полягати в недотриманні техніки безпеки, порушення прав **трудящих**, експлуатації праці жінок і дітей і соціальної незахищеності трудящих [10, p. 92].*

The contrastive analysis proves the existence of the following correlations between the semantic systems of profession nominations in the English and Ukrainian languages: interlingual synonyms, stylistic synonyms, contextual synonyms. Interlingual synonyms in translation in our language material proved to be the most applied ones (detected in 66% of all the analysed cases), stylistic synonyms have been used by the translators in 23% of the research samples, while contextual synonyms proved to be the least utilized ones, being detected in only 11% of the investigated language material. The performed study enables us to state that synonyms in the system of profession nominations used in SL and TL economy discourse are words, conveying the same concept, but differing in connotations, i.e. conceptual, associative, emotive, evaluative, expressive, stylistic, etc. shades of meaning that are additional to the denotational meaning of the word.

References:

1. Andreichuk N.I. Problematizing the Notion of the Cross-cultural Semiosis. *Science and Education a New Dimension*. Philology, III(9). Issue: 44. Budapest, 2015. P.6 – 9.
2. Friedman M. *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press; 40th edition, 2003. 230 p.
3. Kim Chan W., Mauborgne R. *Blue Ocean Strategy. How to Create Uncontested Market Space and Make Competition Irrelevant*. Boston : Harvard Business School Publishing, 2015. 288 p.
4. Oxford Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
5. Potiatynyk U. *All about Words: An Introduction to Modern English Lexicology 1*. Львів: ПАІС, 2014. 362 с
6. Thesaurus. URL: <https://www.thesaurus.com/>
7. Wray R. *Modern Monetary Theory*. Palgrave Macmillan UK, 2015. 306 p.
8. Балла М.І. *Новий англо-український словник*. Київ: Чумацький шлях 2008 р. 668 с.

9. Кім Чан В., Моборн Р. Стратегія Блакитного Океану. Як створити безхмарний ринковий простір і позбутися конкуренції. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 326 с.
10. Рей Р. Сучасна теорія грошей. Київ: Наш формат, 2018 р. 480 с.
11. Словник української мови: в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/>
12. Фрідман М. Капіталізм і свобода. Київ: Наш формат, 2017 р. 216 с.

Анотація

Статтю присвячено дослідженню перекладу назв професій в економічному дискурсі. Аналіз економічних текстів виявив, що при зіставленні тексту оригіналу та відповідного українського тексту лексичні одиниці можуть вступати у синонімічні відношення з лексемами мови перекладу. Синонімами в системі назв професій, які використовуються в економічному дискурсі вважаємо слова, що передають одне поняття, але відрізняються за концептуальними, асоціативними, оціночними, експресивними, стилістичними конотаціями. У процесі аналізу було виявлено такі співвідношення між семантичними системами назв професій в англійській та українській мовах: міжмовні синоніми, стилістичні синоніми, контекстуальні синоніми. В українському перекладі англійських економічних текстів міжмовні синоніми є найбільш уживаними, а контекстуальні, навпаки, зустрічаються не часто.

Ключові слова: назви професій, економічний дискурс, міжмовні синоніми, стилістичні синоніми, контекстуальні синоніми, переклад, мова оригіналу, мова перекладу

Summary

The present article deals with the research of profession nominations in economic discourse. It is aimed at identification of synonymic relations in translation. The performed contrastive analysis proves the existence of the following correlations between the semantic systems of profession nominations in the English and Ukrainian languages: interlingual synonyms, stylistic synonyms, contextual synonyms. Interlingual synonyms in translation in our language material proved to be the most applied ones.

Keywords: profession nomination, economic discourse, interlingual synonyms, stylistic synonyms, contextual synonyms, translation, source language, target language

Олена Татьянченко

к. педагог. н., доцент, доцент кафедри іноземних мов
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ІНШОМОВНИХ СТРУКТУРАХ

Оскільки мова явище суспільне, вона не тільки є засобом спілкування людей, а й відображає їх менталітет, історію. У мові зафіксовано історичний досвід попередніх поколінь, духовні надбання, зміни, які відбуваються у житті суспільства. Проблема мовних змін або ж входження до неї лексичних запозичень є актуальною у всі часи і в будь-якому мовленнєвому осередку. Особливо вона стала самодостатньою в останні роки, коли контакти різного спрямування розширилися між Україною та країнами світової співдружності, а саме, після періоду холодної війни, падіння залізної зависи і тому подібне. Прагнення українців до інтеграції в європейську спільноту в умовах глобалізації, з одного боку, і інтерес західних країн до економічного, культурного життя нової незалежної держави - України, з другого, уплинули на розвиток мовних процесів. Тому на сторінках українських видань, особливо в з'явилося дуже багато запозичених лексем, переважно американізмів.

Значна їх кількість увійшла в українську мову, переважно за допомоги мови-посередника: британської англійської та інших: *комп'ютер* (*computer*), *блюз* (*blues*), *зонг* (*song*), *міні* (*mini-*), *максі* (*maxi-*), *комерціалізація* (*kommmercialise*), *айс-рев'ю* (*ice revue*), *кіднепінг* (*kidnapping*).

Слід відмітити, що багато запозичень з американської англійської увійшли в українську мову ще в п'ятидесяті, шістдесяті роки завдяки кіно, музиці. Це такі слова, як "*ланч*", "*О'кей*", *рокен-рол*.

Проблеми активізації міжнаціональної, міжкультурної комунікації засобами динамічних і влучних груп запозичених одиниць та визначення їх входження в певну національну культуру досліджуються як зарубіжними, так і вітчизняними лінгвістами: В.В.Виноградовим, Л.П.Крисиним, Ю.А.Зацним, Р.П.Зорівчак, І.В.Корунцем, Г.О.Похомовою, Я.І.Рецкером, В.В.Коптіловим, А.М.Григораш та іншими.

Конкретизуючи нашу проблему за її тематикою, слід зазначити, що як засвідчують численні дослідження, найпоширенішою групою запозичень, що увійшли в лексику багатьох мовних культур, у відповідні їх словники, і що важливо, за умови збереження свого початкового

національного забарвлення, є запозичення з англійської мови. Адже будь-який твір залишається перекладом лише за тієї умови, якщо він зберігає свою певну національну своєрідність щодо даного оригіналу, його соціально-культурної, наукової, історичної конкретики тощо. Ці умови є вимогами кожного перекладу будь-якої мови.

Результати наукових досліджень щодо названої проблеми стверджують, що на міжнародному світовому рівні англійські запозичення, що увійшли в інші мови, є значно поширеними, порівняно з іншими мовами, що, звичайно, пов'язано насамперед з історичними, політичними, соціально-науковими та культурними зв'язками між народами за умови виконання при цьому основних вимог – це збереження певного національного забарвлення у процесі їх перекладу.

При цьому слід зазначити, що шляхи входження певних запозичень в будь-яку мову не є сталими і однобічними, адже нові лексичні одиниці на початковому етапі можуть вживатися незначною кількістю споживачів, але в подальшому процесі їх використання, якщо вони стали достатньо необхідними і за своїм звучанням відповідають характеру фонетичної системи певної мови, вони знаходять своє входження в усе більш і більш широкі соціальні і професійні кола. При цьому, входячи до іншої лексичної системи мови, певні запозичення продовжують пристосовуватися до мови-реципієнта, набувати нових відтінків і навіть значень. Вони можуть стати загальноживаними і з плином часу навіть проникнути в основний словниковий фонд мови, наприклад, такі поширені у використанні численними мовами лексеми як: **бренд** (від *brand*) – *‘марка, назва марки товару, який користується великим попитом’*; **брокер** (від *broker*) – *‘посередник, агент, фізична чи юридична особа, яка є посередником при укладанні угоди на біржі, а також діє за дорученням своїх клієнтів’*; **дедлайн** (від *deadline*) – *‘кінцевий термін, кінцевий термін подачі роботи’*; **інвестор** (від *investor*) – *‘вкладник, особа або організація, яка включає кошти в проекти, з метою примноження свого капіталу’*. Але лексичні одиниці можуть і не адоптуватися до української мови і вийти із вжитку. Наприклад, такі лексеми як **біт** (від *bit* [*binary* – ‘подвійний’ + *digit* – ‘знак’]) – *‘одиниця вимірювання кількості інформації, яка включає відповідь «так» або «ні»’*; **джи-ай** (від *G.I.* - скорочення амер. *Government Issue* - державне майно – стандартне клеймо на ковдрах, солдатській формі, солдатських котелках і іншому армійському майні) – *‘американський солдат, військово-службовець’*; **патерналізм** (від *paternalism* – зайва любов і опіка дорослих, батьків) – *‘форма показної благодійності, покровительства капіталістів робітникам з метою відвернути від класової, революційної боротьби’*.

Деякі зазначені лексичні одиниці досить поширено почали вживатись у пресі, вже науковому мовленні, наприкінці минулого століття, і на сучасному рівні вони мають своє використання відповідно до певної тематики їх запити.

Запозичені лексеми представляють винятковий інтерес для дослідника оскільки в них, як в ніяких інших мовних одиницях виражається цілісний, неподільний зв'язок між соціумом, який постійно змінюється, і мовним матеріалом, який віддзеркалює ці зміни. Проблема мовних змін або ж входження лексичних запозичень в ту чи іншу мову на міжнародному рівні стала особливо актуальною в останні роки в умовах глобалізації. Український вокабуляр значно збагатився завдяки англійським лексемам майже в усіх сферах діяльності, наприклад: **афронім** (від *Afropunt*) – 'африканське ім'я, яке часто вигадують собі американці африканського походження'; **альфа самець** (від *alpha male*) – 'чоловік, який займає позицію лідера у будь якій сфері діяльності'; **біобанк** (від *biobank*) – 'сховище, біоматеріалів для проведення досліджень з проблеми залежності захворювань людини від особливостей генетичного складу людей, що належать до різних расових і етнічних груп' та інші.

Якщо проаналізувати своєрідне лексичне збагачення мови, то можна з'ясувати, що значний пласт запозиченої лексики стосується сфер мас-медіа, політики, економіки, міжнародного тероризму, проблем охорони навколишнього середовища, проблем дискримінації, наприклад: **асиметричний конфлікт** (від *asymmetric conflict*) – 'конфлікт між сторонами-комбатантами з різним військовим потенціалом, при якому більш слабка у військовому відношенні сторона застосовує «нетрадиційну», терористичну тактику'; **біоатака** (від *bio attack*) – 'терористичний акт, напад із застосуванням біозброї'; **зброя масового впливу** (від *weapons of mass effect*) – 'зброя масового впливу - як евфемізм замість сполучення «зброя масового знищення»'; **кока-колонізація** (від *coca-colonization*) – 'розповсюдження Західного (особливо американського) образу життя в світі'; **"Наступного дня"** (від *"The DayAfter", Day-After-Tomorrow*) – 'жахлива, апокаліптична подія, наприклад, природна чи техногенна катастрофа, гучний телефільм 1983, де з шокуючими подробицями були відображені всі жахи і наслідки гіпотетичної ядерної атаки на місто Канзас-Сіті. Транслявався компанією Ей-бі-сі [ABC] і викликав суперечливі відгуки, хоча подивилося його рекордне число глядачів - 100 млн.' та інші.

Таким чином, вживання запозичених лексем, як свідчать наведені приклади, мають свою історію і свої шляхи використання іншими мовами та їх асиміляцію відповідно до змісту новоутвореної конструкції та щодо умов і культури її використання.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія «Українська мова» / Редкол. Русанівський В.М. та ін. / В.М.Русанівський. - Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2000.
2. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах/ Уклад.: В. Яременко та ін. / В. Яременко. – Київ: Видавництво «Аконіт», 2000.
3. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М.Білоножко та ін. / В.М.Білоножко. – Київ: Наукова думка, 1999.
4. Зацний Ю.А., Янков А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник. Словник / Ю.А.Зацний, А.В.Янков. - Вінниця: Нова книга, 2008.
5. Lexicon of Terms and Concepts in Public Administration, Public Policy and Political Science, – by S.Badger, M.Bejzyk / S.Badger, M.Bejzyk. – Kyiv: Osnovy Publishers, 2005.
6. The Concise Oxford Dictionary of Current English. Seventh Edition. Oxford University Press. 1982.
7. Noam Chomsky. Reflections on Language / Noam Chomsky. –N.Y.: New Press, 1986.

Олеся Церковняк-Городецька

кандидат філологічних наук
ВІТІ імені Героїв Крут

САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК У ЧАС ВІЙНИ

24 лютого відбулося повномасштабне вторгнення росії на територію України, що змінило життя не тільки нашої держави, а й усього світу. Війна принесла українцям багато горя, сліз, смертей, проте на тлі страшних випробувань з'явилося непереборне прагнення Перемоги та віри у неї. Нова воєнна реальність породила чимало феноменів культурних, воєнних, націєтворчих. Одним з націєтворчих феноменів є українське жіноцтво. Не дивлячись на те, що війна занурила життя українських жінок у постійний стрес і тривогу: вони хвилюються, чи повернуться діти живими зі школи, чи не влучить в них ракета, чи не загинуть на фронті чоловіки, брати й батьки, адже кількість загиблих зростає з кожним днем — чи, зрештою, самі вони переживуть війну. І все ж, ми можемо говорити про самовизначення українських жінок, бо кожна знайшла свою дорогу

допомоги та служінню державі у такий важкий час перш за все, вони визначились, що вони українки, патріотки, громадянки України. Умовно їх діяльність ми можемо розподілити на такі напрямки найперший, коли власне жінки стають до лав збройних сил України на сьогодні 42 тисячі жінок служать. Тисяча з них перебуває на командирських посадах, чудово справляючись і з важкою фізичною роботою, і з емоційним напруженням. Нарівні із чоловіками вони воюють на всіх фронтах, а кількість жінок, які хочуть захищати Україну, зростає. Патріотичний дух українок не можна зламати. Найвідоміші військовослужбовиці Аліна Михайлова, Олександра Білозерська, Юлія Микитенко, Оксана Рубаняк, Тетяна Чорновіл, парамедик Юлія Паєвська. Другий напрямок волонтерський рух, де жінки забезпечують життєдіяльність військовослужбовців, а саме готують їжу (сухі борщі та пастила «Arty.ua» Ганна Дондик та Наталія Єфіменко із Запоріжжя), в'яжуть шкарпетки військовим (Сумчанка Оксана Павленко її псевдонім — «Бойова павучиха»), плетуть сітки (на Чернігівщині, жінки з громадської організації «Берегиня» 2014 р.), купують медицину, дрони, мавіки, термобілизну, отримують та пересилають військовому тонни гуманітарної допомоги (Вікторія Мірошніченко м.Полтава, Тетяна Марко-Ременюк м.Рівне, Наталія Юсупова м.Київ). Окрему ланку займають мисткині, культурні діячки, які гастролюють вздовж лінії фронту підтримуючи військових, надихаючи їх словом та піснею, театром (Ада Роговцева, Ольга Сумська, Христина Панасюк), художниці (Ольга Бартош), колекцію книг про російсько-українську війну збирає Ганна Скоріна, надання психологічної допомоги, каністерапія для ветеранів та їх родин Ірина Федосенко, Дарина Федосенко, Наталія Гуменюк керівник «Лабораторії журналістики суспільного інтересу» підтримує внесок жінок-репортерок, журналісток, а також тих експерток, які сьогодні документують злочини російських сил в Україні, пишуть книги про війну Євгенія Подобна «Дівчата зрізають коси» (2000), «Міста живих, міста мертвих. Історії війни у Бучі та Ірпені» (2023). Всіх цих таких різних жінок, об'єднує одна ідея, одна теза трагедія і хаос – це, як би це цинічно не звучало – завжди можливості.

Посолка США Бріджит Брінк в Україні зауважила: «Я абсолютно впевнена, що Україна не могла б так, як це є сьогодні, дати відсіч жадливій, варварській війні Росії, якби не її жінки, які роблять свій внесок усіма можливими способами» [1, с. 1]. Вона відзначила внесок жінок у розвиток українського законодавства — від початку війни українськими політиками внесено вже понад 100 законопроектів. Сполучені Штати, наголосила Брінк, постійно допомагають Україні розширити можливості жінок, що включає допомогу у різних професійних сферах. Крім того,

триває американська підтримка жіночого політичного лідерства та жінок у бізнесі. Зокрема, йдеться і про надання грантів підприємствам, якими володіють жінки.

На окрему увагу заслуговують жінки-біженки, які опинились у надскладних життєвих, психологічних умовах, проте, вони не хочуть поставати передусім як типові безпорадні жертви, але виступають як ті, які натомість хочуть мати агентність (відчуття відповідальності за свою долю та готовність брати участь у процесах, що змінюють світ на краще). Жінки вивчають мови, влаштовуються на роботу, виховують дітей та допомагають своїй державі, організують акції, які привертають увагу до України своєю силою, винахідливістю дивують світ і закохують його в Україну. І ми бачимо, що в Україні, не дивлячись на проблеми з сексизмом та дискримінацією — а ці проблеми є в усіх суспільствах — жінки розбудовують свою агентність, беруть активну участь у суспільно-політичних подіях, у волонтерстві, і в обороні України, зокрема і на бойових позиціях. І цей емпіричний матеріал, який зібрався за вісім років, потребує відповідного теоретизування, нових теорій, нових понять.

Список використаних джерел:

1. <https://ukrainian.voanews.com/a/zhinky-na-vijni/6940318.html>
2. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери /Колектив авторів. – Київ, 2017. – 172 с.

Грина Цюп'як

канд. філ. наук., Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро, Україна

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ АНТИЧНИХ КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ

У сучасних реаліях міфологічна свідомість продовжує бути активною і побутує у різних сферах науки, мистецтва, культури, літератури, та й і в повсякденному житті. Вже звичними стали назви крамниць, перукарень, спортивних клубів, приватних лікарень – «Геліос», «Медея», «Фаетон», «Спарта», «Олімп», «Гефест» та ін., художні фільми про Геркулеса, Ахіллеса, Афродіту(Венеру), Олімп тощо. У динамічних ритмах сучасності лише короткі виразні крапленьня запам'ятовуються надовго. Тому крилаті вислови слугують джерелом лаконічного висловлення думки.

Комунікативні можливості використання античних крилатих висловів- безмежні. Античні міфи мали великий вплив на подальший розвиток не лише античної. А й світової літератури. Теми та сюжети античної міфології розроблялися у філософії і риторичі, втілювалися у всіх видах мистецтва.

Античні вислови, які набули переносного значення, є певним концентратом загальнолюдської мудрості та моралі. Завдяки універсальності, закладених у них глобальних смислів античні крилаті вислови слугують певними маркерами, які асоціативно повертають увагу реципієнта до первинного смислу міфологеми.

Комунікативні навички, які виробляються під час спілкування за допомогою античних крилатих висловів передбачають, що комуніканти повинні мати певний досвід опанування міфологічною системою, розуміють витоки античної міфології та можуть виокремлювати стійкі змістові сполуки з міфів, які позбувшись конкретно-предметного значення натомість набули метафоричного та алегоричного сенсу.

Сьогодні високорозвинена особистість мусить володіти основними поняттями у сфері міфології, щоб інтерпретувати різні явища у сфері комп'ютерних технологій (Наприклад, «троянський кінь», «троян» - мова є про назву комп'ютерного вірусу, який є таким же підступним, як подарунок ахейців троянцям під час Троянської війни; або воєнна справа -«летальна» зброя, не плутати з літальною, походить від назви річки Лети у підземному царстві за віруваннями давніх греків, тобто та зброя, що вбиває).

Міжособистісна комунікація , незалежно від вікових, расових, релігійних, професійних відмінностей зможе бути продуктивною, коли особи будуть послуговуватися однією системою культурних цінностей, зможуть розуміти загальнолюдські ціннісні орієнтири. Тому важливо знати назви античних божеств і героїв (в астрономії назви небесних світил і сузір'їв), сюжети найпоширеніших міфів («п'ята Ахілле» - вразливе місце, тому, що мати тримала за п'яту, коли купала у водах безсмертя»).

Умовно можна поділити міфологічні афоризми на певні групи:

- Ті, що називають предмет чи явище одним лише номінативом (Аврора, Морфей, Кастор і Поллукс)
- Ті, що попереджують про небезпеку(«Ахіллесова п'ята», «нитка Аріадни», «сунітка Пандори»)
- Пояснюють першовитоки якихось явищ («золоте руно», « розпочинати з яєць Леди»)
- Мають дидактичне, виховне значення («бочка Данаїд», «Сізіф труд»)
- Ті, що свідчать про виняткову силу (« 12 подвигів Геракла»)

- Ті, що безпосередньо вказують на небезпеку («Між Сціллою і Харібдою»)
- Ті. Що уславляють мудрість, хитрість («Праця Пенелопи»)
- Ті, що вказують на мінливість долі («колесо Фортуни») та ін.

Таким чином, спілкуючись з високоосвіченим фахівцем. досить доречно використати натяк на певний міфологічний образ чи сюжет за допомогою античного афоризму чи вислову, щоб утворилось взаєморозуміння та встановились дружні контакти.»Безпомилковою ознакою культурної людини сьогодення є знання з міфології стародавніх греків і римлян. Герої еллінських міфів та епосу давно вже здобули безсмертя не лише самі по собі, а й у контексті світової літератури та мистецтва, отже – світової культури»[1, с.459].

Список використаних джерел:

1.Шанін Ю.В. Невичерпне й вічне джерело/Антична література/ Миронова В.М.(кер.авт.кол.), Михайлова О.Г., Мегела І.П. та ін.6 Навч.посіб. Київ: Либідь, 2005.С.459-470.

Bohdan SHVETS

Foreign Languages and Translation Department
National aviation university

IMPORTANCE OF LEARNING ENGLISH FOR UKRAINIAN UNIVERSITY STUDENTS IN MODERN CONDITIONS

At the current stage of teaching foreign languages, in the conditions of constant and rapid development of international relations in Ukraine, the purpose of teaching students of English is not only the practical mastery of a language of international importance, but also international mobility.

Foreign language is to be a leading discipline, moreover, it must be a component of professional subjects list. The learning of foreign languages is one of the priority directions in the specialists training in almost all knowledge fields, and it applies especially to specialists who will work at the "person-to-person" sphere and will communicate directly and constantly. Integration into the international unified educational space requires professional training in the field of English language knowledge. Nowadays, foreign language teaching methods

must follow the requirements of the modern education system, be interactive and innovative. The issue of studying new approaches and directions for the development of intensive methods, in particular in higher education, is considered in the scientific works of O.B. Tarnopolskyi, S.P. Kozhushko, Z.M. Korneva, O. Kovtun, S. Sydorenko, N. Mikhalchuk and others.

Speaking about modern methods of intensive foreign language learning, we should note that there is no single direction, but there is a huge system of methods that are developed and intended for accelerated foreign language learning. It is necessary to take into account the target audience, age characteristics and specialization, and based on this, selecting a specific teaching method [1].

The professional function of the English language has become one of the prominent ones in the labor market, and the result of this has been the strengthening of motivation in its study among students of Ukrainian universities.

Integration into the world community and Ukraine's implementation of the provisions of the European Council regarding education and language learning have a number of important tasks for our country education system, the most important of which is the formation of an individual perceiving himself as a citizen of the world, a bearer of an appropriate culture, tolerant to other cultures, and the main thing: mobile and flexible. The most important formation feature of such a personality is knowledge of the English language. By implementing all these tasks, Ukrainian education tries to define educational standards in accordance with European standards. The main provisions for the specification of the English language studying are: a level approach to the presentation of language-didactic units and a communicative-oriented approach to the systematization of learning content [2].

The goal of training specialists in various professional fields for whom foreign language is an important means of carrying out their main activity is directly learning English in Ukrainian universities. It is extremely important to combine methods of working with students while learning a foreign language in order to form and support their motivation. As an extracurricular activity, various activities related to the study of English language and culture can be held with students. As an interesting option, you may arrange meetings with native speakers, which in turn motivates students to show themselves from the best side, thus increasing interest in language learning. By the way, it is effective to offer students spontaneous creative tasks during classes, for example acting out one or another situation on the proposed topic. Students can present their work in the form of dialogic or monologic speech, joining in groups, or working individually [3]. This type of work promotes activation of their work, contributes to the interest and this is the way of creating a new product as a

result of their certain mental actions and allows them to realize their creative ideas and develops imagination, thinking, and fantasy. We must emphasize that with the help of such an approach to learning English, you may both overcome the language barrier, and also intensify the process of learning language.

In this way, the importance of learning English for students of Ukrainian universities is obvious, because it directly and indirectly contributes to the integration of young people into the international and European space.

References:

1. Rudnytska T. G. Innovative methods of teaching foreign languages in higher education in the context of the humanistic orientation of the educational process. URL: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/txt/Rudnizka.php>

2. Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: textbook for students. of classical, pedagogical and linguistic universities / Bihych O. B., Borysko N. F., Boretska G. E. and others. for general ed. S. Yu. Nikolayeva. Kyiv. 2013. 590 p.

3. Sayenko N.V. Cultural approach of teaching foreign languages in higher technical educational institutions: monograph / N.V. Sayenko. - Kharkiv: KNAHU, 2008. - 344 p.

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІЛОГУ КУЛЬТУР

NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF THE POLYLOGUE OF CULTURES

Діана Гойданка

канд. філ. наук, доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

TRANSLATING UKRAINE: CHALLENGING STEREOTYPES ABOUT A SECONDARY CULTURE

Since the beginning of the largest and most atrocious full-scale war on the territory of Europe after World War 2, the Russian Ukrainian War, unleashed on February 23, 2023, Ukraine all of a sudden has found itself in the global spotlight.

Thus, the perception and interpretation of Ukraine over the past fifteen months have changed dramatically. The focus shifted from “the Ukraine, somewhere in Russia” to one of the most significant European countries. Thus, Ukraine having been brought to the centre of global attention, there arose the necessity to promote our cultural heritage to the global audience and seek comprehensive ways to do it.

Rendering of the source language cultural phenomena requires major ingenuity skills on the part of a translator, as, in the words of J. Munday [3; 4], one must consider the notion of translatability or the most adequate expression of the author’s design and intended impact upon the target reader across languages despite obvious linguistic and perceptual differences. In her turn, M. Baker defines translatability as the meaning capacity to be transferred across languages without undergoing radical change [1]. Furthermore, we agree with H. Vermeer who argued that translation is both a linguistic and a cultural process, for “although translation...is generally thought of as a (primarily) linguistic transfer process it is, as such, at the same time a cultural process, because language is part of culture [7, p. 38].

The theoretical framework of our study is based on four seminal works: L. Venuti’s “On Translator’s Invisibility”, B. Nedersgaard-Larsen’s semantic classification of culture-specific items, I. Even Zohar’s polysystem theory, and M. Cronin’s “Translation and Identity”. The two fundamental approaches to translating culture-specific items preferred by scholars are domestication and

foreignization, put forward by Lawrence Venuti in his seminal work “On Translator’s Invisibility” [6], the distinction that goes back to the “word-for-word” or “sense-for-sense” translation dichotomy. From our perspective, B. Needersgaard-Lassen proposed the most exhaustive classification of culture-specific items, taking into consideration geography, history, society, and culture divided into various subgroups and excluding author neologisms standing for personal names of fictional characters [5, p. 210–211]. Regarding I. Even-Zohar’s “Polysystem Theory”, the scholar holds the opinion that literature is a part of the poly system of national literature, with translated pieces, as a rule, remaining on the periphery, and the centre being the canonized and prestigious literature. Following this approach, Ukrainian culture had long remained on the periphery, which led to neglecting multiple culture-specific items in translation [8]. M. Cronin argues that there are small cultures that rely on their resources in their contacts with major cultures and “self-translation” or “autonomous translation”, whereas major cultures rather depend on external input when importing texts from low-impact cultures, thus making use of “heteronymous” or “dependent translation” [2, p.40]. Thus, in his words, small cultures typically accommodate a variety of domesticating translation strategies.

When translating Ukrainian culturemes we have observed the following opposing tendencies:

1) Placenames, initially transliterated according to the Russian tradition, now follow Ukrainian spelling and pronunciation norms. Prior to the invasion, Putin released a manual about Ukraine’s being a non-nation and non-existent country. In his lecture series, “The Making of Modern Ukraine”, T. Snider, attempts to debunk these Russian-propagated myths, that had long affected not only world perception of our country but a linguistic representation of the Ukrainian culture-specific items across the world.

4:24 - 5:42. So while we’re on the subject, though, you might have noticed that the capital of Ukraine is spelt a couple of different ways. So in the standard English spelling of the capital of Ukraine, for a very long time, until very, very recently, in fact, was Kiev, K-I-E-V. And that was a transliteration from Russian. In Ukrainian, it’s Kyiv, hence the English transliteration, K-Y-I-V.5:20 Which is a little bit awkward. 5:36. And this was an evolution. So in my early books, I wrote Kiev, K-I-E-V, just because I thought, “This has been standard in English for so long.

Transliteration: Teaching children about Ukrainian culture, including its famous writers such as Lesya Ukrainka, Olha Kobylyanska, and Ivan Franko, reading the works of Mykola Khvylovy and Iryna Vilde, discussing the poems and the fate of Vasyl Stus, visiting the „Slovo“ building in Kharkiv, studying the works of Ulas Samchuk—all of this is deemed as „turning children into Nazis“ by the Russian occupiers.

For example, it could mean driving in a „banderomobile“ adorned with Cossack crosses on its sides, carefully manoeuvring around potholes, and only pausing briefly at checkpoints (Pavlo Volvach. *Once upon a time in New York*”); I’ve been there once,“ followed by, „They have pretty good chebureki there, oh-ho...“ Alongside his political achievements, Mamai has a history of volunteering in the ATO, a stint in prison, involvement in radical party politics, and now another war – the second one, no less (Pavlo Volvach. *Once upon a time in New York*”).

2) loan translation, e.g. “Occasionally, explosions can be heard from a distance. When it’s a „departure,“ the sound is louder; when it’s a muffled thud, it’s an „arrival” (Pavlo Volvach. *Once upon a time in New York*”); Filled with determination, I decide to run away, seeking refuge at the metro station near the monument to the „Friendship of Peoples.“ (Lyudmyla Taran. *Siren-Hyena*); This is particularly significant when we consider how crucial our personal spaces are to us; the stories about Ukrainians who have historically planted their „cherry orchards,“ whitewashed their houses, and erected fences have a profound basis (Lyudmyla Taran. *Siren-Hyena*); On a personal note, I sometimes joke that my marriage did not survive the war, but my *Midnight Spark* did. It was always with me. I constantly met children who loved my book *Squirrel Kvasolya* and *Midnight Spark* and told me about their impressions of it (Halyna Tkachuk. *The First Thing*).

3) explanatory translation, e.g. Today we honour the Ukrainian culture by celebrating Vyshyvanka Day. People are invited to wear a traditional Ukrainian cloth embroidered with ethnic patterns – known as “Vyshyvanka” – every third Thursday of May as a symbol of unity and national identity (European Commission’s Facebook page); The bartender laughs, and his tattoo, three swords and fire, moves on his neck. He calls the image the „Unholy Trinity.“ „So, are you a Satanist?“ „No, I’m a glassist!“ [Ed. note: In Ukrainian, сатан (Satan) and стакан (glass) sound similar, hence the wordplay.] (Pavlo Volvach. *State of War /Essays On War*).

Having analysed 30 essays of the “Essays on War” series, translated by Yuliia Lyubka and Kate Tsurkan, and Timothy Snider’s “Making of Modern Ukraine” lecture series, I can conclude that Ukrainian culturemes are now introduced without overexplaining since the translators’ choice was a predominantly foreignising translation, as opposed to overall domesticating and cultural substitution in the previous attempts to translate Ukrainian writers, for instance, Will-o’-the-Wisp (Перелесник) in Lesya Ukrainka’s translation of “Forest Song”. Insofar, my viewpoint is that foreignness in this case is taking a stand against the current English-language hegemony, a sort of Ukrainian cultural intervention into the traditional old European state of thinking, and a sign of changing geopolitical relations. We no longer explain what our culture means,

adopting a plethora of domesticating tools, we tell stories about ourselves, our history and our experiences, and we invite others to delve into our cultural values.

References:

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 2011.
2. Cronin M. Translation and Identity. London: Routledge, 2006.
3. Munday J. Introducing Translation Studies. Theories and Applications 2nd edition. London: Routledge, 2008.
4. Munday J., Hatim B. Translation: An Advanced Resource Book. London: Routledge Applied Linguistics, 2004.
5. Nedergaard-Larsen B. Culture-Bound Problems in Translating. Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice. 1993, pp. 207–240.
6. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge. 1995.
7. Vermeer H. Is Translation a Linguistic or a Cultural Process? Studies in Translation. Ilha do Desterro. 1992. Vol. 28, pp. 37–49.
8. Even-Zohar I. Polysystem Theory. Special Issue: Literature, Interpretation, Communication. Vol. 1, No. 1/2,. 1979, pp. 287 – 310.

Illustrative material:

Timothy Snider. The Making of Modern Ukraine. Available at: https://www.youtube.com/watch?v=Om_A5TTQMm0&ab_channel=YaleCourses

Essays on War. Translated by Yuliia Lyubka and Kate Tsurkan. Available at: <https://www.meridiancz.com/de/category/essays-on-war/>

Олександр Галич

д. філол. н., професор, професор кафедри теорії
та методики журналістської творчості
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ У СПОГАДАХ С. ЄФРЕМОВА

Мемуарний твір С. Єфремова «Про дні минулі (спогади)» було написано понад 100 років тому, коли його автор перебував на нелегальному

становищі в Києві та його околицях, переховуючись від більшовицької влади, а надруковано лише 2011 року. У центрі оповіді перебувають сторінки життя автора, починаючи з раннього дитинства, яке минуло в селі Пальчик, що на Черкащині, і закінчуючи революційними подіями в Росії 1905 – 1907 рр.

Вже в першому розділі мемуарів відомого вченого, журналіста, редактора, літературознавця С. Єфремова «Місцевість. Сусіди» йдеться про особливості національного життя в центральньо-українському селі Пальчик в останні десятиліття XIX століття. Автор докладно описує національний склад його мешканців. Серед жителів села було чимало поляків за походженням, які в третьому чи четвертому поколінні мало вже чим відрізнялися від українців, проте носили польські імена та зверталися один до одного «пан»: «Справжніх панів ... на селі не було, – випадкових панів, як пані Радлинська та пан Головин, про яких згодом нічого лічити, бо вони тут не мали кріпаків. І заразом панів такі було повнісіньке село, мабуть, чи не з половина його приклала до своїх аристократичних прізвищ епітет «пан» і «шляхтич» та своїх сусідів з прізвищами на -ко і -ук звали згорда «мужиками», самі од них маючи назву «ляхи» [1, с. 188]. Так вони називалися скоріше за звичкою, не вкладаючи в ці назви нічого образливого. Хоча з боку польської частини мешканців села відчувалася якась погорда, проте і українці, і поляки працювали на землі, і їхня праця була схожою. Автор мемуарів називає прізвища та імена поляків за походженням, наголошуючи на тому, що вони, по-суті, всі вони були передусім селяни: «Всі ці пани Васькевичі, пани Надолинські, пани Рябчинські, пани П'ятковські, пани Радецькі і інші з іменами Янко, Якуб, Агуст справді з великою погордою ставились до «мужика», хоча ні в роботі, ні способом життя нічим од того «мужика» не одрізнялись» [1, с. 189].

Про минуле поляків С. Єфремов зазначає: «В цих місцях це були справді зайди, хоча, може, в третьому або четвертому поколінні, виселенці з шляхетської Волині, з тієї неможливої шляхти, що колись бенкетувала й галасувала на магнатських дворах, кипіла на сеймиках, робила з патроном наїзди на сусідів, була, одно слово, тим гарніром для Речі Посполитої Польської, що надавав їй такого шляхетського вигляду. Занепад Польщі й здрібнення магнатства вибили цю шляхту з колії й присилювали її шукати притулку на границях України, де ще багато було вільного місця та простору» [1, с. 189]. Поселившись в Пальчику кілька поколінь тому, поляки швидко прижилися, оскільки не мали власних кріпаків, а займалися селянською працею, як і місцеві українці. Тим більше говорили вони українською мовою і були здебільшого православними. За кілька поколінь відбулася майже повна їхня асиміляція, входження у світ українства. «Тут вони зажили господарським селянським життям і, не маючи досить сили,

щоб надбати кріпацьких душ, мали її не так, проте, мало, щоб себе не оборонити перед захватними апетитами інших. Були вони мало не всі православні, говорили тільки по-українському і це допомагало їхній асиміляції з місцевою людністю» [1, с. 189]. Проте шляхетське минуле все ще сиділо в їхній ментальності: «Вони носили щось на кшталт довгих сурдутів улітку – звичайно святами, та критих кожухів узимку; свою розмову пересипали словами «пані», «пані-добродзєю», хрещені ймення вимовляли по-шляхетському – Янко, Якуб, Базиль, Томаш, Габро – замість посполитих Івана, Якова, Василя, Хоми та Гаврила, любили зватись Кастанами та Агустами, і за misalliance уважали, коли шляхтянка та виходила заміж за «мужика», що не мав у роду шляхетських традицій» [1, с. 189].

С. Єфремов відзначає й таку особливість поляків у порівнянні з українцями: «Наше пальчиківське «панство» стало першою здобиччо русифікації і з «піджаками» та «чтоканьем» вело на селі перед. Тоді як «мужик», вертаючись з москалів, складав мундира в скриню на спомин або до якоїсь оказії, надягав свиту і за який місяць з його розмови вже й не видно, що його переїхала була своїм казарменим колесом російська культура, – з шляхтою частіше було інакше. Городська одежа, салдатські пісні й ламання язика на «панське» – було досить натуральним, хоч і не зовсім щасливим у людей, які тільки й думали про те, як би їм одрізнитись од сусіда-мужика та показати, що вони на вищому за його шаблі стоять» [1, с. 190].

Автор мемуарів пригадував, що, окрім цих віртуальних панів, в селі були й справжні пани. Щоправда, «од однієї, пані Радлинської, за моєї пам'яті лишався вже тільки старий дім...

Другий заступник сучасности, штабс-капітан в одставці Головин, жив на горі, коло виїзду з села. Високий, стрункий дідусь з сивими вусами й червоненькими прожилками на тварі, з слідами військової виправки й у мундирі, він часто заходив до нас, здебільшого неділями, вертаючись з церкви після служби. Говорив голосно, різко російською мовою армійським жаргоном, а в себе дома любив трапезувати гостей засахареним варенням» [1, с. 190 – 191]. Цей штабс-капітан, здається, був єдиною людиною в Пальчику, що спілкувався лише по-російськи.

Ще одна родина панів Сарнавських позиціонувала себе як справжня польська сім'я: «В родині у Сарнавських мова була польська, але поза родиною вони говорили тільки по-українському і, безперечно, до ґрунту були далеко ближчі й терпиміші, ніж ті, що за такими нешкідливими Сарнавськими полювали за їхнє католицтво та польську національність». [1, с. 192].

Проте основною національною групою в селі були українці, мужики, що працювали на землі, вони були віссю навколишнього буття. Українські селяни були справжніми господарями життя на селі. Кожен мужик, – писав С. Єфремов, – «притягав ... до себе, хоч разом і одлякував тим незрозумілим, що можна було помітити в його очах. Поводився він здебільшого з достоїнством, хоч і скидав шапку перед нами «паничами» й звертав з шляху та йшов цілувати руку у «батюшки». Я бачив його у всіх становищах. І коли він орав, ідучи за шестіркою круторогих та одвалюючи скибу за скибою чорної ситої землі, або косив, широкими рухами кладучи собі під ноги високу траву. І коли він торгувався з моїм батьком за вінчання, торгувався уперто, завзято, одбираючи кожного коповика з напругою, цілуючи в «отця-батюшки» руки та прохаючи «уважити» якийсь карбованець-два» [1, с. 192].

Окрім українців, в селі Пальчик, як і в більшості сіл центральної України, жили єврейські родини. Їх було три: «Мошко, Алтер та Гейне. Всі вони шинькували, а коли шиньки жидам держати було заборонено, то держали їх на ім'я якогось з людей, крамарювали усім, що селу треба, факторували і т. п.» [1, с. 205].

Сам С. Єфремов зростав у попівській родині, життя якої мало чим відрізнялося від решти селянських сімей: «Оглядаючись назад, – згадував мемуарист, – мушу сказати, що стосунки між попівським двором та селом були рівні й коректні. Не було ні великої приязні, але не було й ворожнечі. Це у старших. Що ж до дітей, то тут, навпаки, було більше приязні, ніж байдужості: усі товариші наших дитячих забавок та розваг були там, на селі. До них нас тягло, з ними часто знаходили ми більш спільного, ніж навіть у своїй родині» [1, с. 205 – 206].

Таким чином, національний склад села Пальчик відображав ті реалії, що склалися в центральній правобережній частині України під кінець ХІХ століття, де мешкали в кількох поколіннях нащадки польської шляхти, які працювали на землі, поруч з ними жили українські селяни, для яких ця земля була споконвічно їхньою, також траплялися росіяни та євреї. Мемуари С. Єфремова «Про дні минулі (спогади)» переконливо засвідчують, що поляки, українці та євреї спілкувалися здебільшого українською мовою, сповідували православ'я, хоча й дотримувалися своїх національних звичаїв і традицій.

Список використаних джерел:

1. Єфремов С. О. Щоденник. Про дні минулі (спогади). К. : Темпора, 2011. 792 с.

Tetiana Harmash

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of
the Department of Foreign Languages and Translation
National Aviation University
Kyiv, Ukraine

THE PROBLEM OF PERSONAL IDENTITY IN CONDITIONS MULTICULTURALISM

Personal identity is a complex and multifaceted concept that has been discussed by philosophers, psychologists, and sociologists for centuries. However, the problem of personal identity has become even more complicated in the context of multiculturalism, where individuals are exposed to a variety of cultural norms, values, and beliefs.

The problem of the openness of society and each individual to the world and national culture is highlighted in the works of many scientists, such as: Z. Bauman [3], S. Huntington [4], O. Kovtun [1], A. Sabitova [2], N. Melnyk [5].

In a multicultural society, individuals may have multiple identities that are influenced by their cultural background, race, ethnicity, religion, language, and nationality. These identities may overlap or conflict with each other, creating a sense of ambiguity and confusion. For example, a person who is of Asian descent but was born and raised in the United States may identify as both Asian and American, but may also struggle to reconcile these two identities.

Identity is a fundamental aspect of our sense of self, and it is often deeply tied to our cultural and social backgrounds. When individuals are uprooted from their familiar surroundings and transplanted into a new environment, they may find themselves struggling to reconcile their sense of self with the new cultural norms and values they encounter. This crisis of identity can be particularly acute for individuals who are members of minority groups, as they may face discrimination or other forms of social exclusion in their new environment. The crisis of identity can also be exacerbated by the fact that migration often involves a loss of social support networks, such as family, friends, and community. These networks play a crucial role in helping individuals to maintain a sense of continuity and stability during times of change, and their absence can leave individuals feeling adrift and disconnected.

One of the main challenges of personal identity in multiculturalism is the potential for stereotyping and discrimination. Stereotyping occurs when individuals are judged based on preconceived notions or assumptions about their cultural identity, rather than their individual characteristics. Stereotyping refers to the act of making assumptions about an individual or group based on

preconceived notions or generalizations [1]. These assumptions can be based on a variety of factors, including personal identity, cultural background, and social status. Stereotyping often occurs as a result of limited exposure to individuals who are different from ourselves, as well as through the perpetuation of negative stereotypes in media and popular culture. Discrimination, on the other hand, refers to the act of treating individuals or groups unfairly based on their personal identity. Discrimination can take many forms, including exclusion, harassment, and violence. Discrimination can have serious consequences for individuals, including reduced opportunities for education, employment, and social mobility, as well as negative impacts on mental health and well-being.

In multicultural societies, stereotyping and discrimination can have particularly damaging effects, as individuals from diverse backgrounds may be more likely to experience prejudice and bias. In order to combat these issues, it is important to promote cultural awareness and understanding, as well as to actively challenge and confront stereotypes and discriminatory behaviour.

Another challenge of personal identity in multiculturalism is the pressure to conform to dominant cultural norms. This can be especially difficult for individuals who belong to minority cultures or have multiple identities that do not fit neatly into a particular category. For example, a person who identifies as LGBTQ+ and comes from a conservative religious background may face significant challenges in reconciling their personal identity with their cultural identity.

The dominant cultural norms of a society can put pressure on individuals to conform to certain standards of behaviour and appearance, which can be difficult for people who do not fit into these norms [2]. For example, in some cultures, being thin is considered attractive, while in others, being curvy is the ideal. When an individual from one culture is exposed to the norms of another culture, they may feel pressured to change their appearance to fit in. This can lead to unhealthy behaviours such as eating disorders or excessive exercise, as well as low self-esteem and a lack of confidence.

The pressure to conform to dominant cultural norms of personal identity can also be seen in the workplace. In some cultures, there are certain expectations around how individuals should behave and communicate in a professional setting. This can be particularly challenging for individuals from different cultures who may have different communication styles. The pressure to conform to these norms can lead to stress and anxiety, and can even limit an individual's career progression.

Despite these challenges, there are also many benefits to a multicultural society. Exposure to diverse cultural perspectives can broaden our understanding of the world and challenge our assumptions and beliefs [1]. It can also promote

empathy and understanding between individuals from different backgrounds, leading to greater social harmony and cohesion.

One way to address the problem of personal identity in multiculturalism is to promote cultural awareness and education. This can involve learning about different cultures, their values, and their contributions to society. It can also involve challenging stereotypes and biases and promoting inclusivity and diversity in all aspects of life.

In conclusion, personal identity is a complex and challenging concept in the context of multiculturalism. It requires us to navigate multiple identities and cultural norms, while also promoting empathy and understanding between individuals from different backgrounds. By promoting cultural awareness and education, we can create a more inclusive and harmonious society that values diversity and individuality.

Список використаних джерел:

1. Ковтун О. В., Гармаш Т. А. Етноцентризм як проблема глобалізації культури та взаємодії цивілізацій у контексті міжкультурної комунікації. *Соціальні комунікації інформаційного суспільства: теоретичні та прикладні аспекти*: монографія. Київ: Талком, 2020. С. 97-108. – (Серія «Гуманітарний дискурс суспільства ризику»).

2. Сабітова А. П., Прокоф'єва М. О., Яловенко О. В. Культурний код як маркер ідентичності (на матеріалі художніх творів) / *Moderní aspekty vědy: XV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2022. Str. 354-371.

3. Bauman Z. *The Individualized Society*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press, 2001.

4. Huntington S. P. *Who are we? The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Schuster, 2004.

5. Melnyk N., Modestova T., Krsek O. The linguistic concept of multicultural and intercultural communication and its significance in the European and Ukrainian scientific dimensions. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Special Issue. : 12/02/xxxi. (vol. 12, issue 2, special issue xxxi.). P. 116-122.

Анотація

Стаття присвячена проблемі ідентичності особистості в умовах мультикультуралізму. Криза ідентичності особистості посилюється в наш час під впливом масштабних міграційних процесів. Автор розглядає проблему співвідношення національної ідентичності і глобалізації у суспільстві.

Ключові слова: міграція, ідентичність, мультикультуралізм, стереотипи, дискримінація.

Summary

The article is devoted to the problem of identity in the conditions of multiculturalism. The crisis of identity of a personality deepens under influence of large-scale migration processes. The author considers the problem of correlation of national identity and globalization in a society.

Keywords: migration, identity, multiculturalism, globalization, stereotyping, discrimination.

Snizhana Holyk

Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor,
Head at Department of English Philology
Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine

OLD AGE IDENTITY: STRATEGIES OF CONCEPTUALISATION

The relationship between personality and ageing has always been of great interest for social and cultural gerontologists, researchers in the field of ageing studies, psychology etc. This paper seeks to present a survey of main theoretical approaches to treating the problem of old age identity in the interdisciplinary perspective. Also, in my presentation, by taking a cognitive-discursive perspective, I will focus particularly on the construction of age identity in discourse as influenced by social processes, assumptions and stereotyped prejudices.

As commonly agreed by a number of authors, the identity (also referred to as self/personality) represents a complex phenomenon and its conceptualization can be related to different traditions in the field of personality and social psychology (see e.g., Vignoles et al., 2006).

Age belongs to such social markers which shape our perception and attitudes towards others. Moreover, researchers state that it is a peculiar social category, because it cannot be avoided. It is highlighted in recent studies that people often develop negative attitudes about the old very early in life, “children are frequently exposed to age stereotypes by their environment, [...] the opening of a novel by a best-selling children’s author describes a central character as “That grizzly old grunion of a grandma [...]” [4, p. 333]. Yet, they will invariably become part of this group themselves. The conclusion proves that “negative age

stereotypes held earlier in life predict worse health among older individuals” [4, p. 334].

Also, cognitive decline and dementia, frequently associated with ageing, pose another challenge to identity process theory. In the psychological research [1], self-awareness and cognitive faculties are regarded as essential, they are known to be based on the processes like “memory, learning, consciousness, and, probably, organized construal”. However, “the erosion of memory which often accompanies ageing is a central plank in the explanation of identity changes in the elderly”, Breakwell concludes [1, p. 26].

In recent years, with the elderly segment in the population growing, old age has become medicalized and often negatively portrayed, the elderly are represented as the ones losing their identity, losing their former “self”, similarly to what happens to dementia or Alzheimer disease patients. Research results convincingly demonstrate that such ageing has become a frightening perspective, when thinking and social abilities are declining so severely that they interfere with one’s daily routines and sense of personhood [7]. However, thanks to biogenetical innovations and advances in medicine changes in the plane of physical health can be smoothed and adjusted to, whereas maintaining one’s cognitive capacities represents a challenging issue for individuals. The main reason is the threat of losing one’s self-awareness, which is often conceptualized in discourse with the metaphors such as OLD AGE IS DOWNHILL JOURNEY, OLD AGE IS DECLINE, OLD AGE IS LOSSES. According to Zellig [12, p.262], “dementia invokes a heady combination of anxiety about old age and about mental illness. To be both older and mentally ill is to be doubly marginalized. An older person with dementia is at the extreme edge of mainstream society, which remains stubbornly youth oriented”.

Old age identity is the self-perception of when old age begins, moreover, it tends to reflect public age values and beliefs. Researchers unanimously agree that age identity relates to a wide array of physical and mental health outcomes, including mortality, functional status, morbidity and loneliness [11, p. 01-02]. They emphasize that age identity has a better effect than chronological age in predicting cognitive ageing patterns of individuals.

In the Western world, old age is chronologically marked, it serves to delimit the boundaries of individual development, one’s social involvement and self-autonomy. However, in recent decades the age marker has become a flexible notion and no longer serves as the only reliable indicator. Not all elderly people aged 65+ identify with their old age status. The aging society, in the traditional sense, may not be “aging”. However, the identity of older people is often predetermined by external forces (societal views and attitudes, prejudices, stereotypes etc.).

For instance, quite opposite stereotyped discourses of ageing make it difficult/impossible for the elderly to shape their own identity. These two contradictories or “bipolar” [6] representations of ageing – the positive images of old age with preserved health, autonomy, and activity, and negative portrayal of “bad” old age with diseases, dependency, marginalization and isolation – dominate in the gerontological discourse, thus deepening the gap between “successful ageing” and “old age as decline” narratives. Similarly, Paniello assumes that “old people’s formation of a sense of identity is thwarted by the conflicting social constructions of old age. The widely expanded representation of ageing based on opposed poles does not adjust to the needs of most old people” [7]. Referring to Marshall [5, p. 210], the author concludes that “these images of ageing shape the context through which many older people negotiate their social identities”.

In Western societies, old age stereotypes are mostly negative and related to physical decline, cognitive deterioration, and social isolation or exclusion of the elderly from society [3; 4]. At the same time, positive stereotypes have also been repeatedly found with respect to characteristics such as wisdom and dignity, authority and power. Quite common have become the success stories of the “grand boomers”, or certain activity patterns such as continuing social involvement, rejuvenation, activity patterns.

Kaufman and Elder [2, p.172-173] outline five variables of age identity, such as subjective age (the age you feel like most of the time), other age (the age other people think you are), desired age (the age you want to be), desired longevity (the age you hope to live to) and perceived old age (the age at which you become old).

Age identity is traditionally regarded as the core of social identity [8], and individuals belong to certain social groups according to their age identities as group members.

According to Yu & Wang [11, p.8], who attempt to describe the relationship between identity and age factors in the Eastern society, in particular among the Chinese elderly, health status, psychological status, behavior, socioeconomic status, and some demographic characteristics significantly affect the old age identity. They conclude that “higher years of schooling, nonagricultural work, and higher pension income [...], better self-assessed health, no chronic disease, higher life satisfaction status, and better emotional status, [...], public welfare activities cause the elderly to enter old age later, raise the likelihood of identification with non-elderly groups, and reduce aging degree”. [ibid].

In this research, cultural background factor is highlighted and the study promotes the idea that the traditional Chinese respect for the elderly and the

norms of filial piety have an impact on the old age identity, in particular through family intergenerational support.

It is common knowledge that individuals of all ages tend to declare a younger subjective age or age identity than their chronological age. With advancing age, this tendency increases. Kaufman & Elder prove that the elderly tend “to identify themselves as belonging to the non-elderly group, have lower ageing degree, and enter old age later. [...]That is, older people feel younger relative to their age” [2, p. 175].

Similarly, it is highlighted that a younger subjective age seems to be associated with a higher well-being. This could be one of the strategies “for people to contrast themselves from the negative ageing stereotypes or expectancies associated with older individuals or groups, representing a self-enhancing strategy” [10, p.12]. Maintaining and enhancing a positive conception of oneself represents a final goal of any individual, it also serves as an indicator of successful adaptation and social integration of the individual.

Furthermore, it has been observed that gender is the influential factor for defining old age identity. “In terms of affirming the self-worth and realizing the purpose of self-enhancement, old age identity has more important significance for elderly women” [11, p.11].

To conclude, advances in longevity, healthy ageing, and technological innovation have transformed today's elderly into a generation that choose continual involvement in social activities and self-esteem, they actively contribute to society, so it proves to be inefficient to define old age identity in a static, homogenous way. Stereotypes of old age continue to make an immense impact on both the content and value identity of the elderly.

References:

1. Breakwell G. M. *Coping with threatening identities*. London: Methuen, 1986.
2. Kaufman G., Elder G. Revisiting age identity - a research note. *Journal of Aging Studies*, 2002. Iss.16. P.169 –176. doi.10.1016/S0890-4065(02)00042-7
3. Kaufman S. Cultural Components of Identity in Old Age: A Case Study. *Ethos*, 9 (1), 1981. P. 51–87. <http://www.jstor.org/stable/640088>
4. Levy B. Stereotype embodiment: A psychosocial approach to aging. *Current Directions in Psychological Science*, 2009. 18(6). P. 332 – 336.
5. Marshall B. Anti-ageing and identities. *Routledge Handbook of Cultural Gerontology*. Eds. Julia Twigg J. and Martin W. New York: Routledge, 2015. P.210 – 217.
6. McHugh K. Three faces of ageism: Society, image and place. *Ageing and Society*, 2003. 23.2. P. 165 –185.

7. Paniello M.G. Identity in Old Age: The Meanings of ageing in Alice Munro's "In Sight of the Lake. *Journal of the Short Story in English*, 2020. 75. P.173 –189. Available at: <http://journals.openedition.org/jsse/3318>
8. Tajfel H. Social categorization, social identity and social comparison. *Differentiation between Social groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. Oxford, United Kingdom: Academic Press,1978. P.61–76.
9. Vignoles V. L., Regalia C., Manzi C., Gollledge J., Scabini E. Beyond self-esteem: Influence of multiple motives on identity construction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2006. 90(2). P. 308 –333.
10. Westerhof G. J. Age identity. *Encyclopedia of the Life Course and Human Development*. Carr D. (ed.). Detroit: Macmillan Social Science Library, 2008. Vol. 3. P. 10 –14.
11. Yu X., Wang Q. A study on the factors influencing old age identity among the Chinese elderly. *Frontiers in Public Health*. 2023 Jan 6; 10:1027678. doi: 10.3389/fpubh.2022.1027678.
12. Zeilig H. Dementia as a cultural metaphor. *The Gerontologist*, 2014.54.2. P. 258 –267. DOI : 10.1093/geront/gns203

Ольга Добродум

доктор філософських наук,
професор кафедри журналістики та реклами
Державного торговельно-економічного університету,
м. Київ, Україна

Едуард Мартинюк та Олена Никитченко

кандидати філософських наук, доценти кафедри культурології,
мистецтвознавства та філософії культури гуманітарного факультету
Національного університету «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

**ПРОБЛЕМА СТАВЛЕННЯ ДО БЛИЖНЬОГО
ПІД ЧАС ВІЙНИ
(ЖУРНАЛІСТИКА ТА СВІТОГЛЯД)**

Питання війни та миру пов'язані зі світоглядом людей, і важливо констатувати, що практично всі релігійні організації країн, що воюють, підтримують політику своїх урядів. При цьому багато закордонних релігійних організацій намагаються зайняти позицію, яка б визначила діалог між воюючими сторонами – тут, зокрема, можна назвати Папу Римського та Всесвітню раду церков.

Позиція російсько-українського діалогу практично не знаходить підтримки в Україні, оскільки більшість чи навіть майже всі релігійні організації України виступають із вимогою: спочатку перемога і лише потім перемовини. Якщо з цієї точки зору дивитися на сприйняття інших релігійних діянь, то ми побачимо в них продовження цієї точки зору, як, наприклад, під час прощеного воскресіння, коли всі у всіх вибачаються, але тут виникає проблемне питання: чи можна прощати ворога. Прикметно, що навіть віруючі громадяни України відповідають, що спочатку треба його перемогти.

У зв'язку з цим актуалізується питання щодо діалогу двох церков, УПЦ та ПЦУ, а саме: чи уможливлений діалог з іншою церквою під час війни? Відповідно, тут виникає цілий конгломерат питань щодо всіх церковних обрядів - наприклад, питання причастя, оскільки війна оголила весь спектр церковних рекомендацій від «не вбий» до «полюби свого ближнього, як самого себе». Адже, якщо приїде російський генерал посповідатися та причаститися - як чинити в такому випадку?

Коли говорять про те позитивне, що можна віднайти у будь-якій релігії, принаймні в найпоширеніших релігіях (християнство, іслам, буддизм, індуїзм, джайнізм тощо), можна констатувати там наявність золотого правила моральності, зведеного у категоричний імператив Еммануїла Канта, відповідно до якого треба чинити з ближнім так, як ти хочеш, щоб чинили з тобою. Безперечно, міждіалоговий простір має формуватися, проте як можна полюбити ворога під час війни до того, коли він буде розбитий – ось в чому постає риторичне питання.

Ми розглядаємо як приклад релігійну свідомість, оскільки в Україні за останніми опитуваннями 74% українців назвали себе віруючими – таким чином, практично всі, хто бере участь у цьому міжрелігійному діалозі, є віруючими, у тому числі йдеться і про журналістів, і одна з найважливіших проблем сучасності – це ставлення до війни та миру [1]. Ми тут маємо право розмірковувати про релігійний світогляд, тому що аудиторія є релігійною, судячи з результатів соціологічних досліджень, а з цього виходить той постулат, що і серед журналістів є безліч релігійних журналістів, які констатують свою приналежність до якоїсь релігії, або принаймні висвітлюють проблеми релігійного життя у нашій країні. Окреме питання – висвітлення журналістами проблем релігійного життя: там дуже багато цікавого, але цього разу ми концентруємося саме на проблемі світогляду.

Ця проблема має дуже багато вимірів, ідеологічний принцип, але ми зупиняємось саме на проблемі ставлення до ближнього та золотого правила моральності. Загальновідомо, що із початком повномасштабної російської агресії рівень релігійності зріс до 74%, приблизно до того

показника, до якого він піднімався у 2014 році. При цьому 26% опитаних заявили, що після лютого 2022 року, за їхньою самооцінкою, вони стали більш релігійними і віруючими людьми, ніж були раніше [1].

Проблема здійснення свободи совісті в сучасній нам Україні в умовах повномасштабної агресії Росії є досить багатогранною, особливо з огляду на її глобальний вимір, ставлення світової громадськості та прихильників різних релігійних поглядів до подій, пов'язаних з російсько-українською війною, ставлення релігійних спільнот України до необхідності відстоювати свободу держави та ставлення релігійних об'єднань РФ до терористичної діяльності владних органів Росії.

Зміна умов здійснення свободи совісті у наш час значною мірою відбувається як наслідок гібридної війни, яка почалася у 2014 році, постковідної ситуації, відсутності можливостей здійснення релігійної свободи на окупованих територіях (переслідування віруючих та значної частини релігійних громад тощо), загроз та заподіяння шкоди правовим відносинам загалом і всієї констеляції прав людини зокрема (вбивства віруючих, руйнування храмів та молитовних приміщень та ін.).

Основна увага заслуговує на ставлення до цієї війни глав релігійних громад та організацій, представники яких беруть участь у ній з її різних сторін. У цьому контексті симптоматичною може здатися позиція Ватикану, який демонструє тотожну та індиверентну любов до росіян та українців, що викликає незадоволення українців як вияв ідентичного ставлення Папи до вбивці та його жертви. Як відомо, Всесвітня рада церков засудила агресію РФ, проте не виключила РПЦ зі свого складу, незважаючи на те, що остання підтримує війну проти України. Вочевидь, майже всі російські релігійні організації підтримали агресію за дуже рідкісними винятками.

Нині ще вкрай складно визначитися із термінами, в які російсько-українська війна закінчиться. Перемога нашого народу не повинна бути знівельованою порушеннями у справі відправлення прав та свобод людини, у тому числі свободи совісті.

Зміни в релігійній свідомості відбуваються, не в останню чергу, за допомогою сакралізації війни (з боку Росії вже проголошується сатанізація українців синонімічно з їхньою іблизациєю), можливості вичленування закликів до джихаду (так, президент Республіки Чечня Рамзан Кадіров закликав мусульман всього світу поставити Європу, будучи переконаний, що в європейських державах живуть "шайтани та сатаністи", він мріє сам померти в Джихаді, і не проти, щоб його діти також померли у "священній війні", пообіцявши всім мусульманам, які зберуться в полки проти "шайтанів та сатанізму" у європейських державах, повне матеріальне

забезпечення) [2]. Роль релігії у справі дегуманізації противника і, відповідно, його демонізації очевидна.

Внаслідок російської агресії в Україні повністю знищено, пошкоджено або пограбовано російськими військовими щонайменше 494 релігійні споруди, духовні навчальні заклади та святині. Такі оновлені дані про вплив війни на українські релігійні громади Інститут релігійної свободи представивши 31 січня та 1 лютого під час Саміту з міжнародної релігійної свободи, що відбувся у Вашингтоні, США. Найбільше церков, мечетей та синагог зруйновано в Донецькій області (щонайменше 120) та Луганській області (понад 70). Також величезні масштаби руйнувань на Київщині (70), де точилися відчайдушні бої на захист столиці України, та на Харківщині – понад 50 зруйнованих релігійних споруд. Російські повітряні атаки, у тому числі з використанням іранських дронів, торкнулися майже всіх регіонів України і тривають досі. Також Інститут релігійної свободи задокументував чимало фактів захоплення релігійних споруд в Україні та подальшого використання їх як російських військових баз або для прикриття вогневих позицій російських військ. Така тактика російських військових провокує збільшення масштабів руйнування релігійних об'єктів в Україні.

За конфесійною ознакою найбільше від російської агресії постраждало храмів Української Православної Церкви (афілійованої з Московським патріархатом) – щонайменше 143. Великий масштаб руйнувань молитовних будинків баптистів – 49, а також споруди Церкви адвентистів сьомого дня – 24. Оновлені дані ІРС тепер містять відомості про руйнування Залів Царства Свідків Єгови – загалом 94 релігійні споруди, серед яких 7 – повністю зруйновано, 17 – сильно пошкоджено, 70 – зазнали незначних ушкоджень. Інститут релігійної свободи також задокументував цілеспрямовані атаки російських військових та спецслужб на релігійних діячів та віруючих, передусім на окупованих територіях України [3].

Посилилися тенденції розбіжності позиції УПЦ та держави, серед вірних цієї церкви та особливо чернечих шириться звернення твердо стояти у своїй вірі. Вінницька єпархія УПЦ опублікувала відеокавер на пісню "Батько наш Бандера". Композицію заспівало духовенство Мукачівської єпархії: "Батько наш Онуфрій, УПЦ нам мати. Ми за свою церкву будемо воювати", - такі слова звучатимуть у кавері [4].

Слід зазначити, що у європейців світоглядна позиція спочатку налаштована на діалог, але зараз стосовно тортур українців ця позиція може бути уподібнена до прирівнювання жертви і агресора. У цьому значенні Папа Римський європейець. Але все одно мають бути переговори між сторонами, що воюють, і офіційна українська позиція в цьому випадку така:

ніякого домовляння з позицією президента РФ Володимира Путіна не буде [5].

Російська православна церква підготувала для окупантів молитовники із молитвою за диктатора Володимира Путіна - втім, у тексті його величають «архістратигом». Священники роздали російським солдатам «військові» молитовники з хрестами і «калашниковими». У молитві є слова: «Даруй верховному головнокомандувачу Володимире, мужньому архістратигу та боголюбивому Правителю Російському, Перемогу». Також додається, що від початку нульових у «молитві про президента» Путіна згадували тільки на ім'я, а помічником його значився якраз архангел Михаїл. Телеграм-канал, із якого взято повідомлення, зазначає, що молитва не змінювалася 20 років, але восени 2022-го Патріарх Кирило запропонував нову молитву [6].

Прагнучи досягти поставлених під час здійснення так званої «СВО» (спеціальної військової операції) завдань денацифікації, демілітаризації, звільнення Луганської та Донецької «народних республік», Росія при цьому досягла діаметрально протилежних цілей. Мотивуючи свою агресію переслідуванням російськомовних і православних під час військових дій, на окупованих територіях і там, де дістає їхня зброя, найбільш постраждалими виявилися саме російськомовні та православні церкви, лаври, місця паломництва та громади.

Настав час припинити російсько-українську війну, покладаючи основні надії на збройні сили України. Спроба вирішити будь-які питання в ході воєнних дій за допомогою порушення норм законодавства про свободу совісті за своєю суттю є неприйнятними, і саме експертам вирішувати, що є канонічним та неканонічним – легітимність законів має визначати саме людина, яка задовольняє свої релігійні потреби.

Список використаних джерел:

1. Фахова дискусія "Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2022". Разумков Центр 15 лютого. URL: 2023 <https://razumkov.org.ua/novyny/anons-fakhova-dyskusiia-viina-i-tserkvatserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini2022>
2. "Священна війна": Кадиров закликав усіх мусульман та їхніх дітей ставити Європу на коліна (відео). URL: <https://focus.ua/uk/world/536545-svyashchennaya-voyna-kadyrov-prizval-vseh-musulman-i-ih-detey-stavit-na-koleni-europe-video>
3. Майже 500 релігійних споруд зруйновано в Україні внаслідок російської агресії. URL: <https://irs.in.ua/p/139>

constellations of human rights in particular (murders of believers, destruction of churches and prayer rooms, etc.).

Key words: journalism and worldview, attitude to one's neighbor during the war, freedom of conscience, Russian-Ukrainian war.

Антон Дранніков

аспірант кафедри зарубіжної літератури
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

МОДИФІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІСТИЦІ КРІСТОФЕРА ІШЕРВУДА

Сьогодні питання ідентичності, її формування, функціонування, динаміка змін потрапляють у фокус численних гуманітарних досліджень. Одним із найбільш продуктивних аспектів аналізу ідентичного дискурсу видається звернення до проблематики національної культури та її впливу на індивіда. Особливий інтерес при цьому становить творчість письменників, які знаходяться на межі культур, ба більше, свідомо намагаються трансформувати власну національну ідентичність. До них належить і Крістофер Ішервуд – англієць за народженням, він довгий час мандрував Європою, зрештою емігрував до Сполучених Штатів напередодні Другої світової, чим викликав невдоволення співвітчизників. Не в останню чергу саме через це у західному літературознавстві існує певний дисбаланс думок щодо постаті та художнього доробку цього автора: як зауважує Дж. Берг, британська критика ігнорує американські праці письменника, у той час як американська не бажає вписувати англійця у власний літературний канон [3, с. 15]. Таким чином, виникає очевидна потреба у дослідженні феномену національної ідентичності та його динамічної, транзитивної природи в художній прозі Ішервуда, що й маємо на меті даної розвідки.

Романи «Візит туди» («Down There on a Visit», 1962) та «Самотній чоловік» («A Single Man», 1964) належать до американського, більш зрілого періоду творчості Ішервуда й обидва марковані типовим для нього автобіографізмом. Однак, незважаючи на хронологічну послідовність написання, твори кардинально відрізняються як за поетикальними та наратологічними характеристиками, так і за стратегіями репрезентації національної ідентичності.

«Візит туди», написаний у щоденниково-мемуарній формі, зображує чотири епізоди з життя протагоніста на ім'я Крістофер Ішервуд. Кожен із чотирьох розділів роману присвячений так званим антигероям, які представляють різні моделі національної ідентичності. Культурна географія роману достоту розмаїта, адже дія відбувається в Німеччині, Греції, Англії, Америці. Саме в цьому гетерогенному, постійно змінюваному середовищі реалізується національна ідентичність людини, яка, перебуваючи на батьківщині чи за кордоном, взаємодіє, адаптується чи, навпаки, протриває трансформаціям у різноманітних культурних контекстах. Проблематика національної ідентичності, відсутності та пошуку дому чи притулку, перетинання кордонів закладена вже в авторському задумі «Візиту туди», адже Ішервуд зазначав: «[the characters] are all aliens: exiles, expatriates and permanent tourists» [цит. за 5, с. 136].

Догматик містер Ланкастер втілює стереотипні риси «класичного британця»: «the epitome of the stuffy, overbearing, condescending British gentleman whose attitude is one of a personal hand in managing the empire» [4, с. 210]. Не схильний до адаптації, англієць не вписується в європейський національно-культурний ландшафт двічі: з одного боку, як іноземець він постає чужинцем серед місцевого населення; з іншого – йому також не вдається вибудувати адекватні стосунки із рештою іноземців, які ведуть бізнес у тому ж місті, він виявляється чужим серед чужих.

Центральна постать другого розділу, ексцентричний Амброуз, полишив Англію, з-поміж іншого, через травматичний досвід: останньою краплею для нього став жадливий погром, влаштований групою студентів-спортсменів у його естетично мебльованих кімнатах у Кембриджі (хоча експліцитно про це не згадується, цілком зрозуміло, що мотивом цього акту вандалізму була гомофобія). Саме тому Амброуз – англієць, що є чужим у культурному просторі власної батьківщини, у який, на відміну від природної свободи грецького острова, він себе вписати не може, а отже, з гіркотою заявляє: «I'm dead as far as England and everybody in it is concerned» [2, с. 114].

Образ Вальдемара тим чи іншим чином присутній в усіх розділах, але особливо важливим в контексті дослідження національної ідентичності є його статус німця-біженця, який намарно шукає прихисток в Англії під час Мюнхенської кризи 1939 року. Юнак добре усвідомлює власну національно-культурну приналежність з усіма її соціально-політичними імплікаціями («Home is home. I'm not a Nazi. I'll never be a Nazi. You know that. But I'm German, and home is home» [там само, с. 185]), однак, не в змозі залишитися чи поїхати в Америку, він у відчаї змушений повернутися до Німеччини.

У четвертому розділі актуалізується специфічна парадигма національної ідентичності, втілена в опозиції європейського (зокрема, англійського) та американського. Герой цієї частини, Пол, так само парадоксально, як у випадку Амброуза з Англією, – американець, який не належить культурному полю своєї батьківщини. За твердженням протагоніста, його перебування в Америці – лише своєрідна тимчасова заміна «справжнього» європейського життя: «this life in Europe had been, after all, his real life, into which he had naturally subsided as soon as he got the chance» [там само, с. 307].

Детальніше специфіку взаємодії концептів англійського та американського Ішервуд розглядає в романі «Самотній чоловік». Варто згадати, що чорновою назвою твору було «The Englishwoman» – своєрідний омаж «Місіс Деловой» В. Вулф, яким надихався письменник. У цьому початковому варіанті наратор-британець, запрошений викладати в Лос-Анджелес, знайомиться з матір'ю одного зі своїх студентів, яка ностальгує за Англією та хоче повернутися туди. Сам Ішервуд зазначав, що хоче дослідити двостороннє культурне бачення: «to show America through British eyes <...> By keeping my viewpoint, I can do this bifocally – showing how America seems to the Englishwoman and how it seems to me» [цит. за 6, с. 42]. Національна ідентичність, таким чином, від самого початку вкорінена в концептосфері твору.

Головний герой Джордж, англієць-викладач в американському університеті, у якому доволі чітко прочитується постать самого Ішервуда, майже як і Амброуз із «Візиту», іронічно говорить про своє «право вдавати британського ексцентрика», що дає йому відносну свободу слова та дій, адже виводить за межі умовностей та поведінкових патернів, яких повинні дотримуватися «справжні» американці. З іншого боку, обговорюючи з колегами відмінності європейців і американців, Джордж уживає узагальнене «ми», маючи на увазі саме останніх і начебто ідентифікуючи себе як приналежного до американської нації: «Essentially we're creatures of spirit. Our life is all in the mind. That's why we're completely at home with symbols like the American Motel-Room. Whereas the European has horror of symbols because he's such a groveling little materialist...» [1, с. 72]. У цій самоідентифікації та протистоянні ідеї європейського прочитується конфлікт із Англією та бажання американізуватися самого Ішервуда.

Ще одну модель англійської національної ідентичності бачимо на прикладі подруги Джорджа, Шарлотти/Чарлі (саме в неї трансформувалася початковий образ «The Englishwoman»), яка певною мірою використовує своє походження для впливу на оточуючих: «...the neighbors nearly always do help her; she has them utterly intimidated and bewitched by this Britishness» [там само, с. 93]. Національна ідентичність постає як своєрідний

адаптаційний механізм, що може за потреби працювати на встановлення та консолідацію соціальних зв'язків. Однак, незважаючи на те, що локальна спільнота начебто приймає Чарлі, вона все одно не стає її частиною, самотньо залишаючись десь на межі американського соціуму. Її чужість проявляється навіть у екстравагантній манері одягатися, і той факт, що Чарлі не усвідомлює, наскільки безглуздо виглядає, свідчить про те, що насправді їй так і не вдалося американізуватися.

Особливий інтерес становить функціонування національної ідентичності в мультикультурному просторі Каліфорнії 1960-х, зображеному в «Самотньому чоловіку». Студентська аудиторія Джорджа вражає етнічним різноманіттям: «Negroes, Mexicans, Jews, Japanese, Chinese, Latins, Slavs, Nordics, the dark heads far predominating over the blond» [там само, с. 32]. У такому полікультурному середовищі герой почувається менш розгубленим, а спілкування зі студентами надає йому сил і натхнення. Джордж також бачить у представниках інших національних меншин потенційних союзників. Так він описує одне з передмість Лос-Анджелесу з огляду на його мешканців: «Mexicans live here, so there are lots of flowers. Negroes live here, so it is cheerful. <...> ...he would never find himself yelling at their children, because these people are not The Enemy. If they would ever accept George, they might even be allies» [там само, с. 27]. Мультикультурний ландшафт міста пом'якшує зіткнення Джорджевої «англійськості» зі світом американського, адже останній постає як мозаїчний та динамічний, придатний до адаптації.

Таким чином, національна ідентичність у прозі Крістофера Ішервуда постає як багатовимірний конструкт, що має внутрішню динаміку та зазнає постійних трансформацій. Як окремі її модифікації можна виділити ідентичність: англійця-іноземця в Європі; англійського/американського чужинця на батьківщині, який шукає себе в європейському культурному просторі; німця-біженця; англійців-іммігрантів у Америці тощо.

Список використаних джерел:

1. Isherwood C. *A Single Man* / Christopher Isherwood. – London: Vintage, 2010. – 152 p.
2. Isherwood C. *Down There on a Visit* / Christopher Isherwood. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2013. – 322 p.
3. Isherwood C. *Isherwood on Writing* / edited by James J. Berg; foreword by Claude J. Summers / Christopher Isherwood. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2007. – 274 p.

4. Izzo D.G. Christopher Isherwood: His Era, His Gang, and the Legacy of the Truly Strong Man / David Garrett Izzo. – Columbia, SC: University of South Carolina Press, 2001.
5. Schwerdt L. Isherwood's Fiction: The Self and Technique / Lisa M. Schwerdt. – New York: Palgrave Macmillan, 1989.
6. The American Isherwood / ed. by James J. Berg and Chris Freeman. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2015. – 305 p.

Oleksandr Yemets

Candidate of Science (Ph.D) in Philology, Associate Professor, Professor of the
Department of Germanic Philology and Translation Studies
Khmelnyskyi National University
Khmelnyskyi, Ukraine

ENGLISH HUMOROUS POETRY AS THE MANIFESTATION OF NATIONAL CHARACTER

Humor is one of the most typical features of the British people. If we use the classification of humorous texts suggested by Olena Dubenko, we can single out irony, satire, sarcasm, grotesque, pun and linguistic humor [1, p. 199-205]. Particularly famous is the English humorous poetry. The three most popular genres are limericks, cleriheW and humorous epitaphs.

Limericks are a traditional and actually national genre of humorous poetry since the nineteenth century. The classical limerick consists of five lines with the rhyming system a-a-b-b-a. From stylistic point of view, limericks are based on hyperbole, paradox or metaphor. Clerihews are humorous short biographies of four lines, often based on real historical facts and persons, but ascribing them some imaginary behavior or phrases. As for epitaphs, they often represent black humor and sharp satire.

The period of 2020-2022 in Europe, and particularly in Great Britain, was marked by the pandemic of the COVID-19. Before the Russian invasion into Ukraine, the pandemic was the main topic and the main danger to people's health and life. In spite of this serious, even tragic situation, a large number of people – both professional and amateur poets - tried to express their feelings and their attitude to a new reality – the pandemic, its consequences in the poetic form, in particular in limericks. One reason was the concise and clear form of limericks which enables to reveal one's talent or abilities. Another, social reason consisted in certain lack of communication and the desire to share one's emotions about this real challenge.

Therefore, dozens of people started writing limericks on medical topics and even participated in contests for the best medical limerick.

The purpose of this paper is to characterize lexical and stylistic peculiarities of medical limericks written in the recent years and to reveal how these poetic texts reflect the national identity of the British people.

After analyzing nearly 30 medical limericks from such sites as «Lockdown Limericks» and «Coronavirus Limericks from Community» we determined the main features of expressing the attitude to the situation and how this attitude reflects the British national character. The first feature is **self-irony**. It is realized with the help of such stylistic device as hyperbole. In several limericks the authors exaggerate their sadness because of impossibility of visiting the bar or the stadium:

But I can't use my car
To get to the bar,
So now I'm dying of thirst. [2]

Stephen Smith considers the absence of baseball games and fans drinking beer a kind of tragedy:

The absence of baseball is tragic,
Early spring has lost its magic,
No fans in the stands drinking beer. [2]

In our opinion, in such way the authors exaggerate small challenges of the pandemic to avoid mentioning or thinking about more serious dangers like threats to life, to one's health. While classical limericks by Edward Lear often included hypobolization of certain features of appearance or behavior (long nose, loud voice), the contemporary authors of medical limericks (Catherine Burns) exaggerate the passive way of life which leads to obesity:

Pubs are closed, no friends to meet,
Nothing left to do but eat.
Now I have five chins and weigh twenty
stone.

Another feature of these limericks which foregrounds the British national character, the national identity is **stoicism**. This feature is realized with the help of antithesis to show what values can help people in the difficult situation:

There was an old lady of Gravesend
Who into melancholy refused to descend.
Many days of lockdown
Did not bring her down.
Her secret: a small canine friend.

We translated this limerick applying translation transformations – synonymic substitution (melancholy – тpеc), specification (canine friend – nec):

Жила старенька леді у місті Ефес,
Яка не страждала на стрес.
Хоча локдаун триває,
Вона не переживає.
Відгадка: її вірний пес.

Such feature as stoicism, optimism helps people to survive, to keep stiff upper lip, to look for the ways of overcoming the consequences of the pandemic, as in the poem by Diane Perocaró:

The virus has closed down much biz,
Caused the stock market to lose its fizz,
If these signs of recession
Lead us into Depression,
We'll need prophet, guru and wiz.

In this limerick we can see some graphic deviation to retain the rhyme: biz – business, wiz – wizard. Besides antithesis (depression – prophet), the stylistic device used in this limerick is gradation, but also with some ironic connotation.

In conclusion we can say that the key medical terms in the analyzed poems refer to such semantic groups as names of diseases, objects of protection (face mask), names of psychological state (depression, melancholy). The major stylistic devices include hyperbole, metaphor (virus – killer) and antithesis. The genre of limerick has received some revival in the years of the pandemic and has helped different people to find optimism in simple values which reflects some features of the British national character in a new light.

References:

1. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Вид. 2-е. Вінниця: НОВА КНИГА, 2011.
2. Lockdown Limericks. Results. <https://www.hassra.org.uk/lockdown-limerick-results>.

Summary

The report investigates how the contemporary medical limericks reveal some features of the British national character. Such features include stoicism, optimism, self-irony. The major stylistic devices foregrounding these features include hyperbole, antithesis, metaphor.

Keywords: national character, limerick, stylistic device, hyperbole, stoicism, self-irony.

Анотація

У доповіді досліджується, як сучасні медичні лімерики виявляють деякі риси британського національного характеру. Такі риси включають

стоїцизм, оптимізм, самоіронію. Основні стилістичні засоби, що виявляють ці риси включають гіперболу, антитезу, метафору.

Ключові слова: національний характер, лімерик, стилістичний засіб, гіпербола, стоїцизм, самоіронія.

Вікторія Загороднова

д. пед. н., професор, професор кафедри української мови та славістики
Бердянського державного педагогічного університету
м. Бердянськ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У КРИЗОВІ ЧАСИ ДЛЯ БАТЬКІВЩИНИ

Сьогодні значна частина населення України переживає кризу соціальної ідентичності. Кардинальні зміни відбуваються у житті майже кожного українця, йдеться не просто про зміну місця проживання, а й інколи про незапланований виїзд з України, руйнування безпекових основ життя, розрив соціальних зв'язків тощо. Українці стають перед викликом трансформацій, змін ціннісних уявлень про себе і своє місце в «новому» житті. Такі виклики не є першими в історії України. Час від часу проблема трансформації соціальної ідентичності поставала перед українцями.

Стаття присвячена аналізу проблем трансформації соціальної ідентичності українців у кризові часи для країни. Розглянуто основні методологічні підходи до визначення поняття ідентичності, виокремлено сутнісні особливості ідентифікації як процесу в кризових умовах, виявлено зв'язки між досліджуваними показниками, а також відмінності залежно від рівня соціальної активності та статі. Констатовано, що адекватна самооцінка, належний рівень самоприйняття та прийняття інших, інтернальність – це чинники належного рівня соціальної ідентичності.

Термін «ідентичність» останнім часом використовуються дуже часто і в різних контекстах. Іноді зміст цього терміну лишається не розкритим або частково прихованим. Тим не менш або саме через це термін «ідентичність» відкритий для міждисциплінарного підходу. Феномен ідентичності був і залишається предметом дослідження багатьох гуманітарних наук, в межах яких існує певна специфіка вивчення цієї категорії. Спочатку до нього апелювали як до логічного поняття, яке мало на меті позначити відповідність між двома об'єктами. З часом цей термін почали використовувати в психології (Еріксон 1959, 1968, 1979, 2015), соціології (Турен 1974, Сансольє 1980, Якобсон-Віддінг 1983). Так, у

своєму дослідженні «Ідентичність і життєвий цикл» (1979, 2015) Е. Еріксон зосереджує увагу на розвитку особистості та результаті відчуття ідентичності. Учений описує це поняття як «усвідомлене відчуття, що базується на двох одночасних спостереженнях: безпосередньому сприйнятті власної рівності й безперервності в часі та усвідомленні того, що інші також визнають цю однаковість і безперервність. ...те, що ми хочемо назвати Его-ідентичністю, означає більше, а ніж простий факт існування, опосередкований особистою ідентичністю; це якість Его цього існування» [2, с. 18]. Пізніше термін «ідентичність» розглядається вченими (Фрей Ганс-Петер, Карл Хаузер 1987) не як стабільний та узгоджений образ «Я», а як процес самоорганізації особистості, у якому людина самоідентифікована (суб'єкт і об'єкт ідентифікації об'єднані в одне ціле).

З утвердженням конструктивістських поглядів у 1980-х роках актуальність поняття ідентичності було достатньо дискурсивним. У німецькому словнику «Duden», ідентичність пояснюється як автентичність людини та погодження з іншими (наприклад, політичним рухом) [9]. Культурологічний глосарій Міхаеля Шенгута звертає нашу увагу насамперед на те, що, ідентичність – це самоопис того, що робить нас особливим. Одночасно, це часто пов'язано з ідентичністю інших, що потім змушує людей відчувати себе належними до певної групи. Індивід відчуває, що він належить до групи – наприклад, він поділяє ті самі погляди, що й група, належить до тієї самої релігії, є фанатом тієї ж футбольної команди. Людина знаходить свої думки та цінності в цій групі, яка дає йому підтримку та орієнтацію. Про культурну ідентичність говорять, коли особа відчуває, що вона належить до групи через культурні особливості. Окрім поняття культурної ідентичності, говорять також про колективну ідентичність. У цьому випадку індивіди усвідомлюють, що у них є спільного та як діяти разом [11]. Колективна ідентичність досягається повністю, коли індивіди забувають про свої індивідуальні відмінності та діють як колектив [9].

Коли люди сьогодні говорять про захист або зміцнення своєї ідентичності, а ідентичність безпосередньо пов'язана з національністю, у цьому випадку йдеться про національну ідентичність. Нація в цьому випадку є точкою відліку для групи; відчуття приналежності викликається визначенням себе як українця, німця, француза чи поляка. Національність стає невід'ємною частиною самовизначення. Проте, інколи недостатньо мати відповідне громадянство, щоб бути прийнятим відповідною групою. Для цього має бути виконано широкий спектр умов. Багато груп наполягають на ідентичних цінностях або схожих переконаннях. Деякі визначають свої критерії ще вужче. Наприклад, уже деякий час існують групи людей, які називають себе «біонімцями». Для цієї групи лише

німецького паспорта недостатньо, щоб вважати себе частиною німецької нації, тут резонує ідея «автентичності». Лише ті, хто може «озирнутися» на німецьких предків у кількох поколіннях, вважаються «органічними німцями» [7].

Отже, виходить, що ідентичність людини не є фіксованою – ні та ідентичність, якою вона сама себе наділяє, ні та, яку приписує їй оточення. Кожен може змінити свою ідентичність, наприклад, змінивши свої переконання. Однак це також означає, що немає чіткого визначення того, що вважається українською або німецькою ідентичністю, а що ні. Такі норми й очікування завжди визначаються конкретною особою чи групою.

Сучасний світ сповнений криз, які періодично виникають навіть у стабільних країнах. Війни, політичні колапси, депресивна економіка тощо змушують людей різних національностей покидати свої країни в пошуках нових можливостей. Саме ці люди на власному досвіді пізнають труднощі самоідентифікації.

Е. Еріксон зазначає, що ідентичність створює у суб'єкта відчуття стійкості й безперервності «Я», не дивлячись на ті зміни, які відбуваються з індивідом у процесі його зростання та розвитку. Зважаючи свою увагу на це визначення, вчений увів поняття «криза ідентичності», розуміючи його як гостру необхідність самовизначення, з'ясування свого місця у світі та належності до конкретної соціальної групи [2]. Можна погоджуватися з його думкою про те, що перехід від однієї форми ідентичності до іншої викликає кризи ідентичності. Проте в основі досліджуваної нами кризи ідентичності лежить зміна ідентичності дорослої людини та набуття нової форми ідентичності, яка не співпадає з існуючою системою цінностей особистості. Логічно робимо висновок, що криза ідентичності у дорослому віці виникає за умови зміни попередньо набутої підліткової, а потім дитячої ідентичності у процесі формування нової її форми за умови зміни соціальних чинників. Життєва ситуація вимагає від дорослої людини певного вибору, здійснити який людина може лише усвідомивши свою позицію щодо різних питань. Такий підхід спонукає особистість до усвідомлення себе як члена іншого суспільства, до розуміння власної унікальності, що задає людині іншого сенсу і вектору життя. Людина змушена обдумувати і переосмислювати свої життєві орієнтири, робити унікальні й властиві лише їй висновки, бо це допомагає їй відчутти свою цінність як члена певної спільноти та особисту неповторність.

Аналізуючи минуле і сьогодення країн, які були у складі СРСР, стає зрозумілим, що поняття «національна ідентичність» для них не є простим і зрозумілим. Національна політика Радянського Союзу щодо радянських республік була спрямована на повне і постійне нівелювання національної ідентичності та на формування «радянської людини». Метою

було створити новий тип людей, які б встановили комунізм і світле майбутнє в усьому світі, завданням загальноосвітніх шкіл було формування всебічно розвиненої особистості. Ідея про «радянську людину» така ж утопічна, як й ідея про безкласове суспільство. Проте сталінський режим, а сьогодні вже путінський режим намагаються втілити цю утопію в життя. Неабияка ненависть і завзятість у цьому питанні спрямована на Україну. Голодомор, примусове переселення, мовні репресії, специфічна освітньо-партійна система, депортація, масові розстріли українців – докази насильницького нав'язування *«радянської ідентичності»*.

Модель історичної пам'яті формувалася шляхом запровадження концепції про «дружбу народів», ідеї про «братерство українського та російського народів», «спільних витоків, спільної Київської Русі» тощо. І як результат такої політики – це зміна або «розмивання» національно-культурної ідентичності, що призвело до появи в окремих українців *«подвійної ідентичності»* (української та російської). Дуже помітним це явище є у південно-східних регіонах України, які межують з Росією і мають вплив російсько-радянських мовно-культурних та історичних наративів. «З'ясовано, що ностальгія за радянським минулим і тяжіння до радянських культурних та історичних наративів зумовлені такими чинниками, як: відчуття соціального захисту, матеріального добробуту та впевненості у завтрашньому дні; патерналізм; укоріненість ідеологічних штампів, системи цінностей радянської епохи; наповненість українського соціокультурного простору «відголосками» радянської культурної спадщини; спадковість «радянської пам'яті»; відсутність критичного осмислення радянського минулого... одним із чинників, який гальмує вихід українців з радянського історико-культурного простору, є гібридна постпам'ять, коли «забуття» про політичні репресії та розкуркулення розчиняється у пам'яті тих, чії родини не постраждали від цих подій» [5, с. 159].

О. Семенова звертає нашу увагу на те, що попри високу зацікавленість у політичному житті країни опитані респонденти засвідчили низьку громадянську активність; «це явище впливає з авторитарно-патерналістської моделі радянського суспільства, котра передбачає потребу бути керованим кимось, а відтак знімає персональну соціальну та громадянську відповідальність і перекладає її на когось, хто «наведе порядок» [5, с. 161].

Політолог Тетяна Журженко зазначає про те, що «старий образ суто проросійського «сходу» неначе стиснувся до невідконтрольних Україні теренів Донбасу, тоді як Харків, Дніпро, Запоріжжя, Одеса перебувають у процесі переосмислення своєї ідентичності як українських міст. Пострадянська ностальгія серед їхніх мешканців поступово

розвіюється перед лицем російського агресора, який видає себе за перевтілення СРСР» [12, с. 159].

Події Революції гідності по-різному вплинули на українців сходу і півдня України. На Донбасі «лише 12% населення висловлювалися на підтримку Євромайдану, тоді як 69% виступали проти нього. У цьому немає нічого дивного, адже обурені політикою Януковича учасники революції критикували «нашого хлопця» – Януковича. Порівняно високий рівень неприйняття Євромайдану спостерігався на Харківщині (55% – проти, 36% – за), а також у середній Наддніпрянщині (Запорізька та Дніпропетровська області), де погляди були більш поляризованими (47% – проти, 44% – за) [3, с. 46].

Проте, значна частина українців з Євромайдану були з південних і східних регіонів України і саме вони стали добровольцями АТО та волонтерами. Саме під впливом Євромайдану та російсько-української війни з'явилося бачення особистості як носія громадянських прав. У цей період українці з подвійною (російсько- або радянсько-українською) ідентичністю ставали перед необхідністю визначитися, хто вони і на чьому боці. Т. Журженко зазначає, що «епоха пострадянської неоднозначності та толерантності до розмитих ідентичностей і множинних лояльностей закінчилася» [12, с. 160].

Повномасштабна війна, яку розпочала у 2022 році Росія, дала українському суспільству потужний імпульс до змін, наразі констатується безпрецедентне національне єднання. Війна вплинула не тільки на самоідентифікацію українців, але й на переосмислення свого життя. Сьогодні Україна внаслідок війни переживає найбільшу міграційну кризу. Російське вторгнення спровокувало одну з найбільших гуманітарних криз у Європі за останні роки. «За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), статус тимчасового захисту у країнах Європи до 3 січня 2023 року отримали близько 4,9 млн українських біженців. Це близько 1% від населення країн Євросоюзу. Найбільше українців прийняли Польща, Німеччина та Чехія» [1].

В історії формування української діаспори в Німеччині простежується чотири великі хвилі міграційного руху з України. Перша хвиля еміграції з України була в кінці XIX ст. – початок Першої світової війни, друга хвиля припала на період між двома світовими війнами, третю хвилю викликала Друга світова війна, а четверта хвиля міграції припала на кінець XX століття і мала, передусім, соціально-економічний характер [6]. Для людини будь-якої національності міграція означає не тільки фізичне переселення, а й реорганізація своєї ідентичності.

Для виявлення взаємозв'язків між соціальною ідентичністю та адаптацією українців-мігрантів в нових умовах проводилося емпіричне

дослідження. Дослідження проводилося в Німеччині, місті Гамбург з використанням таких методик:

- методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності (А. Татарка, Н. Лебедева), яка має дві шкали, кожна складається з чотирьох запитань;
- методика, що вимірює вираженість етнічної ідентичності (Дж. Фінні);
- анкета для виявлення соціальної ідентичності за різними проявами (використання рідної і нерідної мов, занурення в іншу культуру, участь у мітингах, демонстраціях, тощо).

У дослідженні взяло участь 52 особи віком від 17 до 55 років. Серед них було 9 осіб чоловічої статі та 43 особи жіночої.

Респонденти за п'ятибальною шкалою оцінювали свою етнічну ідентичність. Ця методика дозволила оцінити емоційний компонент етнічної ідентичності мігрантів, тобто валентність (емоційну забарвленість) етнічної ідентичності. Респонденти оцінювали рівень позитивності етнічної ідентичності, а відповідали, наскільки вони відчують себе представником свого народу (оцінюється рівень невизначеності етнічної ідентичності респондента (фрагмент дослідження наведено в таблиці 1).

Таблиця 1

Оцінка позитивності й невизначеності етнічної ідентичності

№	Характеристики	1	2	3	4	5
1.	За кордоном мені було б приємно відчувати себе представником саме свого народу.	-	-	-	15 (29%)	37 (71%)
2.	Не хотілося б, щоб нації поступово змішувалися, кожен точно повинен знати своє коріння.	-	19 (36%)	14 (27%)	12 (23%)	7 (14%)
3.	Незважаючи на те, що навколо мене живе стільки різних народів, я завжди ясно усвідомлюю своє національне коріння.	-	-	-	12 (23%)	40 (77%)
4.	Мені неприємно зайвий раз згадувати про свою національність.	32 (62%)	13 (24%)	7 (14%)	-	-

5.	Коли оточуючі говорять про культуру та звичаї свого народу, я відчуваю певний дискомфорт, тому що сам не можу точно визначити, до якого народу себе віднести.	41 (79%)	11 (21%)	-	-	-
6.	Якби у мене зараз була можливість вибирати національність, я вибрав би ту ж саму.	-	-	2 (4%)	11 (21%)	39 (75%)
7.	Я не впевнений, що є представником того народу, до якого відносять мене оточуючі.	49 (94%)	3 (6%)	-	-	-
8.	Я не люблю, коли мене зайвий раз запитують про мою національність і в подібних випадках намагаюся акуратно змінити тему розмови.	47 (90%)	5 (10%)	-	-	-

Узагальнюючи опитування за методикою А. Татарка, Н. Лебедева, можна констатувати, що позитивною етнічною ідентичністю володіють в середньому 90,2% досліджуваних; невизначеність ідентичності – у 9,8%. Отже, вибірка здебільшого має позитивну ідентичність, яка демонструє баланс толерантності щодо власного етносу та до інших етносів. Це говорить про те, що ідентичність цих людей є умовою самостійного і стабільного існування етнічної групи та мирної міжкультурної взаємодії в поліетнічному світі.

Далі ми пропонували респондентам дати відповіді на запитання, що стосуються етнічної належності та ставлення до своєї етнічної групи (фрагмент дослідження наведено в таблиці 2).

Таблиця 2

Оцінка вираження етнічної ідентичності

№	Характеристики	Не знаю	Ні	Так
1.	Я провів багато часу, намагаючись дізнатися якомога більше про свою етнічну групу, про її історію, традиції, звичаї.	7 (14%)	23(44%)	22(42%)

2.	Я активний в організаціях або соціальних групах, які охоплюють переважно членів моєї етнічної групи.	32(62%)	7(14%)	13(24%)
3.	Я дуже добре знаю своє етнічне походження і розумію, що воно означає для мене.	4(8%)	17(33%)	31(60%)
4.	Я багато думаю про те, як етнічна приналежність вплине на моє життя.	15(29%)	25(48%)	12(23%)
5.	Я радий, що належу до своєї етнічної групи.	1(2%)	-	51(98%)
6.	Я чітко відчуваю зв'язок зі своєю етнічною групою.	1(2%)	4(8%)	47(42%)
7.	Я добре розумію, що значить для мене моя етнічна приналежність.	6(12%)	-	46(88%)
8.	Для того щоб дізнатися побільше про свою етнічну групу, я говорив про неї з багатьма людьми.	3(6%)	21(40%)	28(54%)
9.	Я пишаюся своєю етнічною групою.	2(4%)	-	50(96%)
10	Я дотримуюся традиції своєї етнічної групи.	24(46%)	12(23%)	16(31%)
11	Я відчуваю сильну прихильність до своєї етнічної групи.	13(24%)	-	39(76%)
12	Я добре ставлюся до свого етнічного походження.	4(8%)		48(92%)

Усі середні показники показують лежать вище зони невизначеності. Це означає, що більшість опитаних респондентів мають високий рівень прийняття себе та інших, емоційний комфорт, рівень ескапізму в нормі. У ході дослідження вдалося з'ясувати сутність та складові соціальної ідентичності. Виявлено зв'язки між досліджуваними показниками, а також значущі відмінності залежно від рівня соціальної активності та статі.

Дослідники проблем розвитку ідентичності особистості відмічають динамічну природу соціальної ідентичності, аналізують методи, прийоми за допомогою яких вивчається це явище. Проте анкетування, опитування, інтерв'ювання передбачають одномоментний діагностичний зріз. Неоднорідність і складність феномену ідентичності краще розкривати через вивчення її динаміки, комплексу чинників, які мають вплив. На думку вчених (Hansen, J.G, & Liu, J.) пріоритетними є лонгітюдні дослідження, які дозволяють ефективно вивчати фази розвитку, рівні соціальної ідентичності тощо.

Список використаних джерел:

1. Вінокуров Я. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> [06.04.2023].
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: учеб. пособие / пер. с англ. А. В. Толстых (общ. ред. и предисл.). М. : Флинта, 2006. 341 с.
3. Кузьо Тарас. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / пер. з англ. А. Павлишина. К.: ДУХ І ЛІТЕРАТУРА, 2018. 560 с.
4. Скільки українських біженців зараз у Європі: дані ООН <https://uamedia.eu/official/vlada-nimeccini-proti-obmezennya-priiomu-ukrayinskix-bizenciv-3907> [06.04.2023].
5. Семенова О. Радянська ідентичність у соціо- та етнокультурному просторі сучасної України. *Українознавство №4 (77) 2020*: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/217763> [06.04.2023].
6. Українці в Німеччині. Посольство України у Федеративній Республіці Німеччина <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayinci-u-nimechchini> [06.04.2023].
7. Caroline Fetscher: „Bioddeutsch“ – Sprache unterwandert Kultur, in: Der Tagesspiegel, 07.05.2015, <http://www.tagesspiegel.de/politik/migration-der-sprache-biodeutsch-sprache-unterwandert-kultur/11739366.html> [06.04.2023].
8. Hansen, J.G, & Liu, J. (1997). Social identity and language: theoretical and methodological issues. *TESOL Quarterly*, 31(3), 567–576.
9. Identität. Duden. <https://www.duden.de/rechtsschreibung/Identitaet> [06.04.2023].
10. Sebastian Haunss: Was in aller Welt ist „kollektive Identität“? *Bemerkungen und Vorschläge zu Identität und kollektivem Handeln*. <http://library.fes.de/gmh/main/pdf-files/gmh/2001/2001-05-a-258.pdf> [06.04.2023].
11. Schönhuth Michael Identität. *Das Kulturglossar*. <https://www.kulturglossar.de/html/i-begriffe.html> [06.04.2023].
12. Tatiana Zhurzhenko. ‘Ukraine’s Eastern Borderlands: The End of Ambiguity?’ in Andrew Wilson, ed., *What Does Ukraine Think? London: European Council on Foreign Relations, 2015. 45–52.*

Анотація

Стаття присвячена аналізу проблем трансформації соціальної ідентичності українців у кризові часи для країни. Розглянуто основні методологічні підходи до визначення поняття ідентичності, виокремлено сутнісні особливості ідентифікації як процесу в кризових умовах, виявлено

зв'язки між досліджуваними показниками, а також відмінності залежно від рівня соціальної активності та статі. Констатовано, що адекватна самооцінка, належний рівень самоприйняття та прийняття інших, інтернальність – це чинники належного рівня соціальної ідентичності.

Ключові слова: соціальна ідентичність, етнічна ідентичність, національна ідентичність, подвійна ідентичність, міграція, криза ідентичності, невизначеність етнічної ідентичності.

Summary

The article is devoted to the analysis of the problems of transformation of the social identity of Ukrainians in times of crisis for the country. The main methodological approaches to the definition of the concept of identity are considered, the essential features of identification as a process in crisis conditions are highlighted, the connections between the studied indicators are revealed, as well as differences depending on the level of social activity and gender. It was established that adequate self-esteem, proper level of self-acceptance and acceptance of others, internality are factors of proper level of social identity.

Keywords: social identity, ethnic identity, national identity, dual identity, migration, identity crisis, uncertainty of ethnic identity.

Nataliia Kalnychenko

Associate Professor of Slavic Languages Department
Matej Bel University in Banská Bystrica, the Slovak Republic

Oleksandr Kalnychenko

Associate Professor of Mykola Lukash Translation Studies Department
V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

THE LANDSCAPE OF RUSSIAN-UKRAINIAN LITERARY TRANSLATION FROM THE 1920s TO THE MID-1950s

The paper surveys the landscape of Russian-Ukrainian literary translation, from its establishment in the 1920s to the mid-1950s. The basis for our research is the theory of the dialogue of cultures by Yuri Lotman, who, in particular, notes that in certain periods this dialogue becomes insignificant or interrupted and that "[t]he fact that the dialogue of cultures is accompanied by the host culture's growing hostility to the one who dominates it and a sharp struggle for spiritual independence is an important typological feature" [2, c. 227]. It

must be stated that from the point of view of modern translation studies, Russian-Ukrainian literary translation remains understudied. As a complex and multifaceted phenomenon that has a profound impact on cultural development, translation, on the one hand, enables a culture to assimilate the experience of other cultures, and on the other hand, sometimes the practice of translation dangerously destabilizes the identity of the spiritual manifestations of its own people, making its cultural potential dependent on the stronger influences of some other culture. All these features are clearly visible in the tense conflicts of Ukrainian-Russian coexistence within the so-called "common cultural space."

Translations from Russian literature were not numerous in the early twentieth century, when the Ukrainian language was presented as a dialect of Russian, and the secret Ems Ukase of Russian Tsar Alexander II of 1876 prohibited the printing and distribution of any original works or translations in the "Little Russian dialect" (as well as the importation of Ukrainian publications and the staging of plays or lectures). Moreover, in 1892, the General Directorate for Printing unconditionally banned any translations into Ukrainian of Russian-language works. In order to circumvent censorship, Ukrainians from the Russian Empire were forced to publish their translations abroad (in particular, in Ukraine under the rule of the Habsburgs or in Geneva), and then smuggle them back or bribe censors, or publish translations of foreign works as original works of Ukrainian literature.

In the first period (1917-1926) of this dialogue, Russian prose was translated little, despite a certain upswing in translation. The main argument against translating into Ukrainian was the thesis that an average Ukrainian reader can read any work of Russian literature in the original. However, translations from Russian flooded other areas. For example, Tetiana Kardynalovska, the wife of Serhii Pylypenko, the editor of *The Selyanska Pravda*, recalled that all the newspaper's material came from Moscow in Russian and was translated into Ukrainian. At this stage, translations of Russian poetry prevailed: "Anthology of Russian Poetry in Ukrainian Translations" (edited by Borys Yakubsky, 1925); "Valery Brusov. Selected Works" (1925) translated by Mykola Zerov, Maksym Rylsky, and Pavlo Fylypovych; "Selected Works" by Alexander Pushkin (edited by P. Fylypovych, 1927; 1930). The rapid development of Ukrainian poetry translation from Russian continued until the mid-1930s, when Ukrainian culture was overwhelmed by the wave of Stalinist terror. In the second half of the 1920s, along with the first translations of Russian classical poetry, translations of major Russian-language prose works by nineteenth-century Ukrainian writers appeared.

The cultural dialogue in translation reached its apex in 1927-32, when the Ukrainian-language canon of Russian classics was formed, and the collections and selected works of Pushkin, Gogol, Chekhov, Leskov, and others, including multi-volume editions, were published in Ukrainian. Despite doubts

about the feasibility of translating Russian writers' works into Ukrainian, which were typical for the early to mid-1920s, numerous highly artistic translations were created in a short time, and discussions about the inability of the Ukrainian language to convey the subtle nuances of literary style and abstract thought were put to end [1, c. 145].

In the late 1920s and early 1930s, a significant number of Ukrainian scholars and literati shifted their professional interests (often forcedly) to the field of translation (as translators, editors, authors of commentaries and prefaces, as critics of translated works and, finally, as translation theorists). Collectively, they elaborated a new understanding of the translator's tasks, a philological understanding of translation as a special method of text hermeneutics, and stylistic analysis (orientation towards the translated text and comparative linguistic issues). Parallel to this, an alternative approach to the method of translation was emerging in the predominantly Communist Party environment, one which focused not on the source text, but on the mass Soviet reader, and allowed for changes, omissions, and additions, especially in relation to the so-called "class-injurious" literature.

The emergence of philologically accurate (foreign language-oriented) translation was abruptly terminated in the early 1930s in the wake of changes in national policy in the USSR and the abandonment of indigenization policy. The regime openly interfered not only in the selection of works to be translated but also in the method of translation itself. Suspicion and hostility towards Ukrainian translation arises in official circles, culminating in pogrom publications in which translators are accused of "nationalistic wrecking". The campaign triggered plentiful relay translations as well as retranslations and revisions. Alongside the encouragement of translating from Russian as a relay language, there arose the censorship policy of revising and rewriting previously published translations to make them as close as possible to the Russian language lexical and grammatical patterns. The vocabularies of translations were called to be purged of "archaisms," or words harkening back to national history, and "alien" elements such as the vocabulary of Polish or German origin, which was dubbed "fascist," and the prohibited words and other elements were called to be replaced by "internationalist" ones (Russian-derived modern vocabulary and grammar constructions borrowed from Russian).

Thus, the period of late Stalinism (late 1930s – mid-1950s) witnessed the decline of the Ukrainian translation tradition and was characterized by numerous translations and reworkings of previously published works, as well as indirect translations through Russian mediation. The ban on translations by figures of the "executed revival" gave rise to the mass phenomenon of "edited translation," when the translation of a repressed person was ruthlessly edited and thus appeared in print without the translator's name. Daniele Monticelli called

this situation, when translations occupy a strong position in book publishing, and "only one source language and culture is the absolute hegemon among translations," "totalitarian translation" [3, p. 190]. Such translation is characterized by the erasure of the previous national heritage through censorship and destruction of books and repression of living authors/translators. During this period, translations from Russian occupy a leading position in the Ukrainian literary polysystem; they serve as a model for the generation of new "original" Ukrainian works in accordance with the canon of socialist realism - "Soviet literature written in the Ukrainian language."

This stranglehold was partially loosened in the post-Stalin era, a whole school of translation aimed at countering Russification emerged. The united resistance of Ukrainian writers-translators (Rylsky, Kovhanyuk, Kudzich, Borys Ten, Lukash, and others) to collective slavish literalism in translations from Russian led to the emergence of the theory of translation from closely related languages developed by Rylsky.

Through the Russian language and translations from Russian, the Soviet cultural space was established, which turned out to be deliberately isolated from the world cultural space and was to replace the latter with itself.

Список використаних джерел:

1.Kalnychenko O., Kolomiyets L. Translation in Ukraine during the Stalinism Period: Literary Translation Policies and Practices. *Translation Under Communism/* Edited by Christopher Rundle, Anne Lange and Daniele Monticelli. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2022. P. 141 – 172.

2.Lotman Y., The Issues of the Byzantine Empire’s Impact on Russian Culture in the Typological Interpretation. *Byzantine Empire and Russia*, 1989, pp. 227-236.

3.Monticelli, D. “Totalitarian translation” as a Means of Forced Cultural Change: The Case of Post-war Soviet Estonia. *Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History*. Frankfurt: Peter Lang, 2011, pp. 187–200.

Тамара Кондрашова

Phd. Соціальних наук (Франція), незалежний науковець-консультант

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В КУЛЬТУРІ УПРАВЛІННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

ВСТУП

В міжкультурних відносинах національна ідентичність приймає форму національної ідеї, яка в своїй зовнішній функції означає визнання суб'єктів в якості рівноправних партнерів міжнародного спілкування.

Осмислення нової світової організації першої чверті третього тисячоліття пов'язано з обґрунтуванням інших, не військово-політичних, а все більш неконфронтаційних принципів взаємовідносин: *спів*-розвитку, *спів*-існування та *спів*-робітництва. В цьому контексті ідентифікувати свого партнера, розуміти його культурно-ділову специфіку є однією з найважливіших умов ефективної взаємодії.

У порівнянні з іншими європейськими країнами, стосовно України в Європі існує певний дефіцит знань і бракує достовірної інформації. Україна рідко виступала в якості дослідницького поля в сфері суспільних наук. Проект *Глобус*²¹ [20] залишає її осторонь, не внівши до списку 62 досліджуваних країн. Вочевидь, що в уявленні європейців українські реалії взагалі і українська ідентичність зокрема є своєрідною *terra incognita* європейського простору.

Занадто довго країна мала імідж «задвірок» Росії. Ще в недавньому минулому її називають країною-привидом [6]. «Більш багаточисельніші ніж Поляки, більш хоробрі і культивовані ніж Румуни, більш відданні своїм національним прагненням ніж Чехи, вони формують націю найбільш романтичну в Європі – націю яку ніхто не знає», – ще на початку холодної війни пише про Українців Н. Hessel Tiltman в своїй книзі «Селянська Європа» [17, с.192], яка стала класичною. Ці висловлювання цитуються і сьогодні; ці кліше впливають занадто часто і не сходять зі сторінок в відношенні до України.

Сьогодні в Європі Україну тільки починають відкривати. Вона сприймається як молода країна, в якій (транс)формується нова українська

²¹ Globe (Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness Project) – всесвітня науково-дослідницька програма, скерована на вивчення впливу національної культури на практику корпоративного лідерства.

культура. Не підлягає сумніву, що такі події, як три українські революції²² внесли безумовний вклад в європейську свідомість, корегуючи її, а війна взагалі, кардинальним чином змінила ставлення. Домінуюче сприйняття сьогодні : якщо раніше країна була широко невідомою «далекою частиною на краю Східної Європи», то тепер її вбачають «за східну частину на краю Західної Європи»²³ [30].

Країна скраю, країна – частина... проблема конкретних знань залишається незмінною.

Вже після Помаранчевої революції для певної половини європейців не було сумніву, що Україна – це частина Європи²⁴ [26], але війна поставила на вид, що і 20 років поспіль, для французів, наприклад, Україна залишається « шматком Росії, невідокремленою країною»²⁵ [9].

Щоб легітимувати вторгнення росіян в Україну, багато ще є тих, хто вважає, що української нації не існує і що українська держава – це ампутована частина Росії. Згідно з цим аргументом український народ є дуже схожий на свого російського сусіда і всі непорозуміння – це щось вроди «лайки між сусідами»; це справа якщо не між братами (чи сестрами ?), то принаймні, між кузенами. Таким чином, Україна не може мати специфічної культури, це країна російської культури і російсько-український конфлікт зводиться до громадянської війни.

Якщо Україні не існує, то чому Путін, а разом з ним і весь російський імперіалізм усіх поколінь і відтінків так наполягає на знищенні української національної культури, якщо у той самий час він заперечує саме її існування? Росіяни самі, через їхні дії знищення інфраструктури – зокрема, шкіл, музеїв, вилучення українських підручників тощо – і їх

²² Революція на Граніті (1990), Помаранчева (2004) та Гідності чи Майдан (2014)

²³ [Ukraine was largely unknown as a country before the invasion. It was a faraway piece of Eastern Europe—or, perhaps more clearly, the western edge of Eastern Europe. However, since the escalated invasion a lot of Europeans (...) have started perceiving Ukraine as the *eastern* edge of *Western* Europe]- тут і далі переклад автора.

²⁴ Саме 52% анкетованих, згідно результатів французького Інститута TNS-Sofres – лідера в опитуванні суджень населення – проведеного в 2005 в 6 європейських країнах.

²⁵ [L'Ukraine est un morceau de la Russie et non pas un pays détaché.]

спробою переписати історію нації, показують, як вони прагнуть змусити зникнути українську національну ідентичність. До речі, починаючи з декрету Петра Першого 1720 року, який офіційно забороняв видавництво книжок українською, українська мова була заборонена 134 рази! [25]

Чи не є прагнення зруйнувати культурний спадок України автоматичним признанням загарбника в існуванні справжньої української ідентичності?

Сьогодні, коли Україна веде екзистенціальну війну, це питання стоїть дуже гостро. Країна, розташована в самому центрі Європи, незалежна більше ніж 30 років, до цих пір ще не існує на ментальній мапі Європи. Ми сподіваємось, що ця праця могла б допомогти в визначенні української ідентичності.

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ

Національна ідентичність це фундамент, на якому стоїть нація. На сьогоднішній день не існує жодного універсального критерію для визначення нації [24] – расова приналежність, спільна мова, релігія, географічні кордони, і тому подібне – якими б доречними вони не видавались.

Як помітив відомий антрополог Леві Строс [23, с.4], концепція ідентичності знаходиться на перетині різних дисциплін. Дата появи націй є також темою дебатів серед істориків. Для одних людські суспільства почали так визначатись відносно недавно, інші наголошують на існуванні старовинних націй, від походження Людини. Причиною цього є протейний характер національної ідентичності, тобто її здатність приймати багаторазові форми і з'являтися за найрізноманітнішими аспектами. Тому згідно з тим чи іншим обраним критерієм поява нації датується по-різному [24, с.306].

Як можна зробити висновок про наявність нації? Як відрізнити одну націю від іншої? Як визначити сингулярність, впізнаваність і неповторність, схожість тільки на саму себе національної ідентичності? Чи існує українська національна ідентичність і як її визначити?

Національна ідентичність – це не паспорт, виданий державою. До речі, історія знає ситуації, коли нація і національна ідентичність вижили, не були втрачені після зникнення держави²⁶. Це сталося багаторазово і з Україною.

За нестачею і труднощами об'єктивного визначення деякі історики, як Ернест Ренан, промова якого в Сорбоні в 1882 вважається і дотепер французьким – і не тільки – каноном в цьому питанні, повертаються до ідеї

²⁶ наприклад, польської, після розподілу Польщі 1772, 1793 та 1795 років

духовного принципу в визначенні. Для нього, нація – «це душа (...), це духовна сім'я. Культ пращурів з усіх є найлегітимішим». Але це також «бажання жити разом». Нація «припускає минуле; але підсумовується все ж таки в сьогодні: (...) в ясно вираженому бажанні продовжувати спільне життя» [24, с.313].

Чи це означає, що «здобути» національну ідентичність можливо через процес самоідентифікації відповідної спільноти людей (ендогрупа)²⁷ [27] відносно до інших спільнот людей (екзогруп)? А саме, чи є умовою визначення ідентичності збіг цієї самоідентифікації з тим, що констатують інші спільноти?

В відповідях на поставлені питання полягає інтерес цієї статті, оскільки національна ідентичність розкривається також в погляді інших на нас, але вона не зумовлена ним. Бо цей погляд – це відзеркалення уявлення іншими культурними спільнотами нашої суті, але, завжди, через «призму» своєї власної культури [5, с.5]. Окрім того, спостерігач завжди деформує об'єкт свого спостереження²⁸[23].

Як об'єкт дослідження, ідентичність вимагає бути «замішаною на трьох компонентах»: індивідуальному (персональне самовизначення), груповому (соціальна приналежність), а також на присутності погляду «Іншого», без якого процес самопізнання неможливий [1]. Це саме через контакт з «Іншими» формуються культури [10, с.20].

Уявити ідентичність вдається Норберту Еліасу, завдяки його влучній метафорі танцю втрьох «Я – Ми – Вони». В цьому танці взаємозалежні істоти пов'язані між собою і орієнтовані одне на одну, без них цей танець відбутись не може [4].

Існує настільки глибокий зв'язок між національною і культурною ідентичністю, що деякі дослідники їх не розрізняють, вважаючи, що національна ідентичність є одним з аспектів культурної ідентичності. Однак, національна ідентичність формується політиками, тоді як культурна, а пріорі, автоматично передається з покоління в покоління. Вона, внаслідок

²⁷ Розрізненню між ендо- і екзогрупою ми зобов'язані Tajfel (1981) В його *Теорії соціальної ідентичності* під групою приналежності (ендогрупа) мається на увазі, наприклад, суспільний клас, етнос, нація і таке інше; усі інші групи по відношенню до неї вважаються зовнішніми, тобто екзогрупами.

²⁸ [L'observateur déforme toujours l'objet de son observation.] – переклад автора.

цього, є менш динамічною структурою і більш стабільною у часі [13, с.155].

Національна ідентичність не відкривається так просто оку спостерігача, вона невидима і її можна дослідити тільки на глибинному рівні. Для деяких, взагалі, ідентичність – це ні про що; ідентичність – це миттєвість, в якій зливається реальне і уявне [31, с.52].

Недивлячись на те, що національний етнос постійно соціально, політично і психологічно (само)корегувався, завжди в глибині лишалось підсвідоме, закладене ще на перших щаблях формування людності даного регіону [3]. Підтвердженням цього в українській національній культурі є орнаменти Трипілля постійно відтворені в українських вишиванках, прагнення до праці на землі, возвеличення шанування жінки як символу Матері-Землі, Матері-Природи [3, с.483].

Ця колективна пам'ять, як кодування національної культури, входить в поняття так званого «габітусу»²⁹ [4; 8] – того самого величезного досвіду, накопиченого даною спільнотою у процесі осмислення національної сутності свого народу. Культура для суспільства є те саме, що й пам'ять для індивідуума [28].

Знайти це жорстке ядро – ту центральну частину, незмінну сингулярність – відокремивши її від периферійних елементів (випадкових практик та поведінок, зумовлених тимчасовими обставинами) – основна задача цього дослідження.

Ще Вебер помічав, що концепція ідентичності відноситься до сфери цінностей [32, с.265]. Тобто, загальною структурною основою культурно – ідентифікаційного ядра можуть виступати системи цінностей.

Наше дослідження скероване на поглиблене вивчення цієї теми – системи цінностей. Кінцевою метою дослідження є визначення специфічних культурних ознак – «індикаторів» цінностей, які штовхають сьогодні Українців до такої національної згуртованості та пояснюють їх стійкість і визначеність до опору.

«Відкривачами» характерних ознак культурної ідентичності Українців виступатимуть іноземці – ті справжні «Вони», які працюють в Україні з Українцями. Ця вибірка буде представлена менеджерами міжнародних компаній, які оперують сьогодні на українському ринку.

В аналізі культурних ознак ми спиратимемось на фактори культурної варіативності, які широко представлені в академічній літературі в галузі міжкультурного менеджменту [14; 16; 18; 29 та інші]. Типологія факторів і їх зміст представлені в Додатку 2.

²⁹ [Habitus]

Ці фактори є вимірами національної культури в діловому просторі, вони формуються базовими віруваннями стосовно довкілля, природи, людини, співвідношень, думок, відчуттів, відправних точок для дії та інші, тобто ціннісним рівнем світогляду нації.

Існує щонайменше 160 дефініцій культури. Хофстид [19] визначає культуру як «програмне забезпечення розуму»³⁰ тобто «колективне програмування інтелекту, яке відрізняє членів однієї групи чи категорії людей від іншої» [19, с.5]. Цим визначенням вчений наголошує той факт, що через знання ментального програмування окремої культури можливо зрозуміти поведінку і реакції її носіїв. Культура не спаковується, а вивчається в процесі соціалізації індивіда в конкретному суспільстві.

Оскільки міжкультурний менеджмент є міждисциплінарним доменом, на перетині інших соціальних наук, таких як історія, антропологія, філософія, лінгвістика, соціологія, психологія, соціальні комунікації і таке подібне, ми запозичимо наше робоче визначення з соціальної психології: культура є набір об'єктивних і суб'єктивних елементів, які дозволили у минулому людськості вижити в даній екологічній ніші за умови спілкування своєю власною мовою, в певному місті і в певний час [28].

Тобто, національна культура – це такий гід для виживання етносу. Це надбіологічна система по своєму походженню і механізмам накопичення, зберігання і передачі програми життєвої діяльності суспільства. Розглядається як універсальний прояв буття людини, як всезагальна, специфічна, єдиноможлива форма існування суспільства.

Національна культура може бути розкодована за допомогою характерних культурних рис [7], сукупність яких формує типовий культурний профіль ділової людини – представника тої чи іншої країни. Існує декілька способів точності в визначенні цього профілю [22], наш вибір випав на метод конвергенції (співпадання) уявлення культурних характеристик між членами ендо- і екзогруп, тобто між автохтонами і іноземцями.

Як виявити конкретно, в рамках дослідження, національну ідентичність? Як станцювати, по Еліасу, цей містичний танок втрьох? Як згадано вище, теоретичний конструктив національної ідентичності має триєдину структуру: індивідуальний («Я»), груповий («Ми») і поза груповий («Вони») компоненти.

³⁰ [software of the mind]

«Самоідентифікація – це вербалізація особистістю своїх уявлень про своє становище в системі відношень власності, влади і міжособових стосунків» [2]. Критеріями індивідуальної самоідентифікації можуть бути як біологічний (родовід, чистота етносу) так і етно-історичний (спільність походження, історична доля, пам'ять про історичну Батьківщину) [9, с.88].

Другий компонент («Ми») розуміє визначення приналежності на етно-національному рівні як представника певної етнічної групи в соціальному просторі. Закономірне зростання національного фактору знаходить відображення в ідентифікації населення з Батьківщиною і визнаними інтересами й уявленнями на макрорівні – в рамках всього суспільства. Ідентифікація себе з державою є головним самовідчуттям особистості на груповому рівні. Критеріями групової ідентифікації можуть бути етно-політичний (від етно-патріотичного: гордість за Україну; до радикального: «Україна для Українців»); і громадсько-надетнічного: Україна належить тим, хто прийняв її громадянство і дотримується Конституції), етно-культурний (національні традиції, спільність мови, етноцентризм, мовна орієнтація, використання мови в повсякденній практиці та інше) [9, с.89]

Вже декілька десятиліть, кожні 7 років, Європейський Центр Соціальних Досліджень регулярно проводить методичні опитування в 37 країнах Європи,³¹ збираючи, між іншим, і матеріал відносно відчуття приналежності до своєї нації. Одна з цілей- дослідити почуття громадянства. Не обійшло воно й Україну (1612 опитуваних). Останнє таке опитування, в рамках П'ятої європейської анкети по цінностям, проводилось в період з 2017 по 2021 рік, а в Україні – восени 2020 року, тобто практично за рік (!) до російської навали.

Як показують результати, на питання «Чи пишастесь Ви бути громадянами України?» 72% Українців відповіли «дуже» і «так, певною мірою». Цей показник ще вищий серед молоді у віці від 18 до 24 років – 78%, що, як вважають спеціалісти, є справжнім індикатором наявності Нації, в стані (ре)формування [11].

Таке самовизначення респондентів на колективному рівні, по етно-політичному критерію (Гордість за Україну), які вважають себе громадянами України – Українцями чи Українками не залишає сумніву, що на сьогодні Україна є нацією в повній мірі.

Це відчуття спостерігалось мажоритарним не тільки на Заході, а й на Сході країни, сягаючи до 90% в районі Львова. Такий рівень національної свідомості Українців був вищий ніж, наприклад, у Німців

³¹ <https://theconversation.com/lidentite-ukrainienne-mais-quen-disent-les-ukrainiens-180190>

(66 %), незважаючи на те що в Україні має місце процес утворення молодшої суверенної держави, який супроводжується кризовими станами, а також зовнішніми інтервенціями – на той час вже минуло шість років, як у Українців відібрали Крим і відокремились так звані самопроголошені Донецька і Луганська республіки.

Ми прийємо за основу компонента «Ми» висновки цього анкетування, і зосередимо нашу увагу на двох інших. Наша задача – конструювання першого і третього компонентів національної ідентичності Українців. Щоб визначити ці компоненти ми провели польові дослідження в Україні. На першому етапі дослідження ми спочатку запитали у іноземців, які там працюють, яке їх бачення Українців в роботі? В чому культурна специфіка менеджменту в Україні? На другому етапі ми запитали в самих Українців, як вони бачать самих себе.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Щоб викрити уявлення, яке мають представники двох національних культур (французької і української) стосовно об'єкта вивчення (української ділової культури), дослідження використовує якісний метод. З метою досягнути глибинний рівень уявлень, запобігши поверхового рівня «культурного фольклору», ми використовували засіб напів-директивних інтерв'ю. Всі інтерв'ю згодом були інтегрально затранскрибовані.

Протягом п'яти років було записано 76 таких інтерв'ю, із них 42 – з французькими менеджерами і 34 з українськими. Анонімність опитування була дотримана. В разі незгоди респондента на запис інтерв'ю за допомогою аудіо-приладу – що дозволяло досліднику вивчати більш якісний і більш повний матеріал – інтерв'ю було законспектовано під час проведення.

Дані по французьким компаніям, працюючим на українському ринку, були надані на наш запит посольством України в Парижі, а потім також посольством Франції у Києві, безпосередньо на місці польових досліджень.

Ми надбали, таким чином, велику базу якісних даних, яка містила інформацію по критичних інцидентах³²[15] – специфічних для іноземних менеджерів характеристик нової для них української культури. Запис зібраних і аналізованих культурних інцидентів – тобто совокупності специфічних спостерегань характерних культурних рис в поведінці на робочому місці – послужив основою для описання особливостей

³² Метод критичного інцидента визначено як процедуру збирання деяких важливих фактів будь-якої людської діяльності в визначеній ситуації, яка спостерігається (Flanagan, 1954).

національної ділової культури; такою, якою її бачать французькі експатріанти.

Методом тематичного аналізу,³³ спираючись на типологію факторів культурної варіативності, ми змогли виявити культурні параметри типового профілю Українців в роботі, через погляд іноземців нашої виборки. Таким чином, ми отримали другий компонент культурної ідентичності.

В умовах сьогоденної жорстокої, для України, екзистенціальної війни, ми не могли залишити без уваги питання : які конкретно культурні відмінності є між українською та російською діловими культурами ?

Тому ми додали в наше дослідження порівняльний аналіз крос-культурних особливостей цих двох культур. Як матеріал для порівняння з первинними результати нашого поточного тематичного аналізу, ми використували дослідження, зроблене нами раніш в Росії (2002-2004рр.) Цей перехресний аналіз вбачається нам можливим з точки зору однаковості деяких цілей і частково подібної методики. Цільова вибірка була ідентичною; представленою менеджерами французьких компаній, імплементованих на російському ринку (185 респондентів в цілому).

Наша гіпотеза полягає в тому, що ми авансуємо, що українська ділова ментальність суттєво і значуще відрізняється від російської, супроти дискурсу Росії, яка виправдовує військові акти проти України.

Маємо зауважити, що це вивчення не було ні нав'язано, ні продиктовано якимось конкретними обставинами, окрім наукових інтересів, які знаходяться в колі дослідника. Воно не народилось *ex nihilo*³⁴ і повністю вписується в низку багаторічних дослідницьких актів в європейському регіоні, як східному так і західному, хоча й вторгнення в Україну російського агресора йому надає – на нещастя – пекучої актуальності, в нашому переконанні – тимчасової.

Як «воскресити» розбіжність між цими двома культурами? Підняти з глибини віків те, що було, здавалось, втрачене чи забуте ? Як знайти той *габітус*?

Ось що пише з цього приводу Ольга Зазуля-Острійчук³⁵, яка досліджувала «зламану» українську ідентичність:³⁶ незважаючи на

³³ Елемент тематичного аналізу запропонован в Додатку1.

³⁴ [Ні з чого] (латинською)

³⁵ Зозуля-Острійчук О., PhD етнологічних наук (Університет Лаваль, Квебек) і в історії цивілізацій (Школа Вищих Досліджень в Соціальних науках, Париж, Франція) з 2010,

конфесійну близькість та антропологічну спорідненість, «треба повернути цій останній [йдеться про українську ментальність], деформованій, первинну автентичність». «Цей вплив [російський] може бути тільки негативним –джерелом марних мовних пережитків, який має нести відповідальність за генетично модифіковані ментальні коди, яким треба повернути їх первинний стан»[33, с.67]

Наш підхід заключається в використанні «медитаційного погляду» експатріантів, які працювали в обох країнах. Шляхом конфронтації їх уявлень можливо донести їх свідoctво щоб відповісти на поставлені питання, бо, як ми описували вище, вони мають такий «розумовий капітал» для цього порівняння. Технічно, ми відтворимо це вивчення порівняльним аналізом українського та російського культурно-ділового профілю, який прояснить нам ступінь відмінності української і російської ділових культур.

ПРОГРАММА ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою знайти відповіді на питання, поставлені в ході вивчення культурних характеристик Українців в роботі, ми провели якісне лонгітюдinale дослідження, в період між Майданом і початком пандемії (2014-2019рр.) Вибіркова сукупність складає 81 чоловік, із яких 44 іноземців (в основному, Французи) і 37 місцевих українських менеджерів. Всі респонденти цієї вибірки працювали у французьких компаніях в Україні, загалом в 53 таких компаніях, що є репрезентативним³⁷ для ділової франко-української спільноти в Україні.

Разом з вибіркою попереднього дослідження в Росії, яку ми використовуємо як порівнювальний матеріал, загальна вибіркова сукупність запропонованого нами вивчення складає 251 чоловік.

Чому така вибірка? По своєму статусу, іноземці, які працюють в інших країнах мають статус експатріантів. Ця міжнародна робоча сила переїжджає з країни в країну як сучасні кочівники. Мандруючи від однієї країни до іншої експатріанти «перезвозять» в своєму інтелектуальному

опісля продовжувала свою дослідницьку діяльність на Кафедрі українських студій в Університеті Оттава в Канаді.

³⁶ [une fracture identitaire]

³⁷ Завдяки економічному відділу Посольства Франції в Україні, який люб'язно надав нам доступ до загальних даних по французьким компаніям в Україні (назву, галузь, адресу, телефон, керівника)

багажі корпоративну культуру своєї компанії, а також і свою власну національну культуру, носіями якої вони є. З першого дня їхнього приїзду до країни призначення, з самого початку їхньої професійної діяльності їх культурний *background* входить у взаємодію з реаліями країни, яка їх приймає; з локальним населенням і локальною робочою силою. Хто краще, ніж вони, здатні відчувати центральну роль культурного фактора в міжкультурному професійному середовищі?

Як правило, європейські експатріанти направляються на керуючі пости в компаніях і мають український персонал у своєму підпорядкуванні. Маючи стандартний робочий контракт 3-4 роки перебування в одній країні, вони мають можливість придбати за цей час достатньо знань і навиків управління в іноземній країні. Цей накопичений міжкультурний досвід, формуючий міжкультурну свідомість, є справжнім «капіталом», завдяки якому вони здатні рефлексувати на тему національної культури країни в якій вони працюють і порівнювати її з іншими країнами; в першу чергу з країною свого власного походження. Всі наші іноземні респонденти працюють топ-менеджерами у французьких компаніях.

**Результати дослідження будуть представлені в наступній презентації. В рамках об'єму цієї статті ми, на жаль, не маємо можливості це зробити.*

Анотація

Стаття скерована на висвітлення національної ідентичності і її проявлення в діловій культурі. За допомогою якісного (Qualitative) лонгітюдінального польового дослідження зроблена спроба виявити український вимір в менеджменті. На базі 81 напівдирективних інтерв'ю, спираючись на фактори культурної варіативності, методом тематичного аналізу визначені культурні характеристики Українців в роботі.

Перші результати порівняльного кроскультурного аналізу показують, що на ціннісному рівні світогляду існують кардинальні відмінності українського менеджменту від російського, з явною диференціацією по висях земної кулі : Північ-Південь та Захід-Схід.

Вивчення культурної специфіки Українців в діловому середовищі та ідентифіковані суттєві і значущі розбіжності – зокрема в відношенні до природи, напрямку людської діяльності, дистанціюванні до влади, орієнтації в часі та часовому терміні, керуванні фізичним і міжособистісним простором, приватно-публічним тощо; а також по культурним параметрам індивідуалізму-колективізму та мускулістичності-жіночості – дозволяють відокремити українську ділову ментальність від російської, «вписавши», таким чином, Україну в ментальну мапу Європи без огляду на Росію.

Ключові слова: кроскультурні відмінності, якісний аналіз, уявлення менеджерів, культурні виміри, український діловий стиль, міжкультурні відносини

Keywords: cross cultural differences, qualitative studies, managerial perceptions, cultural dimensions, Ukrainian management style, intercultural relations

Список використаних джерел:

1. Міжкультурний діалог. Том 1: Ідентичність. *Дух і Літера*. Київ, 2004.
2. Победа Н. Соціально-культурна ідентифікація українського народу в аспекті само організаційних процесів. *Збірник наукових статей*, ОНУ, 1997, С.86-91.
3. Сніжко В. Культ матері в українській ментальності. *Сб.: Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття*, Київ – Чернівці, 1997, С. 480 – 486.
4. Элиас, Н. О процессе цивилизации: Социогенетические и психогенетические исследования. Том1. Москва, *СПб*, 2001.
5. Adler N. International Dimensions of Organizational Behavior, *Kent Publishing Company*, 1986.
6. Benoist-Méchin J. *Ukraine, le fantôme de l'Europe*, Paris, 1939.
7. Bosche M. Le management interculturel. *Connaître et Pratiquer la Gestion. Nathan*.1993.
8. Bourdieu P. Questions de sociologie. *Editions de minuit*. Paris, 1984.
9. Bruckner, P. Interview T. Ogarkova T. *Podcast on Ukraine of Ukrainian Scholars*, Kyiv Mogyla University, Ukraine. 2022, Dec.
10. Cuche D. Nouveaux regards sur les cultures (dossier). *Sciences Humaines*.1997. С.20-27.
11. Dargent C. L'identité ukrainienne : mais qu'en disent les Ukrainiens? *The Conversation. L'expertise universitaire, l'exigence journalistique*. Paris, le 6 juin 2022.
12. De Jabrun F. Les incertitudes de l'identité ukrainienne. *La Revue Geopolitique* . 2008, le 24 décembre.
13. Deloye Y. Etat, nation et identité nationale : pour une classification conceptuelle. In Burgi N. (dir.). *Fractures de l'Etat-nation. Kimé*. Paris, 1994. P.155

14. D'Iribarne Ph. L'épreuve des différences, *Editions du Seuil*. Paris, 2009.
15. Flanagan J. The Critical Incident Technique. *Psychological Bulletin*. Vol. 51, No. 4, 1954, July. PP. 327-358.
16. Hall E.T. & Hall, M.R. Understanding cultural differences. Germans, French and Americans. *Intercultural Press*. Yarmouth, Maine, 1990.
17. Hessel T. Peasant Europe, 1934, p.192. In Benoist-Méchin J. Ukraine, le fantôme de l'Europe. Paris, 1939, p.11.
18. Hofstede G. & al. Cultures and Organizations: Software of the Mind. 3rd Edition, *McGraw-Hill*. 2010.
19. Hofstede G. Cultures and Organizations. Intercultural cooperation and its importance for survival. Software of the mind. *Harper Collins Business*, 1991.
20. Javidan M., House R.J., Dorfman P.W., Hanges P.J., Sully de Luque M. Conceptualizing and measuring cultures and their consequences: a comparative review of GLOBE's and Hofstede's approaches. *Journal of International Business Studies*. 2006, 37 (6), pp. 897-914.
21. Kondrashova T. Management and Intercultural Perception, *European University Publishing*, Saarbrücken, Germany. 2011, May.
<http://fr.linkedin.com/pub/tamara-kondrachova/3b/a0b/a14>
22. Lee Y., Jussim L., McCauley C. (Eds.). Stereotype accuracy: Toward appreciating group differences. *Washington, DC: The American Psychological Association*, 1995.
23. Lévi-Strauss C. Identité. *PUF*. Paris, 1974. P.4.
24. Renan E. Qu'est-ce que c'est qu'une nation ? Conférence à la Sorbonne le 19 mars 1882. *Librairie Nouvelle*. Paris, 1987. C.305-314.
25. Shostak O. Ukraine: Réveil d'une Nation. Conférence-débat. IAE d'Aix-Marseille Université, 2022, le 26 mai.
26. Sondage TNS-SOFRES auprès des citoyens de six pays européens. 2005, 8 déc.
27. Tajfel H. Human groups and social categories. Studies in social psychology. *Cambridge U.P.*, 1981.
28. Triandis H.C. Individualism and Collectivism. Boulder, Colorado: *Westview Press*, 1995.
29. Trompenaars F., Hampden-Turner C. L'entreprise multiculturelle, *Maxima*. 2008.
30. Vmeersch P. Interview with O. Kushnir, in Politics: Russia's war against Ukraine, *CIUS-Canadian Institute of Ukrainian Studies*, University of Alberta,

2023, Jan. 12ot F. Identité : trois pour le prix deux. In Tap P. Identités collectives et changements sociaux. *Actes du colloque international de Toulouse*. Privat, 1979. P.52.

31. Zawadsky P. Nationalisme, démocratie et religion. In Dieckoff F. Et Jafferlot C. Repenser le nationalisme. Théories et pratiques. *Presses de Sciences Politiques*. Paris, 2006. P.265.
32. Zazulya Ostriitchouk O. Le conflit identitaire à travers les rhétoriques concurrentes en Ukraine post soviétique. Dans Autrepart. *Editions Presses de Sciences PO*. 2008, 4, n° 48, pp.59-72.

CULTURAL DIMENSIONS	INTERVIEWEES			
	1	2	3	...
External Adaptation				
Relationship with nature:				
- control – harmony – subjugation		X		
- uncertainty avoidance	X		X	X
Nature of human activity :				
-doing versus being		X		X
-achievement versus ascription		X		
Nature of reality and truth	X		X	X
Internal integration				
Human nature	X		X	X
Nature of human relationships :				
- social versus task orientation		X		X
-particularism versus universalism	X		X	
- affectivity		X	X	
- femininity versus masculinity		X		X
- hierarchy (power distance)	X		X	
- individualism versus collectivism		X	X	X
Linking assumptions				

Space	X			
Time	X			X
High-low context communication			X	
Language		X		

ДОДАТОК 2

Dimensions of Culture

External adaptation : relationship with nature

Control : Do people believe that they can control environment or they accept the force of nature? In many Western countries people believe that nature can be controlled. On the other hand, in many Oriental societies, people believe they have to live in harmony with nature. Cultures vary in the degree to which they believe they have control over the environment and have the capacity to change it.

Uncertainty avoidance : This dimension was proposed by Geert Hofstede (1991). It is the extent to which people accept the uncertainty and ambiguity prevalent in situations and the extent to which they try to avoid such situations by establishing more formal rules, rejecting deviant ideas and adopting a belief in absolute truth. In the countries with a high degree of uncertainty avoidance, people try to establish as much regulations and rules as possible to reduce ambiguity and to make relationships and events clear and predictable. In the countries with a weak degree of uncertainty avoidance, regulations are established in the case of extreme necessity and they can be easily reformulated if needed; problems are often solved without formal rules. Hofstede (1991) points out that technology, law, and religion help people to avoid uncertainties in their life. Technology deals with uncertainties caused by nature, law – with other people behavior, and religion – with more ambiguous and incomprehensible things.

External adaptation : nature of human activity

Doing versus being : this dimension relates to the willingness to act and attitude to the essential question of doing or being: whether people create their own destinies or they should react to and enjoy whatever is provided. People in doing society are more active because they believe that everything is in their hands. In being society people are more passive, they experience their life rather than try to create it.

Achievement versus ascription : The way people judge others is different in different cultures. In an achievement culture, social status is based on

one's achievements. In an ascription culture, the status is based on factors such as age, gender, social class, social connections, education or profession. Who you are is therefore more important than what you do.

External adaptation : nature of reality and truth

Truth may be objective or subjective; it may be based on facts and figures or on the interpretation of facts and figures, on the logic that lies behind them. This dimension is also about what is reality and how it is determined. The way people act and the way they define what information is relevant and what is not are different.

Internal integration : Human nature

This dimension relates to the perception of human nature as good or evil. In some cultures people are considered as originally evil and sinful. It is supposed that they have to ask forgiveness and have to deserve "paradise". In these cultures there is a tendency to suspect people and mistrust them. In other cultures people are considered as basically good and trusted implicitly. It can be interpreted as "people are generally lazy" versus "people work with a pleasure because the work is natural for human being". In management application it is presented by theory X and theory Y offered by McGregor (McGregor *The Human Side of Enterprise*, McGraw-Hill, 1960 cited in Adler, 1986, p.30).

Internal integration : relationship with people

Universalism versus particularism (social versus task orientation) : Universalistic cultures are rule-based cultures in which all persons should be treated equally with no exceptions. Attention is paid to law, rules, and regulations. The preferential treatment of people is considered as a violation of the rules. Hiring relatives or friends is nepotism. On the other hand, in particularistic cultures, relationships are based on exceptions. People treat others according to the belief of importance to them, not according to any rules, and sometimes despite the rules. Special relationships, such as friendship, are more important than abstract rules. In order to do business, one has to establish trustful relationships with business partners first. Hiring relatives and friends is seen as less risky than hiring a stranger.

Affectivity : This dimension is referred to as neutral versus emotional: the degree to which a culture accepts displays of emotion. There are cultures where emotions are considered as the obstacle for successful or efficient work. In other cultures one's feelings are part of one's work; and it is appropriate to express them.

Femininity versus masculinity : This is the extent to which people prefer values of success, competition, assertiveness, acquisition of money over modesty and concern for others. This dimension was proposed by Hofstede (1991) who clarifies the terms "masculinity" and "femininity". Thus, the masculine behavior

is aggressive, tough, and competitive while feminine behavior is more tender and caring. Masculine societies are societies in which “social gender roles are clearly distinct” (Hofstede, 1991, p.82), i.e. men are tough, aggressive and focused on material success, women are tender, modest and focused on family life. Feminine societies are societies in which there is no clear distinction between social gender roles, both men and women are supposed to be modest, not aggressive, and focused on the quality of life.

Hierarchy or power distance : This is the extent to which the less powerful members of society accept unequal distribution of power, the extent to which hierarchy is respected. In other words, it describes how people in different cultures perceive inequality. The Power Distance Index (PDI) calculated by Hofstede (1991) shows the degree of dependency of subordinates on their bosses. In small power distance countries, the dependency is limited, contradiction to a boss is possible, the preference is given to consultation rather than to order, subordinates and superiors are considered equal, hierarchical system is flat. In large power distance countries, the dependency of subordinates on their bosses is significant, power is usually centralized and held by a few managers on a high level of hierarchical scale.

Individualism versus collectivism : this is the extent to which people are expected to look after themselves and their family only. Individualism, as opposed to Collectivism, is characterized by a loosely versus a tightly knit social framework. In collectivist-oriented societies, people define themselves as members of groups or clans, the interests of the group prevail over the interest of the individual. In individualistic societies, the emphasis on personal characteristics is made, the interests of the individual prevail over the interests of the group. People in these cultures are weak on team, their relationships in the group is less permanent. In work situation people act according to their self interest, therefore the work should be organized in a way that matches the interests of employee and employer.

Linking assumptions : space

The social context of this dimension was described by Trompenaars, F. and C. Hampden-Turner (1998) as specific versus diffuse, or the range of involvement. It is explained by the authors through the notion of U-type (American) and G-type (German) "life spaces" firstly presented by Kurt Lewin. In the view of researchers, the personality can be considered as a series of concentric circles with "life spaces" or "personality levels" between. The most private space is near the center and the most public space is at the peripheries. U-type circle is the circle with more public than private space, segregated into many specific sections. This is *specific* involvement. By contrast, G-type circle, which is the circle with much more private than public space, one can not enter into your space as easily as in U-type circle. However, if the person is accepted, he

(she) is accepted to all spaces: not only public, but private space also. This is *diffuse* involvement.

Linking assumptions : language

Vern Terpstra and Kenneth David (1991) define language as the repository of the four cultural operations - classifying, coding, prioritizing and justifying reality. It is not a universal means of communication, but a means of communication within a particular culture. The view and perception of the world changes with the changes of the language. Language is one of the strongest forces that unifies or separates communities. Many authors use a metaphor defining language as the mirror of culture. Czinkota, Rivoli and Ronkainen (1992) consider four important roles of language in international business: - Gathering and evaluation of information: the manager is more efficient when he/she can rely on his/her personal impression, i.e. when he/she is able to speak the language of the country of his/her work. - Access to local society; - Importance to communicate within the company; - Ability to interpret the context because language is not only the method of communication, it is also the way of living and thinking. The meaning of a message may be lost during the process of translation.

Linking assumption : Communication

Hall and Hall (1990) make distinctions between high context and low context cultures. "Context is the information that surrounds an event. A high context (HC) communication or message is one in which most of the information is already in the person, while very little is in the coded, explicit, transmitted part of the message. A low context (LC) communication is just the opposite; i.e. , the mass of the information is vested in the explicit code." (Edward T. Hall, 1976 cited in Hall and Hall, 1990). Thus, in low context culture, communications are supposed to be clear, direct, and should be assessable, information spreads rapidly and flows freely. Meanings of events are universal. In high context culture, the access to information is a privilege, communication is situational, personal, and subtle: non-directness and ambiguity are encouraged, information is highly focused and controlled. It is an instrument of management and control. The meaning of words and actions depends on the context, on who, why, and under what condition is speaking.

Linking assumption : time

Monochronic versus polychronic Monochronic time means paying attention to and doing only one thing at a time. In this system, time is experienced and used in a linear way, it is scheduled and compartmentalized. The schedule is extremely important and not a subject to disrupt. Time is extremely valuable and is linked with efficiency. Time is "spent", "well used" or "wasted". On the contrary, in polychronic cultures, time means being involved with many things at once. It is more important to pay attention to human relationships than

to schedules and efficiency. Time is less tangible and can be compared to a single point than to a road in this system. Punctuality, deadlines may not have a high value in such societies.

□ *Short-term versus long-term orientation*

Hofstede (1991) introduces this new dimension called "Confucian dynamism" or long-term versus short-term orientation to his previous well known framework. This is the extent to which people prefer future-oriented perspective (dynamic thinking) over present-oriented perspective (static thinking).

Національна ідентичність це фундамент, на якому стоїть нація, для визначення якої не існує жодного універсального критерія [1, с.306] – расова приналежність, спільна мова, релігія, географічні кордони, ... – якими б доречними вони не здавались.

До того ж, дата появи націй є також темою дебатів серед істориків. Для одних, людські суспільства почали так визначатись не так давно, інші наголошують на існуванні старовинних націй, від походження Людини. Причиною цього є протейний характер національної ідентичності, тобто її здатність приймати багаторазові форми і з'являтися за самими різними аспектами. Тому згідно того чи іншого обраного критерія поява нації датується по-різному.

Як можна зробити висновок про наявність нації? Як відрізнити одну націю від іншої? Як визначити сингулярність, впізнаваність і неповторність, схожість тільки на саму себе національної ідентичності? Чи існує українська національна ідентичність і як її визначити?

Національна ідентичність – це не паспорт, виданий державою. До речі, історія знає ситуації, коли нація і національна ідентичність вижили, не були втрачені після зникнення держави³⁸. Це сталося багаторазово і у випадку України.

За нестачею і труднощами об'єктивного визначення деякі історики, як Ернест Ренон, промова якого в Сорбоні в 1882 вважається і дотепер французьким – і не тільки – каноном в цьому питанні, повертаються до ідеї духовного принципу в визначенні. Для нього, нація – це душа, яка вказує путь бажанню жити разом (там же).

Означає чи це, що «здобути» національну ідентичність можливо через процес самоідентифікації данної общності людей (ендогрупи) відносно інших общностей людей (екзогруп)³⁹? І що інші соціальні

³⁸ наприклад, польської, після розподілу Польщі 1772, 1793 та 1795 років

³⁹ Йдеться про групи соціальної приналежності (класової, гендерної, етнічної чи національної, і таке інше), при цьому під

угруповання і спільноти визначатимуть подібне? Чи є умовою визначення ідентичності співпадання цієї самоідентифікації з констатацією інших спільнот?

В відповідях на поставлені питання полягає інтерес даної праці, оскільки

національна ідентичність розкривається також в погляді інших на нас, але вона не зумовлена ним. Цей погляд – як відзеркалення уявленості інших культурних спільнот нашої сутті.

Ідентичність, як об'єкт дослідження, вимагає бути «замішана на трьох інгредієнтах»: індивідуальному (персональне самовизначення), груповому (соціальна приналежність), а також на присутності погляду «Іншого», без якого процес самопізнання неможливий [2]. Це саме через контакт з іншими формуються культури [3, с.20]. Уявити ідентичність вдається Норберту Еліасу, завдяки його влучній метафорі танцю втрех «Я – Ми – Вони». В цьому танці, взаємозалежні істоти є пов'язані між собою і орієнтовані одне на одну, без них цей танець не може відбутись [4].

Чому Путін, а разом з ним і весь російський імперіалізм усіх поколінь і відтінків, так наполягає на знищенні української національної культури, якщо у той самий час він заперечує саме її існування?

Існує глибинний зв'язок між національною і культурною ідентичністю, в такій ступені, що деякі дослідники їх не розрізняють. Вони вбачають національну ідентичність одним з аспектів культурної. Однак, національна ідентичність формується політиками, тоді як культурна, апіорі, автоматично передається з покоління в покоління. Вона, внаслідок цього, є менш динамічною структурою і більш стабільною у часі [5, с.155].

Як помітив відомий антрополог Леві Строс [6, с.4] концепція ідентичності знаходиться на перетині різних дисциплін.

Національна ідентичність не відкривається так просто оку спостерігача, вона невидима і її можна дослідити тільки на глибинному рівні. Для деяких, взагалі, ідентичність – це ні про що. Ідентичність – це миттєвість, в якій зливається реальне і уявлене [7, с.52].

Невзıraючи на те, що національний етнос постійно, соціально-політично і психологічно (само)корегувався, завжди в глибині лишалось підсвідоме, закладене ще на перших щаблях формування людності даного регіону. Ця колективна пам'ять, як кодування національної культури, входить в поняття так званого «габітусу» [3; 8].

ендогрупою розуміється своя власна група приналежності, під екзогрупами – інші, зовнішні.

Знайти це жорстке ядро, «ту центральну частину, відмінну від периферійних елементів, як випадкових практик та обставинних поведінок – основна мета нашого дослідження.

Ще Вебер помічав, що концепція ідентичності відноситься до сфери цінностей [9, с.265]. Тобто, загальною структурною основою культурно – ідентифікаційного ядра можуть виступати системи цінностей. Саме це і було зроблено в рамках п'ятого європейського опитування про цінності в 37 країнах, проживаючих в Європі [10].

Вже декілька десятиліть Європейська спільнота регулярно проводить методичні опитування, збираючи, між іншим, і матеріал стосовно відчуття приналежності до своєї нації. Не обійшло воно і Україну. Останнє опитування проводилось в період з 2017 по 2021 рік, а в Україні – восени 2020 року, тобто практично за рік (!) до російської навали.

Як показують результати, на питання «Чи пишастесь Ви бути громадянами України?» 72% Українців відповіли «дуже» і «так, певною мірою». І це відчуття у Українців було мажоритарним не тільки на заході, а й на сході країни, 6 років після анексії Криму і появи самопроголошених Донецької і Луганської республік. Це опитування доводить, що Україна сьогодні є нацією в повній мірі.

Наше дослідження направлено на поглиблення вивчення цієї теми. Кінцевою метою є визначення культурних ознак, які штовхають сьогодні Українців до такої культурної згуртованості та пояснюють їх стійкість і визначенність до опору.

Ми зробимо це через порівняння українського та російського культурно-ділового прототипу, щоб зробити свій внесок у відповіді на питання, чи є українська і російська культури однаковими чи ні, та чи відрізняються вони суттєво одна від одної?

В нашому аналізі культурних ознак ми спиратимось на фактори культурної варіативності, широко представленні в академічній літературі в цій області [11; 12; 13; 14 та інші].

Викривачами характерних ознак культурної ідентичності Українців виступатимуть іноземці –ті справжні «Вони», які будуть представлені виборкою менеджерів міжнародних компаній, працюючих в Україні.

Список використаних джерел:

1. Renan E. Qu'est-ce que c'est qu'une nation? Conference à la Sorbonne le 19 mars 1882. *Librairie Nouvelle*. Paris, 1987. С.305.
2. Міжкультурний діалог. Том 1: Ідентичність. *Дух і Літера*. Київ, 2004.
3. Cuche D. Nouveaux regards sur les cultures (dossier). *Sciences Humaines*.1997. С.20-27.

4. Еліас Н. Про процес цивілізації. Соціогенетическіє і психогенетическіє дослідження. Т. 1. Зміни в поведінці вищого шару мирян в країнах Заходу. Москва, СПб. 2001.
5. Deloye Y. Etat, nation et identité nationale : pour une classification conceptuelle. In Burgi N. (dir.). *Fractures de l'Etat-nation. Kimé.* Paris, 1994. P.155
6. Lévi-Strauss C. *Identité.* PUF. Paris, 1974. P.4.
7. Zacot F. *Identité : trois pour le prix deux.* In Tap P. (dir.) *Identités collectives et changements sociaux. Actes du colloque international de Toulouse.* Privat, 1979. P.52.
8. Bourdieu P. *Questions de sociologie.* Editions de minuit. Paris, 1984.
9. Zawadsky P. Nationalisme, démocratie et religion. In Dieckoff F. Et Jafferlot C.(dir.) *Repenser le nationalisme. Théories et pratiques.* Presses de Sciences Politiques. Paris, 2006. P.265.
10. Dargent C. L'identité ukrainienne : mais qu'en disent les Ukrainiens ? *The Conversation. L'expertise universitaire, l'exigence journalistique.* Paris, le 6 juin 2022.
11. Hofstede G. & al. *Cultures and Organizations: Software of the Mind.* 3rd Edition, *McGraw-Hill.* 2010.
12. Hall E.T. & Hall, M.R. Understanding cultural differences. Germans, French and Americans. *Intercultural Press.* Yarmouth, Maine, 1990.
13. Trompenaars F. & Hampden-Turner C. L'entreprise multiculturelle, *Maxima.* 2008.
14. D'Iribarne Ph. L'épreuve des différences, *Editions du Seuil.* Paris, 2009.

Olga Kosovych

docteur en philologie, professeur, chef du département
de philologie romane et germanique
de l'Université nationale pédagogique de Ternopil
de Volodymyr Hnatiuk
Ternopil, Ukraine

L'IDENTITÉ NATIONALE FRANÇAISE: MYTHE OU RÉALITÉ?

De nombreux chercheurs français ont remis en question la nature monolithique de la culture française et préfèrent parler des «identités» plutôt que

de «l'identité» [3]. Le chercheur américain T. Zeldin est encore plus critique à l'égard de l'idée de définir ce qu'est l'identité nationale française et suggère que les Français «ne devraient pas être réduits à de simples exemples de culture nationale mythique». Selon lui, l'image que les Français ont d'eux-mêmes a connu trois phases de développement: 1) le «mythe national», formé au XIXe siècle; 2) le «mythe international», qui remonte aux idées des Lumières, et 3) la vision fragmentée de la société et de l'individu, qui reflète des perspectives plus tardives. De même qu'il n'y a pas deux individus semblables, il n'y a pas deux Français qui définissent l'identité nationale de leur pays de la même manière: «...je ne crois pas que les Français soient si différents des autres [nations] qu'ils tendent à se présenter» [5, p. 475-476, 478]

Essayons d'être en désaccord avec un chercheur célèbre dont la citation réfute son auteur (elle montre le désir général des Français de montrer qu'ils ne sont pas comme les autres nations). De plus, tout ce qui est «plus moderne» devient inévitablement obsolète ou du moins moins moderne. La question de l'identité nationale, qui a fait l'objet de nombreux débats publics en France, a toujours été l'un des thèmes cardinaux de la recherche humanitaire. Sans pouvoir couvrir l'ensemble de la bibliographie sur cette question, nous retiendrons les travaux de trois auteurs dont les ouvrages, écrits à des époques différentes, sont essentiels à la divulgation de notre thème, il s'agit des œuvres classiques de J. Michelet et E. Renan et de l'œuvre moderne de M. Ozouf.

Selon T. Zeldin, même après la Révolution française, le concept de «l'identité nationale» est resté virtuel plutôt que réel. De son point de vue, ce sont des personnalités du XIXe siècle et du début du XXe siècle, parmi lesquelles J. Michelet, F. Guizot et E. Renan, qui ont commencé à façonner activement ce concept qui, jusqu'alors, n'avait guère été exploré [3, p. 5, 9].

«Le Tableau de la France» de l'historien J. Michelet (première édition en 1833, dernière en 1861) a apporté une contribution importante à la formation du «mythe national», qui avait longtemps été associé à l'idée de centralisation du pays. Michelet estimait qu'au début de l'histoire de France, lorsque l'œuvre émergeait du «brouillard informe de l'Empire germanique», ses contours étaient déterminés par la géographie, le relief et étaient liés aux lignes naturelles des montagnes et des rivières. L'influence de la terre et du climat détermine le comportement des hommes et, par conséquent, les événements historiques. L'historien appelait cette influence «fatalisme de la localité», «esprit local» ou «esprit de la terre». Il écrit que l'histoire de la féodalité est «avant tout une géographie». Avec le temps, l'«esprit local» est remplacé par un «esprit général et universel», qu'il considère d'un niveau supérieur : l'esprit l'emporte sur la matière, «l'histoire efface la géographie» et une «haute idée de l'unité de la patrie» se fait jour [1].

L'histoire de France, selon J. Michelet, s'est développée dans cette direction «haute», ce qui a prédéterminé l'émotivité et même le pathétique de son style. Dans la métaphore de J. Michelet, la France oppose l'austère Bretagne et la rude Normandie à la rude Angleterre; l'Espagne majestueuse et solennelle à la Gascogne moqueuse; la Provence à l'ardeur de l'Italie; les intérêts de l'Allemagne à l'Alsace et à la Lorraine puissantes et profondément échelonnées; la Belgique pompeuse et furieuse à la colère sèche et sanguine de la Picardie; et la retenue et la discipline de l'esprit des Ardennes et de la Champagne [1]. La personnification est un procédé commun à de nombreux auteurs de l'époque, mais sous la plume de Michelet, elle atteint son apogée. Il est bien connu que «la France est un homme» (La France est une personne). Il voit dans les contours de la France les contours du corps humain et cherche à ressentir l'âme qui spiritualise ce corps: «Qu'il est majestueux de voir, du centre à la périphérie, cet organisme puissant, dont les parties se combinent harmonieusement, s'accordent, se complètent, comme le faible complète le fort, le pôle négatif – le pôle positif» [1]. Fidèle à l'idée de centralisation de la France, J. Michelet accorde beaucoup d'attention au Centre, qu'il décrit comme un être vivant : «Le Centre... Il pense, il invente des choses nouvelles dans l'industrie, dans la science, dans la politique; il transforme tout ce qu'il reçoit. Il boit la vie brute, il la transforme en vie élaborée».

Cependant, les chercheurs contemporains ne partagent pas cette apologie de l'unité centralisée. Par exemple, M. Ozouf souligne que les fonctions du Centre dans la conception de J. Michelet sont si exagérées qu'elles peuvent être comparées à des sortes de «privilèges». Parmi eux, le «privilège historique» (J. Michelet croyait que la France avait été créée à partir du Centre), le «privilège intellectuel» (le Centre se connaît lui-même et connaît tout le reste), le «privilège esthétique» (le Centre est pur et transparent, et les parties de la périphérie sont regardées, reflétées et reconnues en lui) et, enfin, le «privilège moral» (le Centre a la capacité de réconcilier et d'attirer à lui tout ce qui n'est pas le Centre). Du point de vue de M. Ozouf, le style de J. Michelet perd de sa force dans la description du Centre, les détails picturaux se perdent au profit de l'idée d'unité, et un paradoxe apparaît: le grand Michelet consacre sa plume brillante à l'éloge de la grisaille (de l'insignifiance) [2].

E. Renan rejette bon nombre des attributs d'une nation reconnus par d'autres érudits de l'époque.

Selon lui, la nation n'est pas principalement fondée sur la race (c'est-à-dire l'ethnie), la langue, la religion et la géographie. Le principe ethnique («Tu es de notre sang, tu nous appartiens !») est considéré par E. Renan comme erroné et peu sûr. La continuité de la mémoire, sa transmission ou son oubli sont bien plus importants: «L'essence de la nation est précisément dans le fait que tous les individus... ..Aucun Français ne sait s'il est Bourguignon, Analais ou Wisigoth».

Renan ne doute pas que le sentiment d'unité soit déjà présent dans l'ancien régime: «...le grand royaume de France était si national, qu'au lendemain même de sa chute la nation pouvait exister sans lui».

E. Renan rejette également le principe d'une langue unique comme fondement de la nation: «La langue invite à la liaison, mais ne la force pas». En tant que Breton, E. Renan connaît de près l'attachement des habitants des régions à leurs langues et à leurs traditions – breton, corse, occitan et autres. Il connaissait aussi les méthodes, y compris radicales, par lesquelles la langue française était introduite dans les différents territoires. À cet égard, l'affirmation selon laquelle «la France n'a jamais cherché à obtenir la langue par des mesures coercitives» n'est pas une constatation d'un fait réel, mais un souhait, voire un cri du cœur. «N'oublions pas le principe fondamental, écrit Renan, que l'homme est un être rationnel et moral, avant d'adhérer à une langue ou à une autre [4]. A cet égard, il convient de rappeler qu'à l'époque où il écrit, la question de l'Alsace germanophone et de certaines parties de la Lorraine, qui ont été à différentes époques «adjointes» à la France et à l'Allemagne, se pose avec une grande acuité.

Si l'on accepte la thèse de T. Zeldin d'un développement par étapes de l'idée nationale en France, on peut difficilement admettre que chaque nouvelle étape annule l'étape précédente. On peut dire que les idées «anciennes» et «nouvelles» coexistent, s'opposent ou se combinent. La reproduction de certains motifs peut s'expliquer par la persistance d'un mythe traversant les générations, mais l'intérêt que les Français portent aux questions de leur identité est bien réel: il concerne aussi bien les dirigeants que les simples citoyens.

Bibliographie:

1. Michelet J. Tableau de la France: géographie physique, politique et morale. Hachette livre-BNF, 2018. 88 p.
- 10 2. Ozouf M. Composition française: retour sur une enfance bretonne. Saint-Anan, 2009. 212 p.
1. 3. Qu'est-ce que la culture française? / Dir. de J.-P. Aron. Paris, 1975.
2. 4. Renan E. souvenirs d'enfance et de jeunesse. Sedes, 1993. 280 p.
3. 5. Zeldine Th. Histoire des passions françaises. Payot, 1994. 1280 p.
4. 6. Zeldine Th. Les Français. Fayard edition, 1983. 526 p.

Анотація

У статті розглядається питання про національні традиції в політичному дискурсі та про роль культурологів у формуванні почуття національної ідентичності. Проаналізовано праці французьких авторів Ж. Мішле, Е. Ренана та М. Озуфа.

Ключові слова: національна ідентичність, множинна ідентичність, централізація, розмаїття.

Summary

The article considers the issue of national traditions in political discourse and the role of cultural studies in the formation of a sense of national identity. The works of French authors J. Michelet, E. Renan and M. Ozouf are analyzed.

Keywords: national identity, multiple identities, centralization, diversity.

Світлана Криворучко

д. філол. н., професорка, завідувачка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов імені професора Михайла Гетманця
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна
Міжнародний запрошений дослідник І в Інституті Державного університету
Центрального Заходу – UNICENTRO
м. Іраті, штат Парана, Бразилія

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ

Етнолінгвістичний націоналізм – це стратегія мовної політики, яка спрямована на впровадження певної мови як «робочої» на території мультикультурної багатомовної держави, або мультикультурної багатомовної організації.

Зовні начебто все виглядає продуктивно. Але на практиці відбувається заперечення, з часом, заборона багатьох мов на користь однієї, яка має об'єднувати «відсталі» мовників. Ця стратегія почала активно впроваджуватися в ХХ ст. на території різних світових країн, але започатковано ці дії було ще з часів Античності (домінування латини в Римській імперії), загострилося в ХVІІ ст. (підкорення британцями, португальцями, іспанцями Північної та Південної Америки, Індії, Австралії; гноблення українців росіянами), і розквітло в ХХ ст. (Індія, Бразилія, СРСР).

У етнолінгвістичному націоналізмі певна мова є моноцентричною, інші мови вважаються ніжчовартісними. Така ситуація зараз простежується у Великій Британії. Є моноцентрична мова – англійська, навколо цієї мови є носії шотландської гельської, ірландської, валлійської. Лише ірландська мова має статус державної як другої на території Ірландії. Валлійська мова є мовою спілкування в Уелсі, та викладається в школі й університеті. Шотландська гельська мова інтерпретується як діалект (це і є мовна

дискримінація в дискурсі етнолінгвістичного націоналізму). Валлійці, шотландці та ірландці вважають англійців загарбниками. Снобізм англійців передусім виявляється в зверхності по відношенню до цих народів. Англійці зухвало вважають валлійців, ірландців, шотландців «дурниками», які «не можуть» говорити англійською мовою. Так виявляється етнолінгвістичний націоналізм в ХХІ ст. в розвинутих соціально країнах.

Заборонялися різні мови в Бразилії у 2 пол. ХХ ст., та було оголошено єдину мову – португальську.

Мова – це мислення. Етнолінгвістичний націоналізм вирішує політичні питання за допомогою впровадження домінантної мови. Так програмується свідоме та підсвідоме мислення індивіда: представників різноманітних етносів примушують «мислити» домінантною мовою, яка для більшості не є рідною. Сьогодні домінантність англійської мови впроваджується в усьому світі. Особливо відгукуються на ці заклики колонізовані «не англійцями» в минулому народи: поляки, чехи, словаки, українці. Саме вони зазнали утисків від попереднього колонізатора : Росії. І сьогодні для них – «тільки би не російське»! Від британців та американців вони нічого поганого не «бачили», тому легко погоджуються на «англофонію», оскільки вона для них є перспективою діалогу, а не агресії. Гірша ситуація на території Іспанії, Франції, Португалії, країн Латинської Америки. Найяскравіше реалізувався етнолінгвістичний націоналізм в Північній та Південній Америці, де корінне населення – індіанці – «офіційно» в ментальності нащадків європейців визначено як людей другого сорту.

Окрім англійців дуже успішно впроваджували концепцію етнолінгвістичного націоналізму росіяни по відношенню до українців у Російській імперії, потім у Радянській імперії, і тепер, під час війни 2014 – 2023 рр.

Росіяни упродовж багатьох століть знищували українську мову. Так через мову вони намагалися знищити український народ.

Серед багатьох фактів, найагресивнішими є:

У 17 столітті⁴⁰

⁴⁰ 1627 – наказ царя Михайла з подання Московського патріарха Філарета спалити в державі всі примірники надрукованого в Україні «Учительного Євангелія» Кирила Ставровецького, який роком раніше перейшов в унію («чтоб та ересь и смута в міръ не была»).

1677 – початок цензури українських книжок у Московській державі. Патріарх Іоаким наказав видирати з українських книжок листки, бо вони "несходны с книгами московскими".

За наказами російського царя Михайла, російського патріарха Іоакіма спалювали Україномовне «Евангеліє», спалили «Вінець Христов» Антонія Радивиловського, знищили твори українських богословів Петра Могили, Лазаря Барановича та Інокентія Гізеля, видирали з українських книжок листки, надали анафемі українські книжки.

У 18 столітті⁴¹

За наказами російського царя Петра I, Петра II, Анни, Катерини II заборонили друк українських книжок, переписали українські книжки російською мовою, забороняли українцям одружуватись із білорусами та

1688 – за наказом московського патріарха Іоакіма у величезних багаттях на вулицях Москви спалили «Вінець Христов» Антонія Радивиловського, разом з ним знищили також твори видатних українських богословів — Петра Могили, Лазаря Барановича та Інокентія Гізеля.

1690 – засудження й анафема Собору РПЦ на «Киевския Новыя Книги» П. Могили, К. Ставровецького, С. Полоцького, Л. Барановича, А. Радивиловського, на церковні книжки, друківані тодішньою українською літературною мовою.

1696 – ухвала Сейму Речі Посполитої про запровадження польської мови в судах і установах Правобережної України.

⁴¹ 1720 – указ царя Московії Петра I про заборону книгодрукування українською мовою та вилучення українських текстів з церковних книг.

1729 – наказ Петра II переписати з української мови на російську всі державні постанови й розпорядження.

1731 – вимога імператриці Анни Іванівни вилучити книги старого українського друку, замінити їх російськими виданнями. У таємній інструкції правителіві України князю О. Шаховському 1734 р. наказала всіляко перешкоджати українцям одружуватися з поляками та білорусами, «а побуждать их и искусным образом приводит в свойство с великоросами».

1759 рік – Св. Синод видав розпорядження вилучити зі шкіл українські букварі;

1763 – указ Катерини II про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії.

1764 - указ Катерини II про зросійщення України, Смоленщини, Прибалтики та Фінляндії.

1769 – заборона Синоду РПЦ друкувати та використовувати український буквар. Указ синоду РПЦ про конфіскацію у населення українських букварів та українських церковних книг.

1775 – руйнування Запорізької Січі та закриття українських шкіл при полкових козацьких канцеляріях.

поляками, щоб вони інтегрувалися в російську спільноту, заборонили викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії, конфіскували у населення українські букварі та церковні книжки, зруйнували Запорізьку Січ.

19 століття⁴²

За наказами російських царів закрили україномовні школи, заборона друку україномовної літератури, заборона ввозити з-за кордону українські книжки, заборона українських театральних вистав.

20 століття⁴³

⁴² 1804 – за спеціальним царським указом всі україномовні школи були заборонені, що привело до цілковитого зросійщення українського населення. Введено обов'язкову цензуру на будь-яку літературу.

1832 – реорганізація освіти у Правобережній Україні на загальноімперських засадах із переведенням на російську мову навчання.

1863 – Валувський циркуляр про заборону давати цензурний дозвіл на друкування україномовної духовної і популярної освітньої літератури: «Ніякої окремої малоросійської мови не було і бути не може. А хто цього не розуміє - ворог Росії».

1876 – Емський указ Олександра II про заборону друкування та ввозу з-за кордону будь-якої україномовної літератури, а також про заборону українських сценічних вистав та друкування українських текстів з нотами (тобто народних пісень). (Вперше оприлюднено в книжці Савченко Ф. «Заборона українства», 1876 року).

1881 – заборона викладання у народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою.

1884 – заборона Олександром III українських театральних вистав у всіх малоросійських губерніях.

⁴³ 1908 – через чотири роки після визнання Російською академією наук української мови мовою(!) сенат оголошує україномовну культурну й освітню діяльність шкідливою для імперії.

1910 – зарахування за наказом уряду Столипіна українців до розряду іногородців та заборона діяльності будь-яких українських організацій і культурних товариств, видавництв, читання лекцій українською, створення будь-яких неросійських клубів.

1914 – заборона відзначати 100-річчя Тараса Шевченка; указ Миколи II про скасування української преси.

1919 – більшість білогвардійських газет на півдні Росії «заборонило існування» України.

Через чотири роки після визнання Російською академією наук української мови мовою оголосили україномовну освітню діяльність шкідливою для імперії, заборонили українські організації, видавництва, лекції українською, заборона відзначати 100-річчя Тараса Шевченка, скасування української преси, білогвардійські газети «заборонили існування» України. Руйнівним і трагічним став лист Сталіна про переслідування діячів «українізації», після якого була телеграма Сталіна про припинення «українізації» і знищення більшості українських письменників. У 2 пол. ХХ ст. у школі учнів звільняли від української мови за бажанням батьків учнів, а написання дисертацій відбувалося лише російською мовою.

21 століття⁴⁴

Прийняття проєкту про звуження сфери використання української мови. Закон підписаний Януковичем.

Так, забороняючи та винищуючи українську мову, намагалися позбутися українського народу. Але після всього цього українська мова жива. Офіційна реабілітація української мови відбулася лише 2019 р., коли прийняли / «пропустили» закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

1926 – лист Сталіна Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У з санкцією на боротьбу проти «національного ухилу», початок переслідування діячів «українізації».

1933 – телеграма Сталіна про припинення «українізації» і знищення більшості українських письменників.

1958 – закріплення у ст. 20 Основ Законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту положення: звільнення від української мови за бажанням батьків учнів.

1970 – наказ про написання дисертацій виключно російською мовою.

1972 – заборона партійними органами відзначати ювілей музею І. Котляревського в Полтаві.

1973 – заборона відзначати ювілей твору І. Котляревського «Енеїда».

1974 – постанова ЦК КПРС : офіційний курс на денаціоналізацію.

1983 – введено виплату 16% надбавки до платні вчителям російської мови й літератури порівняно з вчителями мови української.

⁴⁴ 2012 - прийняття Верховною Радою України проєкту Закону "Про основи державної мовної політики" Колесніченка-Ківалова, звуженням сфери використання української мови у ключових сферах життя в більшості регіонів України. Закон був підписаний президентом України Віктором Януковичем і набув чинності.

У цей же час, у ХХ ст., в Бразилії у Прудентополісі виходить українськомовна газета «Праця» з 1912 р. Після всіх указів про знищення української мови, зрозуміло, наскільки важливою є газета «Праця» в процесі збереження та реабілітації української ментальності та культури, і яку роль вона зіграла в збереженні української мови. Діаспора в дискурсі історичної пам'яті намагається зберегти в тому числі й мову.

Діаспора є феноменом розсіяного етносу. У діаспорі дуже складно зберегти рідну мову, вона з часом «загублюється», оскільки наступні покоління інтегруються в інші етноси.

Важливим є те, що етнолінгвістичний націоналізм є лояльнішим у порівнянні з тоталітарними режимами фашизму ХХ ст. У фашизмі розквітли етноцентричні ідеології, відповідно яким пригнічені народи використовувалися як раби виключно для важкої фізичної праці. Отже, їм взагалі не потрібно було розмовляти ніякою мовою, до них ставилися як до худоби. Тому концепція етнолінгвістичного націоналізму в фашизмі була не актуальною: німці «не заморочувалися» тим, щоб когось-то навчати німецькій мові та розповсюджувати її по всьому світові... Як це роблять в ХХІ ст. американці та французи (правда, не дуже успішно).

Наукове осмислення процесів етнолінгвістичного націоналізму навколо «франкофонії» та «англофонії» розпочинається в 2 пол. ХХ ст., коли загострюються антиколоніальні процеси в Індії, Азії, Африці. Етнолінгвістичний націоналізм «російської» мови почали інтерпретувати в 80-90 рр. ХХ ст., коли розпалася Радянська імперія. У цей період почали говорити про утиски чехів, поляків, румунів, та інших громадян Європейських країн, що входили під патронат СРСР після Другої світової війни, яких примушували вчити російську мову. Категорично «відріклися» від «російського» країни Балтії. Зовсім інакше розвивалася ситуація в Україні та Білорусії, де за інерцією на мовному рівні ментально продовжували робити вигляд, що нічого не сталося, і говорили російською мовою. Парадоксальною є ситуація в ХХІ ст. в Україні. Навіть після війни 2022 р. та бомбардувань росіян є громадяни України, які продовжують розмовляти російською мовою. Вони живуть в Києві, Харкові, Полтаві, Хмельницькому, Дніпрі, Одесі, та різних містах... вони переживають обстріли та бомбардування, у них вимикають через ушкодження світло, воду, опалення, інтернет, мобільний зв'язок... вони дивляться європейську аналітику подій, вони незадоволені... Але! Вони продовжують говорити російською.

Як це можна пояснити? Це стокгольмський синдром? Коли жертва прив'язується до свого агресора? Чи це специфічна форма ментального мазохізму? Якщо це схоже на правду, то цей синдром пропоную зафіксувати в терміні: **етнолінгвістичний мазохізм.**

Етнолінгвістичний мазохізм – це тип поведінки колишнього колонізованого. Після звільнення колонізованої країни від колонізаторів у колишнього колонізованого залишається *ілюзія про «рідну» мову*. Ця мова нав'язувалася політичною системою та сформувала історичну пам'ять моральних, емоційних і фізичних знущань колонізаторів. Мазохісту потрібні знущання, він без них не може. Етнолінгвістичному мазохісту теж потрібні ментальні знущання, і навіть після визволення він не може від них відмовитись, і повертає себе за допомогою мови агресора в підсвідомі асоціації приниженого статусу, в якому індивід перебував у минулому. Мова агресора дозволяє оживити підсвідомі негативні відчуття, та продовжує мучити жертву, яка хоче жити в статусі жертви. При цьому колонізований критикує колонізатора, але його мовою. Прикладом етнолінгвістичного мазохізму є деякі твори Салмана Рушді («Останній подих мавра»), в яких автор критикує загарбників англійців, що знущалися над Індією, англійською мовою, якою пише роман; деякі твори Ірвіна Велша («Бруд»), в яких автор критикує англійців, що знущалися над Шотландією та привласнювали її здобутки, англійською мовою, якою пише роман. Різниця між Салманом Рушді та Ірвіном Уелшем полягає в тому, що С. Рушді – колишній колонізований (Індія таки отримала незалежність від Британії 1947 р.), а Ірвін Уелш продовжує перебувати в статусі колонізованого. Прикладом є українці (за етнічним походженням), які страждають від агресії росіян та критикують їх російською мовою. Це все етнолінгвістичні мазохісти.

Етнолінгвістичний мазохізм – це продовження колишнім колонізованим після визволення від колонізатора використовувати мову колонізатора на побутовому рівні та вважати її рідною.

Більшість українців, які «ховаються» в Європі від війни з росіянами, отримують гроші як постраждалі від росіян, розмовляють російською мовою. У дискурсі «мова – це мислення» вони дійсно постраждали. У них проблеми з головою.

У політичних конфліктах всередині однієї держави потрібно розрізняти **етнічний патріотизм** і **громадянський патріотизм**. В Україні у процесі війни 2014–2023 рр. відбулася громадянська самоідентифікація. Більшість громадян усвідомили та відчули «свою» приналежність до держави Україна, в якій вони хочуть жити (дехто прямо зараз, дехто після завершення війни). Громадяни України не всі мають український етнос, але вони починають з повагою ставитися до концепту «українське». Концепт «українське» вміщує українську історію, мову, культуру, літературу, історичну пам'ять, мистецтво. Література виокремлюється з інших видів мистецтв, тому що нерозривно пов'язана з мовою, та є найкращою презентацією (рекламою) мови. Етнічний патріотизм пов'язаний з

відчуттям «свого» по відношенню до рідної мови, культури, літератури, мистецтва. Наприклад, татари зараз відчувають «своє» по відношенню до держави Україна, що реалізовується на рівні громадянського патріотизму; також татари відчувають «своє» по відношенню до татарської мови, літератури, культури, яку вони вивчають та використовують в державі Україна на рівні етнічного патріотизму. Їм держава (Україна) не перешкоджає та з повагою підтримує їхню ініціативу розвивати етнічні татарські традиції. Також Україна підтримує вивчення корейської мови, літератури, та культури громадянами, які відчувають етнічний патріотизм...

Гіпотетично, Ірвін Уелш може писати романи шотландською мовою, а потім перекладати англійською. Як це робили українці упродовж багатьох століть...

Список використаних джерел:

1. Факти тотальних репресій української мови за останні кілька століть. Режим доступу: <https://gora-rada.gov.ua/do-dnia-ukrainskoi-pysemnosti-ta-movy-pro-fakty-totalnykh-represij-rosiieiu-ukrainskoi-movy-za-ostanni-kilka-stolit/>
2. Kryvoruchko S. Postcolonial Strategy and Love Vector in Lyric Poetry of Svyatoslav Vakarchuk. *Balkanistic Forum*. 2019; Issue No. 2. P. 253-265. <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069>
3. Kryvoruchko S. Blood and Power / Person and State: Mykola Khvylovyi "Blue November". *Balkanistic Forum*. 2023 (1); Issue No. 22/3. P. 28-44. <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069>
4. Tomasz Kamusella. (2018). Russian: A Monocentric or Pluricentric Language? *Colloquia Humanistica*. Vol 7. 2018. P. 153-196. <https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/16717?show=full> [in United Kingdom].

Анотація

У XXI ст. досі наявна мовна дискримінація. Це феномен **етнолінгвістичного націоналізму**. Науковою проблемою є осмислення коренів, процесів, комплексів, наслідків етнолінгвістичного націоналізму для його подолання. Я виокремила (у першому наближенні) риси етнолінгвістичного націоналізму: домінантність певної мови; етнолінгвістичний мазохізм; етнолінгвістичний садизм; етнолінгвістичний садо-мазохізм; дискримінація та порушення прав і свобод представників певних етносів. Риси **етнолінгвістичного націоналізму** виявляються на рівнях зовнішньої і внутрішньої політики певної держави, що репрезентується мисленням і діями окремих індивідів цих держав.

Етнолінгвістичний націоналізм – це інваріант рабовласницької патріархальної ментальності ХХІ ст.: дискримінація державами певних етносів з метою привласнення їхніх минулих історичних і майбутніх потенційних матеріальних і культурних здобутків.

Ключові слова: етнолінгвістичний націоналізм, мова, культура, влада, дискримінація, підсвідоме, мислення.

Summary

In the 21-st century linguistic discrimination still exists. This is a phenomenon of **ethnolinguistic nationalism**. The scientific problem is to understand the roots, processes, complexes, and consequences of ethnolinguistic nationalism in order to overcome it. I singled out (in a first approximation) the features of ethnolinguistic nationalism: the dominance of a certain language; ethnolinguistic masochism; ethnolinguistic sadism; ethnolinguistic sado-masochism; discrimination and violation of the rights and freedoms of representatives of certain ethnic groups. Features of **ethnolinguistic nationalism** are revealed at the levels of foreign and domestic policy of a certain state, which is represented by the thinking and actions of separate individuals of these states. **Ethnolinguistic nationalism** is an invariant of the slave-owning patriarchal mentality of the 21-st century: discrimination by states against certain ethnic groups in order to appropriate their past historical and future potential material and cultural achievements.

Keywords: ethnolinguistic nationalism, language, culture, power, discrimination, subconscious, thinking.

Марія Кушнарьова

канд. філос. н., ст. наук. співр.

Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського,
м. Київ, Україна

УКРАЇНЬСЬКА ПОПУЛЯРНА КУЛЬТУРА СЬОГОДЕННЯ: ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Повномасштабне російське вторгнення, крім розгортання масштабних військових дій, трагедії людських втрат, руйнувань та посилення економічних проблем нашої країни, призвело до загострення інформаційного та ідеологічного протистояння, внаслідок чого інформаційний простір, причому не тільки України та Росії, а й інших країн наповнили розумування представників та агентів російської пропаганди, покликані поставити під сумнів існування української ідентичності та,

відповідно, українського народу як окремої національної спільноти. Всі ці чинники експоненційно актуалізували комплекс питань, що стосуються ідентичності українців.

Природно, йдеться про національну ідентичність. Але, з огляду на базові наративи російської пропаганди (переважна російськомовність населення України, відсутність власної історії, недолугість української культури тощо) видається за доцільне аналізувати не національну, а культурну ідентичність українців. Культурна ідентичність має виняткове значення, оскільки, на думку дослідників, саме «культурна ідентичність є основою всіх інших форм ідентичності» [3, с. 61]. Зрештою, одним із найпотужніших напрямів сучасного суспільного знання, представники якого сфокусовані на дослідженні націй, націєтворення та націоналізму, є так званий культурний націоналізм, представники якого (Е. Сміт, Е. Гелнер, М. Гібернау тощо) вважають, що «нації - це культурні спільноти, члени яких об'єднані ... спільною історичною пам'яттю, міфами, символами і традиціями» [8, с. 20].

Але постає проблема маркерів ідентичності, які можуть бути очевидними не тільки й не стільки для фахівця-дослідника, скільки для пересічного спостерігача, який воліє самостійно зробити висновки щодо ідентичності людей, в оточенні яких він/вона перебуває. Безумовно, до таких маркерів належать мовна та релігійна приналежність українців, їм присвячена велика кількість спеціальних досліджень, тому доцільно звернути увагу на інше. Своєрідність культурної ідентичності проявляється також у естетичних перевагах членів спільноти, поширених у суспільстві художніх практиках, домінуючих наративах, звичаях та ритуалах, прямо чи опосередковано пов'язаних із мистецтвом, тому видається за доцільне сконцентрувати увагу на певній частині культури, свідомо редукувавши її до сфери художнього. З огляду на те, що у дослідницькій літературі неодноразово наголошувалося на тому, що, на думку М. Гібернау, «національна культура, щоб відповідати своїй назві й сприяти зміцненню чуття спільної ідентичності ... має бути масовим феноменом» [2, с. 28], є сенс зазначену сферу художнього також свідомо редукувати до її масового варіанту, тобто до популярної культури.

Однією з неодмінних складових популярної культури є постать героя, тобто особи, яка, прославившись у той чи інший спосіб, набуває статусу взірця, чия взірцевість має іноді парадигмальний, іноді дидактичний характер. На думку О.Гриценка, «можна говорити про різні культурно й історично обумовлені види героїв, зокрема, про вид героя, найхарактерніший для певної національної культури» [1, с. 90]. Уявлення про те, який вид героя є найхарактернішим наразі для українського суспільства, оприявнюють результати опитування «Народний ТОП:

найвидатніші українці усіх часів», проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у жовтні 2022 р. Упродовж опитування респонденти, не отримуючи жодних списків чи підказок, називали імена відомих українців, котрих вони вважають найвидатнішими. У підсумку опитані назвали 148 імен, а серед осіб, що посіли перші тридцять позицій (з прогнозованим лідерством Тараса Шевченка), восьмеро, як писав свого часу Петрарка, належать до «світу живих» [6]. З цих наших сучасників троє - політики (В.Зеленський (2 позиція в списку), Л.Кучма (22), П.Порошенко (27)), один - військовий (В.Залужний (10)), і тільки чотирьох можна вважати представниками популярної культури. Йдеться про Віталія Кличка (17), Олександра Усика (18), Андрія Шевченка (19) та Ліну Костенко (25), причому можна припустити, що мер Києва, дійсний чемпіон світу з боксу та знаменитий футболіст опинилися в цьому списку великою мірою через свою чітко артикульовану під час війни патріотичну позицію, і тільки Ліна Костенко - просто як поет. Окрім неї, у «Народному ТОПі» відсутні сучасні митці: поети, письменники, музиканти будь-якого напрямку, художники, актори, телезіркі тощо. Це є свідченням того, що діячі української популярної культури не є «героями» для сучасних українців, отже, вони не є справжніми знаменитостями та інфлюенсерами у широкому розумінні цього слова. Також це означає, що, якщо виходити з наведеного вище твердження М.Гібернау, українська популярна культура не виконує своїх функцій у справі націєтворення, оскільки вона не сприяє об'єднанню та консолідації української національної спільноти. Тривожним з точки зору характеристики культурної, отже, національної ідентичності українців є те, що 8% опитаних не змогли назвати (згадати) жодного видатного українця [6].

Результати соціологічних опитувань за означенням характеризують ситуацію, що вже склалася на момент опитування внаслідок дії певних чинників, формування яких відбулося ще раніше, тобто теперішня ситуація є результатом того, що відбувалося в минулому. Але результати опитувань можна також спробувати використати для прогнозування. Саме такими є результати іншого опитування «Ідентичність. Патріотизм. Цінності», проведеного тією самою установою у серпні 2022 р. Серед іншого респондентам пропонували питання щодо перегляду російських серіалів та прослуховування російської музики. Більше 40% опитаних взагалі перестали дивитися російські серіали, ще чверть не дивилися раніше і зараз не дивляться. 15% продовжують дивитись російські серіали як і раніше. Більше 40% опитаних взагалі перестали слухати російську музику, ще 18% не слухали раніше і зараз не слухають. Чверть продовжують слухати російську музику як і раніше [7].

Перегляд серіалів та слухання музики належать до найпоширеніших і усталених культурних практик. Те, що в українському медіапросторі цей контент був великою мірою російський (чи російськомовний - у випадку серіалів, велика частка яких створювалася в Україні українськими виробниками, але через прагнення мати успіх на російському ринку та індивергентну позицію керівництва компаній-виробників ці серіали були російськомовними), це - реальність, що виникла, знову-таки, внаслідок дії певних чинників. Свідома відмова частини аудиторії від російських серіалів та російської музики зовсім не означає, що ці глядачі та слухачі відмовляться від звичних для них практик, тобто взагалі не будуть дивитися серіали та слухати музику. Ця відмова створила в цих людей масштабну нереалізовану потребу, яку вони, щоби почуватися комфортно, будуть намагатися задовольнити, і тут постає питання: за рахунок чого? Чи може українська популярна культура запропонувати щось, що може замінити людям те, від чого вони відмовилися? Якою буде реакція людей, якщо вони не знайдуть, причому достатньо швидко і легко, щось схоже на те, до чого вони звикли?

Однією відповіддю з можливих є реалізація відомого принципу «нове – це добре забуте старе», саме цю ревіталізацію ми спостерігаємо тепер, зокрема, в царині популярної музики і саме цим пояснюється злет популярності колишніх естрадних «зірок» Іво Бобула, Степана Гіги та інших виконавців, що стався упродовж останнього року. Психологиня Юлія Вижевська так пояснює вибух інтересу українців до пісень, зокрема, у виконанні Степана Гіги: «усі його мелодії відрізняє проста зрозуміла гармонія. Така мелодія легко чіпляється, її постійно хочеться наспівувати. Зараз ми потребуємо ясності, невизначеність недопустима» [5]. Зазначені особливості притаманні усій українській популярній музиці 80-90-х рр. уже минулого століття, причому тоді цей напрям вже виглядав дещо архаїчно, а тепер, коли «ми потребуємо ясності», виявився дуже затребуваним. Також слід зауважити, що підґрунтям потужного теперішнього інтересу до цього напрямку є не ностальгійні настрої, зазвичай притаманні українській аудиторії [4, с. 10], а насправді простий інструментальний підхід - пошук готового музичного матеріалу, який відповідає настроям. До того ж, сучасні технології та традиції шоу-бізнесу якнайкраще стають у пригоді тим, хто хоче оновити вже існуюче, заохочуючи до створення ремейків, реміксів тощо, появу великої кількості яких ми спостерігаємо останнім часом.

Але, на жаль, це тільки ще раз підтверджує, що сучасна популярна українська музика не може запропонувати українській аудиторії оригінальні композиції, які би задовольнили її потреби.

Окреслена ситуація насправді є дуже небезпечною для України, адже з усіх найзрозумілішою для переважної більшості українців (принаймні, у мовному відношенні) є російська популярна культура, і якщо наша популярна культура не зможе запропонувати продукт, який би зацікавив і у такий спосіб заповнив би лакуну, що утворилася внаслідок відмови українців від російського популярного контенту, повернення українських слухачів і глядачів до російського може стати неминучим. І хоча роль популярної культури у консолідації нації не є головною, вона все ж є дуже помітною.

Список використаних джерел:

1. Гриценко О.А. Герой. *Нариси української популярної культури*. Київ: УЦКД, 1998. С.89-114.
2. Гібернау М. Ідентичність нації. Київ: Темпора, 2012.
3. Кривда Н.Ю., Сторожук С.В. Культурна ідентичність як основа колективної єдності. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 4(8), Vol.2, June 2018. С.58-63.
4. Кушнарєва М.Б. Українське суспільство та українська популярна пісня у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.: попит і пропозиція. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. Випуск XXXVII. НАККиМ, 2016. С.3-11.
5. Максимець С. Степан Гіга: крінж, феномен чи мем? *Вікенд*. URL: <https://weekend.today/kolonki/stepan-giga-krinzh-fenomen-chy-mem.htm>
6. Народний ТОП: найвидатніші українці усіх часів. 8-9 жовтня 2022 р. *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/narodnyu_top_vydayuschiesya_ukraincy_vseh_vremen_8-9_oktyabrya_2022.html
7. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html
8. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994.

Тетяна Лункова

к. філол. н., доцент, доцент кафедри англійської та німецької філології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка
м. Полтава, Україна
стипендіат кафедри освіти Університету м. Йорк
за Програмою Британської академії
«Підтримка дослідників, які опинилися в ситуації ризику»
м. Йорк, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТІЛЕСНОСТІ В ЕСЕ ДЖОНА БЕРДЖЕРА ПРО ФРАНСІСКО ГОЙЮ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ І КОГНІТИВНО- ПОЕТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

В есе Джона Берджера про Франсіско Гойю [3] вербальна репрезентація тілесності здійснюється в контекстах опису й інтерпретації художніх робіт митця, а також у контекстах роздумів автора про життя і творчість Гойї та актуальні морально-етичні проблеми сьогодення. Вербальна актуалізація різноманітних уявлень про тіло людини виконує в есе важливу роль як засіб словесної репрезентації картин та гравюр Гойї, а також як засіб конструювання смислів, потенційно релевантних для сучасного читача.

Метою розвідки є з'ясувати спектр актуалізованих в есе лінгвокогнітивних структур, пов'язаних з уявленнями і знаннями про тіло людини, і виявити сукупність когнітивно-поетологічних засобів, задіяних для актуалізації цих уявлень. Методологічну основу даного дослідження становлять роботи в царині екфразису [1; 4; 5 та ін.], когнітивної лінгвістики [2 та ін.] і когнітивної поезики [6 та ін.]. Також ми продовжуємо розвивати запропоноване нами у спільній з проф. О.П. Воробйовою праці поняття метаскфразису, введене для аналізу таких текстових фрагментів у сучасних англомовних есе про візуальні мистецтва, які, перебуваючи в тісному смисловому і функційному зв'язках з екфрастичними контекстами, не являються власне екфразисом (тобто безпосереднім описом/ дескрипцією чи тлумаченням/ інтерпретацією мистецького твору), натомість такі контексти вводять екзистенційні, соціальні, політичні, культурні, етичні, естетичні, мистецькі та психологічні питання й висловлюють певну точку зору щодо цих питань [7, с. 343].

Завдяки проведеному аналізу виявлено, що тілесність, насамперед тілесність людини, регулярно вербально репрезентується в есе як у екфрастичних (*“Indeed the whole near line of **her body** as it touches the pillows*

and sheet, **from armpit to toe**, is as unconvincing in **the nude** as it is convincing in **the first painting**.” [3, с. 177]), так і в метаекфрасичних контекстах (“**No breasts, when a figure is lying, are shaped quite like that.**” [3, с. 176]).

Спектр актуалізованих в есе Джона Берджера про Франсіско Гойю лінгвокогнітивних структур, пов’язаних з уявленнями і знаннями про тіло людини, включає такі:

1) домени: «фізична привабливість» (“*The same undercurrent blazes as ruthless pride in the eyes of the women he finds **attractive***” [3, с. 179]), «сексуальність» (“*He was the first artist to paint **the nude** as a stranger: to separate **sex** from intimacy: to substitute an aesthetic of **sex** for an energy of **sex**.*” [3, с. 180]), «пристрасть» (“*Could it be that Goya was **obsessed** because he was afraid of his own sexuality?*” [3, с. 178]), «деградація» (“*His exposure of **physical corruption** in his royal portraits is well known.*” [3, с. 174]), «розпад» (“*... **the body** of the Duchess of Alba was exhumed and **her skeleton** measured...*” [3, с. 176]), «насильство» (“*Perhaps the brother-in-law was **raping** his niece*” [3, с. 194]), «страждання» (“*Goya could etch the appearance of the dead and **the tortured** ...*” [3, с. 176]), «монструозність» (“*... the mummer-headed **monster** ...*” [3, с. 174]);

2) фрейми «фізична наруга над тілом людини» (“*... soldiers **castrating** a peasant ...*” [3, с. 174]), «сексуальне насильство» (“*...**raping** his wife.*” [3, с. 174]), «масове знищення людей» (“*... **Buchenwald** and **Hiroshima**...*” [3, с. 174]), «лавка м’ясника» (“*One can recognise the same agony in the apparently mundane painting of **the butcher’s table***” [3, с. 179]), «поїдання» (“*His most horrific vision is of Satan **eating** the bodies of men.*” [3, с. 179]), «роздягання/ оголення» (“*I can **tear off your clothes.***” [3, с. 186]), «страата» (“*... there will be a **public execution**, with **the guillotine** ...*” [3, с. 194]);

3) концептуальні опозиції: «неконтрольоване Розумом – контрольоване Розумом» (“*... Reason in the eighteenth-century materialistic sense: **reason as a discipline** yielding Pleasure derived from the Senses. In Goya’s work **the flesh** is a battleground **between ignorance, uncontrolled passion, superstition** on the one hand and **dignity, grace, and pleasure** on the other.*” [3, с. 173]), «тіло – розум» (“*... he was so **sensuously** involved in the terror and horror of the betrayal of **Reason.***” [3, с. 173]), «прекрасний – жахливий» (“*His Maja undressed, **beautiful** as she is, is **terrifyingly** naked.*” [3, с. 173]), «людське – тваринне» (“*... when **the human** possibilities are denied with sufficient ruthlessness, both ravage and victim are made **bestial***” [3, с. 174]), «світло – темрява» (“*In his works it is not [...] **the dark** that holds horror and terror. It is **the light** that discloses them.*” [3, с. 172]), «реальний – уявний» (“*With **the dressed** version in front of him, he **undressed** her in his imagination and put down on the canvas what he imagined.*” [3, с. 176]),

«реальний – зображений» (“*She stood in front of the painting, leaning slightly backwards with one hand on her hip, and so echoing quite unconsciously the pose of Doña Isabel herself .*” [3, с. 172]), «живий – безсмертний» (“*The living and the undying, ’ he said ...*” [3, с. 172]);

4) метафора: ЛЮДИНА – ЦЕ ПОЛІНО З ДЕВ’ЯТЬМА ДІРКАМИ (“*They call a man a log with nine holes!*” [3, с. 189]).

В аналізованому есе уявлення і знання про тіло людини актуалізуються як на конкретному рівні, коли здійснюється вербальний опис тілесних рис певної людини (“*It was an urban face, experienced, strained, travelled: but it could still register surprise.*” [3, с. 172]), так і на більш абстрактному рівні, коли здійснюється узагальнена репрезентація типізованої ситуації (“*Some of his drawings of the carnage of the Disasters are like film shots of a flare-lit target after a bombing operation ...*” [3, с. 175]).

Репрезентація тілесних рис певної людини в есе стосується як окремої реальної особи (“*... a girl art student strode up to look at it. She had loose dark hair which she flicked back from her face by tossing her head ...*” [3, с. 171]), так й особи, зображеної на картині (“*More important, there is the drawing of the nude, the way the forms of her body have been visualised. Consider her breasts – so rounded, high, and each pointing outwards.*” [3, с. 176]). Аналогічно й репрезентація узагальнених ситуацій стосується як реального світу (“*Goya lived and observed through something near enough to total war to know that night is security and it is the dawn that one fears.*” [3, с. 175]), так і світу, змальованого в роботах Гойї (“*In all Goya’s works [...] there is a strong sensual and sexual ambivalence*” [3, с. 174]). Такий застосований в есе прийом зіставлення реальної і зображеної тілесності є одним з основних когнітивно-поетологічних засобів, використаних для актуалізації уявлень і знань про тіло людини. Він сприяє посиленню драматизації порушеного питання про тілесність людини як пов’язану з сексуальним бажанням, насильством і стражданням. Розглядуваний прийом употужнюється завдяки експлікації в есе релевантності робіт Гойї для сьогодення (“*And what makes Goya’s protests so desperately relevant to us ...*” [3, с. 174]).

Другим важливим когнітивно-поетологічним засобом актуалізації уявлень і знань про тілесність в есе є використання трьох різних форм репрезентації інформації: опису, аналізу, роздумів щодо творчості Гойї в контексті сьогодення [3, с. 172–180], реалістичної белетризованої розповіді про епізод із життя сучасних людей [3, с. 180–183] і драматичного фрагмента, який стосується гіпотетичних подій в житті Гойї [3, с. 183–197]. Завдяки цьому прийому порушене питання про тілесність людини у зв’язку з сексуальним бажанням, насильством і стражданням розглядається тричі – щоразу в іншому ракурсі. У такий спосіб в есе не пропонується проста

однозначна відповідь на зазначене питання – натомість для його розгляду створюється багатовимірний простір, який включає реальне минуле і сучасне, імовірне/ уявлене минуле і сучасне, а також реальне й імовірне/ уявлене минуле і сучасне, як вони репрезентовані в художньому малярському, чи/і наративному, чи/і драматичному творі.

Вербальна репрезентація тілесності в проаналізованому есе в екфрастичних і метаекфрастичних контекстах слугує для одночасного контрастування та поєднання художнього і реального світів, завдяки чому есе функціонує як складний лінгвокогнітивний інструмент пізнання світу і пов'язаних з болючими проблемами світу картин, які, у свою чергу, були створені як своєрідне пізнання світу, що потерпав від означених проблем.

Список використаних джерел:

1. Генералюк Л. Екфразис і гіпотипозис: проблеми диференціації. *Слово і час*. 2013. №11. С. 50–61.

2. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография / Е.В. Бондаренко, А.П. Матрынюк, И.Е. Фролова, И.С. Шевченко; под. ред. И.С. Шевченко. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. 246 с.

3. Berger J. Francisco de Goya. Berger J. *Portraits: John Berger on artists* / Ed. T. Overton. London, New York: Verso, 2015. pp. 171–197.

4. Heffernan J.A.W. Entering the Museum of Words: Browning's "My Last Duchess" and Twentieth-Century Ekphrasis. *Icons – Texts – Iconotexts: Essays on Ekphrasis and Intermediality*. / Ed. P. Wagner. Berlin, New York: de Gruyter & Co, 1996. pp. 262–280.

5. Mitchell W.J.T. Ekphrasis and the Other. *Picture Theory*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994. URL: <http://www.rc.umd.edu/editions/shelley/medusa/mitchell.html> (дата звернення: 10.01.2019).

6. Stockwell P. *Cognitive Poetics. An introduction*. London and New York: Routledge, 2002.

7. Vorobyova O., Lunyova T. Verbal and non-verbal facets of metaekphrastic writing: A cognitive study of John Berger's essays on visual art. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Trnava: University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2020. Volume V. Issue 2. December 2020. pp. 335–381.

This research is supported by the British Academy's *Researchers at Risk Fellowship* Programme.

Natalia Petiy

Senior teacher, English Philology Department,
Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine

Olesia Reshetar

Senior teacher, English Philology Department,
Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine

PRAGMATIC POTENTIAL OF IDIOMS IN AMERICAN POLITICAL DISCOURSE

The use of idioms in American political discourse has long been recognized as a powerful communicative tool allowing politicians to express their views and ideas in a concise, persuasive, and memorable manner. Idiomatic expressions are ubiquitous in political language appearing in a variety of contexts such as speeches, debates, interviews, and political advertisements. These expressions are often used to convey complex political messages, render emotional or evaluative meanings, and establish cultural values and beliefs.

Relevance. Despite the prevalence of idioms in political discourse, little research has been conducted on their pragmatic functions, leaving a significant gap in our understanding of how idiomatic expressions are used in this context. This lacuna is particularly striking given the importance of political discourse in forming public opinion, influencing voter behavior, and shaping policy outcomes. As such, the present study addresses this topic by exploring the pragmatic functions of idioms in American political discourse, shedding new light on this important aspect of political language.

The **aim** of the research is to explore the use of idiomatic expressions in political discourse in the United States and their pragmatic potential.

Previous studies have explored the use of idioms in various contexts, such as everyday conversation, literature, and advertising. However, there is a paucity of research on the use of idioms in political discourse. A study by Z. Kövecses (2003) found that idioms are used to convey cultural values and to create a sense of group identity [3]. Charteris-Black's research (2009) reveals that idioms are used by politicians to convey emotional and evaluative meanings [2].

This study employs a qualitative analysis of idioms used in American political discourse. The data for this study were collected from the speeches of

Joe Biden, the 46th and current president of the United States. The idioms were identified and analyzed using the framework proposed by J. Charteris-Black (2009), categorizing idioms based on their emotional and evaluative meanings [2].

The analysis revealed that idioms are used by the American president for a variety of pragmatic functions. These functions include conveying complex political messages in a concise manner, creating emotional resonance with the audience, reinforcing cultural values and beliefs, and establishing a sense of group identity.

There are several idiomatic expressions in President Joe Biden's State of the Union address, for example: "*We stand at an **inflection point***" [6]. In the context of the speech, the idiom "inflection point" ("a time of sudden, noticeable, or important change in an industry, company, market, etc." [1]) is used to convey the idea that the world is at a critical turning point, where important decisions need to be made that will have a significant impact on the future. The speaker is suggesting that the choices we make now will shape our lives for decades to come, and that the stakes are very high. The pragmatic function of this idiom is to emphasize the urgency and importance of the current situation, and to motivate the audience to take action.

The idiom "to meet the moment" in the utterance "*We must **meet the moment** like our democracy depends on it*" [6] is used to urge the audience to take immediate action and to approach the situation with a sense of gravity and responsibility. By linking the response to the moment with the survival of democracy, the idiom also serves to motivate and inspire the audience to take action for the greater good. Thus, the pragmatic function of this idiom in political speech is to create a sense of urgency, responsibility, and motivation in the audience.

The phrase "tinker around" ("to make unskilled or experimental efforts at repair or improvement" [7]) in the sentence "*We're not **just tinkering around the edges***" [6] is an idiom that means making minor or superficial changes without addressing the underlying problem. In this context, the politician is suggesting that they are not making minor or superficial changes, but rather, they are making significant and meaningful changes to address the core issue at hand. The pragmatic function of this phrase is to draw the recipients' attention to the importance of the changes being made and to assure the audience that the speaker is committed to addressing the underlying issue rather than just making superficial changes.

Joe Biden's Remarks on the One-Year Anniversary of the Ukraine War contain numerous instances of idiomatic expressions including "crimes against humanity", "stand guard", "pay tribute", "seek justice", "hold accountable", "iron will", "iron fist", "rock solid", etc., for example: "*And then, he met the **iron***

will of America and the nations everywhere that refused to accept a world governed by fear and force” [4]. The idiom “iron will” in this sentence is used to convey the idea of determination, steadfastness, and unwavering resolve. The president is suggesting that the Russian president encountered the resolute and determined stance of the United States and other nations who were not willing to accept a world ruled by fear and force. The idiom is used to emphasize the strength and steadfastness of this stance, suggesting that it could not be easily broken or swayed. The pragmatic function of this idiom is to create a vivid and memorable image in the mind of the listener, highlighting Joe Biden’s admiration for the resolve of the United States and its allies.

The idiom “iron fist” in the following context means a very strict and forceful way of governing: “*Through partition and oppression, when the beautiful city was destroyed after the Warsaw Uprising, during decades under the **iron fist** of communist rule, Poland endured because you stood together*” [4]. The phrase “under the iron fist of communist rule” emphasizes the oppressive nature of the communist regime in Poland, suggesting that it was a difficult and harsh time for the people.

The idiom “hold accountable” (“to make someone responsible for what they do and demand a satisfactory reason for it” [1]) is often used in political speeches to express a strong and unwavering stance against wrongdoing or injustice, for example: “*We’ll **hold accountable** those who are responsible for this war. And we will seek justice for the war crimes and **crimes against humanity** continuing to be committed by the Russians*” [4]. In this context, the president is making a commitment to take action against those who are responsible for the war, and to ensure that the Russians are held accountable for the war crimes and crimes against humanity that they have committed. The use of the idiom “crime against humanity” (“a very serious crime, for example murder, committed against a civilian or group of civilians, usually ordered by a government or other people who have political power” [1]) serves a pragmatic function by conveying a sense of determination, urgency, and moral responsibility to the audience. By using these strong and emotionally charged phrases, Joe Biden is signaling to the audience that they are committed to taking decisive action to address the situation at hand. Additionally, these idioms can help to rally public support behind the speaker’s cause, by appealing to the audience’s sense of justice and desire for accountability.

The pragmatic function of the political idiom in the given context is to emphasize the unwavering and steadfast nature of the United States’ commitment to the NATO alliance and Article 5, which states that an attack on one NATO member is an attack on all members, and therefore requires a collective response: “*And let there be no doubt, the commitment of the United States to our NATO Alliance and Article 5 is **rock solid***” [4]. The use of the idiom “rock solid” (“not

likely to move or break; extremely hard and firm; not likely to change or fail” [1]) suggests that the commitment is strong, unbreakable, and will not be swayed or weakened under any circumstances. This reinforces the message that the United States is a reliable and committed ally to the other NATO members.

President Biden’s Remarks at the Summit for Democracy Virtual Plenary on Democracy Delivering on Global Challenges contain copious examples of idiomatic expressions including “shine a spotlight on critical issues”, “to galvanize action”, “democracy’s best days are behind us”, “to hear the voices of the people”, etc. The idiom “shine a spotlight on critical issues” in the context *“Look... that is the power of these summits. Not just to speak the high-minded words and **shine a spotlight on those critical issues**, but to **galvanize actions** that translate to concrete progress for people around the world”* [5] is used by President Biden with the purpose of identifying the problematic matter and focusing attention of his audience on the essential issues, with the due emphasis on the prominence of the current gathering. Using the idiomatic expression “to galvanize action”, immediately following the previously analyzed one in his utterance, the speaker accentuates the profound significance of taking actions. It is crucially important not only to identify the problematic points but also to take and enforce measures to ameliorate the situation. The pragmatic value of the utterance is to induce the listeners to advance into action, to motivate them not only to spot the existing problem, raise their awareness but to work on its improvement for the common good of their local communities as well as democracy on the whole.

Thus, this study highlights the importance of idioms in American political discourse. Idioms are a powerful tool for politicians to convey complex political messages in a concise and persuasive manner. The use of idioms also serves to create emotional resonance with the audience, reinforce cultural values and beliefs, and establish a sense of group identity. The greater use of idioms by the president may reflect a greater emphasis on traditional values and beliefs of society.

Conclusions. The study has shed light on the pragmatic functions of idioms in American political discourse. The findings suggest that idioms are a powerful tool for politicians to convey complex political messages and create emotional resonance with the audience. This study provides a foundation for further research on the use of idioms in political discourse and emphasizes the importance of language in shaping political messages.

References:

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>

2. Charteris-Black J. Metaphor in Political Communication. Metaphor and Discourse / A. Musolff, & J. Zinken (Eds.). *Palgrave Macmillan*, 2009. P. 97-115.
3. Kövecses Z. Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling (Studies in Emotion and Social Interaction). Cambridge University Press, 2003. 244 p.
4. Remarks on the One-Year Anniversary of the Ukraine War. February 21, 2023. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/february-21-2023-remarks-one-year-anniversary-ukraine-war>
5. Remarks at the Summit for Democracy Virtual Plenary on Democracy Delivering on Global Challenges. March 29, 2023. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/2023/03/29/remarks-by-president-biden-at-the-summit-for-democracy-virtual-plenary-on-democracy-delivering-on-globalchallenges/>
6. State of the Union Address. February 7, 2023. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/february-7-2023-state-union-address>
7. The Free Dictionary. URL: <https://www.thefreedictionary.com>

Олеся Слижук

к.пед. н., доцент, провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ В 5-6 КЛАСАХ НУШ

Питання формування особистості молодого покоління українців та українок є одним із пріоритетних у концепції «Нова українська школа». Важливу роль у цьому процесі відіграє прагнення до усвідомлення себе як частини нації – національна самосвідомість. Теоретичні основи національної свідомості, самосвідомості, ідентичності охоплюють дослідження з філософії, психології, педагогіки. Міцним підґрунтям у вихованні патріотизму й національної свідомості особистості є шкільна гуманітарна освіта, зокрема мовно-літературна галузь.

Філософські та ідеологічні основи національної самосвідомості розглядають В. Буяшенко, О. Забужко, Д. Норт, М. Попович, Е. Сміт, Ю. Хабермас та ін. На думку Е. Сміта, «...нація вважається формою

національної культури, загалом доступної всім членам спільноти або громадянам «національної держави». Як відомо, націоналізм потребує нового відкриття й відродження унікальної культурної ідентичності нації; це означає повернення до автентичних коренів історичної культурної спільноти, що населяє свій предківський край. Як форма культури, нація націоналістів єдина, чії представники усвідомлюють свою культурну єдність і національну історію. А завдяки закладам державної освіти й інституціям вони віддано розвивають свою національну індивідуальність, зберігають рідну мову, звичаї, мистецтва й краєвиди» [9, с. 39]. Особливістю творення української нації є довгий період відсутності єдиної держави, розпорошеність українців по всьому світу, розділеність українських земель між різними країнами. Українська ідентичність у цей час зберігалася у народних звичаях, традиціях, фольклорі, розвивалася у творчості українських письменників, які несли українське слово своїм читачам, показали його красу, милозвучність і силу.

Зі здобуттям Україною незалежності актуалізувалося усвідомлення своєї національної приналежності її громадянами. Але старше покоління довгий час перебувало під впливом посттоталітарної ідеології, ознаками якої було стирання історичної пам'яті, неусвідомлення особливостей національних рис характеру, національної культури та своєї приналежності до неї. Як наслідок – стереотипність мислення, чутливість до насаджування думки про шкідливість націоналізму, відсутність усвідомлення національних і загальнолюдських цінностей. Тому виникла потреба в акцентуванні уваги на національному компоненті у змісті освіти та вихованні почуття патріотизму під час навчання освітніх галузей, особливо соціогуманітарного циклу, в середній школі. Розробкою цієї проблеми займаються Г. Дідич [3], Ю. Колісник-Гуменюк [5], Н. Мещерякова [7], В. Савчук [8] та ін. На думку Н. Мещерякової важливим є розвиток національної і людської гідності, порядності, патріотизму учнів [7, с. 279]. Г. Дідич вважає національну свідомість і самосвідомість фундаментальним феноменом, який сприяє розвитку всіх потенцій і можливостей особистості [3, с. 59]. В. Савчук наголошує на впливі національної літератури на становлення національної свідомості та самосвідомості та важливості дослідження впливу іноземної літератури на цей процес [8, с. 156].

Література, як частина культурного спадку будь-якої нації й людства в цілому, дійсно є потужним засобом виховного впливу на особистість. На це вказують дослідження літературознавців та спостереження за процесом навчання української та зарубіжної літератури в школі. На думку Т. Урись, «художня література формує історичну пам'ять і національну свідомість суспільства, адже у творах згадані і радісні, і трагічні, і повчальні сторінки історії України, порушено актуальну

проблематику, відповідну певній епосі, у якій жив український народ. Через художню літературу відбувається пізнання об'єктивної дійсності, розвиток мисленнєвої діяльності та формування національної самосвідомості на емоційно-почуттєвому рівні. Вона формує насамперед емоційну складову частину національної самосвідомості, а також уявлення про націю, її історичне минуле (історичну пам'ять), традиції, звичаї, свята, усвідомлення національних цінностей і почуття національної гідності. Художній твір презентує своєму реципієнтові концептуалізований автором аналіз стану світу, оцінки реалій і явищ дійсності» [10, с. 187].

Формування національної самосвідомості засобами мистецтва слова стало предметом досліджень з методики навчання української та світової літератур, представлених у наукових працях Н. Волошиної, М. Давидюк, Ж. Клименко, М. Козир, Л. Мірошніченко, Б. Степанишина, Н. Філонової та ін. Узагальнивши досвід учителів української мови та літератури із цього питання, М. Козир та Н. Філонова приходять до висновку, що «метою формування національної свідомості на уроках української мови та літератури є сприяння вихованню у молодого покоління почуття патріотизму, самоідентифікації, завдяки любові та поваги до рідної мови, захоплення літературою та українськими класиками. Виходячи із цього, основна ідея полягає в мотивації громадської активності молодого покоління» [4, с. 58].

Із початком повномасштабної російської агресії проти України питання формування національної свідомості, виховання патріотизму набуває особливої гостроти. Проаналізувавши дослідження науковців, їхні погляди та теоретичні узагальнення, вважаємо, що національна самосвідомість – це усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної нації. Процес формування національної самосвідомості для кожного індивіда відбувається по-різному, на нього впливають суспільні чинники. У структурі самосвідомості дослідники виділяють самопізнання, саморегулювання й емоційно-ціннісне ставлення до себе. Якщо мова йде про національну самосвідомість, то це пізнання себе, свого характеру, своєї родини як частини нації, відмінних від інших націй, пошанування своєї національних традицій та культури, системи цінностей.

За Державним стандартом базової середньої освіти (2020) українська та зарубіжна літератури вивчаються як окремий предмет або як інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). Для їх вивчення у 5-6 класах НУШ підготовлені модельні навчальні програми й підручники. Серед завдань літературної освіти – виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду учнів, поняття про національні й загальнолюдські цінності. Відповідно до цих завдань і

укладено зміст модельних навчальних програм [11; 12] і підручників за ними.

Послідовне поєднання тематичних блоків, у яких представлено різножанрові художні твори, сприяє формуванню уявлень учнів про багатство й різноманітність національної й зарубіжної літератури як частини світової культури. Серед них – подані на початку вивчення курсів у 5 і 6 класах вступні оглядові теми. У 5 класі учні ознайомляться із поняттям про літературу як художнє відтворення життя, побуту, звичаїв, духовно-моральних цінностей людини, дізнаються про найдавніші книжки, створені на території України. У 6 класі вони поглиблять це поняття, зрозуміють асоціативну природу літератури, національну образну специфіку художніх засобів мовлення.

Пропорційно представлена у програмі та підручниках усна народна творчість, у глибинах якої віками зберігається українська національна мудрість. П'ятикласники поглиблюють свої знання, здобуті в початковій школі, про малі жанри фольклору, узагальнюють поняття про українські народні казки, вивчають перекази та легенди. У 6 класі учні знайомляться зі світоглядом українського народу, відображеному в міфах, з народним обрядовим пісенним календарем. Для поглиблення уявлення про образну природу українського фольклору його вивчення поєднується із мистецьким контекстом: картинами та ілюстраціями А. Стефурак, В. Мельниченко, Ю. Мітченко, К. Штанко, О. Шупляка, І. Гончара та ін., ляльками-мотанками Т. Білокрилець, відеомандрівками у музеї та заповідні місця України тощо.

Для того, щоб показати органічний взаємозв'язок фольклору й літератури, вивчення фольклорних творів відбувається у поєднанні з літературними в межах одного тематичного блоку. Наприклад, у тематичному блоці 5 класу «Народні та літературні казки» вивчається народна казка «Яйце райце» та літературні – «Фарбований Лис» Івана Франка, «Лелія» Лесі Українки, «Чотири сестри» Валерія Шевчука» [11].

Глибше можна пізнати національну специфіку української літератури, зіставивши художні твори українських та зарубіжних письменників. Такі можливості шкільної літературної освіти відкриваються у процесі вивчення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної). Так, у названому тематичному блоці представлені, крім українських, казки інших національностей: індійська народна казка «Фарбований шакал», арабська народна казка «Аладдін і чарівна лампа», кримськотатарська народна казка «Золоте яблуко», німецька народна казка «Пані Метелиця», записана братами Вільгельмом та Якобом Гріммами. Вивчаються й зарубіжні літературні казки – «Попелюшка» Шарля Перро,

«Пригоди барона Мюнхгаузена» Еріха Распе, «Русалонька» Ганса Крістіана Андерсена, «Щасливий принц» Оскара Вайльда [12].

Пізнати українську минушину, давню культуру та звичаї у світовому культурному контексті учні зможуть через вивчення тематичного блоку «Минуле народів у фольклорі та літературі: легенди, перекази, літописні оповіді».

Вихованню патріотичних почуттів, формуванню національної самосвідомості, сприяє вивчення ліричних творів: пейзажної, патріотичної, громадянської лірики. У тематичних блоках «Україна і я», «Рідна природа», «Ліричні послання Україні», «Поетичне бачення світу» представлена поезія класиків – Тараса Шевченка, Івана Франка, Олени Пчілки, Лесі Українки, Богдана Лепкого, Павла Чубинського, Миколи Вороного, Павла Тичини, поетів-шістдесятників Ліни Костенко, Ірини Жиленко, Миколи Вінграновського і сучасних авторів Анатолія Качана, Дмитра Кременя, Михайла Ткача, Галини Кирпи, Тетяни Майданович.

Ідея вірності своїм національним традиціям, любові до рідної землі, корисної праці на ній присвячені байки, представлені в розділі «Мудрість байки» – «Бджола і Шершень» Григорія Сковороди, «Голуб і Лелека» Микити Годованця. Та й приклад життя відомих байкарів є наочною демонстрацією шляхів справжніх патріотів України. Адже Григорій Сковорода мав неабиякий авторитет серед своїх сучасників і наступних поколінь українського народу. Його постать увіковічено у мистецтві, бо він є «мудрістю української нації». А життєвий шлях Микити Годованця був непростим: у радянські часи, всупереч заборонам, він висловлював свою патріотичну позицію. Тож письменник зазнав переслідувань, однак не відмовився від байкарської творчості.

Дізнатися більше інформації про становлення особистості українських митців у їхні дитячі роки учні зможуть, прочитавши уривок із роману Оксани Іваненко «Тарасові шляхи» та оповідання Марини Павленко «Янголи для Павлуся Тичини». Такі твори сприяють формуванню умінь емоційно-ціннісного аналізу, зіставленню власного життєвого досвіду із подіями життя видатних українських митців.

Як стверджують фахівчині у галузі літератури для дітей та юнацтва М. Варданян, Т. Качак, В. Кизилова, Л. Овдійчук та ін., найбільший інтерес молодших підлітків викликають прозові твори, у яких крізь призму пригод головних героїв розкриті психологічні проблеми, які хвилюють сучасне молоде покоління учнів-читачів. Тому чи не найбільший пласт у змісті модельних навчальних програм [11; 12] і підручників за ними становить підліткова проза. На прикладах із життя головних героїв-підлітків учні розвивають навички самопізнання, заглиблення в психологічні, ментальні риси українського національного характеру, а також пізнають реалії життя

в Україні в минулому і сучасному. Один із найбільш цікавих тематичних блоків програми інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) [12] – «Різдвяні дива» – вирізняється образним багатоманіттям та широкою жанровою палітрою: від класичного різдвяного оповідання до сучасної пригодницької повісті. Учні вчать пізнавати й розрізняти спільне й відмінне в різдвяних традиціях України та інших народів світу, поповнюючи таким чином свої знання про національну історію і культуру, а відтак – національну самосвідомість.

Як зазначає Т. Урись, «Література є важливим джерелом формування та становлення національної ідентичності, адже саме художній твір містить концепти – образи, етнокультурні архетипи, символи, топонімію – ейдологічні маркери, які на текстуальному рівні оприявнюють це поняття й апелюють до національної ідентичності автора і читача. Отже, художній твір не лише духовно збагачує особистість, підвищує її культуру та мистецьку обізнаність, але й формує її національну свідомість та ідентичність» [10, с. 188].

У процесі літературної освіти відбувається формування предметної читацької та ключових компетентностей на основі компетентісно орієнтованих завдань. У їх основі робота з текстом літературних творів, з контекстуальною інформацією, медіатекстами за їх мотивами, з ілюстративним матеріалом (таблицями, діаграмами, світлинами, художніми ілюстраціями до твору). Виконуючи компетентісно орієнтовані завдання, учні засвоюють зміст художнього твору, розвивають свої читацькі інтереси, пізнають світ у всьому його багатоманітті, а відтак і своє місце у ньому, приналежність до своєї нації та її культури.

Отже, поєднання у програмах і підручниках літератури творів письменників-класиків і сучасних авторів, виокремлення в них актуальних проблем національної історії та сьогодення, застосування культурологічного підходу до їх інтерпретації сприяють формуванню національної самосвідомості молодших підлітків.

Перспективами подальших досліджень є впровадження у практику роботи вчителів-словесників розробленого методичного комплексу, в основі якого – формування майбутніх патріотів України, які усвідомлюють свою приналежність до однієї з європейських держав, у якій шанують традиції, гуманістичні цінності й самодостатність кожної особистості.

Список використаних джерел:

1. Буяшенко В. В. Національна самосвідомість українців: проблема самоідентифікації. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. 2005. Т. 4. С. 144–151.

2. Давидюк М. О. Особливості формування національної самосвідомості школярів різного віку засобами української літератури. *Наука і сучасність: збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ : Логос, 2002. Том XXXII. С. 49–56.
3. Дідич Г. С. Теоретичні основи формування національної самосвідомості особистості. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 170. С. 57–60.
4. Козир М., Філонова Н. Формування в учнів 5-6 класів національної свідомості на уроках української мови та літератури. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. 2022. № 37 (1). 54–60.
5. Колісник-Гуменюк Ю. І. Роль соціогумантарних дисциплін у вихованні патріотизму і національної свідомості особистості. *Зб. наук. праць інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України* / заг. ред. С. Д. Максименка. Київ, 2008. Т. X, Ч. 4. С. 272–279.
6. Матющенко А. Інтермедіальне перетворення літературного тексту в драмі та процес розвитку національної самосвідомості. *Національна ідентичність у мові і культурі* : збірник наукових праць / за заг. ред. О. Г. Шостак. Київ : Талком, 2021. С.90–94.
7. Мещерякова Н. П. Проблема формування національної самосвідомості. Деякі аспекти теорії та історії. *Scientific achievements of modern society*. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2019. Pp. 279–284.
8. Савчук В. А. Національна самосвідомість : огляд психологічних концепцій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Психологія. 2017. Вип. 5. С. 147–157.
9. Сміт Е. Націоналізм : теорія, ідеологія, історія. Київ : К.І.С., 2004. 170 с.
10. Урись Т. Художня література як джерело формування національної ідентичності у культурній парадигмі розвитку особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021. № 35. Том 5. С. 183–190.
11. Яценко Т. О. та ін. Українська література. 5-6 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка. 2021. 56 с.

12. Яценко Т. О., Тригуб І. А. Література (українська та зарубіжна). 5-6 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка. 2021. 70 с.

Анотація

У статті актуалізовано проблему укладання змісту літературної освіти на адаптаційному циклі НУШ, спрямованого на патріотичне виховання учнів, формування у них національної свідомості. Доведено, що поєднання у програмах і підручниках літератури творів письменників-класиків і сучасних авторів, виокремлення в них актуальних проблем національної історії, застосування культурологічного підходу до їх інтерпретації сприяють формуванню національної самосвідомості молодших підлітків.

Ключові слова: літературна освіта, національна самосвідомість, патріотичне виховання, самоідентифікація, художня література, учень-читач.

Summary

The article updates the problem of arranging the content of literary education at the adaptation cycle of the National University of Higher Education, aimed at patriotic education of students, formation of their national consciousness. It has been proven that the combination of the works of classical writers and modern authors in literature programs and textbooks, the highlighting of topical problems of national history, the use of a cultural approach to their interpretation contribute to the formation of the national self-awareness of younger teenagers.

Keywords: literary education, national self-awareness, patriotic upbringing, self-identification, fiction, student-reader.

Elizaveta Snegireva

Associate Professor, Ph.D.
Foreign Languages Chair
Research and Educational Center for Foreign Languages
National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

RHETORIC IN THE TIMES OF CRISIS

In our time, political speech and writing
are largely the defence of the indefensible. <...>
Thus political language has to consist largely of euphemism,
question-begging and sheer cloudy vagueness.
-George Orwell

Immense power of (spoken) words is obvious. The most published and quoted book of all times contains numerous references to and practical advice about the use of the strongest and the most influential tool in human history – that of words. Those, who speak in tongues and give interpretations “will have authority as the third ruler in the kingdom”.

Not only we communicate and engage with others using words. With words we formulate our emotions and thoughts. With words we shape thoughts. We use rhetorical powers at all times, rather often without giving it a thought.

For several decades now we live in an informational society. Data exchange occurs 24/7 at an unprecedented speed, across vast audiences, and in massive amounts.

Considering the problems and challenges the modern civilization faces, some narratives/ discourse types receive more prominent attention than others. The two most frequent types of rhetoric these days seem to be the rhetoric of war and the rhetoric of economy. Both demonstrate how war and economic discourses delve into metaphors, authority, symmetry, and other rhetorical means of persuasion. The “rhetoric of war” and the “rhetoric of economics” demonstrate attempts of the military and the economists to appeal to their respective audiences as human persuaders, poets of the war-field and the marketplace, even in their most militant, technical, technological and mathematical voices and moods.

Rhetoric of war (RoW). RoW is rhetoric or propaganda designed to convince its audience that war is necessary. Types of war(s) and/ or fighting against (something or someone) include: cold war, colonial war, religious war, proxy/ hybrid war(s), war against/ fighting corruption; war against/ fighting money laundering (ML)/ financing terrorism (FT); war against pathogens and infectious diseases, trade and financial war(fare), cyber war etc.

Rhetoric of Economics (RoE). *Rhetoric of Economics* is the book by Deirdre Nansen McCloskey, distinguished professor of economics and history and professor of English and communications at the University of Illinois at Chicago. Her other book, *Bourgeois Equality: How Ideas, Not Capital or Institutions, Enriched the World*, as well as *Rhetoric of Economics* flag the importance of immaterial in the material world [2; 3]. This is humanization of scientific rhetoric of economics as a step towards revealing the literary soul of any modern science and technology. RoE is omnipresent today wherever one turns, be it production gains or losses in various industrial sectors, or raising human capital and enhancing potential interpersonal liaisons in off-line and on-line communications.

Rhetoric of Crisis (RoC). Despite their differences in both origins and objectives to attain, rhetoric of war and rhetoric of economy can be united under the umbrella term “rhetoric of crisis” (RoC). Hardly anyone can disagree that in

2020 with the COVID-19 advent we entered the new era. In February 2022 the new reality rapidly aggravated, and many visualize the real risk of the outbreak of World War III. So, whenever ones speaks of war and peace, or discusses economic outlook and its trends and potential future trajectories, one is using the rhetoric of crisis to inform, caution, or prophesy.

Rules of rhetorical engagement are firmly rooted in rhetorical powers. The latter include, as Aristotle wrote in “The Art of Rhetoric” the faculties of discovering, in any particular case, all of the available means of persuasion. Rhetors select all means of persuasion available to them, consciously or unconsciously, to fit their purposes of oration and to accord with their own, and their audience’s, values, worldview, and perception of reality [1, P. 13-15].

Making decisions on what means of persuasion to use to a particular purpose in a particular audience depends on complex interplay between reason and emotions [4, P. 97]. Our mind is as much “unconscious, embodied, emotional, empathetic, metaphorical, and only partly universal” as it is logical and disembodied [4, P. 91-121]. Language gets its power because it works on both levels; and because “it is defined relative to frames, prototypes, metaphors, narratives, images, and emotions.” [1, P. 13-15].

It is especially in light of these insights that the framing of a situation as a “problem,” “crisis,” “emergency,” or even “war,” as well as the very identification of an aggregation of facts as comprising “a situation,” become critical. The framing of issues and outcomes significantly shapes choices—whether pertaining to private decisions or to public policy. Individuals use frames as interpretive emotional filters through which they make sense of events around them and messages they receive [1].

Rhetoric is the art of effective or persuasive speaking (or writing), especially the exploitation of figures of speech and other compositional techniques. As such, and in particular when one describes speech, rhetoric is firmly based on phonetics and phonological rules.

Given the modern mode of communications organization, through distant and virtual means in their vast majority, the speaker voice quality (vis-à-vis sound, intonation, sound production, pitch etc) cannot be overestimated.

At this juncture, a caveat orator is due. Orators pursue multi-dimensional purposes when addressing their audiences. Their primary objective is to get a message loaded with sense and essence across to their listeners. Speakers and listeners often have various native-language backgrounds. Hence, their language proficiency levels are different. Consequently, their speech eloquence potential may work at cross purposes.

Interpreters as “orator voices behind the scenes” find themselves in the crossfire. On the one hand, in case of any miscommunication, it is “the problem with interpretation” at all times. On the other, the vast majority of speakers today

opt to speak English “in order to be understood” by the native speakers of English. This leaves interpreters with just one “working channel” – interpreting into one’s mother tongue, and removing the above-mentioned complaint on “the problem with interpretation” in toto. Nevertheless, at the end of the day mutual understanding remains wishful thinking.

Total and brutal violation of all the systems and patterns of sounds that occur in a language is the sum-total of great many oral communications. Let us take intonation. When one is speaking, there are no steady-state pitches. Throughout every syllable in a normal conversational utterance, the pitch is going either up or down. Talking with steady-state pitches sounds odd in the least. Alas, steady-pitched speech is what time and again found on air these days.

Moving on to stress and its degrees, as well as to sentence stress one ends up in hearing messed up “speech convulsions”. Typically, the way in which a speaker breaks up a sentence depends largely on what that person considers to be important information points in the sentence. No such luck nowadays! Breaks and pauses within sentences occur whenever the speaker meets a difficult word (either new or just long), or arbitrarily.

At some point, the desired result in communication, that is, (mutual) understanding is (almost) achieved through lengthy discussions, multi-day negotiations, numerous repetitions and retrospections. And concluding speeches always mention the result’s “preliminary, tentative and, hopefully, projectable character”, thus allowing for hindsight, amendments and adjustments.

Naturally, one does not presume setting oneself as arbiter of fashion to declare what constitutes “good” or “correct” speech. At the same time, it ought to be emphasized and stressed most prominently that any speech seen as a public one, or intended for (relatively) large audiences must be, at all times, clear, precise, well formulated and enunciated.

Despite current overall gloomy times loaded with uncertainties and vulnerabilities of all shapes and forms, one can detect attempts of rhetorical patterns humanization, be it RoW or RoE, or the combined RoC. There is a need to demonstrate, or rather reveal the literary soul present even in the RoC. Despite all seriousness and importance for well-equilibrated global architecture rhetoric in each of its manifold representations operates with metaphors and stories. Most technological, industrially advanced, mathematical and statistical issues are richly filled with comparisons and narration, i.e., human touch, soul and persuasion. RoW, RoE, RoC all aim to effectuate their personal “humane” touch on mundane life.

In order to become (more) appealing to ordinary people, all try to get rid, at least to some extent, of their scientific or technological nature and narrative. As the next step, and through the use of figurative language, metaphors

etc, the objective is to approximate novel writers and poets in the way they speak and reach out to human hearts and souls.

Speakers should become most ardent critics of themselves and fully aware of all flaws in the way they speak. Ancient rhetors paved the way for speakers of today – learn and practice pronunciation, rhetoric and eloquence in some private environment before addressing audiences of any sizes. Needless to say, speakers themselves ought to become their own first and most ardent critics, getting off the high horse and doing some real introspection.

References:

1. Lakoff G., *The Political Mind: A Cognitive Scientist's Guide to Your Brain and its Politics*. – Penguin Books (reprint), 2009.
2. McCloskey D. *The Rhetoric of Economics (The Rhetoric of Human Sciences)*. –University of Wisconsin Press, 2nd edition, 1998.
3. McCloskey D. *Bourgeois Equality. How Ideas, Not Capital or Institutions, Enriched the World*. – The University of Chicago Press, 2016.
4. Stocker M. & Hegeman E. *Valuing Emotions*. – Cambridge University Press, 1996. – P. 91–121.

Анотація

Підіймаються декілька питань сучасної риторики війни і риторики економіки, які можна об'єднати під егідою «риторики кризи». Всі потрясіння і зміни останніх двох з половиною десятиліть відображаються у риторичних прийомах, що їх використовують мовці. Відкритим залишається питання того, чи те, що ми спостерігаємо зараз, можна назвати «(зло)вживанням риторикою».

Ключові слова: риторика війни, риторика економіки, риторика кризи, фонетика і фонологія, (усний) переклад

Summary

Here we bullet-point some issues vis-à-vis modern rhetoric of war and rhetoric of economics. The two may be united under an umbrella term “rhetoric of crisis”. All upheavals of the past two and a half decades get their reflection in and manifestation through rhetorical devices. Whether it is the use or abuse of rhetoric that we all witness today remains a disputable issue.

Key words: rhetoric of war, rhetoric of economics, rhetoric of crisis, phonetics and phonology, interpretation.

Олена Ставнича

к. філол. н., наук. співробітник відділу теорії літератури та літературної критики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
м. Київ, Україна

**СОЦІОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО
МОДЕЛЮВАННЯ МАРГІНАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ (НА
ПРИКЛАДІ РОМАНІВ «КЛЮЧІ МАРІЇ» А. КУРКОВА,
Ю. ВИННИЧУКА ТА «КОД ДА ВІНЧІ» Д. БРАУНА)**

Усвідомлення небезпек глобальної нівеляції етнокультурних маркерів для ідентичності сучасника у художній літературі артикулюється авторами через посилену увагу до історичних сюжетів, експлуатацію в масових жанрах детективу, трилера, пригодницького роману елементів національної та світової історії (у тому числі міфологізованої чи альтернативної), мотивів приватної історії та спільної пам'яті про наріжні для існування індивіда й нації феномени. Базисна функція колективної пам'яті полягає в тому, що сучасність постає закономірним продовженням певного доленосного і смислотворчого явища [3, с. 10], при цьому історія стає живою матерією сучасності, актуально присутньою. Саме такий ракурс переживання-долучення до історії пропонують присвячені популярному витлумаченню наріжних християнських нарративів романи «Ключі Марії» А. Куркова, Ю. Винничука (2020) і «Код да Вінчі» Д. Брауна (2003, укр. переклад – 2006, перевид. 2018, 2020, 2021, 2022), допомагаючи сучасному читачеві, улеглому секуляризації та глобалізації, в ігровій, розважальній формі дійти до розуміння тут-присутності складних питань релігійного / національного / особистісного існування. Звісно, ці твори не дають глибоких відповідей, та й не розглядають заторкнуті проблеми науково і всебічно, зрештою, це й не є завданням художньої літератури, однак сприяють міфомодуванню такого аспекту культурної пам'яті, який стає суттєвою підставою для переосмислення або й перезавантаження власного психосоціального самоозначення. Слід також наголосити, що саме масова література, будучи більш чутливою до суспільного запиту, своєчасніше й нерідко більш точно, ніж література «висока», елітарна, підмічає й описує актуальні соціокультурні явища й процеси.

Колективна пам'ять кожного суспільства, так само, як і окремої соціальної групи, містить у собі численні й надважливі коди – культурні, історичні, релігійні та ін., котрі становлять базис для самоідентифікації людини. Якщо ж ці коди з певних причин у свідомості індивіда затираються, руйнуються, дезактуалізуються чи заміщуються, тобто витісняються на периферію самоусвідомлення чи конфліктують з новими, інакшими, говоримо

про втрату позитивної базової ідентичності, що може проявлятися в явищах відчуження, соціального вилучення, деперсоналізації, аномії, психічних патологіях, рольових конфліктах, девіантній поведінці, маргіналізації тощо. Зосередимо фокус дослідження на феномені маргіналізації особистості, втрати нею стійкої самоідентифікації, оскільки, за влучним спостереженням Є. Петрова, «маргінальний статус став у сучасному світі не стільки винятком, скільки нормою існування великої кількості людей», до чого спричинилися урбанізація, масові міграції, інтенсивна взаємодія між носіями різних етнокультурних і релігійних традицій, вплив засобів масової комунікації тощо [16, с. 360]. Відображення маргінальної ідентичності у сучасній масовій і популярній літературі доволі симптоматичне, бо свідчить про значущість і ступінь поширення явища, що вказує на необхідність його всебічного наукового розгляду. Вибір названих романних текстів не випадковий, попри всю їхню позірну тематичну й стилістичну віддаленість, позаяк саме ці твори досить виразно репрезентують соціокультурний профіль зображуваних суспільств через образно-персонажний ряд та приписані протагоністам й антагоністам символічні «я-історії». Обсервацію літературно-художніх зразків пропонуємо провести на підставі соціокультурного підходу, основного при з'ясуванні впливу на поведінку індивіда соціального й культурного середовищ, із застосуванням аналітичного інструментарію класичного філологічного та компаративного методів.

Широке історичне і соціокультурне тлумачення маргінальності й маргінальної особистості здійснив ще 1928 р. американський соціолог Р. Парк, ідеї якого розвинув і уклав у завершену культурологічну модель Е. Стоунквіст («Маргінальна людина», 1961). У вітчизняній соціології та філософії тема отримала активний імпульс до розвитку із початку 1990-х років (розвідки В. Полякова, Є. Старікова, В. Шапінського та ін.), на сучасному етапі відомими дослідниками є Ю. Бродецька, А. Маслов, І. Попова, М. Шульга та багато інших [10, с. 4]. Не менш розвинутою у гуманітаристиці постає і проблема ідентичності, напрацюваннями філософів, соціологів, культурологів, психологів послуговуються для прояснень відповідних моментів художніх текстів і літературознавці. Однак у літературознавстві концепції маргінальності вириваються принагідно, переважно в дефінітивному або описовому плані, розширеному й цілісному розгляду соціо- чи етнокультурної специфіки виявів маргінальних ідентичностей персонажів як репрезентантів певної соціокультурної парадигми у компаративному аспекті на прикладах текстів популярної романістики ще не було приділено значної дослідницької уваги.

Соціально-філософський аналіз ідентичності як проблеми маргінального індивіда став предметом дисертаційного дослідження Оксани Литвинчук (2014), саме вона наголосила на необхідності вивчення

внутрішнього зв'язку феноменів маргінальності та ідентичності. Спираємося на її фахове визначення маргінальної ідентичності, як філософського поняття, що «фіксує субстанційну, внутрішньодетерміновану якість маргінала, який, зберігаючи природно-фізіологічні основи свого функціонування, зазнає корінних трансформацій соціальної складової такого функціонування внаслідок набуття маргіналом статусу людського індивіда, що перебуває на зламі соціокультурних стандартів або поза ними й своєю життєдіяльністю та внутрішньою структурою людських сил відображає особливості кожного з них, не належачи повністю до жодного» [10, с. 6].

Отже, маргінальна ідентичність виникає у результаті переживань особистістю певних потрясінь чи змін, що порушують звичну течію існування. У художній літературі подібні кризи слугують, як правило, сюжетотворчим і сюжеторушійним фактором, а процес і результат трансформацій внутрішнього світу людини стає найцікавішим і для автора, і для читача об'єктом психологічного спостереження. У великих романних текстах ідентичність постає тією «самістю, відрефлексованою в термінах власної біографії, котра виявляється не стільки в поведінці суб'єкта і реакціях на нього інших людей, скільки в його здатності підтримувати і продовжувати якийсь наратив, історію власного “я”, що зберігає свою цілісність, незважаючи на зміну окремих її компонентів» [6]. Однак у випадку маргіналізації особистості виникає сутнісний розрив континуальності саморозуміння, підрив самого екзистенційного базису усвідомлення індивіда з подальшим пошуком альтернатив відновлення чи побудови нової ідентифікації, і власне цей процесуальний стан постає типовим, тією чи іншою мірою, для більшості персонажів пропонуваного до розгляду романів.

Комерційний успіх і значний читацький інтерес до «Коду да Вінчі» (2003) надихнув багатьох авторів до написання книг із подібною тематикою (наприклад, книга Раймонда Корі «Останній Тамплієр») [8], одночасно породивши велику кількість пародій. Однозначно можна стверджувати, що цей твір став фактом масової культури і навіть обігруваним літературним мемом. Письменник А. Курков на презентації книжки «Ключі Марії» відзначив, що сама ідея написання її «з'явилася ще 10 років тому – це мала бути пародія на роман Дена Брауна «Код да Вінчі». Та життя внесло свої корективи і вийшов пригодницько-історичний роман, де перегукується минуле з сьогоденням» [18]. «Код да Вінчі» численні рецензенти називають «інтелектуальним трилером або релігійним, детективним, конспіративним романом-містерією, тому що в ньому поєднуються всі зазначені жанри» [12], подібні визначення можна прикласти й до роману «Ключі Марії» – «одного з найбільш очікуваних романів останніх років» [9], написаному у співавторстві двома відомими творцями бестселерів сучасного українського літпростору – А. Курковим і Ю. Винничуком. Роман вийшов латентно пародійним – переважно на рівні ідеї й

окремих впізнаваних елементів сюжету, однак настільки суттєво стилістично й семантично незалежним від пародійованого тексту, а це зумовлено ментальними особливостями, відмінним етнонаціональним, соціокультурним багажем авторів, що може бути прочитаний також і в серйозному модусі. Колажний твір «Ключі Марії» (початкова назва – «Іній в очах її») також містить елементи пригодницького, детективного, історичного, філософсько-історіософічного, психологічного роману, об'єднані містично-релігійною ідеєю та наскрізним сюжетом відроджуваної Богородиці та її захисника-лицаря. Визначаючи жанр «Коду да Вінчі», О. Овсюк порівнює роман із комп'ютерною грою, де «головною складовою є безупинна дія (non-stop action), дії з перервами для розгадування загадок (quest) і вибір одного з варіантів дій у типовій ситуації (strategy)» [12]. Цікаво відзначити, що українські автори максимізували цю ідею: комп'ютерна гра в романі «Ключі Марії» трансgressує від метафоричного вживання в буквальноє і стає частиною сюжету (вбачаємо в цьому прийомі також іронічне цитування ідеї «Матриці» братів Коєнів). Головні герої несподівано виявляють, що звична намацальна реальність – відображення комп'ютерної гри, котра незбагненим чином керує подіями й людьми. Також, ймовірно, це найбільш зрозуміла дійовим особам (та й сучасному читачу) форма донесення складних містично-релігійних сенсів.

Як зазначено в одній із перших рецензій на книжку «Код да Вінчі» Д. Брауна, «цього автора приваблює місце перетину емпіричного досвіду та релігійної віри» [21], що слушно й стосовно «Ключів Марії», де історична реальність й впізнавана сучасність тісно переплетені із містичними елементами, що потребують не доказів, а винятково віри в художньо сконструйований світ. Спільне в романах також – сміливість (абсурдність і антинауковість, на думку деяких критиків і професійних істориків [13]) висунутих гіпотез та інтерпретацій щодо перетлумачення усталених (канонічних) і навіть сакральних феноменів та уявлень.

Сам Д. Браун відвертий щодо місця своїх романів у загальносвітовому літпроцесі: це твори масової літератури, мета яких суто комерційна – отримати якомога більше читачів, і звісно, вдовольнити особисті амбіції [19]. Крім закидів стосовно історичних та релігійних фальсифікацій, відвертих ідейних і сюжетно-персонажних запозичень («твір на грані плагіату» [12]), на стилістичну невправність американського письменника вказує лінгвіст Джеффри Пуллум, докладно аналізуючи «граматичні провали» й образні кліше «Коду да Вінчі». На цьому тлі роман українських авторів вигідно вирізняється оригінальністю обробки ідеї та komponування сюжету, художньо досконало й переважно достовірно прописаним історичним колоритом, використанням у ролі дійових осіб реальних історичних особистостей. Хоча обізнаний читач, знаючи Ю. Винничука не лише як талановитого й скрупульозного дослідника, а й не менш талановитого містифікатора, швидше за все, не буде схильний

беззастережно довіряти усім нібито історичним фактам, та й відверто містичне підложжя сюжету цьому не сприяє.

І там, і там маємо вигадливий детективний сюжет з містичною основою, оперування квазіісторичними фактами, навязання до впізнаваної для читача реальності (топоси Парижа й Києва, зокрема, чимало розсипаних у текстах реалістичних деталей, що творять вірогідне тло); із суто художніх прийомів слід виокремити гру із читачем (інтерактивні шаради, анаграми, загадки, сюжетні хитросплетіння, текстуальні підказки), кінематографічну розбивку на часопросторові плани, ущільнення перебігу подій наприкінці твору, введення та реплікація подібної символіки зі сфери релігії. Зокрема, це символи ключа, персня (сигнета), символіка ордену тамплієрів та богородичного культу. Так, ключ з емблемою «Пріорату Сіону» («Код...») символізує таємницю й зв'язок поколінь; цей же наріжний множинний символ – Грубу Господнього і до таємниці історії – ключ від підземних ходів, де має очікувати звершення призначення Марія; ключі від покинутих львівських помешкань напередодні війни – втілення надії на повернення в реальний і метафізичний дім; переданий сторонній людині ключ від власного помешкання – символ беззастережної довіри; зрештою, матеріальний артефакт, що сам по собі є загадкою-вказівкою на існування замка і дверей, а також засвідчує континуальність історії та її пов'язаність із буттям нації. Єпископський перстень Арінгароси, детально описаний і кількаразово згаданий, що підсилює його вагомість для характеристики образу, має пряме тлумачення як символ духовної влади та наближеності до істинного знання; а сигнет лицаря-тамплієра Ольгерда уособлює містичне призначення і зв'язок часів, синтезовані з традиційним значенням кільця як символу довершеності й безсмертя (безкінечності). Проте слід зауважити переобтяженість символікою та її витлумаченнями «Коду да Вінчі», на противагу чому символічна насиченість «Ключів Марії» сприймається більш доцільною і сконденсованою в художньо-смысловому плані. І водночас цей текст більш інтелектуально й іронічно пародійний: «У цьому гобелені <...> незмінними виявилися ключі і перстені. <...> Вічні ключі і вічні перстені, що переходять з рук і пальців одних смертних в руки і на пальці інших смертних» [9, с. 6], – виразне відлуння Дж. Р. Толкіна; перший розділ починається парафразом популярної усіченої цитати з Б. Шоу; палімпсестний символ бібліотеки «з шестигранными галереями» апелює до «Ім'я рози» У. Еко тощо.

Обидва романи містять ретроспективний епізод облоги хрестоносцями Єрусалиму у 1099 р., зокрема, виоклюють роль лицарів-тамплієрів, зупиняються на моменті розкопок Соломонового храму, але по-різному інтерпретують події, залежно від провідної ідеї твору. У «Коді да Вінчі» метою пошуків є документи про існування родоводу Христа, а в стилізованій

«Хроніці Ольгерда» госпітальєри шукають на тому ж місці Ковчег Завіту. І, хоч на думку деяких критиків, твори такого плану спекулятивно використовують привабливість міфологізованих подій, загадок і артефактів для зацікавлення читача, а також «пропонують популістські рецепти пізнання та віри» [1], невід'ємним складником їх постає наявність надціннісної ідеї: поклоніння сакральному жіночому началу у Д. Брауна і віднаходження особистого й національного призначення в обороні світу від сил темряви у романі А. Куркова і Ю. Винничука.

Описи творів мистецтва, архітектурних споруд, документів і таємних ритуалів, діалогів дійсних історичних осіб, подані в романах, розлогі й докладні, що створює ілюзію достовірності й флер «справжньої історії». Всі ці коди популярної літератури – історизм, містицизм, конспірологічний компонент, привабливі й харизматичні позитивні герої, сильна пригодницька лінія, елементи трилера, заплутаний сюжет, загальновідомі (чи позиціоновані як такі) символи, натяки на глибинний вимір твору і розкриття священних таємниць вселюдського масштабу – активізують сприйнятливість читача, налаштовують його на абсолютну довіру до розказаної історії, забезпечують сатисфакцію і через розгадування «інтелектуальних» головоломок, і через символічне долучення до касти втаємничених. А у випадку «Ключів Марії» – це ще й мотиви месіанізму, які дозволяють читачеві ідентифікувати себе як члена «богообраної» нації захисників. Дослідниця Н. Мафтин вважає, що «автори “Ключів Марії” використали симуляцію гнозису <...> для моделювання сюжету, хронотопу, інтриги, однак ціннісні орієнтири, що глибинно відсвічують у легендах і артефактах, пов'язаних із життям Діви Марії, стимулюють у читача потребу самовизначення» [11].

Єднає обидва романи одна з концептуальних для розкриття їхніх внутрішніх сенсів сюжетна лінія – марійний культ, центральний у «Ключах Марії» та зміщений у бік розширеного тлумачення «культу священної жіночності» у «Коді да Вінчі». Взагалі символіка священної жіночності – у центрі смислопобудов обох романів. Однак автори артикулюють абсолютно відмінну соціокультурну парадигму ставлення до жінки, яке виявляється стосовно головних героїнь – уособлень сакрального жіночого: Софі Неве («Код да Вінчі»), Ріни й Арети («Ключі Марії»). Попри численні розмови й славословлення жіночому началу, Софі – єдиний (якщо не рахувати епізодичної сестри Сандрін і прикінцевої картини з мелодраматичним «воскресінням» бабусі Неве) жіночий персонаж, котрого ми бачимо очима інших учасників детективно-кримінального дійства. І це винятково чоловіче сприйняття, суб'єктивно-оцінювальне, незрідка зверхне («нахабство цієї жінки просто не має меж» [2, с. 71], – міркує Безу Фаш; Роберт «було подумав, що ця жінка, мабуть, божевільна» [2, с.76]; «заробляла собі на життя тим, що знаходила зміст у начебто зовсім безглузких даних» [2, с. 90], – авторський

коментар), тобто, незважаючи на те, що письменник наділяє героїню непересічним інтелектом, кмітливостю і рішучим характером, найважливіші загадки розгадує саме Ленгдон, а Софі залишається в рамках (хоч і суттєво розширеного) шаблону «дівчини Джеймса Бонда» («попри силу й упевненість <...> риси її обличчя були м'які, навіть ніжні» [2, с.76]), з культурологічним ренуарівським флером таємничості й алюзійною проєкцією на ідеалізований образ Марії Магдалини. На користь цього твердження говорить і романтична лінія стосунків Софі й Роберта, і неодноразове акцентування її фізичної привабливості. Паритетність статей, а тим більше інтелектуально-духовна перевага жінки втілюється переважно на декларативно-умоглядному рівні, і в цьому аспекті авторові не вдалося подолати глибинний доктринальний вплив християнства, зокрема, у підсвідомому сприйнятті інакшості жінки (закономірний тут і випадок проти «пустоголових блондинок», яким протиставляється «природна краса» Софі). До того ж внормована ідентичність Неве виявляється хибною, неповною, позаяк відкриття того факту, що вона «королівською» (чи навіть божественною?) крові, переміщує її у статус винятковий – але й водночас маргінальний. Осмислення цим персонажем кардинальної зміни внутрішнього сенсу свого існування автор ніби виносить за дужки («про те, хто ми такі і звідки походимо, я думатиму пізніше» [2, с. 471], підставляючи замість складності творення / коригування самоідентифікації банально редукований гепі-енд.

Зовсім інакше позиціонована жіночність в українській етнокультурній парадигмі, де вона постає не просто рівною чоловікові у соціальному (профанному) плані, що в плині історії засвідчували численні дослідники («Старе наше право скоро зрівняло жінку в правах з чоловіком <...> Взагалі <...> становище української жінки в суспільстві було високе й шановане» [7, с. 356], а у плані духовному (трансцендентному) підноситься як джерело життя, метафорично ототожнюючись із природою-матір'ю. Цей генетично дуалістичний – язичницько-пантеїстичний і християнсько-богородичний – культ значною мірою проєктується і на жінку земну, яка пошановується як берегиня роду, подателька життя. Довіра, повага, прагнення захистити й оберігати характеризують ставлення неметафоричних (бо, за логікою твору, вони є реінкарнацією тамплієрів) лицарів-охоронців Діви Марії – Олега «Бісмарка», Олесея Куриласа, «брата» Колі, та й інших персонажів-чоловіків («Ріна – особлива! Її треба прощати, розуміти, охороняти і оберігати!» [9, с. 65], окрім відвертих антагоністів, наприклад, кадебіста Ваврікова (ЮВа), що репрезентують чужорідну імперсько-російську парадигму.

Відповідає етнокультурним особливостям і беззастережне прийняття іпостасі жінки-воїтельки, позаяк, згідно з історичними джерелами, ще «у війську князя Святослава було багато жінок, по-чоловічому одягнених і узброєних. У війні з греками вони завзято билися» [7, с. 361], у XV–XVI ст.

жінок-«поляниці» «не поступалися перед чоловіками в мужності і військовій вправності» [14, с. 82], брали участь у Визвольній війні під проводом Б. Хмельницького (літопис Самійла Величка), а у повстанні Остріяниці зафіксований факт про дружину сотника, Варвару Мотору, у сучасних термінах – снайперку, котра влучними пострілами вбила «багатьох ротмістрів та вельмож із польського війська» [15, с. 88]. Сюжет роману «Ключі Марії» неодноразово доводить силу духу й майстерність володіння зброєю героїнь, зрештою, сама Марія – архетип непорочної Діви-Войовниці, що провокаційно полемізує із запропонованим Д. Брауном, по суті, культом блудниці (Марії Магдалини).

Утвердження індивідуальної ідентичності суттєво зумовлене сімейною і родинною пам'яттю, долученням до історії роду / народу, необхідним людині відчуттям причетності до великого нарративу нації, що яскраво втілене у «Ключах Марії». Згоджуючись із думкою історика О. Зайцева, що «в суспільстві, яке роздирається війнами ідентичностей, ніколи не може бути позанаціональної або наднаціональної історіографії» [4, с. 23], продовжимо його вислів стосовно літератури: вона теж не може бути позанаціональною або індиферентною щодо вираження (відображення) соціокультурних особливостей ідентичності тих персонажів, про котрих розповідає, і у будь-якому випадку несе відбиток національної самосвідомості автора, зрештою, навіть його ментальних травм і деформацій. У романах це втілюється в поведінкових і мовленнєвих особливостях героїв, іноді – в елементах сюжету. Так, незжита індоктринована радянська ідентичність оприявнюється у частинах роману «Ключі Марії», написаних А. Курковим, зокрема, у двічі повтореному епізоді зі збиванням пішохода, коли налякана й напівпритомна жертва тікає від агресивного водія-порушника, який має виразний намір її побити, а не допомогти. Співатор роману кладе цей сумнівний епізод в основу руху сюжету (саме завдяки такій поведінці головний герой першого разу, тікаючи, куди очі бачать, натрапляє на секретний прихисток того, хто є хранителем «ключів Марії», а другого – випадково знаходить вченого, котрий володіє повнотою знання про «молоко Богородиці»), виразно демонструючи, що хоч на даний момент радянсько-імперський дискурс зіпхнуто на маргінес суспільного життя, його рудименти продовжують активно формувати свідомість сучасника.

Виразно окреслені у романі «Ключі Марії» через сюжетну взаємодію й відповідні мовленнєво-поведінкові реакції дві симетричні пари маргінальних особистостей – Олесь Курилас і Арета, Олег «Бісмарк» і Ріна, чия психологічна роздвоєність пояснюється містичним чином: вони є втіленнями безсмертної пари Охоронця і Діви, і ця глибоко прихована частина їхнього єства спричинює ледь не шизофренічне розщеплення ідентичності. Соціокультурний та історичний контекст має визначальний вплив на художнє моделювання

персонажів, позаяк автори наділяють своїх героїв відповідним епосі психотипом і характером.

Так, Ю. Винничук, змальовуючи окупований «советами» Львів та «еміграційний» Краків, докладно й блискуче творить панораму того часу й передає дух епохи. Тут пародійні сенси приглушені й гранично стилізовані (як от вірш-загадка про ворона [9, с. 165]), натомість увиразнені національно-історичні та історіософські, що наклало певний романтично-декаданський відбиток на зображення головних героїв та їхньої історії. Арета Крих, втілення Марії у 1940-х роках, описана як «висока худа дівчина з досконалими рисами обличчя, здавалося, вона зійшла з портрету Габрієля Россетті» [9, с. 137] – заміщення опису культурологічним відсиланням до картин британського художника є іронічно запозиченим прийомом із «Коду да Вінчі», котрого стосується й алюзія на опис Софі Неве [9, с. 140]. Арета усвідомлює свою дивну сутність і призначення, і на позір, осердя її ідентичності чисте й міцне, мов діамант, а її винятковість, розум і талановитість підносять дівчину понад людський загаль: «...більше скидалася на валькірію чи амазонку з задатками ватага, на людину, яка має мету й будь-що-будь її досягне» [9, с. 212], – так бачить її Олесь. Однак їй теж властиве болісне роздвоєння-нерозуміння: коли чинить щось страшне чи надприродне, тоді починає розрізняти своє і чуже «я», але це її неймовірно лякає: «І то була я, та, що їх повбивала. <...> Я тоді була не я. Я була кимось, хто приходив мені у снах, демонструючи мені власні сни. Бо я справжня інакша... Я можу бути безпорадна і слабка, нерішуча і полохлива... Мені хочеться вірити, що власне тоді я справжня» [9, с. 355]. Арета знає, що повинна буде принести себе в жертву, і це сповнює її страхом і рішучістю, тому дівчина виконує завдання українського націоналістичного підпілля як розвідниця й ліквідатор. Отож в цьому персонажі Ю. Винничуком втілено довершену самість Діви-Войовниці в контексті ідеалу національного опору. Маргіналізації особистість Арети зазнає також через протистояння соціоісторичним обставинам – ситуації еміграції та подвійної окупації українців (радянської в Україні, німецької на еміграції в Польщі).

Образ Олесья Куриласа, науковця-історика, дослідника символіки давнього Близького Сходу, своїм сангвіністичним спокоєм, самозануреністю, інтелектуалізмом відверто перегукується із образом Роберта Ленгдона, однак має й інші, національно зумовлені значеннєві нашарування. Зокрема, презентує узагальнений типаж тогочасного українця-інтелігента в еміграції: висока освіченість, талант художника (поета, публіциста тощо), вільне знання іноземних мов, організаторські здібності, відповідальність роблять його бажаним працівником, тому Олесь, наприклад, працює в «Краківських Вістях» ілюстратором. Однак, як і кожен емігрант, Курилас відчувається відчужено, до того ж співпраця з німцями поступово набуває обрисів колабораціонізму й здачі інтересів України, а для реалізації призначення він має досягнути

внутрішньої рівноваги, тобто, за логікою роману, ідентифікувати себе з лицарем-захисником Богородиці. Його, так само, як і Олега та Ріну, єднає з Аретою-Марією потужний внутрішній зв'язок, платонічне й самозречене кохання-посвята.

Маргінальне самоусвідомлення властиве також батькові Олеся, Богданові Куриласу, ідентитет якого починає бути zagrożеним, відколи КДБ змушує його до співпраці. Професор має знайти формальні підказки в «Хроніці Ольгерда», як виявити Діву та її Охоронця, бо, заволодівши таємницею «молока Богородиці», Радянський Союз завдяки армії, що стане непереможною, зможе реалізувати свою тотальну експансіоністську політику. Моральний вибір між «долею світу» і життям рідного сина, збереження об'єктивності науковця і вимушена праця для окупантів, – обумовлюють втрату екзистенційної впевненості, розмивання меж звичної ідентифікації, спричинюють підвищений, маргінальний стан. До відновлення цілісної ідентичності вченого повертає лише втеча з-під впливу радянської влади й возз'єднання родини.

Головний герой пера А. Куркова – сучасна інкарнація лицаря Ольгерда – Олег Качко у зачині роману сповнений безцільної енергії та невпевненості в майбутньому, тому легко пристає на пропозицію незнайомця спробувати себе у «чорній археології». Підкреслена пересічність, звичайність характеру і дотеперішньої біографії цього персонажа, за авторською інтенцією, має відповідати описуваним «сірим часам». Основна життєва позиція Олега досить інертна, апатична стосовно громадянського, суспільного, сімейно-родинного життя, він самовідмежований від соціуму, замкнений на дрібних проблемах свого існування. Соціальна позиція маргінала ним обрана добровільно і загалом його влаштовує, однак незрозуміла туга гнітить його, так само, як інших «обраних», в моменти ясної свідомості. Олег хибно інтерпретує джерело свого екзистенційного незадоволення як бажання легкого, «красивого» життя, проте згодом виявляє, що це туга за сенсом, за вищим наповненням життя, і ця внутрішня суперечність вказує на маргінальну, неповноту ідентичність.

Така риса, як азартність – авторська данина конструюванню образу Олега, заснованому на прийомах психологічної характерології та містифікації. Приміром, своє прізвище «Бісмарк» герой пояснює збігом числа народження (1 квітня) і азартністю, яку вбачає у відвідинах казино й слабкості до коньяку. Однак А. Курков промальовує набагато глибший зв'язок через прихований паралелізм, що проявляється лише в течії роману: у «залізного канцлера» теж, виявляється, була своя Марія (фон Тадден-Тріглаф), з якою він відчував спорідненість душ і мав винятково платонічні стосунки, вона померла молодою, раптово, і це змусило Отто фон Бісмарка переглянути своє ставлення до релігії – так віра увійшла в його життя. Подібний епізод вірування Олега в

існування вищих сил міститься наприкінці роману, саме це стає кульмінацією формування ідентичності героя, нарешті доповненої та визначеної. Цікаво, що при цьому його соціальний статус маргінала лише утверджується, щоправда, в іншому семантичному полі.

У спілкуванні з підступним маніпулятором Адіком Олег відчуває певну упослідженість, від чого внутрішньо страждає, бо здається собі «пустотою, витратним матеріалом». «...йому здавалося, що він талановито зіграв роль сірої мишки, роль порожнього місця, роль лоха» [9, с. 233], та інколи в його свідомість закрадається підозра, що інші, навіть рідні батьки, сприймають його як нікчемність і невдачу. Його самоідентифікація завжди якась усічена, неповна. Неповноцінність буття персонажа увиразнюється автором через прийом змалювання змінених станів свідомості – розсосередженої, сонної, притупленої втомою, затуманеної алкоголем. Внаслідок цього складається враження про життя Олега як марення, сон, котрий переходить у яв тільки із набуттям повноцінного статусу охоронця Діви, Божого воїна (в іронічно-модерній інтерпретації – «небесного спецназу», «найсмівливіші з якого стануть вартою вічності!» [9, с. 563]). В епілозі ігрові сенси роману (послідовно витримані навіть у фінальній сцені, коли монах припроваджує новопосвячених «обраних» до «таємної обителі хранителів» під загадковою назвою «Еквідос» – у реальності «Еквідес», кінноспортивний клуб поблизу Києва, а у перекладі з есперанто – це майбутній час дієслова *ekvidi* – бачити, тобто дослівно – «Побачимо») поступаються місцем застрашливо прогностичній, хоч і надміру пафосній, серйозності: «Фантазії людської не вистачило б, щоб передбачити, як драматичні події, що наближаються з неймовірною швидкістю, змінять саме життя навкруги, перевернувши безжально і його світ, і його власне життя» [9, с. 565].

У твореному космосі роману Ріна – сучасне втілення Діви Марії, вона має напівусвідомлене буття й розмиту ідентичність. Її маргінальність містичного характеру, позаяк не постає результатом вибору чи дій, а є напередвизначеною «вищими силами». Проте слід вказати й на безумовну соціальну маргінальність героїні: вона сирота, духовно (а іноді й буквально) безпритульна, а за родом діяльності – «чорний бухгалтер» (пародіювання надуживання Д. Брауном семантики білого кольору). Моделювання образу відбувається за допомогою символічного називання (Рія – так назвали її батьки, але це ніби половина імені), таємниці народження й загибелі батьків у автокатастрофі (відсилання до «Коду да Вінчі», досить цинічно прописане [9, с. 37]) та сюжетного ходу «магія випадку», що одразу налаштовує читача на відповідне сприйняття-розуміння половинчастості існування Ріни. Це відчуття розполовиненості, позбавленості чогось невлонного породжує в дівчині екзистенційну тугу, депресивні стани, призводить до зловживання алкоголем, життя у стані очікування: «Я чекаю тієї години, коли життя моє набуде сенсу. І

він то наближається, то зникає. <...> Я знаю, що час прийде. Але я втомилася чекати» [9, с. 350]. У певний момент автор маркує її як «привида», що алюзійно викликає образ іншого маргінала – Сайласа, і вказує на вилученість дівчини зі структури соціуму. Подолання Ріною-Марією кризи ідентитету автори теж виносять насамкінець роману і наче за дужки дії: перед великою битвою «...передусім вона повинна відпочити і усвідомити себе тою, ким завше була, не відаючи про те» [9, с. 561].

Соціальну маргіналізацію такого незахищеного й упослідженого прошарку українського населення, як пенсіонери, А. Курков відображує в долі неоднозначного, загадкового персонажа, Ігоря Віталійовича Клейнода – науковця, сина відомого київського археолога, причетного до таємниці розкопок на території Софії Київської могили тамплієра XII ст. У романі «Ключі Марії» теж приховано чимало закодованих символів і таємниць. Прізвисьце персонажа обрано не випадково: клейноди – це атрибути і символи військової та цивільної влади й окремих військових і цивільних урядів в Україні у XV–XVIII ст., а Ігор Віталійович, за правом спадкоємця, є хранителем Ключа, теж у певному розумінні священного клейнода, що відмикає двері келії для Марії. Наприклад, на гіпотетичний зв'язок Клейнода зі старокіївською історією, дуальну ідентичність вказує вислів у прощальному листі: «Київські князі ніколи не вмирили від хвороб. Вони вмирили від ножів і отрут» [9, с. 380]. Сам Клейнод загинув від вогню, підпалений у своєму сховку у підвалі, але – що дивно в контексті модельованого до цього ключового моменту образу – він не намагався тікати від смерті, а зустрів її стоїчно й гідно. Основна авторська характеристика Клейнода – властива старому манія переслідування, психопатичний стан, на який вказують надмірна тривожність, нервовість, метушливість, підозрливість і приховування інформації та власних думок. Це обумовлено не лише обов'язком зберігати таємницю, а й злидненням життям самотнього пенсіонера, якому банально не вистачає грошей на їжу, який економить на всьому, усього і всіх боїться (особливо «чорних ріелторів»), та в той же час не втрачає остаточно віри в людей, відкриває, зрештою, серце для незнайомого йому хлопця Олега. Життя і смерть Клейнода – це письменницький докір байдужому суспільству й злочинно бездіяльній владі, що фактично прирівнює пенсіонерів до соціального дна – жебраків і бомжів.

Цілий шерег маргінальних особистостей демонструє роман Д. Брауна, хоча це виразно перебувало поза авторським наміром. Головний герой твору, фахівець із символіки Роберт Ленг дон, що в один момент втрачає статус шанованого науковця і переміщується в статус розшукуваного поліцією та Інтерполом кримінального злочинця, стає соціальним маргіналом, проте й екзистенційно він відчуває, ніби перетинає певну межу: «...в нього виникло тривожне відчуття, наче він переступає якийсь уявний поріг в інший світ» [2, с. 26]. І цей сюрреальний світ, де друг стає ворогом, а загрозовий опонент –

рятівником, найскладніший код виявляється тривіальним, а симпатична супутниця – нащадком королівського роду, протягом короткого часу змусить його не лише випробувати свої інтелектуальні й моральні сили, а й переоцінити кілька речей. Насамперед це стосується усвідомлення обтяженості самотністю, туги за коханням і відчуття порожнечі, що перебувало на периферії Ленгдонового ідентитету, а «його любов до холостяцького життя й тих невігядливих свобод, які воно давало, похитнулася...» [2, с. 42]. Втрата екзистенційної впевненості спричинює тимчасову маргіналізацію суб'єкта, без руйнування його доміантної позитивної ідентичності, що постає процесом безупинного становлення, пов'язаного з постійним вирішенням дилем вибору.

Образ Безу Фаша теж заснований на відомому штампі суворо-непохитного оборонця закону, кремезного, рішучого, з вибуховим характером, «чимось схожого на неандертальця», однак письменник зміг надати йому індивідуальних рис, які, до речі, дозволяють кваліфікувати особистість капітана судової поліції як маргінальну в координатах його соціального статусу: він фанатичний прихильник технічних новинок, в які вкладає величезні кошти, іноді на межі фінансового краху, що породжує незрозуміння й певне відсторонення оточуючих; а також він щиро віруюча людина, котра відверто демонструє свої релігійні погляди, досить ортодоксальні, що теж зміщує його базову ідентичність поза нормативне поле в секуляризованому й вільнодумному суспільстві: «Капітан сумлінно відвідував меси й ходив на сповідь – значно частіше, ніж було властиво чиновникам його рангу, які здебільшого робили це задля підтримання іміджу» [2, с. 58]. Однак якихось внутрішніх ознак маргінальної ідентичності за цим персонажем не зафіксовано.

Виразно маргіналізовану ідентичність автор приписує Жаківі Соньєру, про що читач дізнається опосередковано, з розгортання сюжету та характерологічних ремарок та зауваг про персонажа. Виокремлював його передусім високий соціальний статус у таємній організації – Пріораті Сіону, що змушувало великого магістра вести відлюдкуватий спосіб життя, зберігаючи священну таємницю. Ця добровільна відокремленість від світу й подвійне життя зумовили не так розполовиненість особистості Соньєра, як маргіналізацію його ідентичності, особливо після болісного розриву стосунків із улюбленою онукою. Славетний знавець іконографії богинь, відомий куратор Лувру, що неймовірно поповнив його колекцію мистецьких творів, – і учасник містичних сексуальних ритуалів, майстер двозначностей і загадок, надлюдської сили духу оберігач таємниці власної родини, що в останні миті життя пише власною кров'ю криптограми з посланням для онуки. Розрив між буттям і сутністю ідентичності Соньєра нівелюється тільки наприкінці твору, коли з'ясовується, що партнеркою у ритуалах пошанування священної жіночності була його кохана дружина, бабуся Софі, чию смерть було зімітовано задля

збереження таємниці Святого Грааля. Жак Соньєр – це ще й маргінальний персонаж, оскільки, загинувши за сюжетом на початку книги, він зримо присутній протягом усього тексту, завдяки розмовам героїв і розгадуванню його передсмертного послання.

Головний залаштунковий злочинець, історик Лі Тібінг, використовує маску Вчителя і для маніпулювання Арінгаросою і Сайласом, і як ідентифікатор-визначник самопозиціонування особистості, увиразнення власної соціальної й психологічної ролі (повчання інших і зверхньо-батьківського ставлення до них). Маючи багатство, величезну владу, репутацію визначного вченого, посвячений у лицарі самою королевою Британії, Тібінг найпалкіше прагне знищити шкідливий для людства, на його думку, вплив Церкви. Нав'язлива ідея пошуку документів Сангріл (Святого Грааля), котру він робить підставовою метою життя й основою самоідентифікації (науковець-шукач), спричинена не в останню чергу фізичною ущербністю і її складним переживанням: відмінність як відкидання наполегливо трансформується ним у відмінність як вивіщення у суспільстві. Проте у будь-якому випадку скомплікована дуалістична ідентичність лицаря / злочинця є виразно маргінальною.

Ще один із персонажів «маргінального паноптикуму» – іспанський єпископ Мануель Арінгароса, котрий має цілісну ідентичність, проте його самоідентифікація постає маргінальною з позиції секуляризованого суспільства, яке він намагається повернути в лоно Церкви.

Найцікавішою з погляду втілення ідентичності героя-маргінала і найбільш ретельно прописаною Д. Брауном є постать монаха Сайласа. Образ, на думку дослідників, побудований переважно на літературних штампах, починаючи від візуального ряду й закінчуючи використанням шаблонних характеро- й сюжетотворчих прийомів. У цьому шереху — нелюбов батька (мотивована уявною зрадою дружини, що народила дитину-альбіноса), відкинутість суспільством, символічність випадкової втечі із в'язниці, та й головний сюжетний поворот — виховання «навіки вірного слуги не новий», вважає О. Овсюк [12]. Саркастична характеристика персонажа з цілковитим відкиданням будь-якої його життєподібності була подана у рецензії на фільм, знятий за романом: «...монах-альбінос у капюшоні, чий хобі включають самобичування, численні вбивства та неправильні латинські дієслова» [20, с. 1, 2]. Однак на цьому, здавалось би, тривіальному тлі Д. Брауну вдалося промалювати психологічний візерунок виняткової переконливості й глибини, що може мати значну кількість інтерпретацій, а головне, що несомовіть зафіксував автор, – процес пошуку, формування і втрати особистісної ідентичності маргінала, для якого це не супутня, а стрижнева проблема його буття [10, с. 3].

Альбінос Сайлас – антагоніст у романній історії й водночас протагоніст своєї історії, якій автор не випадково приділяє значну увагу. У структурі пригодницько-містичного роману він посідає одне з найважливіших місць – головного злочинця, однак і носія ортодоксальної ідеї, яка не може сприйматися у вимірі абсолютного зла (хоча протягом роману такий зміст неодноразово вигулькує), позаяк теж обстоює моральні канони, заповіджені Христом і Отцями Церкви, речником і прислужником християнської ідеї, у певному розумінні навіть релігійним фанатиком, що ідентифікує себе як «бич Божий» для всіх, кого вважає ворогами Церкви. Автор свідомо сконденсував в цьому образі профанне сприйняття монашества (хоча реальний *Opus Dei* – не чернечий орден, він має лише нечисленну кількість так званих нумераріїв – братів, що прийняли обітницю безшлюбності для того, щоб більше часу присвячувати справам віри), як інституту загрозливого для особистості, що позбавляє її власної волі й примушує до «нелюдського» способу життя (межовий аскетизм, відмова від усього мирського, ненастанні молитви, умертвіння плоті й самобичування). Накопичення містичного й фізичного жаху у сприйнятті реципієнта відбувається вже від першої появи Сайласа у ролі безжального вбивці, моторошного демона смерті: «Це був здоровенний чолов'яга з неймовірно блідою шкірою і поріділим білим волоссям. Очі в нього були рожеві із бордовими зіницями» [2, с. 8]. Увиразнення таких рис, як нещадність до себе і ворогів Церкви, психологічна неврівноваженість, надлюдська сила й витривалість, драматичної роздвоєності ідентичностей злочинця і праведника на тлі докладного опису життєвої історії Сайласа мають зафіксувати в уяві читача образ, з одного боку, демонізованого «воїна Господа», а з другого – соціального ізгоя, нещасної людини з трагічною долею.

Процес маргіналізації Сайласа започаткований його моральним і соціальним падінням – убивством батька (уведення архетипно-міфологічного сюжету батьковбивства спекулятивно поглиблює філософське підґрунтя пригодницького роману). Здійснений у стані афекту як акт помсти за смерть матері, цей переступ містить семантику другого старозавітного гріхопадіння, проте також і виправдальний наратив справедливого покарання. Поза тим, Д. Браун залишається тут у рамках канонічного християнства: право карати має тільки Бог, тому Сайлас розплачується за скоєний злочин протягом усього подальшого життя, причому відчуття провини стає одним із головних моральних рушіїв його вчинків. У семирічному віці його фактично усунуто із суспільства, що накладає невитравний відбиток на психіку та спосіб життя альбіноса, деформує його «я-історію». Не маючи жодної освіти й мети існування, жорстоко переслідуваний за інакшість, завжди самотній, він «почувався привидом... прозорим, що пливе від одного порту до іншого» [2, с. 66]. Перебування на соціальному маргінесі, а потім ще й майже у дванадцятирічній ізоляції ув'язнення призводить до прийняття Сайласом –

людини від природи не злої, із загостреним відчуттям несправедливості – накиненої зовні ідентифікації себе із «привидом з очима диявола».

Відчуття безпеки, причетності, солідарності – те, що дає сформована позитивна ідентичність, а герой цього позбавлений у силу обставин, тому досить легко потрапляє на шлях делінквента, посилюючи свою відмінність відмежуванням від «нормального» суспільства. На думку Е. Фромма, «люди як вид потребують якихось рамок і орієнтирів, а також об'єкта самопосвяти заради того, щоб вижити» [17, с. 198], – таким об'єктом для Сайласа стає єпископ Арінгароса, а орієнтиром і рамками – християнське вчення: «Бог дав мені дах над головою і мету в житті» [2, с. 17]. Своєю метою Сайлас вважає порятунок *Opus Dei* – справи життя свого Вчителя, Мануеля Арінгароси, для чого будь-якою ціною потрібно знайти наріжний камінь, що вкаже місце знаходження Святого Граалю. Здійснюючи цю місію, керований вправними маніпуляціями зловмисника Лі Тібінга, монах без сумнівів і докорів сумління вбиває п'ятьох людей – «душа співала, сповнена виконаного обов'язку перед Господом» [2, с. 17], бо «хто погрожує Богові мечем, від меча загине» [2, с. 39]. Отже, Сайлас в аналогічній ситуації порушення суспільних норм ідентифікує себе не із злочинцем, а із праведником, «воїном Христа», покликаним захищати віру збройно, хоча у психології цей стан свідомості кваліфікується як психопатичний (про це свідчать самопіднесення, сліпа віра у своє вище призначення, напади неконтрольованої люти, нав'язливі стани).

Постать учителя, наставника для людини, котра прагне відшукати не тільки екзистенційні орієнтири, а й саму себе, свою внутрішню сутність, – це, безумовно, головний герой ментальної історії, котрий ословлює надважливі сенси і водночас – майже деміург, який витворює нове «я» загубленої особистості. Сайлас був відкритий до засвоєння нового досвіду, чекав напучування, був внутрішньо готовий слухати й розуміти Арінгаросу, вдячний передусім за ставлення до нього – грішного, відкинутого, упослідженого – як до людини. Потреба набування позитивної самоідентифікації, спричинена болісним переживанням відкинутості соціумом, непотрібності в ньому, зумовила переродження Сайласа. Досвід приниження й соціального небуття (ідентифікація з привидом – безтілесним й імперсональним, «його тіло й душа змізеріли») стає ключовим фактором для самоусвідомлення в новій системі координат – езотерично-християнській, відтак отождолення себе з євангельським героєм – базисом ідентичності, як і переназивання (в укр. перекладі Нового Заповіту ім'я Сайлас перекладено як Сила [2, с. 69]. Народження до нового життя в християнській традиції, відкидання-забуття попереднього мирського існування супроводжується зміною світського імені (яке в романі у персонажа відсутнє, він його не пам'ятає) на церковне, що у творі символізує додатково зняття-забування кримінального минулого й формування нової ідентичності. Єпископ стає для Сайласа справжнім

духовним батьком (і символічно заміщує батька біологічного), виліплює в альбіноса нову свідомість, усвідомлення себе у світі, загалом місця людини у світі й диспозиції її щодо Бога, земної ієрархії, людських потреб, моделей розуміння й ведення праведного й неправедного життя, каяття й прощення, спокути гріхів (і концепту гріха зокрема), земної та божественної місії.

Нова ідентичність Сайласа, проте, не може повноцінно замінити попередню, що ми бачимо з течії розгортаних подій, вона не стає центральною для нього, попри всі намагання, бо забагато крові й смертей на совісті ченця: «Ненависть, з якою він так довго й наполегливо боровся, знову пробудилася. Він був приголомшений тим, як швидко його минуле знову вигулькнуло назовні» [2, с. 39]. Тому ідентичність «агнца Божого» залишається в ньому бажаною, проте периферійною. Лише в прикінцевому епізоді письменник проникливо зображує передсмертне злиття-примирення двох берегів самоідентифікації Сайласа: і тут поєднане прийняття, нарешті беззлобне й спокійне, ідентичності «привида» і «людини Божої», що здатна покаятися й пробачити, бути милосердною і співчутливою. «Сайлас молився кожною живою клітиною свого понівеченого тіла. Він молився про прощення. Про милосердя. А найбільше він молився за <...> єпископа Арінгаросу... щоб Бог не забрав його передчасно» [2, с. 448]. Тут уперше символіка білого кольору шкіри персонажа використана не у значенні страху і смерті, а із семантикою чистоти, очищення й праведності, що підсилено також метафорою небуття як розчинення в тумані.

Важливим моментом у вибудові художнього типу Сайласа постає те, що його нібито французьку ідентичність сконструйовано автором за американським патерном. Чимало дослідників указували на оперування Брауном національними штампамі й упередженнями, через що переконливість його героїв більша для читачів проамериканської соціокультурної парадигми. Однак цим образом письменник вдало виопуклив загальнолюдське відчуття «вилученості» (social exclusion) із суспільства й зафіксовані в масовій свідомості наріжні соціопсихологічні причини й наслідки для психіки особистості.

Радикальна етнокультурна відмінність сконструйованих авторами ідентичностей маргіналів полягає у наявності / відсутності стійкого ментального осердя, коли «я» розбудовується на основі національно-духовних, історично закорінених сенсів, відчутних і зрозумілих для індивіда. По суті, йде мова про метафізичну знекоріненість чи закоріненість суб'єкта, що репрезентує один з аспектів сучасної поляризації західного і східного типу розуміння онтології.

Іноді література промовляє до нас доволі химерно, прагнучи донести певні сенси, і тому «ревiзiя християнства» Д. Брауна обертається не так переміщенням «вічно жіночого» з маргінесів у центр християнської символіки

(де воно, по суті, і так перебувало завдяки марійному культу), скільки змалюванням цілого паноптикуму маргінальних особистостей, а іронічна українізована версія символічно-детективної, спародійованої, здавалося б, історії в романі «Ключі Марії» стає міфологічно-містичною величальною богообраним маргіналом, що готові стати в обороні рідної землі. Маргінальність стала суттєвою ознакою сучасного світу, а маргінальна ідентичність як об'єкт письменницької уваги – і серйозної, і пародійно-іронічної, швидше, не виняток, а закономірність, що потребує всебічного й ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Борковський А. Найбільшою небезпекою «Коду да Вінчі» є претензія на історичність. Україна молода. 2006. 26 трав. № 094. URL : <https://www.umoloda.kiev.ua/number/680/161/24719>
2. Браун Д. Код да Вінчі : роман. Харків : КСД, 2022. 480 с.
3. Гундорова Т. Передне слово. Посттоталітарна пам'ять: засвідчити, виправити, виправдати. Ідентичність і пам'ять у пострадянській Україні : монографія ; відп. ред. М. Антонович. Київ : Дух і літера, 2009. С. 9 – 16.
4. Зайцев О. Нелегкий вибір історика: історична наука та національна історична міфологія. Ідентичність і пам'ять у пострадянській Україні : монографія ; відп. ред. М. Антонович. Київ : Дух і літера, 2009. С. 17 – 32.
5. Ідентичність і пам'ять у пострадянській Україні : монографія ; відп. ред. М. Антонович. Київ : Дух і літера, 2009. 496 с.
6. Ідентичність (психологія). Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
7. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія. Київ : АТ «Обереги», 1994. 426 с.
8. Код да Вінчі (роман). Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
9. Курков А., Винничук Ю. Ключі Марії : роман. Харків : Фоліо, 2020. 571 с.
10. Литвинчук О. В. Ідентичність як проблема маргінального індивіда: соціально-філософський аналіз. Автореф. дис. ... канд. філос. наук ; спец. : 09.00.03. Київ : Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2014. 23 с.
11. Мафтин Н. В. «Симуляція гнозису»: які двері відчиняють «Ключі Марії» (на матеріалі роману А. Куркова, Ю. Винничука «Ключі Марії»). *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. 2021. Т. 8. № 2. С. 70 – 78. URL : <http://hdl.handle.net/123456789/12421>
12. Овсяк О. Загадки і таємниці роману Дена Брауна «Код да Вінчі». *Всесвіт*. 2014. 14 верес. URL : <https://web.archive.org/web/20140913213348/http://www.v>

[sesvit-](#)

[journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=433&Itemid=41](#)

13. О'Ніл Т. Історія проти «Коду да Вінчі». URL : [http://historyversusthedavinci](#)

[code.com/fiction.htm](#)

14. Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України. Вінніпег ; Мюнхен, 1969. С. 82.

15. Сегеда С. Видатні жінки української історії. Кн. 1. X – XVIII ст. Біографічні нариси на тлі історичних подій. Київ : Балтія-Друк, 2020. 264 с.

16. Філософський енциклопедичний словник ; гол. редкол. В. І. Шинкарук ; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. 744 с.

17. Фромм Е. Мати або бути? Харків : КСД, 2021. 304 с.

18. Яковлева О. Андрій Курков презентував запоріжцям новий роман «Ключі Марії». Суспільне: Новини. 2020. 28 серп. URL : [https://susplilne.media/58370-andrij-kurkov-prezentuvav-zaporizcam-novij-roman-kluci-marii/](#)

19. Italie H. New Dan Brown novel coming in September. *USA Today*. 2009. 22 – 24 Apr. URL : [http://www.usatoday.com/life/books/2009-04-20-dan-brown_N.htm](#)

20. Lane A. Heaven can wait: «The Da Vinci Code». *The New Yorker*. 2009. 12 May. URL : [https://www.newyorker.com/archive/2006/05/29/060529crci_cinema?currentPage=1.2](#)

21. Maslin j. Books of the times; Spinning a Thriller From a Gallery at the Louvre: The Da Vinci Code. By Dan Brown. *The New York Times*. March 17, 2003. URL : [https://web.archive.org/web/20160308084950/http://www.nytimes.com/2003/03/17/books/books-of-the-times-spinning-a-thriller-from-a-gallery-at-the-louvre.html?scp=28&sq=book%20review:%20da%20vinci%20code&st=cse](#)

Анотація

Стаття присвячена актуальній проблемі маргіналізації особистісної ідентифікації, її причинам та соціокультурній специфіці, відображеній у сучасній гостросюжетній прозі на історичну тематику. Порівняльний аналіз персонажного ряду популярних романів «Ключі Марії» А. Куркова і Ю. Винничука та «Код да Вінчі» Д. Брауна дозволив окреслити точки дотику та основні розбіжності у баченні й презентації маргінальної особистості та її самоідентифікації в іманентно відмінних соціокультурних парадигмах. З одного боку, бачимо постулювання обумовленої соціальними умовами відчуженості особистості, глобалізаційного знекорінення, егоцентризму «я-

історії», межової секуляризації (або навпаки – фанатичної релігійності), психопатичних станів, що постають основами для формування девіантної ідентичності американського (західного) зразка. З другого боку, – домінування у структурі ідентичності персонажа підпорядкованості вищому призначенню, ідеї служіння нації, улягання фатуму, закоріненості в історію аж до злиття із нею, месіанських національно-релігійних мотивів на тлі нерозвиненості позитивної самоідентифікації, що вказує на близькість представлені українськими авторами моделі до східної онтологічної парадигми. Саме ця контроверсійність модельованих самоідентифікацій яскраво демонструє розбіжність тенденцій у змалюванні, осмисленні й відповідно в соціальному побутуванні феномену маргінальної ідентичності у рамках вказаних парадигм.

Ключові слова: ідентичність, маргінальність, маргінальна особистість, маргінальна ідентичність, пародійність, квазіісторичний наратив, соціокультурна парадигма.

Summary

The article is devoted to the current problem of marginalization of personal identification, its causes and socio-cultural specificity, reflected in modern prose on historical subjects. A comparative analysis of the character series of the popular novels "Mary's Keys" by A. Kurkov and Y. Vinnychuk and "The Da Vinci Code" by D. Brown made it possible to outline the contact points and the main differences in the vision and presentation of the marginal personality and its self-identification in immanently different socio-cultural paradigms. On the one hand, we see the postulation of alienation of the individual due to social conditions, globalization uprooting, egocentrism of the "self-story", borderline secularization (or vice versa - fanatical religiosity), psychopathic states, which become the basis for the formation of a deviant identity of the American (Western) model. On the other hand, the dominance in the structure of the identity of the character of subordination to a higher purpose, the idea of serving the nation, falling into fate, being rooted in history to the point of merging with it, messianic national-religious motives against the background of underdeveloped positive self-identification, which indicates the closeness of the model presented by Ukrainian authors to Eastern ontological paradigm. It is this controversial nature of modeled self-identifications that vividly demonstrates the divergence of tendencies in depicting, understanding, and, accordingly, in the social life of the phenomenon of marginal identity within the framework of these paradigms.

Keywords: identity, marginality, marginal personality, marginal identity, parody, quasi-historical narrative, sociocultural paradigm.

Дмитро Трегубов

к.т.н., доцент, доцент кафедри спеціальної хімії та хімічної технології
Національного університету цивільного захисту України

Ірина Трегубова

керівниця гуртка, керівник-методист
КЗ «Центр дитячої та юнацької творчості № 1 Харківської міської ради»
м. Харків, Україна

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ВІД ДИТЯЧОГО ДО ДОРΟΣЛОГО ВІКУ

Самоідентифікація – це визначення особистістю власного місця в оточуючому соціально-політичному світі. Національна самоідентифікація ґрунтується на передачі елементів традиційної культури та світогляду в межах родини або певної спільноти під час виконання якихось спільних ритуальних дій або побутового спілкування. Ритуальні дії раніше були пов'язані з сільськогосподарським циклом та з циклом життя Сонця. Вони проводились усією спільнотою разом, що мало великий виховний вплив. За умови зменшення частки сільського населення інтенсивність такої передачі інформації теж зменшилася. Існують й православні традиції, але вони не є безпосередньо національними, хоча й акумулювали деякі національні традиції. Тоді залишається два важелі у формуванні національної самосвідомості.

Перший з них – державна політика в області освіти та пропаганди українськості. В області освіти дуже важливою є роль вчителя, який відкриває дітям світ краси української мови, культури та героїчність історичної боротьби за свободу й незалежність українського народу. Але починати виховувати ідентичність дитини зі шкільної парти вже трохи запізно. Національну ідентичність повинна мати родина.

Виховну складову містить й кінематограф. Знаковою подією в українському кіно став фільм «Поводир». Людині, яка вагалась у своїй самоідентифікації, перегляд цього фільму створить незабутнє враження та не залишить байдужим. Корисні й такі фільми як «Сторожова застава», де у стилі фентезі героїзовано боротьбу українського народу з загарбниками, а також повернуто українських богатирів до українських теренів (билинний епос створила частина древлян, які втекли від наказів княгині Ольги у Залісся, але з часом в епосі деякі топонімічні згадки замінилися [1]). На великий екран також «просяються» думи та героїчні пісні з епічним змістом.

Стосовно державної політики – цікавою була спроба зобов'язати супермаркети «крутити» українські пісні, але оскільки добір пісень здійснювався не фахівцями з фольклору, а знайомими з обмеженим набором поп-варіантів пісень, то виходило не дуже цікаво та етнічно. Цікавіше вийшло, коли на Великдень заспівав запрошений український народний хор. Значний вплив на відродження національної самосвідомості надають відродження різдвяних та новорічних традицій у вигляді колядування, щедрування, які супроводжуються театралізованим дійством та аутентичним співом. Важливо, що у цих подіях велику роль грають діти.

Саме пісню можна назвати другим важелем і можливо – найбільш впливовим. За радянських часів лише пісня допомагала багатьом зберегти українську ідентичність. За новітніх часів незалежної України створюється багато пісень, які знаходять вербальні символи, що надають натхнення та сили бути українцями. Це працює і як наслідок, і як причина зростання самоідентифікації українців.

Самоідентифікація гостріше проявляється у критичних ситуаціях, пов'язаних з розлукою з Батьківщиною, що часто згадується в українському фольклорі [2]. При цьому описуються ситуації: робота або військові операції за кордоном; загибель воїна або чумака; колонізація земель, міграція у пошуках кращої долі, зрада; перебування в полоні або полоні з асиміляцією; евакуація або еміграція з метою уникнення зони військових дій, репресій, окупації тощо. Ще одним з варіантів такої розлуки є розлука з рідною мовою, що часто траплялося за радянських часів, коли етнічний українець був змушений тривалий час розмовляти російською мовою. Такі ситуації спричиняють або бажання підтримувати елементи традиційної культури, що властиво, наприклад, діаспорі, або зумовлюють україноцентричність у творчості [2].

Російськомовні мешканці України – це, здебільшого, люди з втраченою або формальною самоідентифікацією. Навіть якщо вони не вважають себе «руськими», а ідентифікують себе українцями за духом, їм для цього потрібні додаткові зусилля та зовнішні стимули. Тобто, носіям української мови, навіть якщо це суржик, легше підтримувати власну ідентифікацію. З іншого боку, якщо досконало вивчити англійську мову, – це не буде означати набуття англійської ідентичності. Тоді, все ж таки, головним чинником формування ідентичності є не мовлення, а вивчення та дотримання певних традицій у купі з власним переконанням. Все інше буде лише засобами підтримання самоідентифікації. Важливими елементами при цьому стають певні символи, такі як офіційні – герб, прапор, гімн, та неофіційні – калина, соняшник, мазанка, плетень, Дніпро, Софія Київська, вишиванка, рушник, намисто, вінок, пісня тощо. Саме пісню згадуєш, коли більше немає на що спиратись.

Велику роль у формуванні й зростанні самоідентифікації може надати участь у традиційних українських святах або відвідування діючих історичних реконструкцій, наприклад, як «Мамаєва слобода» у Києві. Зі свят на даний час найбільш аутентично проводять новорічні та різдвяні дії з театралізацією та співами. Частково до аутентичних традиційних дій можна віднести святкування Великодня. Чому частково – в першу чергу тому, що вже не співають веснянок та не водять хороводів. Крім того, символіку паски та писанок (традиція яку всі охоче підтримують) значна кількість громадян не розуміє та є думка, що й дослідники в деяких питаннях помиляються.

На даний момент сходяться на думці, що писанка моделює та описує всесвіт, а паска – це фалічний символ. Здається, що тут нестиківка. Паску раніше випікали широку, як коровай, а додавання жовтків робило хліб жовтим як Сонце. Якщо вважали, що на день початку нового сільськогосподарського року Сонце сходило на землю та починало її прогрівати, то цю подію і святкували. Існує трактовка сюжету танцю-веснянки «Подоланочка-Білоданчик», за якою дитинка Білобога та Дани в образі дівчинки-Білоданчика стає першим віддзеркаленням сонця та перетворюється на богиню весни Лелю, наречену Ярили [3, 4]. Це пояснює білий вельон нареченої і, можливо, білий верх паски (хоча у деяких регіонах України такого не роблять). Яйце, вважали, мало велику силу. Ним раніше викочували з хворої людини порчу. Тобто яйце виступало як енергетичний посередник. Тоді через нього й спілкувалися зі всесвітом. Композиція «паска та писанки навкруги» нагадує хоровод. Сам хоровод випикує знаки, схожі на писанкарські: коло, меандр. Великдень залишається важливим святом, яке сприяє українсько-православній самоідентифікації.

Сила символів перевіряється у скрутних обставинах, під час критичної небезпеки. Так у березні 2014 р. ходити по центру Харкова було страшніше, ніж наприкінці лютого та у березні 2022 р., оскільки місто після подій «Майдану» було наповнено проросійськими силами, які агресивно поводитися до проукраїнських людей. Значна кількість проросійсько налаштованих громадян, скоріше за все, була завезена з Росії: центром міста ходило багато чоловіків з рюкзачками, які не знали розташування вулиць. У цей же час у соціальних мережах поширювалися чутки, що у Харків їде 80 автобусів з активістами «Майдану» – мабуть це і відповідає кількості «туристів» з Росії. У цей період великою радістю було побачити то тут, то там нафарбовані на стінах маленькі жовто-блакитні прапорці.

І під час початку війни прапор теж надихав, ми кожен день дивились – чи майорить над Харковом цей великий прапор (15×22 м на флашгощі 101 м). Його фото ми надсилали знайомим по Україні – що

Харків ще тримається. Дуже добре, що його встигли влаштувати до війни, – він ментально допоміг багатьом.

Якщо говорити про самоідентифікацію дітей, то тут є дві складові: по-перше, діти копіюють певні дії дорослих, а по-друге, вони трансформують це у власну культуру та взаємостосунки. У дослідженнях традиційної культури недостатньо уваги приділяється дитячій спільноті, як окремому носію архаїчної інформації. Тим не менш сучасна концепція дитячого фольклору розрізняє зразки, які створено дітьми та призначені для дітей [5]. Те, що дитяча спільнота мала змогу донести до нас – могло складатись з залишків ініціативних обрядів, які проводили у давнину за участю дітей, обрядів, які діти копіювали, глядячи на дорослих, фрагментів казок, народних пісень. При цьому, діти цю інформацію творчо перероблювали для можливості організації ігор за своїми інтересами. Скоріше за все, у частині селища формувалася різновікова дитяча спільнота, які разом відтворювали свою традицію, яка складалася з фрагментів від спілкування з батьками, особистих спостережень, обміну інформацією один з одним, власних творчих знахідок. За таким механізмом певна традиція могла дістатися наших часів. Ритуал міг зникнути або змінитися внаслідок зміни суспільних відносин, а дитячі ігри могли виявитись більш консервативними.

Певну функцію зі збереження цієї інформації відіграли записи дитячих ігор, танців, лічилок тощо. Але відсутність систематичного підходу залишило багато речей без уваги. Наприклад, у чеській мові слово «розог» використовується як «увага». А діти 70–80-х років у Харкові вживали слово «позир» у сенсі «подивись»; під час випадкового спілкування виявилось, що у мові однолітків зі Львова воно теж було присутньо. Близькі дорослі люди такого слова не вживали, хоча в українській мові лексема «позирати» існує. Можна вважати це прикладом донесення певної архаїчної інформації через дитяче суспільство. Також, за спілкування з багатьма людьми виявилось, що про діда Бабая часто дізнавалися не від батьків, а від інших дітей. Але, на жаль, телевізор, а ще більше – гаджети та інтернет забирають дітей від живого спілкування, тому багато з таких ланцюгів передачі архаїчної інформації виявились втраченими. Тік-ток-ідентичність формується інтенсивніше, ніж українськість.

Лічилка «Їхала машина (карета) темним лісом...» могла раніше стосуватись возу та бути свідченням ініціативних обрядів, та поширюватись серед дітей, які з інтересом та побоюванням очікували своєї черги. Відповідні обряди проводилися у непорядкованому світі. Наприклад, пісню «Їхали козаки... Підманули Галю...» можна трактувати як обряд ініціації дорослості на світанку біля сосни на Івана Купала [6]. Ініціативну основу можна побачити й у лічилці «Вийшов місяць із туману, / Вийняв

ножик...». Тоді лічилка «На золотому ганку сиділи: / Цар, царевич...» містить відгомони фольклорних та мітологічних уявлень щодо сонячного циклу. Можливість збереження у дитячій спільноті настільки давньої інформації свідчить про наявність відповідного механізму самоідентифікації.

Таким чином, з одного боку самоідентифікація формується з дитинства у спілкуванні з родиною та іншими дітьми, під час освіти та спостереження суспільних зразків, а з іншого – повинні бути дорослі та активні носії такої громадянської позиції. Активність у цьому напрямку може проявлятися у публічній повазі до державних символів та державної мови, а також у використанні традиційних символів, в участі у традиційних українських святах, відвідуванні історичних реконструкцій.

Список використаних джерел:

1. Трегубов Д.Г., Трегубова І.М. Війна як інструмент «руської» глобалізації світу. *НПК з міжнародною участю «Традиційна культура в умовах глобалізації: виклики війни»*. Харків: ООМЦКМ, 2022. С. 200–207.
2. Trehubov D., Trehubova I. Self-identification of the Ukrainians through pining for their native land (on the material of folk art). *Astraea*. 2021. № 2(1). С. 96–114.
3. Трегубов Д.Г., Трегубова І.М. Світоглядні витоки фольклорного сюжету «звідництво дівчини». *Вісник науки та освіти*. 2022. № 3(3). С. 155–173
4. Трегубова Ф.Д., Трегубов Д.Г. Дослідження драматургії первісних хороводів весняного циклу. *Культура України*. 2021. № 74. С. 90–97.
5. Циганок О., Санівський О. Дослідження дитячого фольклору в контексті традиційної народної культури. *Філологічний часопис*. 2016. № 2(8). С. 151–152.
6. Трегубов Д.Г., Трегубова І.М. Ініціаційні елементи фольклорного сюжету «звідництво дівчини». *Культура України*. 2022. № 76. С. 57–63.

Вікторія Ульянова

к. філол. н., доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Лариса Миронова

ст. викл. кафедри іноземних мов природничих факультетів
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Олександра Бондаренко

к. філол. н., доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ «ФЕМІННІСТЬ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ

Актуалізація міждисциплінарних досліджень із залучення психології, культурології, філософії й низки інших антропоорієнтованих наук є доміантною рисою сучасної лінгвістики. Тому осмислення екстралінгвальних чинників разом із лінгвальними є надзвичайно перспективним, адже вони впливають на процес вербалізації думок і міркувань людини крізь призму соціальних змін. Мова розглядається у цьому випадку, як на вагомий складник свідомості, світогляду й ментальності індивіда. Вона є найважливішим засобом формування та збереження знань людини про світ. Відображаючи у процесі діяльності об'єктивний світ, людина фіксує результати пізнання в слові. Вся система знань, набутих як особисто, так і внаслідок навчання, утримується у довгостроковій пам'яті людини за допомогою концептів, або ментальних прообразів. Концептуалізація, або поняттєва класифікація, – один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в усвідомленні інформації, яка надходить до людини, і цей процес призводить до утворення концептів, концептуальних структур та всієї концептуальної системи у свідомості та психіці людини [1, с. 3-4]. Тому актуальність дослідження концептів є безсумнівною.

Визначення категорій фемінності та маскуліності як культурних концептів більшістю дослідників не випадково, адже опозиція чоловічого/жіночого початку є однією з найдавніших опозицій у мовній свідомості різних народів і сягає своїм корінням у міфологічне світосприйняття предків [2, с. 23]. У свідомості давньої людини вищезгадана опозиція сприймалася як дві іпостасі людського буття, лежать в основі світобудови [там же, с. 26]. Обидві статі протягом тисячоліть

осмислювалися як дві сторони одного явища, як протилежності, які доповнюють одна одну, як втілене добро і зло, сильне і слабке, праведне та грішне. А. Архангельська зазначає, що при цьому в патріархальному суспільстві жінка усвідомлювалася як атрибут чоловіка, матріархальному — навпаки [2, с. 24]. Досить традиційним вважається погляд на вказану опозицію як на двочленне аксіологічне протиставлення свого та чужого, що було характерно для архаїчної повсякденної свідомості та для колективного несвідомого (чужий — це та людина, яка не належить до моєї сім'ї) [2 с. 23]. Чоловічий початок беззастережно асоціювався зі своїм світом, тоді як ставлення до жіночого початку було двояким, як і ставлення до роду, з якого брали майбутню дружину для утворення нової сім'ї. Дівчину через конкретні ритуали долучали до свого роду, і в результаті вона ставала своєю з поступовим визволенням від чужого.

Дослідження цих базових концептів вважається вкрай актуальним. При цьому концепти «жінка» та «чоловік» розглядаються в рамках когнітивного напряму як сукупність психологічних, соціальних, поведінкових характеристик як культурний феномен. Наприклад, у праці Т. Сукаленко, яка вивчила метафоричний вираз концепту «жінка» в українській мові [6].

У сучасній науці концепт «жінка» визначається як базовий феномен культури та розглядається в психології, педагогії, філософії, культурології, міфології, лінгвістиці, літературі, що говорить про багатогранність питання, роль і призначення жінки в суспільстві й важливість проблематики. Він є одним з найважливіших пластів мовної картини світу певного етносу. А. Бессонова зазначає, що «національний образ жінки – це один із важливих елементів національної ідентичності. Оскільки в структурі гендерних стереотипів поряд з рисами, загальними для будь-якої культури, є і специфічні, то національний образ жінки є одним із факторів, який слід брати до уваги при дослідженні специфіки гендерних відносин у суспільстві» [3, с. 365].

У статті ми звернули увагу на втілення даного концепту в українській міфології. Є. Селіванова зазначає, що «міфи виконують різні функції в етносвідомості, загалом заповнюють так звані світоглядні лакуни: те, що не можна пояснити, отримує пояснення в міфі, у це вірять, це стає стереотипом, коригує норми та цінності, культурні преференції народу, забезпечує етнічну ідентичність, самозбереження та розвиток етносу» [5, с. 46].

Слід зазначити дві основні міфологізовані іпостасі концепту «жінка»: Берегиня та Богородиця. Саме на ґрунті міфологічного світогляду лексему «берегиня» відображає уособлення українського міфу про вічну жіночність. Це слово-символ має свою динаміку: у прямому значенні — «у

дохристиянських вірування — це водяна істота, Русалка (від «берег»); давнє слово *брег* (берег) означає і *гора*. Емоційно-оцінну оцінку концепту «жінка» відображає іменник Богородиця. В етнопсихології символ української Богородиці - це «символ матері, мудрості, любові й втілення святості».

Смислова наповненість іменника Богородиця вказує на природний дар жінки народжувати, а отже, в етимології слова простежуються такі смисли, як «життя», «материнство», «породження», «продовження роду», «святість», які можна вважати архетипними [4, с. 10].

Таким чином, існує чимало підходів до визначення концепту «жінка» як у вітчизняному гуманітарному просторі, так і у закордонному. Концепт «жінка» може виступати як загальнолюдська категорія, оскільки представлена практично у всіх мовах та поняттях культури та формується у надрах конкретної культури, має своєрідну специфіку. Тому цілком закономірно, що поняття «жінка» є об'єктом вивчення багатьох сучасних гуманітарних наук.

Список використаних джерел:

1. Абрамова Ю. В. Регулятивний потенціал британських прислів'ї як засобів мовного втілення концептів ЧОЛОВІК та ЖІНКА : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна: Х., 2007. 20 с.
2. Архангельська А. М. Маскулінізоване вираження *nomina feminina* та фемінізоване вираження *nomina masculina* у слов'янських мовах: взаємодія "свого" та "чужого". *Мовознавство*. 2007. № 1. С. 23–37.
3. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: Когнітивний і гендерний аспекти. Донецьк: ДонНУ, 2002. 362 с.
4. Карпенко Н. А. Вербалізація концепту жінка в дискурсі П. Загребельного: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна: Х., 2012. 24 с.
5. Селіванова О. О. Міфологемна мотивація номінативних одиниць (матеріалі української мови). *Мовознавство*. 2006. №6. С. 41–51.
6. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Ін-т української мови НАН України: К., 2009. 20 с.

Світлана Харицька

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і
перекладу факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна

ЗНИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦЯ У РОСІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Одне з питань, яке час від часу з'являється у полі зору суспільства, чи існує політика самостійно, чи все ж таки має вплив на представників сучасного суспільства? Спорт поза політикою, культура поза політикою, мистецтво поза політикою – подібні твердження часто можна почути від відомих спортсменів, музикантів, співаків, акторів. Така позиція є зручною і комфортною для тих, хто не збирається змінювати звичний стан речей і відриватись від російського інформаційного та культурного простору та, одночасно, є вигідною для російських інформаційних диверсій. Політика ніколи не залишається осторонь життя, мистецтва, спорту тощо. Політична освіченість важлива для кожного громадянина, адже політика – це спільна справа людей, які живуть в одній державі. Можемо стверджувати, що на Україні та її розвитку радянське минуле залишило відбиток на довгі роки: спотворило уявлення про політику в демократичному суспільстві. Можливо, що це ще комусь не зрозуміло, але підтримка та підживлення єдиного інформаційного простору на сьогодні є одним з ключових завдань російських пропагандистів, це – зручний майданчик для вкидання та розповсюдження наративів «руського міра».

Змінився світ, а разом із ним змінилася і пропаганда. Її тепер важко розпізнати у завуальованому вигляді. Це значить, що на територію України не буде транслюватись суцільний пропагандистський треш на кшталт шоу скабесвої чи соловйова, а все це відбуватиметься завуальовано та прикрашено і пропаганда там подаватиметься у фоновому режимі. Україна змінилась, змінились комунікаційні майданчики та маркерні персони, які поєднували Україну і росію. Ми мусимо навчитися знаходити пропагандистські пастки у сферах нашого існування [11].

До цих пір світ ще поділяється на два табори, що ведуть дискусію щодо можливості існування публічних впливових людей спорту, мистецтва, культури поза політичних рамок, подій [13]. І якщо, навіть, у кінці 2021 року це питання залишалось дискусійним, то 2022 рік змінив усе кардинально.

Картини світу, образи цілих народів та їхня історія зараз формуються у головах пересічних споживачів завдяки масовій культурі, до якої входить, звичайно ж, і кінематограф. Він, як один із найпопулярніших видів мистецтва, присутній у нашому житті майже щоденно. Щоб переглянути фільм часто навіть з дому виходити не потрібно. Завдяки кіно люди можуть повірити у будь що, не усвідомлюючи наслідків від переглянутого матеріалу. Але кожен художній фільм, як і засоби масової інформації або ролики на YouTube, пропагує певні погляди. Із цими технологіями добре співпрацює рф, яка до 2014 року постійно підживлювала нелюбов/ненависть та приниження українців та України, як незалежної і самостійної окремої держави, у своєму масовому кіно. Про те як наративи, що роками проголошувались і доносились через кіногероїв до пересічних росіян та як вони заглибились аж до рівня бажання знищити цілий народ із його культурою, мовою, територією, що із легкістю і без сумнівів почали повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, ми ї поговоримо. Те, що росія роками розпалює вороже ставлення до українців, вже ні для кого не секрет. Росіяни без кінця таврують українців «фашистами» та «нацистами», спекулюючи на трагедії другої світової війни (але для них – «Великої Отчественной») – ще один наратив – неприйняття всесвітньої історії, а з нею і ролі інших народів/держав у загальній перемозі, а лише вибудова власної, особливої, надзвичайної і непереможної ролі). Кремлівські рупори навперебій доводять, що українців як нації не існує, а Україна – це штучна держава, створена за бажанням, чи то Леніна, чи то самого сатани... Прокльони, що сиплються з екранів у наш бік, міцно проникають у мізки російського народу, який не звик до критичного мислення, бо так легше жити, коли не потрібно приймати рішення. Своє почесне місце у цій пропаганді займає російський кінематограф. Більше того – кінематограф загорнув пропаганду в яскраву та привабливу обгортку, яка надзвичайно приємна російському глядачу. Можна до посиління розповідати про дегенератів-українців та негідників-бандерівців у новинах та на ток-шоу, а можна показати це в пригодницькому чи «історичному» фільмі, або сентиментальному серіалі. В такій яскравій та емоційній формі глядач значно легше сприйматиме їхню «правду». А то і зовсім не помічатиме підміни. Мовляв, це ж суто розважальні фільми, які тут можуть бути проблеми? До речі, одна з яскравих рис пропагандистського кіно – це формування негативного, зневажливого ставлення до конкретних народів. І російський кінематограф тут відзначився знатно. Образи українців та України у російському кіно – це багаторічна тема, яка болюче торкається кожного, хто вважає себе українцем. З моменту виникнення російського кінематографу, не знято жодного фільму, де українець (як представник своєї нації) був би наділений

благородними рисами, взірцевими для наслідування. А якщо такі герої і є, то режисери фільмів просто опускають інформацію про їх походження. Маємо зазначити, що до 2014 року (анексії Криму та початку війни на Сході України), і ми, українці, дивилися ці фільми у масовому прокаті, заплісуючи очі на неточності, ляпи, приниження. Увесь цей час ми дозволяли собі бути для російського глядача – то блазнями, то бандитами, то простакуватими невдахами, то колабораціоністами чи жорстокими бандерівцями, а іноді просто підвидом людей. Пояснення цьому є. Справа в тому, що Україна довгий час великою мірою перебувала під російським інформаційним впливом. Це відлуння недалекого минулого, що пов'язувало нас в єдиній державі СРСР і бездоганне володіння російською мовою, оскільки в українських школах вона була обов'язковим предметом у радянські часи і, навіть, у роки незалежності. Ще довгий час продовжували існувати школи із російською мовою викладання. Так, у Києві, можна отримати повну середню освіту мовою окупанта у 16 школах – це дані на 2018 рік, і такі школи є по всій території України. То що вже говорити про кіно, коли українським дітям їхніми батьками та педагогами пропонувалися книги російських авторів, картини російських художників, вистави російськомовних режисерів, та і просто спілкування російською мовою [10]. Тому роками українські режисери і актори просто не мали можливості творити власний якісний продукт для українського глядача. Наша кіноіндустрія слугувала тільки майстернею для виробництва фільмів, орієнтованих на російський ринок, а від так і підлаштовувалась під нього. Тепер, коли попит на українські фільми зріс, а неприязнь до всього російського, у тому числі і кіно, переросла в лють та ненависть після повномасштабного вторгнення, українці розуміють, що найкращий метод боротьби з інформаційними кіноміфами – це розвиток свого кіно. Так, ми не вплинемо на російського глядача, якого надалі годуватимуть брехнею, але ми можемо забезпечити якісним продуктом самих українців. Йдеться не лише про патріотичні та історичні фільми, а про будь-які жанри – головне, щоб вони були правдивими і цікавими, тобто цілком конкурентоспроможними порівняно з тими, які пропонує ворог. Фронт образів та наративів вже давно став не менш важливим, ніж фронт воєнний.

Без історичних фільмів в умовах інформаційної війни нам не обійтися. Саме вони, на противагу комедіям, отримують нагороди на кінофестивалях у Європі та стають забороненими до поширення на території РФ.

Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки та оборони України зібрав добірку фільмів радянського та російського періодів, що дискредитують та демонізують образ українців в очах глядачів. Проблема полягає зовсім не в тому, що думає український глядач

про спалюжені образи українців у російському кінематографі, бо навіть найзатятіші прибічники «руського міра» бачать маніпуляції та перебільшення. Проблема, насправді, у тому, що такий спотворений образ українця нав'язується, у першу чергу, російському глядачеві, який починає думати про українців як про нижчу расу, недонарод, а про Україну як про неіснуючу державу і такий же образ українця трансформується у країні західного світу, де російський кінематограф має можливість демонструвати свій доробок.

Зупинимося на фільмах, які на нашу думку, максимально яскраво демонструють нівелювання історичного існування української нації та України як незалежної держави. Фільм «Гоголь. Вий», режисер Єгор Баранов. Робота над фільмом розпочалася у далекому 2005 році, як спільний проєкт тоді ще «дружніх» України та росії. Та все ж російські наративи вже там починають укорінюватися. Фільм створений за мотивами однойменної повісті Миколи Гоголя, якого у всьому світі вважають російським письменником, бо він писав свої твори російською, а те що він народився, ріс та навчався в Україні вже нікого не цікавить. Стерлась ця межа ще за царської росії і не відновилася за радянських часів, коли було вигідно усе талановите робити російським, бо хто такий малорос Гоголь-Яновський із села Сорочинці, що на Полтавщині?.. Перейдемо до самого фільму та його сюжету: хоч події фільму відбуваються на території України, усі заможні герої фільму говорять російською, натякаючи глядачеві, що такої мови як українська не було, що виникла вона штучно, як різновид російської для обслуговування нижчих верств населення. Якщо ж у фільмі і з'являється українська мова, то вона надзвичайно убога, викривлена і самі ж «українці» з неї сміються; усі українці у цьому «шедеврї» постійно п'ють, завжди їдять сало з цибулею і не можуть тверезо думати. Та найбільшим наративом, який просувається у цій стрічці – це «русская вера православная», яка об'єднує людей в ідеології «руського міра». І як ми бачимо – це була правильна тактика, яка дозволила росіянам пізніше (2014 р.) анексувати Крим та частину Донбасу, а у 2022 році взагалі розпочати повномасштабне вторгнення в Україну, бо якщо ти хочеш захоплювати чужі території, спершу необхідно об'єднати усіх ментально, а далі справа техніки – заходь і захоплюй. Ще один нюанс – у фільмі зовсім не згадується, що події відбуваються в Україні, з'являються назви якихось поселень, а чи то вони справжні, чи вигадані Гоголем, чи творцями фільму – невідомо. То все так, на нашу думку, і планувалося, щоб у глядача з України не було підозри, бо назви є українськими, а російському глядачеві «какая різниця». Ще хочеться відмітити, що козаки співають українських пісень, але мають виражений російський акцент, що сприймається не як самобутній пласт української народної творчості, а як частина російської

культури. Та й побут, зображений у фільмі, максимально наближений до російських ізб, а не до українських хат, мазаних і білених та прикрашених вишиваними рушниками.

Наступний фільм, який ми хочемо проаналізувати – це «Незламна», російського режисера українського походження Сергія Мокрицького. Повнометражний фільм мав дві назви: «Незламна» – для української аудиторії та «Битва за Севастополь» – для росіян. І саме як «Battle for Sevastopol» ця картина була представлена на Міжнародних кінофестивалях та потрапила до закордонної аудиторії і навіть призи отримала. Це не єдиний фільм, що відображає події Другої Світової війни, який знімала росія. Взагалі тема війни є ключовою у російському кінематографі. Дехто з російських акторів має у своєму доробку тільки образи військових, або пов'язані з війною. То ж, «Незламна». Фільм з'явився в українському прокаті у 2015 році, коли Крим уже був анексований, а ми дивилися історію української дівчини Людмили Павличенко, яка знищила понад сто нацистів та, яка пліч-о-пліч і російськими військовими продовжувала боротися із фашизмом. У фільмі нівелюють національність дівчини, зараховуючи її до росіян. І це зроблено завуальовано: американські представники, запитуючи Людмилу, чи перемогла б росія фашизм без їхньої допомоги, наголошують саме на назві однієї республіки тодішнього Союзу. У запитанні звучить не Радянський Союз, а саме росія, і героїня приймає це тлумачення, а не дає відсіч, вказуючи на багатонаціональний Союз. Вона і про себе забуває, що вона родом з України.

Вершиною зневаги української історії та найбільшим боєм, на нашу думку, є фільм «Тарас Бульба», режисера Володимира Бортка. «Тарас Бульба» – російсько-українсько-польський історичний драматичний фільм, знятий за мотивами однойменної повісті Миколи Гоголя. Прем'єра у росії та Україні відбулася 2 квітня до 200 річниці від дня народження Миколи Гоголя.

Розглянемо усе детально. Що ж у фільмі не так? Куди поділися українські козаки та чому українським акторам було соромно за цю роботу? Почнемо з того, що сам фільм значно відрізняється від повісті Миколи Гоголя та це у мистецтві допустимо, аби були витримані основні сюжетні лінії, особливо ті, що змальовують історичні події. Відомо, що повість М. Гоголя побачила світ уперше 1835 року, а потім із цензурними правками була змінена до непізнаваності і вийшла друком у 1842 році. Саме цей змінений варіант став основою сценарію фільму та ще більше віддалився від оригіналу твору Гоголя, ще більше спалював історію козаків Запорізької Січі.

У своєму творі М. Гоголь змальовує українських козаків, справжніх запорожців/воїнів, передає їх любов до своєї батьківщини (України), любов

до свободи та незалежності. Описуючи головного героя повісті, автор говорить «то був такий заміс української натури» [2, с.1], вказуючи на походження героя. Але нічого цього в картині В. Бортка вже немає, з'являється якась «русская сіла, русская натура, русская душа».

Фільм про українських козаків, знятий росіянами, які самі ж і винищили тих козаків, уже викликає низку запитань... У фільмі всі говорять російською мовою, що очікувано. У перші ж хвилини фільму, головний герой у виконанні символу українського театру і кіно, Б. Ступки, Тарас Бульба розхвалює «русскую душу» (за неофіційними даними, герой Б. Ступки у першому сценарії, був зовсім іншим, а коли контракт був уже підписаний, то і почали з'являтися наративи «руського міра»). Метою російської пропаганди було «замазати» отим «руським міром» найвідоміших українських акторів. Позакадровий голос автора (С. Безруков) перетворює українських козаків Запорізької Січі на російських солдатів. Козаки славлять «русскую землю», помираючи на полях битви. І навіть на вогнищі, переборюючи нестерпні муки, Тарас Бульба прославляє «русскую православную веру» та «русского царя»: «Теперь пусть чувят дальние и ближние народы: поднимается с русской земли свой царь! И не будет в мире силы, которая бы не покорилась ему!» [9] – ці приписані Гоголю слова російський режисер вставив у вуста Тараса Бульби, коли той помирав... Назва країни у фільмі звучить як окраїна якоїсь держави «Україна», а не самостійна держава Україна. Козаки «завелись», як вказує видання 1842 року, на «углу южой россии» і це ж перенесено у фільм та в оригінал (1835 р.) «полукочующий восток Европы». Так, географічно – це майже одне й те ж саме місце, але ж мова йде про XV століття. Ніякої росії не існувало в ті часи – московія – ось її реальна назва [6].

22 грудня 2014 року Державна агенція України з питань кіно відмовила фільму у прокатному посвідченні за викривлення історичних подій, фальсифікацію та дискредитацію української національної ідеї та загальної антиукраїнської спрямованості [5].

Можна ще й далі продовжувати перелік фільмів, які мають негативний вплив на глядача. Та вже зараз ми бачимо позитивні, на наш погляд, зміни: зростання інтересу до історії України, її культурної спадщини, ідентичності української нації. Такий глибокий аналіз охоплює усі сфери життя, включаючи і кінематограф – ми вже не будемо просто спостерігачами якихось подій, зображених на екрані. Українське кіно почало новий відлік, кінотеатри охоче пропонують фільми українського виробництва. Головне, щоб ця позитивна динаміка не зупинялася. Тільки у такий спосіб – за підтримки держави та громадськості, ми зможемо

побачити плоди українського кінематографу як мистецтва та захисної інформаційної завіси від пропаганди.

Список використаних джерел:

1. Гоголь. Вій. Художній фільм : детектив, жахи, драма. Середня/Ленфільм. Росія. 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=gbrpXaUEvso>
2. Гоголь М.В. Вій: повість URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=14> (дата звернення: 06.12.2022).
3. Гоголь М.В. Тарас Бульба: повість. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=15> (дата звернення: 16.12.2022).
4. Гоголь Н. В. Тарас Бульба: повість. Собрание сочинений в девяти томах. Т. 2. М.: «Русская книга», 1994.
5. Заборона до показу та поширення в Україні. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81_%D0%91%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%B1%D0%B0_\(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_2009\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81_%D0%91%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%B1%D0%B0_(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_2009)) (дата звернення: 26.01.2023).
6. Как Россия переписала Тараса Бульбу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D0%B0%D0%BA+%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5+%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BB%D0%B8+%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81+%D0%B1%D1%83%D0%B%D1%8C%D0%B1%D0%B0&oq=%D0%BA%D0%B0%D0%BA+%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5+%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BB%D0%B8+%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B0&aqs=chrome.1.69i57j33i160l3.27943j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:682b3568,vid:I0Jb_DB0vPw
7. Климчишин М. На фронті образів та ідей: молоде українське кіно і російська пропаганда. URL: <https://lysty.net.ua/norufilms/> (дата звернення: 26.02.2023).
8. Незламна/Битва за Севастополь. Художній фільм : військова драма, біографічний. UFD (Україна), 20th Century Fox (Росія): Україна. Росія. 2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://moviestape.net/katalog_filmiv/bojovyky/7201-nezlamna.html

9. Тарас Бульба. Художній фільм : історичний, драма. Арк-фільм. Росія. 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=bpjD7xBISEI>
10. У Києві в 16 школах реально отримати освіту російською мовою. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/u-kiyevi-v-16-shkolah-realno-otrimati-osvitu-rosiyskoju-movoyu-267084_.html (дата звернення: 26.02.2023).
11. Фур Ю. Спорт поза політикою. Культура поза політикою. Мистецтво поза політикою. Сихівська територіальна громада: веб-сайт. URL: <https://sykhiv.media/articles/sport-poza-politykoju-kultura-poza-politykoju-mystecztvo-poza-politykoju/> (дата звернення: 21.03.2023).
12. Харицька С.В., Колісниченко А.В. Дослідження функціонування професіоналізмів і лінгвістичних технік інкорпорації фахової мови в текстову структуру словника. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 30. С. 144-151.
13. Чиченіна Л. Культура поза політикою. Докази, які вам не сподобаються. URL: <https://detector.media/infospace/article/193380/2021-11-01-kultura-poza-politykoju-dokazy-yaki-vam-ne-spodobayutsya/> (дата звернення: 28.03.2023).

Наталія Чендей

к. філол. н., доцент, доцент кафедри англійської філології
ДВНЗ «Ужгородського національного університету»
м. Ужгород, Україна

ПЕРЕКЛАД МЕТАФОРИ В КОНТЕКСТІ ПОШУКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

На сучасному етапі розвитку перекладознавчої науки переклад розглядається у широкому контексті як явище „культурного трансфера”, тобто головне для розуміння перекладу зосереджено в його функціонуванні у новому культурному середовищі. У зв’язку з цим переклад інтерпретують не як чужий текст в інонаціональному оточенні, а як автономний повноправний твір національної літератури [1]. Відповідно в нашому дослідженні поетичний переклад розглядається як самостійний, а не тотожний оригіналу текст. При цьому ключову роль в інтерпретації метафоричних структур відіграє культурний аспект. Навколишній світ, духовне життя і поведінка людей відображаються у свідомості людини у відповідних когнітивних структурах, які, у свою чергу, реалізуються і реструктуруються у мовних категоріях і формах. Метафора як явище

когнітивне за своєю природою представляє в цьому аспекті особливий інтерес.

Концептуальна еквівалентність метафори художнього тексту не може бути віднесена до вже існуючих рівнів багаторівневих теорій еквівалентності, хоча ця категорія більшою мірою стосується сфери семантики, та певною мірою – психолінгвістичних компонентів прагматичного рівня еквівалентності. Взагалі більшість розроблених дотепер теорій еквівалентності (за винятком окремих спроб практичного аналізу способів перекладу метафори [4] не надають належної уваги образному компоненту мови, тоді як виділення концептуальної еквівалентності художнього перекладу як окремої категорії дозволить враховувати психологічні та когнітивні аспекти мови, що лежать в основі не лише художньої образності, але й мислення взагалі (зокрема, асоціативність, об'єктивована в концептуальних кодах, що поєднують окремі концепти у цілісну концептосферу; або ж відповідність референтів мов оригіналу та перекладу на рівні сенсорно-перцептивних кодів у плані порівняння їх прогнозованого психологічного впливу на реципієнта).

О. А. Ясинецька у своєму дослідженні перекладу метафори як мовної репрезентації концептуальних картин світу вважає, що прибічники когнітивної теорії функціонування метафорики вдаються до суто концептуального міжмовного порівняння метафор, що, на її думку є недоліком, та підкреслює доцільність врахування при перекладі обох – концептуального й мовного – рівнів метафори. Вчена зауважує, що необхідною умовою перекладу метафор є відтворення смислу, а не значення [3, с. 98].

Фактор культури, який відіграє особливу роль при перекладі метафори з однієї мови на іншу, розглядається багатьма дослідниками через те, що різні мовні спільноти по-різному сприймають і категоризують світ. Внаслідок включення фактора культури в смисл метафори, виникають особливі проблеми перекладу. Уважається, що «не існує спрощеного загального правила для перекладу метафори, але ступінь «перекладності» будь-якої метафори мови-джерела залежить від: 1) певного культурного досвіду і семантичних асоціацій, привнесених в метафору; 2) можливості бути чи не бути відтвореною невідповідно в мові-реципієнті, будучи залежною від ступеня «збігу» в кожному конкретному випадку» [4].

Переклад концептуальних метафор за В. Г. Ніконовою відбувається за допомогою лінгвокогнітивних механізмів розширення (extension), звуження (restriction), покращання (amelioration), погіршення (degradation), перегляд (questioning) та поєднання (combination) концептуального змісту концепту-кореляту концептуальної метафори [2, с. 432].

З позицій когнітивного підходу до дослідження метафори в

перекладі, культурний компонент, що лежить в основі концептуальної метафори, дозволяє побачити відмінності в тому, як в різних культурах структурується досвід людини. Гіпотеза когнітивістів з перекладу метафори ґрунтується на двох сценаріях:

1) якщо проєктування з однієї царини на іншу в метафорах подібне у двох мовах, то між мовами не виявляється «концептуального зсуву» (conceptual shift);

2) якщо проєктування з однієї царини на іншу в метафорах відрізняється в двох мовах, то між мовами спостерігається «концептуальний зсув» (conceptual shift).

Подібне розуміння процесу проєктування в перекладі сягає корінням з «Гіпотези когнітивного перекладу» Н. Менделбліг [5], яка відповідно визначає два сценарії метафоричного проєктування:

1) метафори з подібними умовами проєктування (metaphors of similar mapping condition);

2) метафори з відмінними умовами проєктування (metaphors of different mapping condition).

За спостереженнями дослідниці, під час перекладу метафоричних номінацій, що належать до відмінних концептуальних царин у двох мовах, перекладачеві потрібен довший час, щоб передати адекватно значення метафори в цільовій мові. Основні труднощі при цьому викликає пошук еквівалентного, проте відмінного концептуального проєктування, або ж відмінного когнітивного домену.

Таким чином, метафори з подібними умовами концептуального проєктування Н. Менделбліг називає «культурними універсаліями», оскільки вони ґрунтуються на спільних метафоричних висловлюваннях.

1. *SL/ A black hen lays a white egg.*

TL/ Чорна курка несе білі яйця.

2. *SL/ Actions speak louder than words.*

TL/ Не по словах судять, а по ділах.

3. *SL/ All is not gold that glitters.*

TL/ Не все золото, що блищить.

4. *SL/ Bad news travels quickly.*

TL/ Погані новини передаються швидко.

5. *SL/ Custom is a second nature.*

TL/ Звичка – друга натура.

6. *SL/ Extremes meet.*

TL/ Протилежності сходяться.

7. *SL/ Time is money.*

TL/ Час – гроші.

8. *SL/ To be up to the ears in love.*

TL/ Бути по вуха закоханим.

Другу групу складають метафори, які ґрунтуються на спільних умовах метафоричного проєктування, але у двох мовах представлені різними лексичними одиницями.

1. *SL / All are not saints that go to church.*
TL / Бога благає, чортів служить.
2. *SL / God's mill grinds slow but sure.*
TL / Від розплати не втечеш.
3. *SL / The gods send nuts to those who have no teeth.*
TL / Бог горіхів послав, як чорт зуби забрав.
4. *Where God builds a church, the Devil will build a chapel*
TL / Пустив чорта в хату, то він і на ніч залізе.
5. *SL / Man proposes, God disposes.*
TL / Бачить Бог з неба, що кому треба.

До третьої групи Н. Менделбіт відносить метафори, які характеризуються відмінними умовами концептуального проєктування та актуалізуються у двох мовах за допомогою різних лексичних одиниць.

1. *SL / Punctuality is the politeness of kings.*
TL / Краще на годину раніше, ніж на хвилину пізніше.
2. *SL / You cannot wash a charcoal white.*
TL / З чорної кішки білої не зробиш.
3. *SL / Every Jack must have his Jill.*
TL / Нема кращого друга, як вірна супруга.
4. *SL / Whisky make rabbit hug lion.*
TL / Як п'ян – капітан, а проспиться – то й свині боїться.
5. *SL / Life is not all cakes and ale.*
TL / На віку, як на довгій ниві, всього трапляється: і кукіль, і пшениця. (кукіль – бур'ян з родини гвоздикових, що росте серед хлібних злаків).

Перекладаючи такі метафори, автор може вдаватися до їх заміщення, вживаючи порівняння, перефраз, пояснення чи зноску. Основні труднощі складає відсутність метафоризованого образу в цільовій мові й яскрава його приналежність до культури мови оригіналу.

Таким чином, здійснюючи переклад метафори в рамках запропонованих сценаріїв, можна встановити, наскільки метафори подібні в аналізованих мовах і наскільки відрізняються і відчують «культурну дистанцію».

Список використаних джерел:

1. Коломієць Л. В. Концептуально-методичні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з

англійської, ірландської та американської поезії): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 522с.

2. Ніконова В. Г. Поетичне переосмислення базових концептуальних метафор у художньому творі (на матеріалі трагедій В. Шекспіра). *Сучасні дослідження з іноземної філології*: зб. наук. праць. Ужгород: ПП Обручар В.В., 2007. Вип. 5. С. 430 – 437.

3. Ясинецька О. А. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу. *Філологічні трактати*. 2010. Т.2, №1. С. 96 – 100.

4. Katan D. *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: ST Jerome Publishing, 1999. 302 p.

5. Mandelblit N. *The Cognitive View of Metaphor and its Implications for Translation Theory*. Translation and Meaning. Maastricht: Universitaire Press, 1995. 347 p.

Анотація

Актуальність дослідження визначається важливістю проблеми перекладу метафори для перекладознавства, зокрема в контексті вивчення когнітивної й культурної природи метафори, а також комплексним підходом до визначення ступеня адекватності перекладу метафоричних образів оригіналу.

Незбіг метафоричних значень у різних мовах (англійській та українській) обумовлюється специфікою національних уявлень, що є сукупністю національно детермінованих знань, якими володіють носії кожної з мов. Теоретичною основою роботи слугує гіпотеза когнітивного перекладу метафор, згідно з якою існують два способи перекладу метафор: метафори, що мають спільний концептуальний рівень, але реалізуються вербально по-різному в двох мовах; та метафори, що ґрунтуються на відмінних вербальних та концептуальних рівнях.

Ключові слова: метафора, умови проектування, переклад, культура.

Summary

Contemporary studies on metaphor intend to show how metaphors reflect cognitive and cultural human experiences encoded by language as a means of recording human experience and how culture models and constrains this cognition. In particular, this thesis is an argument in favor of a cognitive approach in the translation of metaphors, especially between culturally distinct languages, such as English and Ukrainian. Therefore, translation of metaphor, which is based on cultural factors, cannot be examined as linguistic phenomenon, but should consider deep intercultural links. The theoretical basis of the research is the cognitive translation hypothesis that puts forward two ways of metaphor

translations: metaphors having similar mapping conditions but realized differently; metaphors of different mapping conditions.

Keywords: metaphor, mapping conditions, translation, culture.

Борис Шалагінов

д. філол. н., професор, професор кафедри літературознавства
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна

САМОІДЕНТИЧНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНА ТЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ДЛЯ ІСТОРИКА ЛІТЕРАТУРИ

В останні 30 років в гуманітарних науках поширилися дослідження *ідентичності*. Разом з тим далися взнаки суттєві розходження у тлумаченні самого терміна. Це пояснюється тим, що слово «ідентичність» залишається живим словом у західноєвропейських мовах. Зокрема слова *identité* (фр.), *identidad* (исп.), *identità* (ит.), *Identität* (нім.), *identity* (англ.) мають такі значення, як «особа» чи «особистість»; «однаковість, подібність»; «несхожість з чимось іншим, своєрідність». Поступово у зв'язку з постмодерною глобалізацією це слово стали вживати як антонім щодо слів глобалізм, конвергенція, вирівнювання, зведення культур, політичних устроїв та соціальних практик до одного стандарту. Ідентичність у новому розумінні — це те, що не підкрється одному стандарту. В західних медіа-ресурсах з'явилася навіть «Колонка національної ідентичності», де розповідається про риси національно-культурної неповторності даної країни.

У той же час у слов'янських мовах це слово фігурує як цілком чужоземне, що краще відповідає вимогам термінологічної мови. У перекладах західних філософів до того, як поширилося слово «ідентичність», використовували термін «тотожність» або «тождество, тожество» (рос.). Наприклад, „*Identitätsphilosophie*“ Шеллінга – «філософія тотожності». У нашій науці це поняття набуло вагомшого філософського і соціологічного значення.

В цьому плані ми й спроектуємо термін «ідентичність» на нашу проблематику.

Почнемо з того, що в центрі літератури як мистецтва завжди знаходиться людина. Такі твори, як «Одіссея» Гомера, «Божественна комедія» Данте, «Пригоди Робінзона Кразо» Дефо, «Черниця» Дідро, «Фауст» Гете, «Пармський монастир» Стендаля, «Кассандра» Лесі

Українки, «Сонячна машина» Винниченка та інші висувають як надзавдання виявити справжню природу людини, закономірності її суспільного буття. Авторі спеціально будують свої сюжети так, щоб піддати героїв складним фізичним, інтелектуальним, морально-релігійним випробовуванням з метою виявити сутність людської природи. Такі, зокрема, межі особистості (там, де вона розриває зв'язки зі світом сліпої природи та тваринністю), її здатність протистояти зовнішнім ворожим обставинам та згубним внутрішнім імпульсам (про які писав Фройд) і успішно будувати культуру.

Тож дослідження ідентичності залишається для літературознавця головним професійним завданням. На сьогоднішній день уже відкинута донаукова точка зору, ніби ідентичність (тотожність, неповторність) людини незмінна упродовж всієї історії і зводиться до певних незмінних рис. Варто нагадати, що лише у XVIII столітті було доведено, що хоча *природа* створена вищими силами, суть яких ми, очевидно, ніколи не зможемо осягнути в повному обсязі, то суспільство — це продукт творчої думки самої людини. Людський розум значно поступається Вищому розуму, до того ж, він знаходиться у стані постійної еволюції, видозмінення. Тож ми, вважаючи, що ідентичність — це поняття, яке постійно еволюціонує відповідно до викликів історичного часу, дотримуємося *історичного* підходу.

Наведемо приклад Генріха Гейне. В історію він увійшов як національний німецький поет, що оспівував Німеччину та її народ; проте за походженням був єврей; до того ж прославився своїми філіппіками як проти німецького націоналізму, так і проти єврейського; при всьому при тому, значну частину свого життя прожив у Франції, там помер і був похований. Історичний підхід свідчить, що Франція на той час була однією з двох *національних* держав у Європі (другою була Британія). Італія та Німеччина були ще на шляху до культурно-політичної самобутності, а іспанська імперія Габсбургів на очах втрачала свою ідентичність. Тож національна-культурна ідентичність Франції й Англії виражалася в тому, що з усіх кінців Європи саме туди прагнули потрапити люди в надії реалізувати себе і проявити свої обдарування. Ми знаємо, як багато дала Англія Вольтеру, який разом з Монтеск'є створив культ Британії як передової нації; тим же самим можна пояснити й вибір Гейне свого місця проживання у Франції.

Ми навели приклад, коли національні держави тільки утворювалися. Проте паралельно цьому процесу представники європейського романтизму розпочали інший. Вони констатували остаточний відхід людини від природи, а отже й втрату так званої природної сутності людини, і забили на сполох. Їм здавалося, що дух

буржуазного підприємництва спрямований проти людської духовності і знищує її. На противагу вони висунули концепцію повноти існування людини, якій протистоїть частковість, фрагментарність, неповнота буржуазного існування. Ще через століття цю концепцію палко підтримали Фрідріх Ніцше, а потім Бернард Шоу, Джон Голсуорсі, Томас Манн, Берт Брехт та інші. Концепцію справжнього і несправжнього існування досі розділяють прибічники німецької класичної філософії.

Але натомість саме таку дихотомію заперечує постмодернізм. На його думку, людина не мусить соромитися відхилення від так званого стандарту існування, від стандарту нормальності, від стандарту повноти буття... і спокійно жити зі своїми відхиленнями. З'явилися специфічні види ідентичності, які не знали попередні епохи: сексуальна, гендерна, вікова... які міцно увійшли в літературу та мистецтво.

До цього постмодерністського ряду, здавалося б, належить політична і культурно-національна ідентичності. Веймарські класики Гете і Шиллер з позиції просвітництва не сприймали їх. Коли Гете якось запитали, як він ставиться до одного французького художника, відповідь була така: «Французи можуть пишатися своїм співвітчизником; мені ж він більше подобається не як француз, а просто як людина». Шиллер, пояснюючи задум свого «Дон Карлоса» писав, що маркіз Поза такою мірою присвятив себе політичним планам, що втратив розуміння всіх інших людських інтересів та почуттів. Політичний фанатик небезпечний, бо по-своєму фрагментизований, однобічний, – пояснював автор.

Як нам з вами ставитися до цих фактів? На нашу думку, сучасна постмодерна Європа вже встигла задовольнити всі необхідні життєві потреби власного населення і вийшла на рівень так званих надлишкових потреб. Ми ж у своїй державі тільки прагнемо вийти на рівень їх елементарного задоволення. Тож розвиток національно-культурної ідентичності, етапи якого Європа вже проминула, в нашій країні має сприяти розбудові першого поверху потреб, а ідентичність має згуртувати населення, що хоче побудувати справжню національну державу, тобто таку державу, в яку з усіх кінців Європи захотіли б переїхати люди в надії реалізувати себе і проявити свої найкращі обдарування. Так сталося у XVIII-XIX ст. у США.

Всього з точки зору німецької класичної філософії можна виділити чотири історичні етапи розвитку ідентичності:

1) Античність — образи людини у Гомера, особливо Одіссея. Він означає втілення гармонії Космосу в людській подобі: це розумна, гарна, вольова і комунікативна *ентелехія*, якою тою чи іншою мірою наділена кожна людина. Повна досконалість втілена в образах олімпійських богів.

Отже серед людей ніяка повна ідентичність неможлива і існує лише як міфологічний чи поетичний образ, як зразок для високого наслідування.

2) Середньовіччя — образ людини у Данте. Означає спробу втілити в людині чесноти, що проповідуються в євангеліях. На вершині стоїть християнський Бог, який являє повна ідентичність з самим собою та світопорядком. Сам поет, за його словами, знайшов свою ідентичність, коли пройшов усі кола потойбіччя і опинився перед Божим престолом. Він був допущений до споглядання Вищої істоти через свою *гуманізм* – нову рису фундаментальної католицької ідентичності.

3) Модерн — образ людини у Канта, у веймарських класиків Гете та Шиллера і ранніх романтиків. Важливим переходом від середньовічної до модерної ідентичності стала поема Джона Мільтона «Втрачений рай», в якій художньо зафіксована втрата людиною *середньовічної* ідентичності. Кант і його наступники зробили висновок, що по-справжньому людина починається не тоді, коли її створює Бог, а коли її виганяють із Раю; в результаті чого людина починає власними руками будувати цивілізацію, а отже й *власну* ідентичність. В основу нового розуміння ідентичності береться до уваги не так божественний, як людський розум. Згадаймо Робінзона Крузо: людина спочатку складає в голові план того, що творить, а потім втілює його реально. По-новому розуміють природу: вона уже не хаос, а безконечна потенція, яка містить в собі одночасно красу і потворне, творчу і знищувальну енергію, пасивну байдужість і активний розум. Ця дуальна «ідентичність» природи була розкрита європейськими романтиками.

Розглянуті етапи свідчать, що поняття ідентичності спочатку орієнтувалися на зовнішню універсалью — природу, Бога, безконечне становлення.

4) Постмодерн. Тут термін ідентичність характеризує людину не як повноту, а як окремішність, частковість. З'являються нові й нові види ідентичностей. Відбувається такий собі «парад» ідентичностей, що переходить у «змагання» ідентичностей. Серед останніх свідків Модерну — Фрідріх Ніцше, що протиставляв деградованій людині буржуазного суспільства образ над-людини (*Übermensch*), а по суті — *нормальної* людини! Генріх Манн, що карикатурно розкрив «пруську ідентичність» у творах «Вчитель Гнус» та «Вірнопідданий». Томас Ман, що показав, як надмірне розростання (розбухання) якоїсь частини людського ества руйнує його цільність (авантюрист Фелікс Круль з його надмірно розвинутою «сексуальною ідентичністю»); композитор Адріан Леверкюн, що сховався від реальності в темних лабіринтах середньовічної естетики...). Одночасно Т. Манн спробував знайти втрачену цільність, а значить і *ідентичність цільності*, в минулому

(«Обранець», «Йосип та його брати», «Лотта у Веймарі»). Клім Самгін в повісті Максима Горького досить невдало збирає до купи власну ідентичність, хоча цей процес так і залишився для нього незавершеним. «Пігмаліон» Б. Шоу закінчується не відродженням Елізи Дуліттл до нового життя; зовсім ні! Ця жінка зрозуміла, що в результаті експерименту професора Гітінса одна частковість її колишнього існування була замінена на іншу частковість – буржуазну, одна фрагментизована ідентичність на іншу таку саму.

Якщо Модерн намагався представити ідентичність як цільність, — нехай пізніше, у перебігу цивілізації, втрачену разом зі втратою Бога, Космоса, природи, — то постмодерн представляє ідентичність як *різноманітність*, проте конфліктну та суперечливу і без опори чи орієнтирів на певні універсалиї. Відкривається шлях у фатальний *лабіринт* нескінченних можливостей, нескінченних ідентичностей.

Ключові слова: ідентичність, Бог, людина, природа, цивілізація, суспільство, античність, середні віки, модерн, постмодерн, нація, буржуазність, фрагментарність, частковість.

Ольга Шум

к. філол. н., доцент кафедри іноземних мов
факультетів психології та соціології ННІФ
Київського національного університету і
мені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МОВНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

В історії кожної країни є свої складні моменти, національні складові та ментальні риси. Однак кожна нація схильна ідентифікувати себе, а кожна людина співвідносити себе із певною національною спільнотою завдяки набору відмінних характеристик (зовнішність, релігійні та культурні вірування, мова тощо). Чимало дослідників-мовознавців присвячували свої праці аналізу різних аспектів, які впливають на формування мовно-культурної ідентичності, зокрема психологічні аспекти можна знайти у розвідках Л. Айдарової, Л. Виготського, І. Синиці та ін.

На думку В. Кулика, *ідентичність* можна розглядати як процес самосприйняття, яке можливо підтримувати у взаємодії з іншими, тобто це категоризація особи, яка узгоджується із тим, як її категоризують інші. *Категоризацію* ж дослідник розглядає як явище, яке в певному акті

взаємодії є наслідком, з одного боку, тих рис, які особа виявляє саме в цьому акті, а з другого, усталених раніше категорій, що вважаються чинними для всіх взаємодій [4, с. 158].

Як зазначає Л. Азарова, *рідна мова* для кожної людини є одним із найважливіших чинників формування патріотичних почуттів, гордості за свій народ, вона є виявом національної культури. Плекання рідної мови, любов і пошана до неї має бути в центрі уваги кожної нації. *Українська мова* – це не мова простолюду, а мова цілої нації, чие місце на право самостійного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й не може бути зайняте ніким іншим [1].

Кожна окрема мова сама по собі, відокремлена від політики та релігії, не несе жодної загрози людству, але мова як зброя може бути доволі ефективною на інформаційному полі бою. Сьогодні, на нашу думку, у мовному національному питанні є два аспекти, які протистоять один одному – це мораль і так звана свобода вибору. Кожна свідома людина знає про всі історичні виклики, через які українцям віками доводилося відстоювати, берегти і плекати свою мову. Із результатів можна дійти висновку, що нам притаманний високий рівень національної свідомості.

Попри це у такій непростий для України час через мовний аспект нас почасти не можуть зрозуміти ані іноземці, ані співгромадяни. Із численних спостережень і консультацій з колегами-психологами ми можемо розподілити українців на такі групи: 1) громадяни, які до початку повномасштабного вторгнення говорили українською мовою; 2) громадяни, які до початку повномасштабного вторгнення були двомовними або російськомовними, але перейшли на українську та 3) громадяни, які не перейшли і не планують переходити на українську мову. Останню групу умовно можна поділити на дві підгрупи: а) люди, яким із певних причин не вдається опанувати українську мову, оскільки вони зростали, навчалися і послуговуються лише російською мовою, але вони не виключають перехід на національну мову в майбутньому та б) люди, які категорично заперечують будь-які зміни. І от, власне, стосовно останніх двох груп громадян сьогодні виникає найбільше суперечок в українському суспільстві та поза ним. Моральний вибір є очевидним, але на нашу думку, і свобода вибору не повинна виключати моральність:

Приклад 1.

Джерело:
<https://downsideup.mave.digital/>

Джерело:
<https://uc.od.ua/columns/1533/1198652>

Джерело:
<https://www.stopfake.org/uk/fejk-pervogo-kanala-v-ukrayini-planuyut-zaprovaditi-kriminalnu-vidpovidalnist-zarozmovi-inshimovami/>

Певна частина іноземців, зокрема із країн, які прихистили біженців із України, часто ставиться із нерозумінням до питання, чому наші співгромадяни послуговуються мовою агресора. І тут знов є кілька протилежних за змістом поглядів на ситуацію: один поверхнево очевидний – нелогічно говорити чужою мовою, тим паче свого прямого кривдника (часто не береться до уваги історичний аспект радянзації і зросійщення, який сягає корінням у давнину), а другий – маніпулятивний, коли представники різних, зокрема проросійських, груп і організацій підмінюють поняття і жанлюють нарративом про «порятунок російської мови і російського народу».

На нашу думку, кожен українець, який поважає себе, свою батьківщину, повинен сьогодні пересилити себе і, навіть, у знак подяки за прихисток і розуміння не провокувати світову громадськість на засудження.

Є й інша сторона медалі – часто ті ж європейці (наприклад, словаки, поляки, чехи, французи тощо) у спілкуванні з українцями часто обирають саме російську мову. Ми виділяємо тут дві причини: 1) іноземці знають на певному рівні російську і з метою пошуку спільної мови звертаються нею до українців; 2) іноземці частково досі ототожнюють нас з срср та за замовчуванням вважають, що ми повинні володіти російською.

На жаль, боротьба за ідентичність, самоідентичність і повагу завжди є складною і тернистою, і за нас її ніхто не здійснить. Нам не вистачало досі внутрішньої лагідної соціальної пропаганди. Зараз час радикальних змін з метою самостановлення як окремої самостійної європейської нації. Зміни, навіть почасти у простих питаннях часто лякають українців, але саме зараз вони як ніколи на часі. Попри численні наші національні переваги та чесноти і через постійне зовнішнє втручання ворога в Україні статус державної мови не лише визначено Конституцією (ст. 10 КУ), але і додатково від 2019 року захищається Законом України про забезпечення функціонування української мови як державної на чолі із *Уповноваженим* із захисту державної мови. І як би це болісно не звучало, мова потребує захисту навіть на найвищому рівні [2; 3].

Отже, ідентичність кожної нації є доволі комплексним, але водночас неймовірно цікавим питанням. Люди ідентифікують свою приналежність до певної національної групи завдяки набору типових характеристик і відмінностей від інших націй. Важливими елементами національної ідентичності, на нашу думку, є мова, культура та релігія. Через певні ідеологічні та історично-політичні обставини самоідентичність націй може штучно змінюватися. Мова є ключовою ланкою у співвіднесенні себе із етносом. Однак, на вибір людиною тієї чи іншої мови для спілкування впливає ряд як зовнішніх (політичний режим, настрої суспільства, пропаганда тощо), так і внутрішніх (рівень освіченості, моральні цінності, релігійні вірування тощо) чинників. Українська мова для українців повинна стати на перше місце по замовчуванню. Наш імідж у світі у першу чергу залежить і від нас самих. Терпимості не місце, коли тебе ототожнюють із ворогом. Але і немає місця мові ворога попри труднощі опанування державної мови чи упередження.

Список використаних джерел:

1. Азарова Л. Мова як головна ознака ідентичності української нації. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/195353155.pdf>
2. Законом України про забезпечення функціонування української мови як державної. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Кулик В. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 4-5 (72–73). С. 156-171. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kulyk_rol.pdf
5. Пам'ятка щодо забезпечення функціонування української мови як державної в органах прокуратури. Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 36 с.

**ТЕМАТИКА ТІЛЕСНОГО В ПОДОЛАННІ КУЛЬТУРНИХ
БАР'ЄРІВ/ ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
ТЕМАТИКИ ТІЛЕСНОГО**

**EMBODIMENT ISSUES IN CROSSING CULTURAL BARRIERS /
LINGUISTIC INTERPRETATION OF EMBODIMENT ISSUES**

Галина Бокшань

к. філол. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу й іноземних мов
Херсонського державного аграрно-економічного університету
м. Кропивницький, Україна

**ТІЛЕСНА ОБРАЗНІСТЬ І МОТИВ ЛЮБОВІ
У ЗБІРЦІ ЯНА ТВАРДОВСЬКОГО
«TYLKO MIŁOŚĆ SIĘ LICZY»**

Мотив любові є провідним у збірці віршів польського поета і католицького священника Яна Твардовського «*Tylko miłość się liczy*», що акцентовано вже в назві книги. Композиція книги чітко відображає групування поезій за видами любові: до першого її розділу «*Jest miłość*» відібрано твори, що вербалізують загальне уявлення поета про це важливе для християнської аксіології почуття; другий розділ «*Miłości ludzkiej stacyjka uboga*» містить лірику, в якій автор рефлексує про любов земну, яку переживає одна людина до іншої; у третьому й четвертому розділах «*Zdążyć do Boga*» і «*Bóg prosi o miłość*» йдеться про любов духовну, спрямовану на Господа, і власне Божу милість до людей. Я. Твардовський прокоментував свій посилений інтерес до теми любові в літературній творчості, відповідаючи на питання тих, кому таке зацікавлення видавалося незвичним з огляду на його приналежність до священницького сану: «*Miłość to mój temat. Nieraz ludzie dziwią się, że ja, ksiądz, pisze tyle o miłości. Stale o niej słucham, wiem, jak jest ważna dla każdego. Cała moja wiara opiera się na Miłości, która dostrzega, że w każdym człowieku tkwi tęsknota za miłością. <...> Dla mnie miłość jest dowodem na istnienie Boga*» [1].

У літературній творчості Я. Твардовського відсутня закорінена у світовій міфології виразна опозиція тілесного і духовного. Для його поезії радше характерна контамінація духовного і тілесного, коли межі між одним та іншим знівельовані, зредуковані. Мотив любові у творах Я. Твардовського здебільшого оприявнюється через тілесні образи, що викликають глибокі духовні переживання. Цей перехід переконливо

вербалізовано у вірші, що входить до першого розділу збірки: «jest miłość co była ciałem a stała się duchiem» [1, с. 18]. Візуалізація найвищого почуття в поезіях автора спирається на образи буденних речей, які набувають своєрідної сакралізації, тому межа між сакральним і профаним також є умовною. Земний світ Я. Твардовського – це простір ієрофаній, у якому проявляється Господь і його любов до людей. З іншого боку, найвище почуття часом десакарлізується шляхом використання буденних образів для його художньої візуалізації.

У поезії Я. Твардовського репрезентантами мотиву любові здебільшого постають тілесні образи. Зокрема, у вірші «Miłość» автор вдається до порівняння з почуття з учнем: «niedoskonała jak uczeń co czyta po łebkach» [1, с. 18]. У поезії «Lipiec sierpień» любов також отілеснена: «Przyszędł do miłości objął ją za szyję» [1, с. 35].

Закорінена у християнській традиції, творчість Я. Твардовського інкорпорує звичні протиставлення, але у самотній авторській інтерпретації. Його поезія позбавлена упослідження тіла як гріховного. Так, архаїчна опозиція духовного і тілесного набуває свіжого аранжування у вірші «Kólczyki»: «większy wstyd nagiej duszy niz nagiego ciała» [1, с. 37]. Образи Я. Твардовського подекуди наділені оксиморонними сенсами. Зокрема, у вірші «Bez ciała» любов, з одного боку, постає персоналізованою, такою, що може ходити і соромитися, а з іншого, позбавленою тіла: «płakała miłość bez ciała» [1, с. 38].

Я. Твардовський вдається до реінтерпретації біблійних образів, акцентуючи аспекти тілесного в любові. У вірші «Wygłani» автор розмірковує про почуття, яке виникло між Адамом і Євою, звертаючи увагу на деталі, яких нема в книзі Буття: «Biblia milczy czy się Adam z Ewą całowali» [1, с. 54]. Я. Твардовського цікавить природа людської любові навіть тоді, коли йдеться про образи сакральних текстів. Його тлумаченню історії стосунків Адами і Єви не притаманна повчальна риторика, яка здебільшого використовується в розповідях про гріхопадіння перших людей, а радше розуміння людської природи їхнього почуття, його дуального характеру: «nie wiedzieli nawet jak w oczy popatrzeć czy odrazu całować czy ukryć wzruszenie» [1, с. 54].

У вірші «Spotkanie» поет застосовує тілесні образи для передачі глибини почуття і близькості між людьми, але вони не редукують сакральний характер людської любові, а, навпаки, акцентують його: «taki swój na codzien jakbyś mył włosy z nim w jednym rumianku» [1, с. 56]. У поезії «Rozstania» автор надає духовним образам особливої зворушливості через самотню тілесну образність: «Tak długo byli razem tak wiele łączyło ciała nawet na odległość całowali w liście» [1, с. 77]. Для Я. Твардовського духовна любов завше корелює з тілесною, тому для її візуалізації поет

незмінно використовує тілесні образи: «wszystko jak nagie ciele tak zawsze kiedy się z miłości wymknie tajemnica» [1, с. 70]. Межа між тілесним і духовним для Я. Твардовського умовна: люди, яких кохають, можуть ставати невидимими – «zostać niewidocznym nie szkodzi nikomu» [1, с. 92], і, навпаки, те, що бачимо, може бути лише уявним, позірним.

Візуалізація любові у творчості Я. Твардовського переважно відбувається через її метафоризоване «отілеснення»: вона поводитьсья подібно до людини, бо може «sałowac podłotki drzewa» [1, с. 72], відходити й повертатися, тримати за руку і плакати, стукати у двері. Традиційна опозиція духовного й тілесного постає радше синтезом двох начал, існування одного передбачає наявність іншого: «samotność duszy i nieszmiałość ciała» [1, с. 73]. Для Я. Твардовського навіть ті, що відійшли, зберігають тілесність для тих, хто їх любить, як, наприклад, у вірші «O stale obecnych»: «przechodzą obok z niepostrzeżonym ciałem ocalili znacznie więcej niż duszę» [Т1, с. 91].

Поет матеріалізує любов через речі, в яких вона відображена, які зберігають пам'ять про кохання навіть після його зникнення, як, скажімо, у вірші «Wierna»: «zostanie w listach wspomnieniach pamiatkach» [1, с. 75]. Завдяки їм вона набуває тривалості, яка переважає існування самого почуття: «jest taka miłość która nie umiera choć zakochane uciekną od siebie» [1, с. 75]. У поезіях Я. Твардовського про любов нагадують такі предмети, пов'язані з коханою особою, як лампа, світлини, шафа з одягом, клямка на дверях, черевики, телефон тощо. Подібно почуття оприявнюється у звичних буденних діях, таких як пришивання гудзика, намащування хліба маслом, нарізання хліба.

Поет використовує незвичні тілесні/матеріальні образи для візуалізації найвищого з почуттів. Таким, зокрема, є образ автомобіля: «miała być jak mercedes a była jak moskwicz» [1, с. 87]. Доволі оригінальним видається повторюваний образ пса, з яким Я. Твардовський порівнює любов: «Czy miłość co odeszła raz jeszcze powróci czy przejdzie przez pokój jak pies oswojony» [1, с. 81]. Чекання собакою свого господаря постає метафорою відданості Богові: «prosałuj go w łapę bo uczu jak na Boga czekać» [1, с. 126]. Почуття, що зникло, уподібнюється решткам речей, які збирає ангел: «zbiera jak ulomki chleba dla wróbbli żeby nic się nie zmarnowało» [1, с. 89].

Навіть у тих віршах, у яких Я. Твардовський розмірковує про любов до Бога, він апелює до тілесного, бо шляхом до найвищого з почуттів є любов до людини: «kochać człowieka żeby zdazyć do Boga» [1, с. 123]. Ословлюючи свої переживання, пов'язані з Господом, поет оприсутнює тілесне. Так, у вірші «Jak zawsze» Я. Твардовський пише: «Szukałem Twych ran na rękach Szukałem twych ran na nogach Twoje najświętsze ciało» [1,

с. 127]. Подібною є образність у поезії «Rana». Бог для поета є видимим, зримим, з людською подобою і вразливістю – таким, наприклад, як у вірші «Glodny»: «Mój Bóg jest glodny ma chude ciało i żebra» [1, с. 164]. Він здебільшого постає отілесненим, який має «oczy kochające niekochane» і «ęce kochające niekochane» [1, с. 166].

Таким чином, вірші збірки Я. Твардовського «Tylko miłość się liczy» засвідчують виразну схильність автора до використання тілесної образності для візуалізації мотиву любові, який є провідним у його поетичній творчості. Для його віршів радше характерна контамінація духовного і тілесного, коли межі між одним та іншим знівельовані, зредуковані. Візуалізація найвищого почуття в поезіях автора спирається на образи буденних речей, які набувають своєї сакралізації, тому межа між сакральним і профанним також є умовною. Земний світ Я. Твардовського – це простір ієрофаній, у якому проявляється Господь і його любов до людей. Закорінена у християнській традиції, творчість Я. Твардовського інкорпорує звичні протиставлення, але у самотній авторській інтерпретації. Його поезія позбавлена упослідження тіла як гріховного. Я. Твардовський вдається до реінтерпретації біблійних образів, акцентуючи аспекти тілесного в любові. Навіть у тих віршах, у яких Я. Твардовський розмірковує про любов до Бога, він апелює до тілесного, бо шляхом до найвищого з почуттів є любов до людини.

Список використаних джерел:

1. Twardowski J. Tylko miłość się liczy. Poznan: Wydawnictwo Świętego Wojciecha. 210 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ANDRIENKO-GENIN Tatiana

PhD, Doctor of Philological Science, Adjunct Lecturer, Communication, Florida International University, Miami, USA

БАЗОВА Віра Ігорівна

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і перекладу, Національний авіаційний університет

БЕРЕЗНИКОВА Наталія Іванівна

Старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу, Національний авіаційний університет, м. Київ

БЕЦЕНКО Тетяна

Доктор філологічних наук, професор

БІГУНОВА Наталя Олександрівна

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І.І Мечникова, м. Одеса, Україна

БІЛЕЦЬКА Ірина Олександрівна

Доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики іноземних мов, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

БЛОКОНЬ Галина Михайлівна

Старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет, м. Київ

БОВСУНІВСЬКА Тетяна Володимирівна

Доктор філологічних наук, професор, професор кафедри зарубіжної літератури КНУ імені Тараса Шевченка

БОЙКО Ольга Олексіївна

Докторка філософії (PhD) з філології

Літературний факультет, університет Ататюрка (Ерзурум, Туреччина)

БОНДАРЕНКО Олександра Костянтинівна

Кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

БОКШАНЬ Галина Іванівна

Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Херсонський державний аграрний університет, м. Херсон

БОРБУНЮК Валентина Олексіївна

Кандидат філологічних наук, доцент доцент кафедри педагогіки, української та іноземної філології, Харківська державна академія дизайну і мистецтв

БОРОДЦА Світлана Василівна

Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

БОРУК Дарина

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

VARDOSHVILI Eka

Doctor of Philology, Associated Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi (Georgia)

ВИСОЦЬКА Наталія Олександрівна

Доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ВЛАДИКА Світлана Анатоліївна

Кандидат юридичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ГАЙДАНКА Діана

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Ужгородського національного університету, м. Ужгород, Україна

ГАЛИЧ Олександр Андрійович

Доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики журналістської творчості, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м.Рівне

ГАРМАШ Тетяна Андріївна

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет

ГОЛИК Сніжана

Кандидат філологічних наук, в.о. декана факультету романо-германської філології Ужгородського національного університету, завідувач кафедри

ГОЛЬД Ольга

дослідник центру Mesopolhis соціології, політики та історії Середземного моря, Aix - Marseille university, France

ГЛАДКА Тетяна

Національний авіаційний університет, м. Київ

ГЛУШАНИЦЯ Наталія Вікторівна

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет

ГРИГОРЯН Анна Ігорівна

викладач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ДОБРОДУМ Ольга Вікторівна

Доктор філософських наук, професор кафедри журналістики та реклами
Державного торговельно-економічного університету

ДРАННІКОВ Антон Олегович

Аспірант, Навчально-науковий інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ЄВТУШЕНКО Світлана

Кандидат філологічних наук доцент кафедри української літератури,
компаративістики і гринченкознавства Факультету української філології,
культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка

ЄМЕЦЬ Олександр Васильович

Кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри германської
філології та перекладознавства, Хмельницький національний університет

ЗАГОРОДНОВА Вікторія Федорівна

Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови
та славістики Бердянського державного педагогічного університету

ЗЕЛЕНЕНЬКА Ірина

Кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української
літератури Вінницького державного педагогічного університету ім. М.
Коцюбинського

ЗУСНКО Неля Олександрівна

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і
перекладу, Національний університет біоресурсів та природокористування,
м. Київ

KALNYCHENKO Nataliia

Associate Professor of Slavic Languages Department
Matej Bel University in Banska Bystrica, the Slovak Republic

КАЛЬНИЧЕНКО Олександр Анатолійович

Доцент, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

КАЦЕВ Олександр Самуїлович

Доктор філологічних наук, професор, академік, професор кафедри
міжнародної журналістики, Киргизько-Російський Слав'янський університет
ім. Б.Н. Єльцина, м. Бішкек, Киргизстан

КАЦЕВА Лілія Михайлівна

Старший викладач, м. Бішкек, Киргизстан

КАШПРОВСЬКА Валентина Вікторівна

кафедра іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних
комунікацій, Національний авіаційний університет, м. Київ

КОЛІСНИЧЕНКО Анна Віталіївна

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і перекладу, Національний авіаційний університет, м. Київ

КОНДРАШОВА Тамара Володимирівна

Phd суспільних наук, незалежний науковець-консультант

КОНОПЛЯНИК Леся Миколаївна

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і перекладу, Національний авіаційний університет, м. Київ

КОСОВЕЦЬ Маргарита

Аспірант кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

КОСОВИЧ Ольга Василівна

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

СОТТЕНЕТ Cecile

Full Professor , Aix-Marseille Université, LERMA UR 853

КРИВОРУЧКО Світлана

Доктор філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов імені професора Михайла Гетманця, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди Міжнародний запрошений дослідник І в Інституті Державного університету Центрального Заходу – UNICENTRO м. Іраті, штат Парана, Бразилія

КУЗНЕЦОВ Святослав

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КУШНАРЬОВА Марія Борисівна

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

ЛЕБІДЬ-ГРЕБЕНЮК Євгенія Михайлівна

Кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

ЛОГВІНЕНКО Наталія Михайлівна

Кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри військово-гуманітарних дисциплін, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

ЛЯХ Тетяна Олегівна

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін, медичний факультет № 2, Ужгородський національний університет

МАМЧУР Євген Анатолійович

Доцент кафедри іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

МАРТИНЮК Едуард Іванович

Кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури гуманітарного факультету Національного університету «Одеська політехніка»

МАТВЄЄВА Ольга Олексіївна

Кандидатка філологічних наук, наукова співробітниця відділу класичної української літератури, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

МИРОНОВА Лариса Анатоліївна

Старший викладач, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

МОЗГАЛЬОВА Наталія Георгіївна

Доктор педагогічних наук, професор ВДПУ ім. М. Коцюбинського, м. Вінниця

МОКЛИЦЯ Марія Василівна

Доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури, Волинський національний університет імені Лесі Українки

НЕВЕЛЬСЬКА-ГОРДЄЄВА Олена Петрівна

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

НИКИТЧЕНКО Олена Едуардівна

Кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури гуманітарного факультету Національного університету «Одеська політехніка»

НОВОСАДОВ Ярослав Григорович

ВДПУ ім. М. Коцюбинського, м. Вінниця

ПАХАРЕНКО Василь Іванович

Доктор філології, доцент, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

ПЕТІЙ Наталія Вікторівна

Старший викладач, Ужгородський національний університет

ПОБЕРЕЖНА Вікторія Леонідівна

кафедра іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет, м. Київ

ПРИШУПА Юлія Юріївна

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет, м. Київ

РЕШЕТАР Олеся Василівна

Старший викладач, Ужгородський національний університет

РОГАЧ Леся Валеріанівна

Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, Ужгородський національний університет

СІДХУ Юлія Дмитрівна

Асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів, Львівський національний університет ім. Івана Франка

СЛИЖУК Олеся Алімівна

Кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, інститут педагогіки НАПН України

СМОЛЬНИЦЬКА Ольга Олександрівна

Кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник, Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського

СНЄГІРЬОВА Єлизавета Олександрівна

Кандидат філологічних наук, доцент, доктор філософії з філології (Ph.D.), доцент кафедри іноземних мов Центра наукових досліджень і викладання іноземних мов НАНУ

СТАВНИЧА Олена Миколаївна

Кандидат філологічних наук, науковий співробітник, інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

ТАРНАВСЬКА Тетяна Вердівна

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов математичних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТАТЬЯНЧЕНКО Олена Олександрівна

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТКАЧЕНКО Тетяна Іванівна

Доктор філологічних наук, доцент, професор Київського інституту бізнесу та технологій

ТРЕГУБОВ Дмитро Георгійович

Кандидат технічних наук, доцент, доцент, докторант, Національний університет цивільного захисту України

ТРЕГУБОВА Ірина Михайлівна

Керівник-методист, керівниця гуртка КЗ «Центр дитячої та юнацької творчості № 1 Харківської міської ради»

УЛЬЯНОВА Вікторія Олегівна

Кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЧЕНДЕЙ Наталія Василівна

Доцент, доцент кафедри англійської філології ДВНЗ «УжНУ»

ХАРИЦЬКА Світлана Василівна

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет

ЦЕРКОВНЯК-ГОРОДЕЦЬКА Олеся Георгіївна

Кандидат філологічних наук, викладач кафедри військово-гуманітарних дисциплін військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

ЦЮП'ЯК Ірина Костянтинівна

Кандидат філологічних наук, доцент, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро

ШАЛАГІНОВ Борис Борисович

Доктор філологічних наук, професор, професор кафедри літературознавства, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ШВЕЦЬ Богдан

викладач кафедри іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет, м. Київ

SHOSTAK Oksana

Aix Marseille Univ, LERMA, Aix-en-Provence, France

ШОСТАК Оксана Григорівна

Доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет, м. Київ

ШУМ Ольга Володимирівна

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультетів психології та соціології ННІФ Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЮРОВА Інна Юріївна

Кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мов, Національна музична академія ім. П.І. Чайковського

ЯКОВЕНКО Надія Леонідівна

кафедра іноземних мов і перекладу, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет, м. Київ

ЗМІСТ

КУЛЬТОРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

<i>VARDOSHVILI E.</i>	THE ISSUE OF GEORGIAN IDENTITY IN EUROPEAN LITERATURE	3
<i>БИГУНОВА Н.</i>	ІЛОКУТИВНІ ЦІЛІ АДРЕСАНТА МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ЛЕСТОЩІВ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРСОНАЖНОМУ МОВЛЕННІ	5
<i>БАЗОВА В.</i>	РЕЗЕРВАЦІЙНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СПОКАНІВ	9
<i>БЕЦЕНКО Т.</i>	ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК ПОШУК НАЦІОНАЛЬНО ІДЕНТИЧНИХ МАРКЕРІВ	14
<i>БЛОКОНЬ Г.</i>	КОРДОНИ ЯК МАРКЕР ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНАХ Л.ЕРДРИЧ	22
<i>БОВСУНІВСЬКА Т.</i>	ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРТЕКСТУ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ДЕТЕКТИВА «КОРОЛІВСТВО» Ю НЕСБЬО	24
<i>БОЙКО О.</i>	ЛІНГВАЛЬНІ ТА ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ СКЛАДНИКИ РИТУАЛУ В МАГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ФЕНТЕЗІ)	32
<i>БОРБУНЮК В.</i>	ПЕЙЗАЖИ З ВІКНА У РОМАНІ В. ПЕТРОВА (ДОМОНТОВИЧА) «БЕЗ ГРУНТУ»	42
<i>БОРОДИЦА С.</i>	«МАРКО В ПЕКЛІ» І. КОЧЕРГИ ЯК ДРАМА-ФЕСРІЯ	51
<i>ВИСОЦЬКА Н.</i>	ДІАЛЕКТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ (п'єса Т. Стоппарда «Леопольдштадт», 2020)	55
<i>GLADKA T.</i>	SEARCH FOR IDENTITY IN LOUISE ERDRICH'S NOVELS	64
<i>ГРИГОРЯН А.</i>	КОНЦЕПТ «SECRET» В ПАРЕМІОЛОГІЧНОМУ УЯВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ)	68

<i>СВТУШЕНКО С.</i>	ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У ТВОРЧОСТІ С.РУШДІ	70
<i>ЗЕЛЕНЕНЬКА І.</i>	НЕ ВЕЛЬМИ ЛІРИЗОВАНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВІЙНИ (ЄВРОПЕЙСЬКА ЛЮБОВ ДО УКРАЇНИ В ПЕРЕКЛАДАХ ВІКТОРА МЕЛЬНИКА)	73
<i>ІВАНОВА Ж.</i>	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ Г.ГЕССЕ КРІЗЬ ПРИЗМУ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БІОГРАФІЇ»	79
<i>КАЦЕВ О.</i>	КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ	81
<i>КАЦЕВА Л.</i>	ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	
<i>КОЛІСНИЧЕНКО А.</i>	КОНЦЕПТ «ФАСТИВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ» У ТВОРАХ ГАРТА КРЕЙНА	83
<i>КОСОВЕЦЬ М.</i>	МОВЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЯ ТАКТИКИ ПРОХАННЯ У МОВЛЕННІ ДЕТЕКТИВА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ДЕТЕКТИВНОГО ДИСКУРСУ)	86
<i>ЛЕБІДЬ-ГРЕБЕНЮК Є.</i>	«“ЖУРНАЛ” ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК МЕМУАРНИЙ ТЕКСТ»	89
<i>ЛОГВІНЕНКО Н.</i>	ФОЛЬКЛОРНО-ФАНТАСТИЧНА ПОЕТИКА ТВОРІВ ОЛЕСЯ БЕРДНИКА: РОЗУМІННЯ ВЕЛИКИХ І ЗНАЧУЩИХ УЗАГАЛЬНЕНЬ	94
<i>ЛЯХ Т.</i>	АРХЕТИП МУДРОГО СТАРОГО В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ	99
<i>МАТВЄЄВА О.</i>	УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО ІІ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. В ХУДОЖНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ПАНАСА МИРНОГО	105
<i>МОЗГАЛЬОВА Н.</i>	РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	112
<i>НОВОСАДОВ Я.</i>	ІГРОВА СУТНІСТЬ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ	115
<i>НЕВЕЛЬСЬКА-ГОРДЄЄВА О.</i>	ФОРМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ ПИСЬМЕННИКА	123
<i>ПАХАРЕНКО В.</i>	WHAT IS AN AMERICAN BOOK?	127
<i>СОТТЕНЕТ С</i>	ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ	128
<i>СІДХУ Ю.</i>		

СМОЛЬНИЦЬКА О.	СИМВОЛОГІЧНИЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ВІРША КАРЛА І ОРЛЕАНСЬКОГО «ЗИМА» («NIVER»):	І	132
ТКАЧЕНКО Т.	МОЖЛИВОСТІ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ		
SHOSTAK O.	СПЕЦИФІКА ІДІОСТИЛЮ ІВАНА ГІРКОГО		135
ЮРОВА І.	DEVELOPMENT OF NATIVE AMERICAN LITERARY IDENTITY		140
ЯКОВЕНКО Н. КАШПІРОВСЬКА В. ПОБЕРЕЖНА В.	КОЗАЧЧИНА ЯК АРХЕТИП УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ Л. КОСТЕНКО		145
	ТЕКСТИ КОРИННИХ АМЕРИКАНЦІВ ЯК МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ		147

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ

ANDRIENKO-GENIN T.	TEACHING BUSINESS COMMUNICATION IN PARTICIPATORY CULTURE: NEW PHILOSOPHY AND APPROACHES		151
AVES S.	“DON’T FENCE ME IN”: TRANSLATING PLURIDENTITIES”		161
БЕРЕЗНІКОВА Н.	ІРОНІЯ В ІНТЕРТЕКСТОВОМУ МОДУСУ НАРАТИВУ ЯК СКЛАДОВА КОМУНІКАЦІЇ КОРИННОГО ПИСЬМЕННИКА ШЕРМАНА АЛЕКСІ		172
БІЛЕЦЬКА І.	АНГЛІЙСЬКА ЛІНГВА ФРАНКА В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ		174
БОРУК Д.	PRAGMATICS OF TRANSLATING ENGLISH MEDIA HEADLINES		178
ВЛАДИКА С.	EUROPEAN UNION LANGUAGE POLICY: VALUING DIVERSITY AND PROMOTING UNITY		182
ГЛУШАНИЦЯ Н. ТАРНАВСЬКА Т.	ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ФАКТОРУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН СУСПІЛЬСТВА		186

ГОЛЬД О.	ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ГІБРИДИЗАЦІЯ: МОВНИЙ АСПЕКТ	189
ЗУЄНКО Н.	ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЯК ОСНОВА НАУКОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ	191
КОНОПЛЯНИК Л. ПРИШУПА Ю.	ВПЛИВ МОВИ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ КОДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ	195
KUZNETSOV S.	ARGUMENT AS PART OF CRITICAL THINKING	197
МАМЧУР Є.	МОВА ЯК НАЙВИЩА ІДЕНТИЧНА ЦІННІСТЬ	200
МОКЛИЦЯ М. РОГАЧ Л.	ІГРОВІ МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ ТЕКСТУ SYNONYMIC CORRESPONDENCES IN ECONOMIC DISCOURSE TRANSLATION	203 207
ТАТЬЯНЧЕНКО О.	ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ІНШОМОВНИХ СТРУКТУРАХ	215
ЦЕРКОВНЯК- ГОРОДЕЦЬКА О. ЦЮП'ЯК І.	САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК У ЧАС ВІЙНИ КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ АНТИЧНИХ КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ	218 220
SHVETS V.	IMPORTANCE OF LEARNING ENGLISH FOR UKRAINIAN UNIVERSITY STUDENTS IN MODERN CONDITIONS	222

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІЛОГУ КУЛЬТУР

ГАЙДАНКА Д.	TRANSLATING UKRAINE: CHALLENGING STEREOTYPES ABOUT A SECONDARY CULTURE	225
ГАЛИЧ О	НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ОСВІТИ У ФІНЛЯНДІЇ	228
HARMASH T.	THE PROBLEM OF PERSONAL IDENTITY IN CONDITIONS MULTICULTURALISM	232

HOLYK S.	OLD AGE IDENTITY: STRATEGIES OF CONCEPTUALISATION	235
ДОБРОДУМ О. МАРТИНЮК Е. НИКИТЧЕНКО О. ДРАННИКОВ А.	ПРОБЛЕМА СТАВЛЕННЯ ДО БЛИЖНЬОГО ПІД ЧАС ВІЙНИ (ЖУРНАЛІСТИКА ТА СВІТОГЛЯД) МОДИФІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІСТИЦІ КРІСТОФЕРА ІШЕРВУДА	239 245
ЄМЕЦЬ О.	ENGLISH HUMOROUS POETRY AS THE MANIFESTATION OF NATIONAL CHARACTER	249
ЗАГОРОДНОВА В.	ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У КРИЗОВІ ЧАСИ ДЛЯ БАТЬКІВЩИНИ	252
KALNYCHENKO N. KALNYCHENKO O.	THE LANDSCAPE OF RUSSIAN- UKRAINIAN LITERARY TRANSLATION FROM THE 1920s TO THE MID-1950s	261
КОНДРАШОВА Т.	НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В КУЛЬТУРІ УПРАВЛІННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР	265
КОСОВИЧ О.	L'IDENTITÉ NATIONALE FRANÇAISE: MÛTHE OU RÉALITÉ?	287
КРИВОРУЧКО С. КУШНАРЬОВА М.	ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ УКРАЇНСЬКА ПОПУЛЯРНА КУЛЬТУРА СЬОГОДЕННЯ: ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	291 299
ЛУНКОВА Т.	РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТІЛЕСНОСТІ В ЕСЕ ДЖОНА БЕРДЖЕРА ПРО ФРАНСІСКО ГОЙЮ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ І КОГНІТИВНО-ПОЕТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	304
PETIŪ N. RESHETAR O СЛИЖУК О.	PRAGMATIC POTENTIAL OF IDIOMS IN AMERICAN POLITICAL DISCOURSE ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ В 5-6 КЛАСАХ НУШ	308 312
СНЕГИРЕВА Е	RHETORIC IN THE TIMES OF CRISIS	319

СТАВНИЧА О.	СОЦІОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ МАРГІНАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНІВ «КЛЮЧІ МАРІЇ» А. КУРКОВА, Ю. ВИННИЧУКА ТА «КОД ДА ВІНЧІ» Д. БРАУНА)	324
ТРЕГУБОВ Д. ТРЕГУБОВА І.	САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ВІД ДИТЯЧОГО ДО ДОРΟΣЛОГО ВІКУ	344
УЛЬЯНОВА В. МИРОНОВА Л. БОНДАРЕНКО О. ХАРИЦЬКА С.	ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ «ФЕМІННІСТЬ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ ЗНИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦЯ У РОСІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	349
ЧЕНДЕЙ Н.	ПЕРЕКЛАД МЕТАФОРИ В КОНТЕКСТІ ПОШУКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	352
ШАЛАГІНОВ Б.	САМОІДЕНТИЧНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНА ТЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ДЛЯ ІСТОРИКА ЛІТЕРАТУРИ	364
ШУМ О.	СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МОВНО- НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ	368

**ТЕМАТИКА ТІЛЕСНОГО В ПОДОЛАННІ
КУЛЬТУРНИХ БАР'ЄРІВ/
ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕМАТИКИ ТІЛЕСНОГО**

БОКШАНЬ Г.	ТІЛЕСНА ОБРАЗНІСТЬ І МОТИВ ЛЮБОВІ У ЗБІРЦІ ЯНА ТВАРДОВСЬКОГО «TYŁKO MIŁOŚĆ SIĘ LICZY»	372
-------------------	---	------------

Наукове видання

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У МОВІ ТА КУЛЬТУРІ

Збірник наукових праць

за заг. ред. О.Г. Шостак

Формат 60x84/16. Ум. друк. аркуш. 24,38.
Наклад 100 пр. Зам. №

*Видавець і виготовлювач ТОВ «ТАЛКОМ»
03115 м. Київ*